T.C.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

ANADOLU – TÜRK KENTİ İLE HIDIRLIK MEVKİLERİNİN İLİŞKİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

TUBA HATİPLER ÇİBİK

DOKTORA TEZİ

MİMARLIK

Tez Danışmanı: Prof. Dr. H. BURCU ÖZGÜVEN

EDİRNE- 2021

TUBA HATİPLER ÇİBİK'in hazırladığı "**ANADOLU – TÜRK KENTİ İLE HIDIRLIK MEVKİLERİNİN İLİŞKİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ**" başlıklı bu tez, tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından **Mimarlık** Anabilim Dalında bir **Doktora tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri (Ünvan, Ad, Soyad): İmza

Prof. Dr. H. Burcu ÖZGÜVEN ……

Prof. Dr. İbrahim NUMAN ……

Prof. Dr. A. Nilay EVCİL ……

Prof. Dr. Murat TÜRKYILMAZ ……

Dr. Öğr. Üyesi İsmet OSMANOĞLU ……

Tez Savunma Tarihi: 24 / 12 / 2021

Bu tezin Doktora tezi olarak gerekli şartları sağladığını onaylarım.

İmza

Prof. Dr. H. Burcu ÖZGÜVEN

Tez Danışmanı

Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü onayı

Prof. Dr. Hüseyin Rıza Ferhat KARABULUT

Fen Bilimleri Enstitüsü Müdürü

T.Ü.FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK DOKTORA PROGRAMI

DOĞRULUK BEYANI

Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında, tüm verilerin bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini, kullanılan verilerde tahrifat yapılmadığını, tezin akademik ve etik kurallara uygun olarak yazıldığını, kullanılan tüm literatür bilgilerinin bilimsel normlara uygun bir şekilde kaynak gösterilerek ilgili tezde yer aldığını ve bu tezin tamamı ya da herhangi bir bölümünün daha önceden Trakya Üniversitesi ya da farklı bir üniversitede tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

24 / 12 / 2021

Tuba Hatipler Çibik

Doktora Tezi

Anadolu – Türk Kenti İle Hıdırlık Mevkilerinin İlişkilerinin Değerlendirilmesi

T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü

Mimarlık Anabilim Dalı

ÖZET

Şehirler, tarih boyunca insanlar yaşamın merkezi ve belirleyicisi olacak kadar önemli olmuştur. Farklı tanım ve yaklaşımları olsa da şehri, medeniyetin örneği, temel yapılanması ve çekirdeği olarak kabul etmek mümkündür. Bütün toplumsal olaylar ve gelişmelerde olduğu gibi, Osmanlı şehir yapısı da öncesi olmayan bir olgu değildir. Osmanlı şehrinde din ve gelenek temelli olarak varlığını sürdüren temel inanç, ritüel ve davranışlardan biri de hıdırellezdir. Mevsimsel bir ritüel olan hıdırellezin mekanları ise hıdırlıklardır. Ritüeller gerçekleştikleri mekânları etkileyen veya gerçekleşebilmesi için mekân oluşturan olgulardır. Hıdırellez ritüeli ilk önce hıdırlıkları sonuç olarak da hıdırlıklar üzerinden şehirleri etkilemiştir. Çalışma kapsamında bu etkiyi anlayabilmek ve ortaya koyabilmek adına disiplinlerarası bir bakışla ritüel ve mekân kavramı tanımlanmıştır. Bununla beraber şehirlerde gerçekleşen ve mekânlaşan veya mekânları etkileyen ritüeller genel anlamda incelenmiştir. Bu bağlamda mitolojik kökeninden hareketle hıdırellez ritüeli ve bu ritüelin mekânı kabul edilen hıdırlıklar irdelenerek mimari analizler ortaya konmuştur. Profan alanları kutsallaştırarak ihtiyaç duydukları mekânları ortaya çıkaran ritüeller kimi zaman yalnızca gerçekleştiği mekân üzerinde kimi zamanda bu mekânlar aracılığı ile şehirler üzerinde etkindir. Ritüellerin etkisiyle oluşan veya dönüşen veya gelişen her mekân ölçeği ne olursa olsun şehirlerin gelişiminde önemli bir role sahip olmuştur. Çalışmanın sonucunda kadim bir ritüel olan hıdırellezin ve onun mekanı olarak hıdırlıkların Anadolu – Türk kentleri ve günümüz şehirleri üzerinde bir bazen sınırlayan bazen de çekim noktası oluşturan bir güç ve etkisi olduğu görülmüştür.

Yıl : 2021

Sayfa Sayısı : 334

Anahtar Kelimeler : Ritüel, Mekân, Kutsal, Şehir, Osmanlı Şehri, Hıdırellez.

Doctoral Thesis

Evaluation Of The Relations Of Anatolia - Turkish City and Hidirlik Hills

Trakya University Institute of Natural Sciences

Department of Architecture

ABSTRACT

Cities have been the center and determinant of life for people so have been so important throughout history. Although it has different definitions and approaches, it is possible to accept the city as an example, basic structure and core of civilization. As with all social events and developments, the Ottoman city structure is not a phenomenon that did not exist before. Hıdırellez is one of the basic beliefs, rituals and behaviors that continue to exist on the basis of religion and tradition in the Ottoman city. One of the basic beliefs, rituals and behaviors that continue to exist on the basis of religion and tradition in the Ottoman city is the hidirellez. The venues of hidirellez, which is a seasonal ritual, are hidirliks. Rituals are phenomena that affect the places in which they happen or create spaces to happen. The ritual of Hidirellez first affected the hidirliks and eventually the cities through the hidirliks. Within the scope of the study, the concept of ritual and space has been defined with an interdisciplinary perspective in order to understand and reveal this effect. In addition, the rituals that take place in the cities and become places or affect the places have been examined in general terms. In this context, referring to its mythological origin, architectural analysis has been revealed by examining the hidrellez ritual and the hidirliks, which are accepted as the venues of this ritual. Rituals that reveal the spaces they need by sanctifying the profane areas are sometimes effective only on the place where they take place and sometimes on the cities through these spaces. Regardless of the scale of each space that is formed or transformed or developed by the influence of rituals, it has an important role in the development of cities. As a result of the study, it is possible to say that the hidirellez, which is an ancient ritual, and the hidirliks, as this rituals venue, had a power and influence that sometimes limits and sometimes creates a point of attraction on Anatolian-Turkish cities and today's cities.

Year : 2021

Number of Pages : 334

Keywords : Ritual, Space, Sanctity, City, Ottoman City, Hidirellez.

TEŞEKKÜR

Antik çağlardan günümüze kadar insanoğlunun hayatında var olan ritüel kavramının izlerini takip ederek başlayan, ritüellerle beraber toplumda kabul gören kutsal kavramları irdeleyen ve nihayetinde bu kavramların mekân ve şehirlerle olan ilişkilerini ortaya koyan bu tez çalışmasının en başından itibaren her aşamasında bana yol gösteren, yön veren, sadece bu çalışma kapsamında değil akademik hayatımda da her zaman ele alacağım konular için bana disiplinler arası bakış açısı kazandıran kıymetli danışman hocam Prof. Dr. H. Burcu Özgüven'e tüm süreç boyunca sunduğu katkı, verdiği destek ve gösterdiği sabır için teşekkür ederim.

Tez izleme komitesinde yer alarak, süreç boyunca değerli görüş ve katkılarıyla çalışmama yön veren hocalarım Prof. Dr. Murat Türkyılmaz'a ve Dr. Öğr. Üyesi İsmet Osmanoğlu'na ayrıca teşekkür ederim.

Yaşamım boyunca olduğu gibi bu çalışma sırasında da görüşleri, bilgisi ve sonsuz sevgisiyle hep yanımda olan babam Doç. Dr. Mustafa Hatipler'e, doktora eğitimim boyunca çocuklarımın her türlü bakım ve ihtiyaçlarını büyük bir özveri ile karşılayan çok değerli annem Canan Hatipler'e, bu yoğun dönemde bana her zaman anlayış gösteren ve özellikle alan çalışmasında yardımlarını benden esirgemeyen kıymetli eşim Mimar Osman Çibik'e ve bensiz geçirdikleri zamanlar için kızım ve oğluma teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Çalışmamın son aşamasında engin bilgi ve tecrübesiyle çalışmamı titiz bir şekilde redakte eden Uzm. Edebiyat Öğretmeni Arzu Ulaşdır'a teşekkürlerimi sunarım.

Akademik hayatımın en önemli basamağı olan doktora eğitimimi nihayete erdiren bu tez çalışmasını kızım Mihrimah'a ve bu süreçte ailemize dâhil olan oğlum Mehmet Fatih'e ithaf ederim.

Yüksek Mimar Tuba HATİPLER ÇİBİK

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... ***iv***

ABSTRACT ..... ***v***

ÇİZELGE LİSTESİ ..... ***xi***

ŞEKİL LİSTESİ ..... ***xiii***

BÖLÜM 1 ..... ***1***

GİRİŞ ***1***

1.1. Çalışmanın Amacı ve Problemin Tanımı 3

1.2. Çalışmanın Önemi ve Özgünlüğü 4

1.3. Çalışmanın Yöntemi 4

1.4. Çalışmanın Sınırlılıkları 7

1.5. Çalışmanın İçeriği 8

1.6. Literatür Araştırması 11

BÖLÜM 2 ..... ***12***

KAVRAMSAL ÇERÇEVE ***12***

2.1. Ritüel ve Mit Kavramı 13

2.1.1. Ritüel Kavramı 13

2.1.2. Genel Olarak Ritüel Türleri 18

2.1.3. Mit Kavramı 20

2.1.4. Ritüel ve Mit İlişkisi 21

2.2. Ritüelin Mekân Oluşumuna Etkileri 23

2.3. Şehir ve Ritüel 29

2.3.1. Kavram ve Kuramlarıyla Şehir 31
2.3.2.Şehirde Ritüel 36
2.3.3. Batı Kültüründe Şehir Ritüelleri 37
2.3.4. Osmanlı Şehrinin Tanımı 38
2.3.4.1. Osmanlı Şehrinin Oluşumunda İslam Dini ve Selçuklu Şehri Etkisi 40
2.3.4.2. Osmanlı Şehrinin Temel Dinamikleri 43
2.3.5. Osmanlı Şehrinde Ritüeller 46
2.3.5.1 Osmanlı Şehrinde Geçiş Ritüelleri 47
2.3.5.2. Osmanlı Şehrinde Mevsimsel Ritüeller 53
2.3.5.3. Osmanlı Şehrinde Tasavvuf Merkezli Ritüeller 55
2.3.5.4. Devlet ve Osmanlı Saray Çevresinde Gerçekleştirilen Ritüeller 56
BÖLÜM 3 58
RİTÜEL – MEKÂN İLİŞKİSİ VE HIDIRELLEZ RİTÜELİ 58
3.1. Mevsimsel Bir Ritüel Olan Hıdırellez 58
3.1.1. Hıdırellez Ritüeli 58
3.1.2. Hıdırellez Ritüelinin Mitolojik Kökenleri 59
3.1.3. Hıdırellez ve Hızır – İlyas Kültü 63
3.1.4. Hıdırellez İle İlgili Gelenekler 65
3.2. Ritüel – Mekân İlişkisi Bağlamında Hıdırellez 66
3.3. Hıdırellez Ritüelinin Mekânsal Sonucu Olan Hıdırlıklar 71
3.3.1. Hıdırlıkların Başlıca Özellikleri 71
3.3.2. Hıdırlıklarda Bulunan Mekânsal Unsurlar 72
3.3.3. Günümüz Türkiye Sınırları İçerisinde Kalan Hıdırlıklar 73
BÖLÜM 4 75
HIDIRELLEZ RİTÜELİNİN MEKÂNSAL SONUCU OLAN HIDIRLIKLARIN TASNİFİ 75
4.1. Tarihi Kent Dokusu Bağlamında Bulundukları Yöne Göre Hıdırlıklar 75
4.2. Bağlı Oldukları İdari Birimlere Göre Hıdırlıklar 79
4.3. Tarihi Kent Dokusuna Mesafesine Göre Hıdırlıklar 83

4.4. Osmanlı Şehir Merkezinde Kale Olup Olmamasına Göre Hıdırlıklar 87
4.5. Üzerinde Mimari Bir Unsur Olup Olmamasına Göre Hıdırlıklar 90
4.6. Üzerinde Bulunan Yapı Türüne Göre Hıdırlıklar 93
4.7. Bakacak Olup Olmamasına Göre Hıdırlıklar 96
4.8. Ritüelin Devam Edip Etmemesine Göre Hıdırlıklar 99
4.9. Kentsel Yerleşime Açılmış Olup Olmamasına Göre Hıdırlıklar 102
BÖLÜM 5 107
HIDIRLIKLARIN RİTÜEL VE KENT DOKUSU BAĞLAMINDA ANALİZİ 107
5.1. Hıdırlıkların Ritüel Bağlamında Analizi 107
5.1.1. Ritüeli Devam Eden Hıdırlıklar 108
5.1.1.1. İncelenen Hıdırlıkların Konumları Bakımından Analizi 108
5.1.1.2. İncelenen Hıdırlıkların Topografik Yapı Bakımından Analizi 111
5.1.1.3. İncelenen Hıdırlıkların Mimari Unsur Olup Olmaması Bakımından Analizi 113
5.1.1.4. İncelenen Hıdırlıkların Kentsel Yerleşme Olup Olmaması Bakımından Analizi 115
5.1.2. Ritüeli Devam Etmeyen Hıdırlıklar 117
5.1.2.1. İncelenen Hıdırlıkların Konumları Bakımından Analizi 117
5.1.2.2. İncelenen Hıdırlıkların Topografik Yapı Bakımından Analizi 121
5.2.3. İncelenen Hıdırlıkların Mimari Unsur Olup Olmaması Bakımından Analizi 122
5.1.2.4. İncelenen Hıdırlıkların Kentsel Yerleşme Olup Olmaması Bakımından Analizi 124
5.2. Hıdırlıkların Kent Dokusu Bağlamında Analizi 126
5.2.1. Hıdırlık ve Tarihi Kent Dokusu İlişkisi 126
5.2.2. Hıdırlık ve Mevcut Kent Dokusu İlişkisi 132
BÖLÜM 6 136
HIDIRELLEZ RİTÜELİNİN MEKÂNSAL SONUCU OLAN HIDIRLIKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ 136

6.1. Kutsal Mekân Algısı ve Hıdırlıklar 136
6.2. Hıdırlıkların Değerlendirilmesi 138
SONUÇ 154
KAYNAKÇA 160
EK 1 KATALOG 172
EK 2 LİTERATÜR ÖZET ÇİZELGESİ 256
EK 3 KAVRAMLAR SÖZLÜĞÜ 319
ÖZGEÇMİŞ 320

ÇİZELGE LİSTESİ

Çizelge 3.1. Ritüellerin şematik olarak karşılaştırılması..... 68
Çizelge 4.1. Tarihi Kent Dokusu Bağlamında Bulundukları Yönlere Göre Hıdırlıklar.....……..... 76
Çizelge 4.2. Bulundukları Yerleşim Birimine Göre Hıdırlıklar..... 80
Çizelge 4.3. Osmanlı Şehir Merkezi ve Bulundukları Yerlerin Merkezine Göre Hıdırlıklar……..... 84
Çizelge 4.4. Osmanlı Şehir Merkezinde Kale Olup Olmamasına Göre Hıdırlıklar..... 87
Çizelge 4.5. Kale İle Mesafesine Göre Hıdırlıklar..... 90
Çizelge 4.6. Üzerinde Mimari Bir Unsur Olup Olmamasına Göre Hıdırlıklar..... 91
Çizelge 4.7. Üzerinde Bulunan Yapı Türüne Göre Hıdırlıklar..... 94
Çizelge 4.8. Bakacak Olup Olmamasına Göre Hıdırlıklar..... 96
Çizelge 4.9. Ritüelin Devam Edip Etmemesine Göre Hıdırlıklar..... 99
Çizelge 4.10. Kentsel Yerleşime Açılmış Olup Olmamasına Göre Hıdırlıklar..... 102
Çizelge 4.11. Genel Çizelge..... 105
Çizelge 5.1. Ritüeli Devam Eden Hıdırlıklar ve Konum..... 108
Çizelge 5.2. Ritüeli Devam Eden Hıdırlıklar ve Topografik Yapı..... 112
Çizelge 5.3. Ritüeli Devam Eden Hıdırlıklar ve Mimari Unsur..... 114
Çizelge 5.4. Ritüeli Devam Eden Hıdırlıklar ve Kentsel Yerleşme..... 116
Çizelge 5.5. Ritüeli Devam Etmeyen Hıdırlıklar ve Kentsel Yerleşme..... 118
Çizelge 5.6. Ritüeli Devam Etmeyen Hıdırlıklar ve Topografik Yapı..... 121
Çizelge 5.7. Ritüeli Devam Etmeyen Hıdırlıklar ve Mimari Unsur..... 123
Çizelge 5.8. Ritüeli Devam Etmeyen Hıdırlıklar ve Kentsel Yerleşme..... 125
Çizelge 5.9. Tarihi Kent Dokusu İle İlişkisine Göre Hıdırlıklar..... 127
Çizelge 5.10. Tarihi Kent Dokusu İle İlişkisine Göre Hıdırlık Örnekleri..... 130
Çizelge 5.11. Mevcut Kent Dokusu İle İlişkisine Göre Hıdırlıklar..... 132
Çizelge 5.12. Mevcut Kent Dokusu İle İlişkisine Göre Hıdırlık Örnekleri..... 134
Çizelge 6.1. Ritüeli Devam Eden Hıdırlıklar..... 139
Çizelge 6.2. Ritüeli Devam Etmeyen Hıdırlıklar..... 141
Çizelge 6.3. Hıdırlıkların Sayısal Dağılımlarının Karşılaştırılması 142
Çizelge 6.4. Genel çizelge 145

Çizelge 6.5. Hıdırlıkların Kent Dokusu ile İlişkilerinin Sayısal Dağılımlarının Karşılaştırılması 147
Çizelge 6.6. Kent Dokusu İle İlişkilerine Tasnif Edilen Hıdırlıkların Bölgelere Göre Sayısal Dağılımının Karşılaştırılması..... 148
Çizelge 6.7. Tarihi Kent Dokusu İle İlişkilerine Tasnif Edilen Hıdırlıkların Topografik Yapılarının Sayısal Dağılımının Karşılaştırılması..... 150
Çizelge 6.8. Tarihi Kent Dokusu İle İlişkilerine Tasnif Edilen Hıdırlıkların Ritüelin Devamlılığının Sayısal Dağılımının Karşılaştırılması..... 152

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1.1. Tezin Yönteminin Şematik Olarak İfade Edilmesi..... 5
Şekil 1.2. Tezin kapsamının şematik gösterimi 10
Şekil 2.1. Bed-i Besmele Ritüeli..... 52
Şekil 2.2. Yağmur Duası Ritüeli..... 54
Şekil 2.3. Hasat Ritüeli..... 55
Şekil 2.4. Hıdırellez Ritüeli..... 55
Şekil 2.5. Dua Ritüeli..... 56
Şekil 2.6. Kandil Ritüeli..... 57
Şekil 3.1. Türkiye Sınırları İçerisinde Kalan Hıdırlıklar..... 74
Şekil 4.1. Bulundukları Yönlere Göre Hıdırlıklar..... 79
Şekil 4.2. Bulundukları Yerleşime Göre Hıdırlıkların Dağılımı..... 83
Şekil 4.3. Mesafe Diyagramı..... 84
Şekil 4.4. Hıdırlıkların Mesafe Bölgelerine Göre Dağılımı..... 86
Şekil 4.5. Bulundukları Yerde Kale Olup Olmamasına Göre Hıdırlıkların Dağılımı..... 89
Şekil 4.6. Üzerinde Mimari Unsur Olup Olmamasına Göre Hıdırlıkların Dağılımı 93
Şekil 4.7. Hıdırlıklarda Bulunan Mimari Yapıların Dağılımı..... 95
Şekil 4.8. Bakacak Olup Olmamasına Göre Hıdırlıkların Dağılımı..... 98
Şekil 4.9. Hıdırlıkların Ritüelin Devam Edip Etmemesine Göre Dağılımı..... 101
Şekil 4.10. Hıdırlıkların Kentsel Yerleşime Göre Dağılımı..... 104
Şekil 5.1. Ritüeli Devam Eden Hıdırlıkların Bölgelere Göre Dağılımı..... 110
Şekil 5.2. Ritüeli Devam Eden Hıdırlıkların Bulundukları Yönlere Göre Dağılımı 110
Şekil 5.3. Ritüeli Devam Eden Hıdırlıkların Bulundukları İdari Birimlere Göre Dağılımı..... 111
Şekil 5.4. Ritüeli Devam Eden Hıdırlıkların Bulundukları Yerlerde Kale Olup Olmamasına Göre Dağılımı..... 111
Şekil 5.5. Ritüeli Devam Eden Hıdırlıkların Topografik Yapısına Göre Dağılımı 113
Şekil 5.6. Ritüeli Devam Eden Hıdırlıkların Mimari Unsur Olup Olmamasına Göre Dağılımı..... 115
Şekil 5.7. Ritüeli Devam Eden Hıdırlıkların Kentsel Yerleşim Olup Olmamasına Göre Dağılımı..... 117
Şekil 5.8. Ritüeli Devam Etmeyen Hıdırlıkların Bölgelere Göre Dağılımı..... 119
Şekil 5.9. Ritüeli Devam Etmeyen Hıdırlıkların Bulundukları Yönlere Göre Dağılımı..... 119
Şekil 5.10. Ritüeli Devam Etmeyen Hıdırlıkların Bağlı Oldukları İdari Birime Göre Dağılımı..... 120

Şekil 5.11. Ritüeli Devam Etmeyen Hıdırlıkların Kale Olup Olmamasına Göre Dağılımı..... 120
Şekil 5.12. Ritüeli Devam Etmeyen Hıdırlıkların Topografik Yapısına Göre Dağılımı..... 122
Şekil 5.13. Ritüeli Devam Etmeyen Hıdırlıkların Mimari Unsur Olup Olmamasına Göre Dağılımı..... 124
Şekil 5.14. Ritüeli Devam Etmeyen Hıdırlıkların Kentsel Yerleşim Olup Olmamasına Göre Dağılımı..... 126
Şekil 5.15. Tarihi Kent Dokusu İle İlişkisine Göre Hıdırlıkların Oransal Dağılımı..... 128

BÖLÜM 1

GİRİŞ

Şehirler, insanoğlunun dünya üzerinde var olduğu andan bu güne, hem bir yaşam kaynağı, yaşam merkezi hem de yaşamın belirleyicisi olmuştur. Şehirlerle ilgili yazın ve yaklaşımlar çok eski tarihlere dayanır. Farabi'nin "El-Medînetü'l-Fâzıla" (Erdemli Şehir) adlı eseri ile Platon'un "Devlet" adlı eseri bu konuda öne çıkmış önemli çalışmalardır.

Şehirle ilgili çalışmalarda dikkat çeken hususlardan biri de şehrin tek bir disiplin içinde ele alınamayacak kadar geniş, büyük bir alan ve öneme sahip olmasıdır. Şehir; mimariden sosyolojiye, sosyal politikadan morfolojiye, hukuktan ekonomiye, tarihten coğrafyaya, antropolojiden sanat tarihine kadar birçok disiplinin ilgi ve çalışma alanı içinde yer almıştır.

Şehirlerin temelinde var olan insan ve insanlık için din ve geleneksel halk inanışlarının etki ve gücü göz ardı edilemez. Din ve geleneksel halk inanışları birbiriyle iç içe geçmiş iki toplumsal olaydır. Bu iç içe geçmişlik hâlinin bazen neyin din neyin gelenek olarak yapıldığını seçilemez hâle getirdiği söylenebilir. İletişim araçlarının sınırlı olduğu dönemlerde bu durum daha da etkilidir. Dinî çerçevede yer alsa da almasa da bu inanışların halk ve yöneticilerin nazarında çoğu zaman kabul gördüğü ve şehirlerin gelişiminde ya da kuruluşunda yok sayılmadığı düşünülebilir. Şehirlerde var olan ve korunan kutsal alanların ya da ziyaret yerlerinin varlıklarını ve işlevlerini çoğu zaman kesintisiz olarak sürdürmeleri, bu durumun bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Kendi içinde birtakım ritüellere sahip geleneksel inanışların şehirlere etkisi de yine bu

durumun sonuçlarından biri olarak okunabilir. Bu noktada bu çalışmanın çıkış noktasının ritüel ve mekân ilişkisi üzerinden kurgulanmış olması önemlidir.

Şehrin birçok tanımında ortak payda olarak şehirdeki toplumsal birliktelik vurgusundan söz edilebilir. Şehirde ihtiyaç duyulan bu toplumsal birlikteliği perçinleyen, insanların dünyaya ve yaşadığı şehre aidiyet hissini kuvvetlendiren uygulamalar arasında geleneksel halk inanışları ile beslenen ve şehirlerde sürdürülen ritüeller önemli bir yere sahiptir.

Ritüel; zaman, mekân ve şekil itibarıyla katı kuralları olan, insana özgü, zihinsel, bedensel, olağan dışı ve düzenli tekrar edilen bir davranış olarak tanımlanabilir. Bu davranış ve uygulamalar; kendine has katı bir şekilsellik içinde olması, düzenli olarak tekrarlanması, temsilî ve sembolik olduğu kadar kişinin bilinçli ve gönüllü olması ile mistik/kozmik varlıklardan beslenmesi şartını da taşımaktadır (Rappaport, 1999; Turner, 1969). Ritüelin Paganlıktan İslam'a kadar uzanan bütün inanç ve dinlerde varlığını özellikle ve öncelikle belirtmek gerekir (Olgun, 2016). Ritüel; doğum, ölüm ve hastalık gibi durumlarda tekrarlandığı gibi zaman zaman tarım ve av bereketi amaçları için de tekrarlanmaktadır. Baharın başlangıcının habercisi olan Hıdırellez ritüeli de bu ritüellerden biridir.

Antik çağlardan bu yana süregelen yaz bayramlarından biri olan bu ritüel Müslümanlar tarafından kabul görmüş Hızır - İlyas miti ile beslenerek günümüzdeki hâlini almıştır. Hızır ve İlyas peygamberin buluşması olarak adlandırılan bu inanış, Hızır-İlyas, Hıdır-İlyas'dan zamanla Hıdırellez olarak günümüze ulaşmıştır. Mevsimsel olarak kabul edilen bu ritüelin mekânı, daha çok şehrin dışında kalmış ya da şehrin kalesine karşı konumlanmış; doğal, yüksek ve müstahkem olan mevkilerdir. Bu mevkilerin şehrin gelişimi ile doğrudan ve dolaylı olarak ilgisinin olabileceği düşünülebilir.

Tarihî şehirler; insanla, ritüelle, mitle beraber ve çoğu zaman iç içedir. "Anadolu – Türk Kenti İle Hıdırlık Mevkilerinin İlişkilerinin Değerlendirilmesi" başlıklı bu tez çalışmasında bu durumun ortaya çıkışı, varlığı ve şehri etkileme gücü üzerinde çalışılmıştır. Alan yazınında ritüellerin mekânlara ve mekânlar üzerinden de şehirlere etkisinin bu bağlamda ele alınmamış olması bu tez çalışmasının çıkış noktasını belirlemede etkili olmuştur. Tez çalışmasının ikinci bölümünde oluşturulan kavramsal

çerçeve çalışmanın kuramsal alt yapısının en önemli yapıtaşıdır. Bu çerçeve içerisinde ritüel kavramının, ritüelin mekanlar üzerindeki etkisinin, şehirlerde varolan ritüellerin, bu ritüellerden biri olan hıdrellez ritüelinin kavramsal olarak açıklanarak net bir şekilde ortaya konması önemlidir. Kavramsal çerçeve kapsamında Osmanlı şehrinin siyasal, sosyal, kentsel dinamiklerinin ve Osmanlı şehrinin ritüellerinin açıklanması ile çalışmanın örneklem kısmının alt yapısını desteklenmiştir. Bu çalışma ile Osmanlı şehirlerinin ritüel bağlamında ele alınarak yapılan tespitlerin literatüre önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmüştür.

1.1. Çalışmanın Amacı ve Problemin Tanımı

Bu tez çalışmasının amacı, hıdırlık mevkileri ile Anadolu-Türk Kentlerinin ilişkilerinin değerlendirilmesi ve hıdırlıkların şehre etkisinin tespit edilmesidir.

Tez çalışmasının ana problemi, esas sorusu; Anadolu şehirlerinin geçmişinde yer alan, çeşitli dinî inançlar ile beslenen ve gelişen, hem ziyaretgâh hem de mesire alanı olma özelliğine sahip olan ve bir ritüeli barındıran Hıdırlık mevkilerinin Osmanlı Dönemi ve günümüz Türkiye'sinde şehirleşmeye etkileri olup olmadığıdır. Bu ana sorunun cevabını bulmak için problem alanına yönelik geniş bir perspektiften başlayıp probleme doğru daralan şekilde yani dedüksiyon yöntemi ile ritüel kavramının antropolojik kaynaklarından yola çıkılarak şehir olgusuna oradan da Osmanlı şehirlerinin gelişim çizgisine ulaşılmıştır. Bu etki sorgulanırken söz konusu yerleşim yerlerinde erken dönem tarihî kent merkezinin ve Cumhuriyet sonrası kentsel yerleşmelerin konumu irdelenmiştir.

Bu amaçla birçok farklı alanın perspektifinden incelenmiş bir olgu, insanlık tarihi kadar eski bir kavram, insanların hayatlarını ve dolaylı ya da doğrudan olarak da mekânlarını etkilemiş olan ritüel kavramı ele alınmış; ritüellerin mekân üzerindeki etkileri incelenmiştir. Şehir kavramı, şehirlerde gerçekleşen ritüeller incelenerek Osmanlı şehri ve Osmanlı şehrinin ritüelleri tanımlanmıştır. Osmanlı şehrinde var olan ve mevsimsel bir ritüel olan Hıdırellez ritüeli ve bu ritüelin mitolojik kökenleri genel kapsamda incelenmiştir. Ardından Anadolu'da yer alan ve Hıdırellez ritüelinin mekânı olan hıdırlıkların bulundukları şehrin gelişimi ile olan ilişkisi ele alınmıştır.

1.2. Çalışmanın Önemi ve Özgünlüğü

Osmanlı şehrindeki gelişimi, her şehirde aynı ölçüde izlemenin mümkün olmadığı düşünülebilir. Bu noktada şehirlerin demografik yapısından coğrafi yapısına kadar pek çok faktörün etkili olduğu söylenebilir. Çeşitli dinî uygulamalar, geleneksel halk inanışları, vakıf faaliyetleri de bu faktörler arasında sayılabilir. Homojen yapıya sahip şehirler ile heterojen yapıya sahip şehirlerde aynı oranda ve aynı yönde bir gelişim olması mümkün değildir. Ayrıca şehrin tarihsel coğrafyası, üretim ilişkileri, doğal kaynakları, kültürel üretimi, toplumsal yapısı ve ulaşım ağına göre konumu da etkili birer unsurdur. Bu dinamiklerin bazıları geçmişten bugüne kadar devam ederken bazıları hükümsüz kalmış da olabilir. Tükenen doğal kaynaklar, üretimin devam etmemesi, değişen toplum yapısı gibi.

Bu tezin önemi, şehirlerin gelişimi ile ilgili birçok sabit ve değişken unsurla birlikte Anadolu- Türk kentleri ile hıdırlıkların ilişkilerinin ritüel-mekân ilişkisi bağlamında ortaya konması noktasındadır. Bu rolü daha iyi kavrayabilmek adına bir ritüel olan Hıdırellez'in kutlandığı hıdırlıkların mekânlaşma sürecini takip edebilmek için ilk önce ritüel ve mekân ilişkisini ele almak gerekliliği kaçınılmaz olmuştur. Çalışmanın tüm alt başlıkları disiplinler arası bir bakış açısıyla ele alınarak nihayetinde mimarlık süzgecinden geçirilmiş ve durum tespiti ile beraber genel bir yaklaşım ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışmanın kuramsal altyapısını özetleyen bu genel yaklaşım, mimarlığın en saf özeti olan mekân oluşumunu ritüellerin etkisi üzerinden ele almaktadır.

Hıdırlık mevkilerinin Anadolu-Türk kentleri ile ilişkilerinin değerlendirilmesi daha önce bir çalışma konusu yapılmamıştır. Bu anlamda tez, özgün bir çalışmadır.

1.3. Çalışmanın Yöntemi

Tez çalışmasında ritüelleşmiş bir takım hareket dizisinin mekânı, ortaya çıkan mekânın ise sınırları içerisinde bulunduğu şehrin gelişimini nasıl etkilediği sorgulanmıştır. Bu sorgulama yapılırken; "bu etkinin, bu mekânların fiziki, yapısal, coğrafi özelliklerinin ritüel bağlamında analizi ile ölçülebileceği" hipotezi temel alınarak hıdırlıklar ile bulundukları şehirlerin gelişimi ile ilişkisini ortaya koyacak bir yöntem geliştirilmiştir. Bu bağlamda ritüelin mekân üzerindeki etkisinin hıdırlıklar

perspektifinden ele alınarak şehrin gelişimine ne şekilde yansıdığının ölçülebilmesi hedeflenmiştir.

Aşağıda yer alan Şekil 1.1.de tez çalışmasının yöntemi şematize edilmiştir.

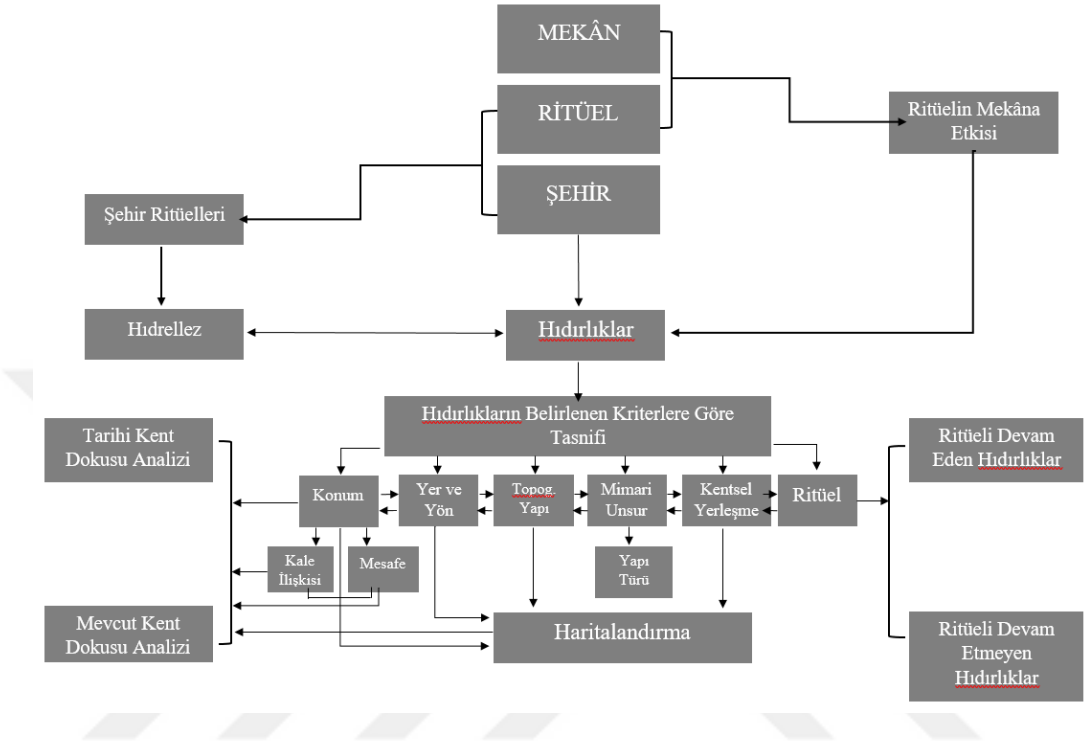

Şekil 1.1. Tezin Yönteminin Şematik Olarak İfade Edilmesi

Tez çalışmasında; ilk önce ritüel, mekân ve şehir kavramları incelenmiştir. Ardından antropolojik araştırmalar ile "ritüel ve mekân ilişkisi" incelenerek hıdrellez ve hıdırlıklar arasındaki organik bağ irdelenmiştir. Bu bağlamda, Mircela Eliade'nin din, ritüel ve mitoloji bağlamındaki çalışmaları, Emile Durkheim, Arnold van Gennep, Victor Turner'ın ritüel ve toplumsal yapı ilişkisi bağlamındaki çalışmaları, Richard Schechner ve Cristoph Wulf'un ritüellerin edimsel düzenlemeleriyle, pratik ve bedensel yönleriyle ilgili çalışmalarından ritüeli ve ritüelin mekânsal etkisini ortaya koyabilmek amacıyla yararlanılmıştır. Bu antropolojik yaklaşımlar çalışmanın yönteminin belirlenmesinde çıkış noktasını oluşturmuştur. Diğer yandan ritüelin izlerinin sürüldüğü unsurlardan olan mekân kavramı tarihsel süreç içerisinde ele alındığında, Antik Çağ'dan 17-18. Yüzyıllara kadar gerçeklesen mekân teorileri irdelenmiştir. Sözlük tanımları ile beraber Platon, Aristoteles, Descartes, Kant, Newton gibi çeşitli bilim adamlarının mekân ile ilgili ortaya koyduğu tanımlara yer verilmiştir. Şehir kavramıyla ilgili olarak

da çeşitli disiplin ve yaklaşımlar tarafından ortaya konan kuramlar açıklanmıştır. Bu bağlamda Marx, Engel, Weber ve "Şikago Okulu" temsilcileri Robert Park, Ernest Burgess, Roderich McKenzie ve Louis Wirth'in çalışmaları yol gösterici olmuştur.

Çalışmanın ana probleminin sorgulandığı hıdırlıklar, literatür taraması ve yerinde gözlem yöntemleri ile tespit edilmiştir. Literatürün sunduğu imkânlar ile yerinde tespit ve inceleme yöntemlerinin beraber kullanıldığı çalışma kapsamında 53 tane hıdırlık tespit edilmiş ve tespit edilen hıdırlıklardan tipolojik olarak farklı özelliklere sahip 20 tanesinde [Afyonkarahisar, Altındağ (Ankara), Ayaş (Ankara), Beypazarı (Ankara), Mamak (Ankara), Antalya, Burdur, Bursa, Bolu, Edirne, İskender (Edirne), Lalapaşa-Çöke (Edirne), Demirtaş (Edirne), Samandağ (Hatay), Atabey (Isparta), Yalvaç (Isparta), Kırklareli, Akşehir (Konya), Kütahya, Taraklı (Sakarya)] yerinde tespit ve incelemeler yapılmıştır. Hıdırlıklarda özellikle konumları, mevcut durumları, ritüelin devam edip etmediğine ilişkin gözlemler yapılmış, yerel halkla görüşülmüştür.

Hıdrellez ritüelinin sahip olduğu toplu hareketler, ritüel için belirli bir yerin kullanılması ve ritüelin ortaya konması için gerekli fiziki özelliklerin bu mevkilerde bulunması bu mevkileri birer mekân olarak ele alınabileceğinin bir göstergesi olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda literatür araştırmaları ve yerinde incelemelerle elde edilen verilerin işlenerek analitik veri haline getirilmesi amacıyla; hıdırlıklar konum bilgisi, bulundukları yerleşim birimi, kale ilişkisi, mevkiide mimari unsur olup olmaması, mevkide bulunan yapı türü, topografik yapısı, ritüelin devamlılığı ve kentsel yerleşime açık olup olmamasına göre tasnif edilmiştir. Bu tasnif dağınık halde bulunan verilerin analitik birer veri haline getirilmesini sağlamıştır. Bu kriterlerden;

-Konum bilgisi için hıdırlığın bulunduğu yön ve bulunduğu yerleşim biriminin merkezine olan uzaklığı,

-Bulunduğu yerleşim birimi için hıdırlık mevkinin bağlı olduğu yerleşim birimi tespit edilerek; köy, belde veya bucak, ilçe ve il merkezinde olup olmadığı,

-Topografik yapısı için, hıdırlığın nasıl bir yerde teşekkül etiği araştırılmış ve düz bir satıh mı yoksa tepelik bir alan mı olup olmadığı tespit edilmiştir.

-Kale ile olan ilişki için, ilk önce hıdırlığın bulunduğu yerleşim biriminde herhangi bir kale olup olmadığı araştırılmış ve eğer kale mevcut ise kale ile hıdırlığın mesafesi tespit edilmiştir.

-Mevkilerde özgün bir yapı bulunup bulunmadığı bilgisi için, ilk önce hıdırlıklarda herhangi bir yapı olup olmadığı araştırılmış, varsa bu yapıların türü tespit edilmiştir.

-Mevkilerde Hıdrellez ritüelinin devamlılığı bilgisi için, hıdırellez ritüelinin halen icra edilip edilmediği araştırılarak tespit edilmiştir.

-Mevkilerde kentsel yerleşimin olup olmadığı bilgisi için, hıdırlıkların bulundukları şehirlerde yerleşime açılıp açılmadığı, amacından farklı bir yapının varlığı ya da mahalleye dönüşüp dönüşmediği araştırılarak tespit edilmiştir.

Bu kriterlerden yön bilgisi için hıdırlıkların yönü tarihi şehir merkezine göre tespit edilirken, hıdırlıkların tarihi şehir merkezine olan uzaklıklarının tasnifi için 3 ayrı mesafe bölgesi oluşturulmuştur. Oluşturulan kriterlere göre yapılan tasnifler her bir kriter için ayrı ayrı çizelgeler oluşturularak elde edilen veriler grafik anlatılarla ifade edilmiş ve incelemesi yapılan her bir hıdırlık mevkii için haritalandırma çalışması yapılmıştır. Böylece hıdırlıkların konumu, topografik yapısı ve bulundukları şehir ile ilişkileri sistematik bir şekilde ifade edilmiştir. Yapılan yerinde tespit ve tasnif çalışmalarının ardından hıdırlıklar, ritüel ve şehir bağlamında karşılaştırmalı grafiklerle analiz edilerek çıkarımlarda bulunulmuştur.

1.4. Çalışmanın Sınırlılıkları

Çalışma alanı Osmanlı şehirlerindeki hıdırlık mevkileri, erken dönem tarihî kent merkezi ve Cumhuriyet sonrası gelişen kentsel yerleşme bölgeleri olarak belirlenmiştir.

Osmanlı şehir yapısı itibariyle prototip bir şehir olgusundan bahsetmek oldukça zordur. Çünkü yaklaşık 650 yıl süren Osmanlı'da şehir ve şehircilik faaliyetinin Kuruluş Dönemi, Klasik Dönem, Gerileme Dönemi ve nihayet Tanzimat sonrası son döneminde aynı olması mümkün değildir. Osmanlı şehirleri ile ilgili bir başka sınırlılık ve farklılık da coğrafi nedenlerden kaynaklanmaktadır. Oldukça geniş bir coğrafyaya yayılmış Osmanlı şehirciliğinde tekdüzeliğin sağlanmasının mümkün olmadığı söylenebilir.

Anadolu'da bulunan bir Osmanlı şehrinin Bosna-Hersek'te bulunan bir Osmanlı şehriyle temel yapı aynı olmakla birlikte birebir benzemesi imkân dâhilinde değildir.

Çalışma konusunun ele alındığı şehir veya yerleşmelerin bu tarihsel gelişim süreci tez çalışmasının sınırlılıklarını oluşturmuştur.

1.5. Çalışmanın İçeriği

Çalışmanın ilk bölümünü giriş başlığı altında çalışmanın amacı ve problemin tanımı, çalışmanın önemi ve özgün değeri, çalışmanın yöntemi, çalışmanın sınırlılıkları ve literatür araştırması oluşturmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde kavramsal çerçeve başlığı altında konunun kuramsal altyapısını oluşturan kavramlar ele alınmıştır. Bu bölümde alt başlıkları ile beraber ritüel ve mit kavramı, ritüelin mekân oluşumuna etkileri, şehir ve ritüel ele alınmıştır. Alt başlıklarda ritüel ve mit kavramlarının tanımlarına, ritüel türlerine, ritüel ve mit ilişkisine, ritüelin mekâna etkisine, tarihsel süreç içinde kaynaklarıyla birlikte şehir ve Osmanlı şehri konularına değinilmiş; Batı şehri ve Osmanlı şehri kapsamında şehir ritüellerine yer verilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ritüel-mekân ilişkisi ve Hıdırellez ritüeli ele alınmıştır. Ritüelin mekân oluşumundaki etkisinin hıdırlıklar bağlamında irdelendiği bu bölümde Hıdırellez kavramı, Hıdırellez'in mitolojik kökenleri ve Hıdırellez geleneklerine yer verilerek Hıdırellez'in mekânı olan hıdırlıklar, hıdırlıkların oluşumu konusu ele alınmıştır.

Çalışmanın dördüncü bölümünde hıdırlıklar ile ilgili elde edilen veriler Çizelgelar oluşturarak dokuz ayrı başlık altında tasnif edilmiştir.

Çalışmanın beşinci bölümünde tasnif edilen hıdırlıklar ritüel bağlamında analiz edilmiş ve analizler Çizelge ve grafiklerle ifade edilmiştir.

Çalışmanın altıncı bölümünde dördüncü ve beşinci bölümdeki çalışmalar sonucu elde edilen tüm veriler değerlendirilmiştir.

Tüm değerlendirme ve çıkarımların özet halinde yer aldığı sonuç bölümü ardından kaynakça bölümü ile çalışma sonlandırılmıştır.

Literatür taraması ve çalışma kapsamında incelenen hıdırlıklar ile ilgili hazırlanan kataloglar, çalışmanın ekinde sunulmuştur.

- **Çalışma Kapsamının Şematik Gösterimi**

Çalışmanın kapsamı Şekil 1.2.de şematik olarak gösterilmiştir.

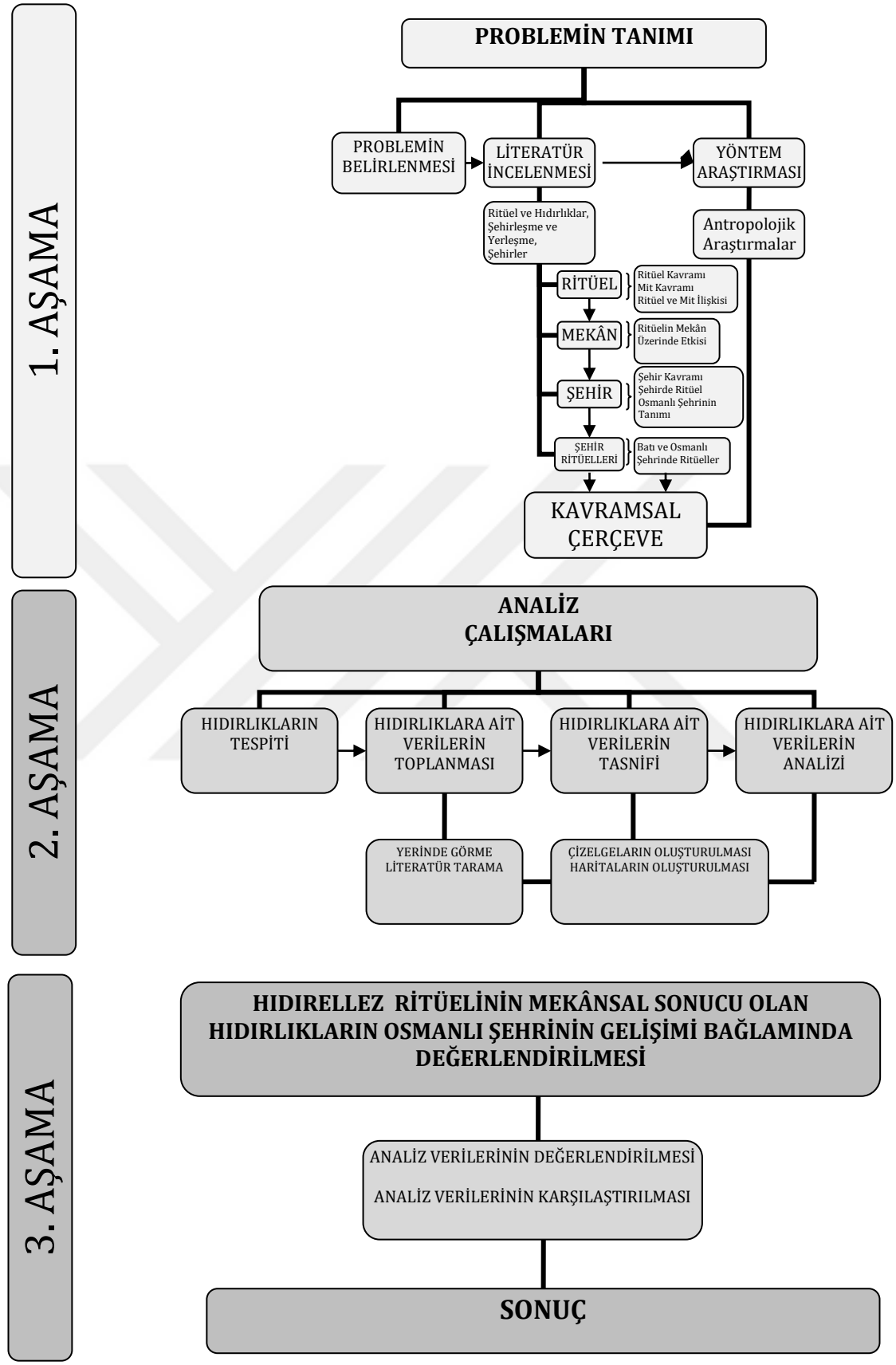

Şekil 1.2. Tezin kapsamının şematik gösterimi

1.6. Literatür Araştırması

Çalışma ile ilgili olarak kuramsal ve kavramsal çerçeve oluşturulmuştur. Esas konu ve alt konu başlıkları belirlenmiştir. Araştırmanın konusu ile ilgili olarak yazılı, basılı ve görsel kaynaklar taranmış; elde edilen bilgiler bilgisayar ve internet ortamında konularına göre kaydedilmiştir.

Çalışma kapsamında antropolojik kaynaklar, Hızır-İlyas kültüne dair folklorik araştırmalar, şehir kaynakları, Selçuklu şehir kaynakları, Osmanlı şehir kaynakları, günümüz şehir kaynakları, seyahatnameler, Osmanlı tarih kitapları ve ansiklopedik kaynaklar üzerinden bir literatür çalışması yapılmıştır.

Literatür çalışması;

- Ritüel ve Hıdırlıklar,
- Şehirleşme ve Yerleşme,
- Şehirler
- Seyahatnameler ve Kaynak Eserler

olmak üzere dört ayrı başlık altında yapılmıştır. Tez kapsamında literatür çalışmasına ek olarak saha çalışması da yapılmış, elde edilen veriler doğrultusunda çeşitli başlıklara göre çizelge ve kataloglar hazırlanmıştır. Literatür çalışması Ek 2'de Çizelge olarak verilmiştir.

BÖLÜM 2

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Mekân kendi şekilsel özelliklerinden ziyade toplumu oluşturan insanlar tarafından ortak kabul edilen değerlere göre de algılanmakta ve anlamlandırılmaktadır. Toplumun parçası olan bireylerin, sahip olduğu kültürel değerler bireylerin yaşadığı mekânlar üzerinden okunabilir. Böylelikle mekân kavramı kültürel olanla zihinsel olanı, tarihsel olgularla da toplumsalı birbirine bağlar (Lefebvre, 2014, s.25).

Antik çağlardan günümüze kadar uzanan insanoğlunun yaşam serüveninin önemli bir parçası olan ritüeller çeşitli şekillerde insanların yaşamlarını, inançlarını, toplumsal yapılarını, mekânlarını ve mekânlar üzerinden de şehirlerini etkilemiştir.

Ritüeller, gerçekleştikleri mekânları etkileyen veya gerçekleşebilmesi için mekân oluşturan olgulardır. Lefevbre (2014); örgütlü, dolayısıyla ritüelleşmiş ve kodlandırılmış hareketlerin bu hareketler aracıyla mekânlar yarattığını kaydeder. Buradan hareketle mevsimsel bir ritüel olan Hıdırellez'in de mekâna sahip olması gerektiği düşünülebilir. Hıdırellez ritüelinin şehirlerde belirli bir alanda yani hıdırlıklarda gerçekleşiyor olması, bu ritüelin ortaya çıkardığı bir mekânın varlığına önemli bir gösterge olarak kabul edilebilir. Çalışmanın kuramsal altyapısında bu ilişkinin daha net ortaya konması amacıyla ritüel kavramı açıklanmaya çalışılmış ve şehrin tanımı yapılarak Batı kültüründe ve Osmanlı şehirlerinde gerçekleşen, mekânlaşan veya mekânları etkileyen ritüeller örneklendirilmiştir.

2.1. Ritüel ve Mit Kavramı

Ritüel kavramı, tanımlaması zor ve karmaşık bir olgudur. Ritüel kavramının tanımı ile ilgili üzerinde ittifak edilmiş bir tanım yoktur. Ancak ritüelin nasıl anlaşılacağına dair olan anlaşmazlık konusunda ortak bir anlayış olduğu söylenebilir (Lane, 1981, s.11). Buradan da ritüelin karmaşık bir olgu olduğu anlaşılmaktadır. Böylesine karmaşık bir olgu olan ritüelin kutsal olan ve profan[1] arasında kurduğu bağ ile her zaman insanların ve toplumların hayatlarında önemli bir rol oynadığı bilinmektedir. Geçmişten süregelen bir hareketi veya inancı veya kutlamayı içinde bulunduğu zaman diliminde uygulayarak hayatına dâhil eden insanoğlu; böylelikle daimi olan yani kutsal olan ile kurduğu ilişki sayesinde kalıcı olacağına inanarak yaşamını devam ettirecek motivasyonu elde etmiştir. Ritüeller sıklıkla toplumu bütünleştiren ilişkileri doğrulayıp ve yoğunlaştırırken aynı zamanda toplumu birbirine bağlayan ilişkileri de sembolize eder (Rappaport, 1967, s.29)

Tarih boyunca ritüeller; antropolojinin, sosyolojinin, psikolojinin, performans araştırmaları ve tiyatronun ilgisini çekmiştir. Bu alanlar ile dolaylı ya da doğrudan ilişki içerisinde olan ritüel kavramını tek bir perspektiften ele almak doğru sonuçlar doğurmayabilir.

2.1.1. Ritüel Kavramı

Ritüeller insanlık kadar eski bir geçmişe sahiptir. İnsanın metafizik boyutunun bir tezahürü sayılabilen ritüllerin ortaya çıkışında ve varlıklarını devam ettirmelerinde insanların manevî eksikliklerini karşılayan ve insanları huzur ve güvene erdiren özelliklere sahip olmalarıdır. Bu açıdan bakıldığında ritüellerin her inanç sisteminde olduğunu söylemek mümkündür (Eryiğit, 2015).

Ritüeller, insan ve dünya arasındaki sembolik davranışlar olarak tanımlanabilir. Collins (2012, s. 122), ritüeli *"'ritüel' genel olarak hem bilimsel hem de diğer sohbetlerde belli bir faaliyet türü olarak algılanır; 'ritüel' kendini açıkça dile getirir, alışılmış, buyurgan, şakacı, basmakalıp, gizemlidir, nesneleri kullanmayı gerektirir,*

[1] Profan: Masonlukta tapınağa girmemiş insanları tanımlamak için kullanılan profan kelimesi; dini olmayan, kutsal olmayana ait olan; günlük hayatın içinde, rasyonelleştirilmiş pratiğin dışında sembolik bir anlamı olmayan dünyaya ait anlamına gelmektedir. Dinî terminolojide de din dışılık olarak tanımlanmış olan profanı kutsalın dışında kalan her şey olarak ifade etmek mümkündür.

biçimlendirici düzenlidir; ezberden okuma, şarkı söyleme, grup törenleri, dans, kurban ve göreve başlangıç törenleri, kutsal nesneleri kendi lehine kullanma ve benzeri spesifik uygulamalar gibi önceden belirlenebilen, anlamsız, anlamlı, düzenli model nitelikli, ardışık, sembolik ve gelenekseldir. 'Ritüel'le ilgili geçerli anlamlara ilişkin ikinci bir yan anlamlar grubu vardır, bunlar en belirgin şekilde sihir uygulamaları ve büyücülükle ilişkilidir fakat aynı zamanda olağanüstü varlık veya alanla birleşmeye (hava durumu gibi), öngörülemeyen olayları kontrol altına almaya, toplantıları açma ve kapama faaliyetlerine, yardımlarından dolayı olağanüstü varlıklara şükran sunmaya işaret eder. Bu uygulamalar katılımcılar tarafından anlaşılabilir veya anlaşılamaz." şeklinde tanımlamaktadır.

Marshall (1997, s. 623), *Sosyoloji Sözlüğü*'nde ritüeli uygun zamanlarda yerine getirilen ve sembollerin de kullanılabildiği, sık sık tekrarlanan bir davranış modeli olarak tanımlamıştır. Emiroğlu ve Aydın (2003) *Antropoloji Sözlüğü*'nde ritüelin tanımını yaparken farklı görüşlere yer vermiştir. Bunları özetlemek gerekirse ritüelleri,

-Drever "sıkça özel sözcük biçimleriyle ya da özel (ve gizli) bir sözlükle gerçekleştirilen ve genellikle önemi durum ya da eylemlerle bağlantılı olan dinsel ya da büyüsel tören ya da işlemler sistemi" olarak,

-Victor Turner "teknolojik rutinle bağlantılı olmayan, gizemli varlık ya da güçlere göndermede bulunan durumlar için önceden belirlenmiş formel davranış" olarak,

-Winnick "genellikle din ya da büyüyü içeren ve geleneklerce kurulmuş bir dizini izleyen bir eylemler dizisi olarak tanımlamıştır (Emiroğlu ve Aydın 2003, s. 100).

Ritüeller ile törenlerin farklarına da dikkat çekilen sözlükte, Max Gluckman'ın ritüeller ile törenleri birbirinden ayırarak ritüeli "gizemli ya da dinsel amaç ya da araçlara referanslarıyla karakterize olan daha sınırlı bir kategori" olarak tanımladığı, törenler ile ritüeller arasında bir ayrım yapmayan Jack Goody'nin ise ritüeli "araçlarla amaç arasındaki ilişkinin 'içkin' olmadığı (yani irrasyonel ya da 'rasyonel olmayan' olduğu) standartlaştırılmış bir davranış kategorisi" olarak tanımladığı, bu ayrımı yapmayan diğer bir isim olan Kertzer'in ise ritüeli "insan deneyimleri kaosu ile baş ederek tutarlı bir çerçeveye oturtmamızı sağlayan analitik bir kategori" olarak tanımladığı kaydedilmiştir (Emiroğlu ve Aydın 2003, s. 101).

Ritüellerin toplumsal eylemler olduğunu belirten Kottak (2013), ritüellerin özel zamanlarda özel yerlerde (kutsal alanlarda) yapıldığını ve "formel -stilize edilmiş, tekrarlayan ve kalıplaşmış- nitelikte olduğunu belirtmiştir (Kottak 2013, s. 471). Rappaport (1971), ise ritüellerin geleneksel, hatta klişeleşmiş hareketlerden veya duruşlardan oluştuğunu, saat, takvim veya belirli koşullar tarafından belirlenen zamanlarda "düzenli olarak" gerçekleştirildiğini ve bunların duygusal veya duygusal bir değeri olduğunu ifade etmiştir (Rappaport, 1971, s.63)

Ritüeli özgül bir davranış kategorisi olarak inceleyen tanımları bütün olarak ele aldığımızda bu tanımlarda ritüelin ortak özelliklerini aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

- simgesellik,
- standartlaştırılmışlık,
- tekrarlayıcılık,
- pratik/pragmatik sonuçlara yönelmeme,
- değişime kapalılık ya da yavaş değişim,
- kendiliğindenliğe sınırlı yer veriş (Emiroğlu ve Aydın 2003, s.101).

Ritüeller sadece dinî ayinlerden oluşmaz. Ritüelleri seküler ve dini ritüeller olarak ayıran Rappaport (1971), herhangi bir dini inancın ritüelin işlevleri açısından hayati öneme sahip olmadığını belirtir (Rappaport, 1971, s.66). Dini olmayan ritüellerde, ritüelin semantik içeriği ile ritüele katılanlar arasında iletilen mesajların semantik içeriği aynıdır (Rappaport, 1971, s.66). Örneğin eğilmek ve selam vermek gibi insani ritüellerde bu durumu görmek mümkündür. Ancak dini ritüellerde katılımcının aldığı sosyolojik ya da psikolojik mesajla beraber kutsal ruhlarla kurulan ilişki de öne çıkmaktadır. Aynı zamanda toplumların sosyal ilişkilerini güçlendiren, tekrar eden eylemler ve törenler, bayramlar, şölenler de ritüellerin konusunu oluşturur. Ritüeller; geçmişi bugüne, bugünü geleceğe bağlarken insanın var oluşunun her zaman merkezinde yer almıştır. Toplumsal ilişkilerin inşasında bize yardımcı olmuştur. Ritüellerin de bir parçası olduğu geleneksel halk inanışları folklorik değerleri güçlendirerek toplumların kültürünün bir parçası haline gelir. İnançlar, ilk toplumlardan bu yana var oldukları toplumun kültürünü şekillendirerek bu inançlara bağlı uygulamalar ile hemen her uygarlığın oluşumunda etkili olmuştur (Rahimi, 2019).

Tarihte en eski ritüel ve mitoslara Nil ve Mezopotamya'da rastlanmaktadır. Bulunan tabletlerde ve tapınak metinlerinde din adamlarının oluşturdukları gruplar tarafından belli dönemlerde değişmez biçimde yapılan, oyun yapısına sahip törenlerden söz edilmektedir (Tuncay, 1992, s.5).

Antik Çağ anlayışına göre ritüeller, zaman boşluklarıdır; bir kesitten diğerine geçişi kolaylaştırır ve kişiyi arındırır. İlk olana dönüş arketipi, büyülü evren algısının devamını sağlar (Demirci, 2013, s.7).

Ritüeli daha çok dinî hayattaki pratikler ve eylemler açısından yorumlayan Durkheim, bunları kutsal alana dahil ederken ritüellerin toplumsal dayanışmaya da faydalı olduğunu ileri sürmektedir. Ancak ritüel hem dinî hayatı hem de seküler hayatı etkileyen bir olgudur.

Ritüeli yaşatan, onun işlevselliğidir. Metin And (2012) Durkheim ritüelin işlevleri ile ilgili yaklaşımlarını özetleyerek şu şekilde ifade etmiştir (And, 2012, s. 307):

1. Ritüel, bireyi toplumun bir arada yaşama gereğinin getirdiği durumlara karşı hazırlayarak onu bu yolda onu eğitir.

2. Ritüel; toplumu oluşturan bireyleri bir araya getirir, toplumsal bağları kuvvetlendirir ve bireyler arasında olan ortaklığı perçinler.

3. Ritüelin topluma canlılık verir. Toplumun ilişkilerinin, kalıtlarının bilincine vardırır; geleneklerin sürmesi, inançların yenilenmesi, değer yargılarının, törelerin derinleşmesine katkıda bulunarak toplumu canlı bir biçimde ayakta tutar.

4. Ritüel bireye toplumun bir üyesi olmanın sağladığı mutluluk duygusunu kazandırır. Özellikle toplumun buhranlı dönemlerinde bireylerin hissettiği coşku ve duygularını beraber dile getirmelerini sağlayarak toplumdaki dengeyi düzenler.

Ritüel, toplum ve insanla yakın ilişki içerisindedir. İnsanların çoğu zaman hayatında varlığını devam ettiren ritüeller, farklı disiplinler tarafından da sürekli araştırma konusu olmuştur. Ritüeller antropolojide, din sosyolojisinde, teoloji, edebiyat, felsefe, tiyatro, siyaset ile ilgili çalışmalar ve özellikle performans teorisi perspektifinden incelenmiştir. (Schechner, 1977). Birçok disiplin, bu geniş ve karmaşık konuda farklı teorik yaklaşımlar benimsemiştir ve bu nedenle her biri birbirinden farklı

ve çeşitli tanımlar ortaya koymuştur. Rappaport (1999), psikiyatristlerin, ritüel terimini, hem bazı nevrotiklerin patolojik basmakalıp davranışlarına hem de insanlar arasında tekrarlayan belirli geleneksel terimlere atıfta bulunmak için kullandığını, sosyoloji ve antropolojide "ritüel" kavramının, tamamen dini olmayan çok çeşitli sosyal olayları belirttiğini veya bu tür olayların biçimsel yönlerini gösterdiğini kaydetmiştir (Rappaport, 1999, s.24).

Ritüel araştırmalarının gelişimine bakıldığında kavramla ilgili 4 ayrı kuramsal yaklaşım dikkati çekmektedir. Bunların birincisi; James Frazer, Rudolf Otto, Mircela Eliade'nin öncülüğünü yaptığı din, ritüel ve mitoloji arasındaki ilişkiyi inceleyen yaklaşımdır (Wulf,2015). Bu yaklaşımın odak noktasında dinin kökenlerinin ritüellerde mi yoksa mitolojide mi olduğu sorusu yer alır. Eliade dinin başlangıcının mitolojide olduğunu savunurken, Cambridge Klasikçiler Ekolü dinin başlangıcının ritüellerde olduğu kabulü ile konuya yaklaşmaktadır. Frazer ise ilk ritüellerin din bağlamında yapıldığını varsayar. Farklı yaklaşımlara rağmen, dinin toplu bir yaşam biçimi tesis ederken, hem ritüelleri hem de mitolojiyi gerektirdiği görüşünün ortak kabul edildiği söylenebilir (Wulf,2015). İkincisi, ritüelin toplumsal yapıları anlamadaki rolü üzerine odaklanır. Bu yaklaşımın öne çıkan isimleri Emile Durkheim, Arnold Van Gennep, Victor Turner'dır. Ritüelin toplumsal işlevleri üzerine odaklanan bu yaklaşımda, ritüellerin toplumsal süreçleri ve toplumu oluşturan farklı grupların ilişkilerini düzenlediği kabul edilmiştir (Wulf,2015) Üçüncü yaklaşım, bir toplumun kültürel ve toplumsal devinimlerini deşifre etmek için ritüelleri metin gibi okur ve bu yaklaşımda Clifford Geertz, Marshall Sahlins gibi isimler öne çıkmaktadır (Wulf, 2015). Bu yaklaşımda ritüelin araştırması kültürel sembollerin anlamlarını anlamak için kullanılır. Ritüellerin sembolik yönüne odaklanılan bu yaklaşımda, toplumda gerçekleşen ritüeller üzerinden o toplumun kültürel kodlarına ve sembollerine dair ipucu yakalanabileceği düşüncesi hâkimdir. "Bir halkın kültürü, kendileri de parçalardan oluşan metin parçalarından oluşmuş bir bütündür" diyen Antropolog Clifford Geertz ritüelleri de bu metinler arasında kabul etmektedir (Geertz, 2010). Ritüel araştırmalarında benimsenen dördüncü yaklaşım ise ritüellerin edimsel düzenlemeleriyle, pratik ve bedensel yönleriyle ilgilidir. Bu yaklaşımın öncülleri arasında Stanley Tambiah, Richard Schechner, Pierre Bourdieu ve Cristoph Wulf isimleri sayılabilir (Wulf, 2015). Batı'da özellikle Durkheim ile başlayıp ardından antropoloji kanalıyla devam eden ritüel

çalışmalarına duyulan ilgi, ülkemizde Ziya Gökalp'le yansıma bulmuşsa da süreç içinde giderek etkisiz bir konuma dönüşmüştür (Karaman, 2010, s. 228).

Ritüeller, farklı disiplinlerde farklı boyutlarıyla ele alınmıştır. Ritüeller; toplumun oluşması ve devamı ile yakından ilgili olduğu için sosyolojinin, ritüele katılanların duygu ve ruh dünyalarında doğrudan ya da dolaylı yarattığı etki bakımından psikolojinin, toplumsal hafızaya katkısı olduğu için tarihin, evrimleştiği ve tarihle sosyolojiyi birleştirdiği için antropolojinin, öykünme ve performans içerdiği için de performans araştırmaları ve tiyatronun ilgisini çekmiştir. Tüm bu farklı alanlarla ilgili olduğu gibi mimarlığın en temel yapı taşı olan mekân oluşumuna etkisi sebebiyle de ritüel ve mimarlık yakın ilişki içerisindedir.

2.1.2. Genel Olarak Ritüel Türleri

Ritüellerin mekânlardan bağımsız düşünülemeyeceği ve mekân üzerindeki etkileri aşikârdır. Zaman ve mekân üzerinde etkin olan ritüeller, tanrısal varlıkların hikâyelerini yeniden hayata geçirir ve böylece tanrısal varlıkların dünya ve insanlar ile olan ilişkisini güçlendirir (Cox, 2004, s.139).

Kapsamı oldukça geniş olan ritüellerin genel konuları; insan hayatındaki doğum, evlilik ve ölüm gibi tekrar eden olaylar veya mevsim geçişleri, hasat zamanları olarak sayılabilir. Kıştan bahara geçişi sembolize bahar bayramları da bu şekilde bir ritüel olarak kabul edilebilir. Genel olarak ritüellerle ilgili şu şekilde bir sınıflandırma yapılabilir:

- Geçiş ritüelleri: Doğum ve çocukluk, başlangıç ve ergenlik, evlilik, ölüm gibi olaylarla ilgili ritüeller.
- Kurum ya da makama gelme ritüelleri: Yeni görevleri ve konumları kabul etme ile ilgili ritüeller.
- Pekiştirme ritüelleri: Yeme, kutlama, aşk, cinsellik ile ilgili ritüeller.
- Başkaldırı ritüelleri: Barış ve ekolojik hareketleri, gençlik ritüelleri.
- Etkileşim ritüelleri: Selamlamalar, ayrılmalar, çatışmalar ile ilgili ritüeller.

- Mevsimsel ritüeller: Yeni yıl, doğum günleri, anma günleri, ulusal tatillere dair ritüeller (Wulf, 2015, s.264).

Ritüellerin etkinlik türlerini de ritüelleştirme, görenek, tören, dinsel ayin ve kutlama olarak ayırmak mümkündür (Wulf, 2015, s.264).

Nitelikleri veya amaçları ne olursa olsun ritüellerin işlevi bireyleri bir araya getirmek, aralarındaki bağları çoğaltmak, yakınlaştırmak, toplumdaki insanların birbirleriyle daha içli dışlı olma olmalarını ve ortak bilince ulaşmasını sağlamaktır (And, 2012, s.308). And'ın (2012, s.308) Gennep'ten (A. van Gennep, Les rites de passage, Paris, 1909) aktardığına göre bir toplumun bireylerinin yaşamı bir çağdan ötekine, bir uğraştan bir başkasına geçişler dizisidir. Bu çağ ve uğraşlarda belirli bir ayrım olduğu zamanlarda bu geçişler eriştirme törenleri ile olur (And, 2012, s.308). Bunlara örnek olarak doğum, ölüm, evlilik ile ilgili törenler verilebilir. Türk toplumlarından da bu törenlere örnek verecek olursak bir çocuk için önemli bir geçiş olan ilk dişinin kutlanması (diş hediği), esnaf loncalarında çıraklığa alınış, kalfa ve usta olma törenleri, sünnet törenleri sayılabilir.

Ritüel türlerinden biri olan geçiş törenleri, kişinin içinde bulunduğu herhangi bir durumdan bir diğerine geçerken yapılır. Böylece geçiş durumuna bir eşik oluşturur. Ritüeli gerçekleştiren kişi ilk bulunduğu durumdan çıkmış, ikinci duruma henüz dâhil olmamıştır. Sonuç olarak kişi eşiktedir ve bu eşikte olma hali kişinin yaşayacağı durum değişimini kolaylaştıran bir durumun ortaya çıkmasını sağlamaktadır. İlk çağlardan beri insanlar; mevsimleri, yılları, anma günlerini kamusal törenlerle karşılamışlardır. Bunun bütün dünyada bir gelenek olduğunu söylemek yanlış olmaz. Tesadüfî ya da keyfi değişkenlik göstermeyen bu törenler, belirli bir kalıbı izler ve toplumların dönemsel olarak kendini yenilemesi ve sürekliliğini perçinlemesi şeklinde bir işleve hizmet eder.

Mevsimsel ritüeller yalnızca doğrudan deneyimler olmayıp bir yandan temsil diğer yandan ise drama olarak kabul edilebilirler. Bu temsili dramaya dönüştüren, bu iki durumun arasındaki birleştirici bağ ise mitlerdir. Bundan dolayı mit, mevsimsel ritüellerin temel bir parçasıdır (Gaster, 2000, s. 25). Toplumlar, tarih boyunca birlikte yaşama tutunma çabaları sonucu ortaya çıkan bayram ve kutsal törenlerini zamanla zenginleştirilerek korumuş ve geniş kitlelere benimsetilmesi yönünde de gayret göstermişlerdir.

2.1.3. Mit Kavramı

Mit kavramı genellikle kutsal ya da dinsel nitelikli, bireysel olmaktan çok toplumsal ve daha çok doğal, doğaüstü ya da toplumsal-kültürel bir görüngünün köken ya da yaratılışına ilişkin masallar için kullanılır. Sözlükte ise mit veya mitos kelimesi en genel haliyle geleneksel olarak yayılan veya toplumun hayal gücü etkisiyle biçim değiştiren alegorik bir anlatımı olan halk hikâyesi olarak tanımlanmıştır (TDK, 2019). Eliade'ye göre her mit, yapısından bağımsız olarak, in illo tempore[2] meydana gelmiş bir olayı aktarır ve daha sonra bu olayı tekrarlayacak eylemler ve "durumlar" için örnek oluşturur (Eliade, 2003, s.409). Eliade'nin bu ifadesini "Mit ve Ritüel" adlı makalesinde mitleri hayal gücünün ürünü olarak değerlendirenlere karşı çıkan Raglan'ın *"Mitlere hayal gücünün ürünleri olarak bakanlar, aslında hayal gücünün nasıl çalıştığını dikkate almamışlardır. Hiç kimse gördüğü, duyduğu ya da okuduğu bir şey tarafından işaret edilmeyen bir şeyle ilgili hayal kuramaz."* savı ile desteklemek mümkündür (Raglan, 2010, 188).

İnsanların zihinlerinde oluşan mitler; çoğu zaman tanrılarla ya da insanları kollayan, koruyan ruhlarla ilintilidir. Genelde mitlerde olağanüstü, fevkalade kuvvetlere rastlarız. Türk mitolojisinde de türeyiş mitleri ve koruyucu ruhlar hakkındaki mitler ağırlık basmaktadır (Bayat, 2005, s.16). Bayat (2005, s.129-130), "Mitolojiye Giriş" isimli eserinde mitlerin belli başlı özelliklerini aşağıdaki şekilde sıralar:

- Mit bir düşünce, bir izah şeklidir. Bu nedenle de bir kutsiyet arz etmektedir.
- Mit inanılan, yaşanıldığına kesin gözüyle bakılandır. Olağanüstü olaylar mitin esas özelliğidir.
- Mit olaylarını içeren zaman, genelde mitolojik zaman olup tarihten önceki zaman gibi değerlendirilir.
- Mitin genel problemi; dünyanın yaratılışını, insanın türeyişini, kabile ve soyların ortaya çıkışını, evrenin sonunu, eşya ve hadiselerin oluşum sebeplerini açıklamaktadır.

[2] In illo tempore : Mircea Eliade tarafından "yazılı tarihten öncesi" anlamında kullanılan Latince terim.

- Mitin kahramanı bireysel özellikten sıyrılmış, kolektifin istek ve beklentilerini gerçekleştiren, ferdî özellikleri olmayan bir tiptir.

Mitleri özel ve genel olarak ikiye ayıran Bayat (2005), genel kategoride yer alan mitlerin hemen her milletin kültüründe görüldüğünü; özel kategoride yer alan mitlerin ise coğrafi şartlar, gelişim süreci, tarihi-kültürel özellikleriyle ortaya çıkan, her toplulukta değil görüldüğü halka özel olan mitler olduğu kaydetmiştir (Bayat, 2005, s.9). Genel kategoride yer alan mitler kozmogonik mitler, yaratılış mitleri, türeyiş mitleri, takvim mitleri olarak sınıflandırılırken özel kategoride yer alan mitler ise teogoni mitler, köken mitleri, eskatoloji mitleri, totem mitleri, kahramanlık mitleri olarak tasnif edilebilir (Bayat, 2005, s.8-11).

Eliade (2003); mitlerin çoğunun, zamanın başlangıcında (in illo tempore) meydana gelen şeyleri aktardığı için insanların içinde yaşadıkları toplumun ve toplumun içinde bulunduğu kozmosun örnek tarihini oluşturduğunu söyleyerek mitlerin içerik açısından zengin olduğunu, örnek teşkil ettiğini, bir anlama sahip olduğunu ve bir şeyler yaratmak, bir şeyleri duyurmak gibi işlevlerinin olduğunu kaydetmiştir (Eliade, 2003, s.409).

2.1.4. Ritüel ve Mit İlişkisi

Mitler çoğu zaman ritüellerle iç içe geçmiş durumdadır. Dahası birbirinden beslenen bu iki kavram, tarih boyunca varlıklarını birbirleri üzerinden geliştirmiştir. Mitler, ritüel etkinliklerin ebedi geçerliliklerini garantileyen kutsal hikayeler olarak da anlaşılabilir (Wulf, 2015, s.268).

Mitin işlevi, ritüelin kendi doğasında var olan ve ondan ayrılmaz olan kesintisiz ve aşkın anlamını açık bir biçimde ortaya koymaktır. Yöntem ve etkisi ise sunumu temsile dönüştürürken anlık olanı kesintisiz ve aşkın olanın diline çevirmektir (Gaster, 2000, s.25). Bu bağlamda mitler, besledikleri ritüel etkinliğinin sonsuz bir devamlılık halinde olmasını sağlayan mukaddes hikayeler olarak kabul edilebilir. Mit ve ritüel ilişkisi üzerine bir görüş birliğinden söz etmek mümkün değildir. Bu konuda Jane Harrison ritüelin bir eylem, mitin ise ritüelin sözsel öğesi olduğunu ve bu yüzden mitin kökeninin ritüel olduğunu öne sürerken başka bir görüşe göre de bunların hangisinin ötekinden çıkacağı üzerine bir genelleme yapılamaz (And, 2012, s.308). Birbirinden

ayrı düşünülemeyen ritüel ve mitler dramanın çıkış kaynağını oluşturur ve Antik Çağ'dan günümüze uzanan bir çizgide tiyatro geleneğinin temel taşlarını meydana getirmiştir.

Malinowski; mit sayesinde ritüelin kökeninin açıklandığını, mitin ritüele kadim bir geçmiş vererek ritüeli güçlendirdiğini öne sürmüştür. Raglan'a göre de mit, ritüel sayesinde gerçekliğe bağlanmaktadır. Yani mit ve ritüel arasında karşılıklı bir ilişki söz konusudur.

Gregory Nagy de mitle ritüel arasındaki ilişkiyi şöyle dile getirir: "Mitin aslında canlandırma olduğunu düşünürsek mitin kendisinin de aslında bir çeşit ayin olduğunu görebiliriz: Miti ve ayini karşıt ve ayrı düşünmek yerine, ikisinin de bir bütünün parçası olduğunu, yani mitin ayinin sözel hali ve ayinin de mitin kavramsal hali olduğunu görebiliriz." (Segal, 2012, s.99)

Lord Raglan "Mit ve Ritüel" adlı makalesinde Hocart'ın görüşlerine yer vermektedir. Hocart'a göre mit, ritüelin tekrarıyla yaşamını sürdürmektedir: "Eğer yaşayan mite dönersek, yani inanılan mite, ritüelden ayrı bir var oluşunun olmadığını görürüz (...) mitin yaşayabilmesi için ritüel içinde tekrarlanmasının gerektiği bilinmelidir." (Raglan 2010, s.191).

Rappaport da ritüellerin, mitlerin ayrıntılı yeniden canlandırılmasından başka bir şey gibi görünmeseler bile, her zaman ritüeli icra edenler ile ritüel arasında bir ilişkiyi şart koştuğunu ancak bu durumun mitler için söz konusu olmadığını kaydetmiştir (Rappaport, 1999, s.135).

Kısacası ritüel, kalıplaşmış davranışlar bütünüdür. Mit ise ritüelin duygu ve eyleminin söze dönüşümüdür. Benzerlik kurmak gerekirse (tam olarak karşılığı olmasa da) dua-ibadet; zikir-sema ikilisi buna bir örnektir. İkisinin birleşmesiyle ortaya çıkan drama ise her ikisini de içerir (And, 2012, s. 308). Diğer yandan mit yalnızca sözlü anlatım olmayıp aynı zamanda gösteridir, kutsal bir bilimdir. İlk insanın inandığı, kutsal bildiği değerler sistemidir. Kısacası mit kozmik bilgilerin sembolik bir üslupla takdimidir (Bayat, 2005, s. 7).

2.2. Ritüelin Mekân Oluşumuna Etkileri

Mekân kavramının net ve tek bir tanımının olduğunu söylemek mümkün değildir. Kutluer (2003) mekân kelimesini, "sözlükte 'olmak' anlamındaki Arapça kökenli kevn (kiyân, keynûne) masdarından türetilen ism-i mekândır ve 'oluşun meydana geldiği yer' " şeklinde tanımlamıştır (Kutluer, 2003, s.550). Topçu ve Numan ise mekân kelimesinin, sâdece fizîken, statik olarak mevcut bulunan bir mahal olmanın ötesinde, kevn mefhumundaki yaradılışın cevvâliyetine de sahip olduğunu kaydetmiştir (Topçu ve Numan, 2020, s. 127). Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü'nde ise mekân, 'insanı çevreden belli bir ölçüde ayıran ve içinde eylemlerini sürdürmesine elverişli olan boşluk, boşun' şeklinde tanımlanmıştır (Hasol, 1979, s.344).

Mekân kavramını inceleyen dallardan biri olan felsefe alan yazını incelendiğinde de Parmenides, Atomcular, Platon, Aristoteles, ve daha sonra Descartes, Kant, Newton gibi çeşitli bilim adamlarının mekan ile ilgili ortaya koyduğu çalışmalar oldukça önemlidir. Platon, mekânı farklı metoforlar üzerinden açıklayarak anlaşılır hale getirmeye çalışmıştır, antik yunan felsefesinin önemli isimlerinden biri olan Aristotoles, Platon'un steryometrik düşüncelerini reddeden yer (topos) teorisini ortaya koymuştur (Van de Ven, 1978). Aristoteles, Categories'de 'mekân'ı nicelik kategorisine dâhil ederek mekânın sürekli bir nicelik olduğunu belirtmektedir: *"Yer de sürekli bir niceliktir. Çünkü bir cismin parçaları herhangi bir yer kaplarlar. Bu parçalar ise müşterek bir sınırda birbirlerine dokunduklarından bundan, cismin her bir parçasıyla kaplanmış olan yerin bölümlerinin de cismin parçaları ile aynı müşterek bir sınırda birbirleriyle temas ettikleri sonucu çıkar. Böylece, mekân da süreklidir: çünkü müşterek bir sınırda bölümleri birbirlerine dokunmaktadır"* (Aristo,1963, s. 36)

14.yy'a kadar bütün mekân teorilerinin prototipini ufak değişikliklerle de olsa Platon ve Aristoteles'in mekân kavramlarının oluşturduğu söylenebilir (Jammer, 1993). Asırlar boyu süren Aristotalesçi mekân teorisinin ve sınırlı evren düşüncesinin 16.yy.'ın ilk yarısında parçalanmaya başladığını kaydeden Üngür (2011) çalışmasında bu durumu: *"Kopernik'in ölümünden sonra 1543 yılında yayınlanan kitabı 'De Revolutionibus Orbium Caelestium' sadece evrenin dış halkasının dönmediğini, aynı zamanda dünyanın da göreli bir harekete sahip olduğu bilgisini içermekteydi (Van de Ven, 1978). Telesio (1509-1588), Patritius (?-1683) ve Campanella (1568-1639)'nın*

eserleri de, İtalyan doğa felsefesinin mekân kavramını skolastik düşünceden (cevher-ilinti şeması) kurtardığını göstermektedir. Gassendi (1592-1655) tarafından ileri sürülen mekânın bağımsızlığı, özerkliği ve önceliği fikirleri, yeni fiziğin ihtiyaçlarına cevap veren önermeler olmuştur. Fiziksel olaylar artık kısmen dolu ve kısmen boş olan, sonsuz bir mekân varsayımıyla açıklanabilecektir (Jammer, 1993). Ancak merkezi dünya olmayan bir evren modelinin kabul edilmesi o kadar kolay olmamıştır. Kopernik'ten yaklaşık bir asır sonra evrenin merkezinin güneş olduğunu bulgulayan Galileo Galilei 1616'da Katolik Kilisesi'nden gelen yasağa rağmen 1632'de kitabı Dialogo'yu yayınlamış ve akabinde idam edilmiştir (Van de Ven, 1978). Foucault'ya göre sınırlı ve yerlerden oluşan Ortaçağ mekânı Galileo ile çözülmeye başlamıştır. Burada önemli olansa dünyanın güneş etrafında dönüşünün keşfinden çok sınırsız, sonsuz açık bir mekân kavramının belirmesidir. Böylece 17.yy ve Galileo ile birlikte lokalizasyonun/yerleşik olmanın yerini genişleme, uzama almıştır (Burgin, 1996)." şeklinde özetlemiştir (Üngür, 2011, s.19). Ayrıca Üngür (2011), Lefebvre'nin Production of Space adlı eserinde ortaçağ mekân temsillerinin Aristotelesçi ve Batlamyusçu (Ptolemaic) kavramlardan ödünç alındığını ve Hristiyanlık tarafından dönüştürüldüğünü belirttiğini kaydeder (Üngür, 2011).

Mekân ve mekânın üretimi üzerine önemli çalışmalar yapmış olan Lefebvre, mekânı farklı kategorilerde ele almaktadır. Lefebvre (2014, s. 76), mekânla ilgili tasavvurunu, dönemselleştirme yaparak, mekânın kodu ve oluşumundan başlayarak mekânın yerleşmesi ve çöküşüne, mekânın parçalanmasından genel üretim tarzları ve bu üretim tarzlarının hâkim olduğu toplumsal tarih ve kurumlara kadar uzanan geniş bir yelpazede "mekânsal üçlü" ile birlikte ele almıştır. Başka bir ifadeyle Lefebvre'nin mekân teorisinin temeli; bu mekânsal dönemselleştirme ve mekânsal üçlüdür.

Lefebvre (2014, s. 67-75)'nin mekânsal dönemselleştirmesinde en önemli saptaması, "(toplumsal) mekân (toplumsal) bir üründür" varsayımından hareketle ortaya koyduğu: *"Mekân üretimi ve mekânın üretimi süreci varsa, tarih de vardır (...) Üretici güç olan doğa, çalışma, çalışmanın örgütlenmesi, teknik, bilgi ve elbette üretim ilişkileri, mekân üretiminde -belirlenmesi gereken- bir role sahiptir. Bir üretim tarzından diğerine geçiş çok büyük önem taşır; çünkü bu geçiş mekânı altüst ederek mekâna dâhil olabilen toplumsal üretim ilişkileri içindeki çelişkilerin etkisidir. Her*

üretim tarzı-hipotez gereği-kendine uygun mekâna sahip olduğundan, bu geçiş sırasında yeni bir mekân üretilir." şeklindeki tespitidir.

Lefebvre (2014, s. 67-75)'nin mekânsal üçlüsünde mekân; hem üretim tarzı ve toplumda mekânın üretimini anlamlandırılması ve deneyimlenmesinin incelenmesi hem de zihinsel, toplumsal ile fiziksel mekânların karşılıklı ilişkileri, karşıtlıkları ve düzenlenişlerinin incelemesi amacıyla algılanan, tasarlanan ve yaşanan unsurlardan oluşmaktadır. Lefebvre (2014)'nin üzerinde durduğu mekânsal üçlü; Mekânsal Pratikler (Algılanan Mekânlar), Mekân Temsilleri (Tasarlanan Mekânlar) ve Temsil Mekânları (Yaşanan Mekânlar) şeklindedir.

- **Mekansal Pratikler**

Lefebvre (2014, s. 67)'ye göre mekânsal pratik, aynı zamanda algılanan mekândır ve toplum tarafından yaratılır ve mekânı deşifre ederek keşfedilir ve (ileri kapitalizm devrinde) gündelik gerçekliği ile kentsel gerçekliği sıkı sıkıya birleştirir. Mekânsal pratik; "mimari, (resmi söylemden alınan terimle) şehircilik, parkur ve yerlerin (toprağın) düzenlenmesi, gündelik hayat ve elbette kent gerçekliği gibi çeşitli düzeylerde saptanır, tarif edilir, analiz edilir" (Lefebvre, 2014, s. 410).

- **Mekan Temsilleri**

Lefebvre (2014, s. 63-68)'ye göre, Mekân Temsilleri olarak ortaya çıkarılan mekânlar, şehir planlamacıların, şehircilerin, teknokratların, sanatçıların mekânları ve "bilgilere, işaretlere, kodlara, 'cephesel' ilişkilere bağlı"dır. Mekân Temsilleri, tasarlanmış mekân olduğu için teknokratların mekânıdır. Bu mekân hesaplar içeren ve kendine özgü bir dile sahip olan mekânlardır. Mekân Temsilleri aynı zamanda tasarlanan ve bir toplumun (bir üretim tarzının) içindeki egemen mekânlardır. Mekân Temsilleri'ni, siyasî iktidarın, hâkim ideolojinin ve hâkim ekonomik düzenin anlayış ve algısına göre düzenlenmiş ve üretilmiş mekânlar olarak ifade etmek mümkündür (Lefebvre, 2014, s. 139).

- **Temsil Mekanları**

Lefebvre (2014)'ye göre, Temsil Mekânları, öznel, imgelem ile ilişkili, "toplumsal yaşamın yasadışı ve yeraltı tarafına bağlı" ve "karmaşık sembolizmler"den oluşan ve "bir halkın ve bu halka mensup her bir kişinin tarihi"(Lefebvre, 2014, s. 70)

ile ilgili ve ilişkili mekânlardır. Temsil mekânları, tasarlanmış mekân ve mekânsal pratiklere göre tutarlılık ve bağlantı şartına bağlı değildir (Lefebvre, 2014, s. 70). Kullanıcıların ve oturanların mekânı olan ve yaşanılan, konuşulan temsil mekânlarının, duyumsal bir merkezi vardır. Bu duyumsal merkez; yatak, oda, konut ya da ev olabildiği gibi meydan, kilise ya da kabir ya da kabristan da olabilir. Temsil mekânları zamanı doğrudan içeren aynı zamanda tutku, eylem ve yaşanan durumların yerlerini kapsamaktadır. Bu noktada, Temsil mekânları; yaşananların ve kullananların sembollerini, imgelerini ve özel dilini içermektedir (Lefebvre, 2014, s. 71). Temsil mekânlarını oluşturan sembolik eserler, bazen "estetik" bir akıma yol açabildiği gibi bir süre sonra yok olmak veya saklanmak ya da kaybolmak kaderini yaşamaktadır. Ancak en önemli husus, temsil mekânlarının gündelik hayatı şekillendirme gücüne ve özgürleştirici bir potansiyele sahip olmasıdır (Lefebvre, 2014, s. 139).

Ritüellerin konusu ne olursa olsun o ritüele ait bir hareket dizisinden söz edilebilir. Eğer ritüel bir mekanda gerçekleşirse bu mekan, ritüeli ve onu oluşturan hareketlerin gerçekleşmesine olanak sağlayacak özelliklere göre dizayn edilir. Ritüeller, yapıları yeniden tesis ederler ve böylece mekânı ve zamanı kutsal hale getirerek inananın varlığını dönüştürür ve yenilerler (Cox, 2004, s.139). Bazen de var olan bir mekân özellikleri itibariyle bir ritüelle örtüşerek ona ait bir mekân haline gelir. Her iki durumda da insan hareketleri üzerinden oluşan ritüel - mekan ilişkisinden söz edilebilir. Ritüel aynı zamanda insanların mekâna ve dünyaya olan aidiyet duygusunu geliştirir.

Dünyanın yaratılmasını kutsal kabul eden insan, mekân yaratmayı da bununla özdeşleştirmiş ve buna bir kutsiyet atfetmiştir. Kutsal mimari, ilkel konutların yapılarında varolan kozmolojik simgeciliği almış ve bunu geliştirmiştir. Tapınaklara, kentlere, evlere ilişkin bütün simgeler ve ritüeller kutsal mekâna dair ilkesel deneyden türemektedir (Eliade, 1991, s. 38-39). Diğer yandan Lefebvre (2014)'ye göre kutsal mekân, "kendisini özdeşleşme-taklit etme şeklindeki iki büyük prosedüre tabi kılan dinsel kurumlar içerir. İmgelemin ve düşünümselliğin de kategorileri olacak bu zihinsel kategoriler mekânsal formlar şeklinde ortaya çıkar." Bu ya kare ya çember ve küre, ya üçgen ya da tanrısal ilkenin işgal ettiği rasyonel bir hacim ya da haç şeklinde olan formlar aynı zamanda evrenin özetleridir (Lefebvre, 2014, s. 248). Kutsal mekânlar, ilk şehir-devletlerin ortaya çıkışından yüksek Ortaçağa kadar uzanan süreçte üretilmiştir. Bu mekânlar, siyasi ile dini iktidarın, ekonomik işlevlerin ve daha çok söz konusu

toplumda kozmolojik ve dinsel kodlar (evrenin imgesi) ile ilgili temsillerin toplam eseridir (Lefebvre, 2014, s. 264).

Her kratofani[3] ve hiyerofani[4], ortaya çıktığı mekânı dönüştürür. O güne kadar kutsal olmayan bir alan olan mekân, kutsallık kazanır (Eliade, 2003, s.355). Robertson Smith (1894): *"Tüm mabetler bir teofaniyle[5] kutsanır"* diye yazmışsa da bu, yalnızca mabetler böyle kutsanır anlamına gelmemektedir. Bu saptama, azizlerin ya da münzevilerin mekânları ve genel olarak tüm insan yerleşimleri için de geçerli olabilir.

Eliade'nin "Dinler Tarihine Giriş" kitabında yer verdiği *"Efsaneye göre, XVI. yüzyıl sonunda el-Hemel'i kuran bir Müslüman zahit, geceyi geçirmek için bir pınar başında konaklar ve buraya asasını saplar. Ertesi gün, asasını alıp yola koyulmak ister, asanın kök salmış olduğunu ve üzerinde tomurcukların açmış olduğunu görür. Onda Allah'ın muradının işaretini görür ve evini buraya kurar."*(Eliade, 2003, s.357) efsanede geçen olayın bir benzeri Hızırla ilgili olarak anlatılır ve halk arasında oldukça yaygındır. Günümüzde Hatay'da yer alan kutsal ağacın bu şekilde ortaya çıktığına inanılmaktadır. Dolayısı ile kutsal kabul edilen kişilerin, dua ettiği ya da gömüldükleri ya da görüldükleri ya da Hızır örneğinde olduğu gibi insanlara yardım ettikleri yerler de kutsanır ve sonrasında profan yerlerden herhangi bir sınır unsuru ile ayrılıp mekânlaşır.

Özellikle kültürel kodları inanç sistemlerinin etkisiyle şekillenmiş olan toplumlar, kutsalla olan buluşmalarında mimarlığa özel bir önem göstermişler, çeşitli sembolik yüklemeler yaparak mimariyi kendilerini kutsala götüren ritüellerinin bir parçası haline getirmişlerdir (Alodalı, 2015, s. 241).

Geleneksel kültür içerisinde mimari formlar daha çok simgesel kökenlidir. Dini inanç ve kutsal algılarda yer alan sembollerin mimariye aksetmesi, din sıfatı ile nitelenen kültürlerde ortak bir özellik olarak gözlemlenmektedir. Dolayısı ile ritüelin mimariye etkisi semboller üzerinden de okunabilir. Bu bağlamda; Mısır, Yunan, Hindu, Budist, Hıristiyan, İslam Mimarileri gibi sınıflandırmaların olması, o kültürlerdeki yapıların o dinlere özgü simgeler veya ritüellerden etkilenerek oluşması ile açıklanabilir.

[3] Kratofani: Kudretin tezahürü.
[4] Hiyerofani: Kutsalın tezahürü.
[5] Teofani: Tanrı'nın tezahürü.

Kurum ya da makama gelme ritüellerinden biri olarak kabul edebileceğimiz imparatorluk kutlamalarında imparatorluk tapınakları ve kutaklarının önemli bir rolü vardı. Bu törenlerde gerçekleştirilen kurban ritüelleri için kullanılan sunakların tapınak mimarisi unsurlarından biri olması ritüelin mekân üzerinde yarattığı bir etki olarak okunabilir. Diğer yandan yönelme ritüelleri sayesinde, kaos halinde ve yönsüz olan profan bir mekan, bir yöne sahip olarak, kutsal ve kutsanmış mekan haline dönüşebilir (Alodalı, 2015, s. 221).

Dini inanç ve kutsal alanlar mimariye etki ederken bu etkinin ritüeller üzerinden mimari formlar ve yapılar ortaya çıkardığını söylemek mümkündür. Yunan mimarisinin önemli bir unsuru olan tapınaklar ele alındığında tapınaklara ait olan formun tesadüfi olarak ortaya çıktığını iddia etmek pek olası değildir. Önceleri tanrılara yapılan ritüel sunuların kutsal korularda, adak sunularıyla süslü ağaçlarda yapıldığı bilgisi M.Ö. 1050 yıllarında ortaya çıkan tapınak formu ile ilgili önemli bir ipucu vermektedir. Merkezdeki odayı saran ahşap strüktür dizisiyle birlikte oluşturulan formla, tapınağın kutsal korunun yeniden yaratılması girişimi olduğu söylenebilir (Roth, 2002, s.277). Önemli bir devlet ritüeli olan imparatorluk kutlamaları da kent merkezlerinde kutlanırdı. Kent meydanları kurban törenlerine sahne olurdu. Bazen de bu kent meydanlarında geçit törenlerinin başlangıç noktasını oluşturması muhtemel bir imparatorluk kutağı veya tapınağı bulunurdu (Price, 2004, s. 191). Bu mimari oluşumlar ritüellerin kent meydanlarının tasarımındaki etkileri olarak okunabilir.

İmparatorluk kutlamaları çerçevesinde gerçekleşen atletizm oyunları, hayvan dövüşleri gibi spor ritüelleri içinse mekân olarak büyük stadyumlar inşa edilerek bu yapılar kentsel tasarıma dâhil edilmiş heykeller ve tapınaklar ile ritüelin etkisi pekiştirilmiştir. Aynı şekilde Helenistik dönemde, Gymnasionlar da, imparatorluk kurban törenlerinin ve şölenlerinin yapıldığı mekânlardır (Price, 2004, s. 193).

Mısır kültüründe en baskın unsurlardan biri ölüleri ile ilgili gerçekleştirdikleri ritüellerdir. Özellikle tanrı olduklarına inandıkları hanedan üyelerinin ölülerini gömdükleri mezarlar ile ilgili birçok ritüele sahiptirler. Ölülerin günlük rutin beslenmeleri, bakımları gibi işlerini devam ettirebilmek için küçük odacıklara ihtiyaç duymuşlar ve zamanla mezar yapılarını bu şekilde oluşturmuşlardır. Böylece ritüelin mekansal ihtiyacı ile ortaya çıkmış bir formdan söz etmek mümkündür. Aynı zamanda

bu ritüeller mimarideki malzeme seçimini de etkilemiştir. Gömme sonrası gerçekleştirilen ritüeller sayesinde sürekliliği devam eden bir yapı için özenle kesilmiş taşlar tercih edilmiştir. Gömü dağları olarak nitelenebilecek insan yapımı bu piramitlerin yanı sıra art arda sütunları, yeni avlulara ve bölmelere açılarak bitimsizce yinelenen avlu ve odalarıyla Nil boyunca dizilmiş tapınaklar hep bu amaca hizmet etmiştir (Roth, 2002, s. 224). Bu tapınakların da merkezlerinde, gün ışığı görmeyen, gündüz ve gece ritüellerin kutlandığı, dinî açıdan temiz olan insanların girebildiği odalar olması, tapınaklar üzerindeki ritüellerin mekânsal etkisi olarak kabul edilebilir.

Bu mekânsal etkiyi ortaya çıkaran ritüeller gerçekleşirken iki temel unsurun varlığından söz edilebilir. Ritüelin öznesi ve ritüeli oluşturan durağan yada hareketli eylemler. Ritüelin türüne göre değişken olsa dahi bir ritüelin gerçekleşmesi için bir senaryodan ve onun ortaya konuşundan bahsetmek mümkündür. Bu temsilin ortaya konması ile bazen ritüelin kendine has mekânlar oluşurken de bazen de varolan mekânlar dönüşerek yeni formlara sahip olabilir. Bu durumun neticesinde ritüellerin en önemli unsurlarından biri olan topluluk halinde yapılan eylemlerle mekânlaşan meydanlardan, ritüelin gerektirdiği fiziki yapılara cevap veren mekânsal unsurlardan ve yine ritüelin gerçekleşmesine imkan tanıyan büyüklükte yapıların dahil olduğu kentsel tasarımlardan söz etmek mümkündür.

Kutsal olan veya kutsallık atfedilen ve bu sayede insanlar tarafından daha kolay kabul görülen bazı alanlar ritüellerle özdeşleştirildiğinde – ki bu tür alanlara kutsiyet atfedilmesi ile bu alanların bir ritüele izafe edilmesi genellikle atbaşı giden bir durum olarak kabul edilebilir- bu yerlerin orada gerçekleşen ritüellerin etkisi ile mekânlaşarak şehir hayatının bir parçası haline gelmesinin kolaylaştığı düşünülebilir.

2.3. Şehir ve Ritüel

Şehri en genel ifadesiyle birbirinden farklı sosyal grupların oluşturduğu ve söz konusu sosyal sınıfların çeşitli kurallar bütünü içerisinde yaşamlarını sürdürdükleri yer olarak tanımlamak mümkündür. Ancak her dönemin farklı ekonomik, sosyal ve çevresel özellikleri şehir kavramında değişik tanımlamaların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Şehirlerin tanımlanmasında ittifak olunan bir tanım olduğunu söylemek zordur. Childe (1950), şehri emeğin uzmanlaşması, toplumsal görevlerin karşılıklı bağımlılığının artması ve farklı işlevlerin ayrışması aracılığıyla gelişen bir süreç olarak görmekte, şehirleşme ve şehirde; artan nüfus büyüklüğü ve yoğunluğu, emeğin uzmanlaşması, kutsal mekânlar, bölgesel gıda üretiminin kontrolü ve depolanması gibi özelliklerin olması gerektiğini ifade etmektedir.

Tanpınar (1962), şehri: "Bir terbiyenin ve zevkin etrafında teşekkül eden müşterek bir hayat" olarak tanımlar. Kutlu, (2012), şehir ve insan arasındaki ilişkide gördüğü estetik ve zarafeti; "çiçekler, insanları; insanlar çiçekleri yetiştirmiş gibiydiler" cümlesi ile anlatır.

Hasol (1979), Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü'nde kenti: *"Büyük kasaba, şehir, belde"* terimleri ile tanımlamış ve *"Türkiye'de çeşitli kentleşme araştışrmalarında, nüfusu 10.000'i ya da 20.000'i aşmış bulunan yerleşme birimleri kent (şehir) olarak benimsenmektedir. Bir yerleşme birimine kent denilebilmesi, o birimde tarımdışı üretimin ağırlık kazanmasına, üretim araçlarının ve dolayısıyla nüfusun orada yoğunlaşmasına, bir örnek olmama ve bütünleşme derecelerinin yükselmiş bulunmasına bağlıdır."* diye eklemiştir (Hasol, 1979, s.280).

Zaman içerisinde toplumsal yaşamda meydana gelen değişiklikler ortak bir şehir tanımının yapılmasını zorlaştırmıştır. Bu nedenle günümüz şehir kavramını kavramsal açıdan bir temele dayandırabilmek için tarihsel gelişimi içerisinde şehir kavramına ilişkin tanımların ele alınması gerekmektedir.

Çok genel bir ifade ile şehri, bir medeniyetin temel parametresi ve mekân anlamında dışa vurumu olarak tanımlamak mümkündür. Özellikle tarıma dayalı yaşamın yerini yerleşik hayata bırakması ile şehirleşme devasa boyutlara ulaşmıştır.

Şehirlerin tanımlarında olduğu gibi tasniflerinde de üzerinde ittifak edilmiş bir tasnif yoktur. Konuyla ilgilenen ve konu üzerinde çalışan herkes, şehri, kendi bakış açısıyla değerlendirmektedir. Bu isimlerden Aristo (2009), şehri kadın ve erkek şehir olarak tasnif ederken Lefebvre (1996) de, şehirleri toplumlarla birlikte ele almış ve 'siyasi şehir,' 'ticari şehir' ve 'sanayi şehri' olmak üzere bir tasnif yapmıştır.

Şehirleşmeyi dar ve geniş anlamda ele almak mümkündür. Dar anlamda şehirleşme, şehir sayısının ve şehirde yaşayan insan sayısının artması olarak ifade

edilebilir. Geniş anlamda şehirleşme ise dar anlamdaki şehirleşmenin üzerine sanayileşme ve ekonomik gelişmeyi bunlara dair ortaya çıkan sorunlarla meydana gelen değişimlerin yaşandığı yerleşim merkezi olarak ifade etmek gerekmektedir. İster dar anlamda ister geniş anlamda ele alınsın, şehirleşme; gerek kamusal gerekse halk açısından bir değişimi ve gelişimi beraberinde getirmektedir. Şehirler de ritüeller kadar ortak ve eski bir geçmişe sahiptir.

2.3.1. Kavram ve Kuramlarıyla Şehir

Şehir kavramı, farklı zaman ve mekânlara bağlı olarak değişkenlik gösteren dinamik bir niteliğe sahiptir. Kavramın tarihsel gelişimiyle ilgili literatür incelendiğinde tarihin farklı dönem ve ülkelerinde geçerli bir şehir tanımının yapılmasının oldukça güç olduğu ortaya çıkmaktadır. Dün olduğu gibi bugün de ülkeler çeşitli ölçütler kullanarak ya da uygun yasal düzenlemelerle nüfus büyüklüğü, yönetsel yapı, ekonomik faaliyet ve sosyolojik yapı açısından şehir kavramını tanımlamaya çalışmaktadır.

Kavramsal olarak incelendiğinde Farsça "şehr" kökeninden gelen şehir kelimesinin, Soğdcadan dilimize geçen "kend" kelimesiyle eş anlamlı bir şekilde yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Örneğin "Yarkend", "Taşkend", "Semizkend" (Semerkant) gibi birçok büyük şehrin ifadesinde kent kelimesi kullanılmıştır (TDK, 2019; Ergün'den akt: Kaya, 2017,s. 4). İngilizcede "city" ve "urban" kelimeleri ile ifade edilen şehir kelimesi İtalyancada "citta," Fransızcada "cite," İspanyolcada "ciudad," Almancada "stadt," Yunancada ise "polis" kelimeleriyle ifade edilmektedir (Kaya, 2017, s. 4).

Genel anlamda insanların küçük bir alana toplanması olarak da ifade edilen şehir; daha çok, "nüfusunun çoğu ticaret, sanayi, hizmet veya yönetimle ilgili işlerle uğraşan, genellikle tarımsal etkinliklerin olmadığı yerleşim alanı" olarak tanımlanır (Weber, 2010, s.14). Şehri bu tanımlardan ibaret görmek elbette doğru değildir. Bunun yanında insanların toplandığı o yeri herhangi bir yer olmaktan çıkarıp şehir yapan belirlenmiş kriterler olduğu/olması kaçınılmazdır (Bracken, 2015, s. 13-31). Bunun yanında şehrin üretim/ekonomik boyutu da vardır. Weber (2010, s. 71), ekonomik boyutun beraberinde güvenlik (istihkâm), pazar, kendine ait bir mahkeme, ilgili bir

birlik biçimi, kısmen özerklik ve kendi kendini yönetme ve şehir sakinleri tarafından idari yetkililerden oluşan bir yönetime sahip olması gerektiğini yazmaktadır.

Bir bütün içinde ele almak gerekirse şehir, insanoğlunun bedeviyyetten hazeriyyete ve oradan da medeniyete uzanan çizgisinin adıdır (Demir, 2017, s. 1176). Tarihsel süreçte şehir kavramının tanımlanmasında öne çıkan etkenlerin başında uygarlık kavramının geldiği görülmektedir (Ertürk, 1997, s. 42). Örneğin uygarlık ve medeniyet kelimelerinin temeli olan Latince kökenli "civitas" ve Arapça kökenli "medine" kelimeleri bir yerleşim yerinin niteliklerini tarif etmenin ötesinde belirli bir yaşam biçimini de ifade etmektedir (Açma, 2013, s. 3). Sanayi Devrimi sonrası dönemde şehirler gelişme, ilerleme, ekonomik büyüme ve bütün anlamıyla örgütlenmiş bir sosyal yaşam olarak görülmeye başlanmıştır (Canatan, 1995, s. 89).

Günümüzde şehrin tanımlanmasında nüfus yoğunluğu, ekonomik faaliyet, sosyolojik farklılıklar gibi çeşitli kriterler değerlendirilmektedir. Nüfus ölçütüne göre nüfusu belli bir büyüklüğe ulaşan yerler şehir, bu büyüklükten az olan yerler ise köy olarak ifade edilmektedir (Yavuz, Keleş ve Geray, 1973, s. 23). Ekonomik açıdan ise nüfusun çoğunluğunun tarım dışındaki işlerde faaliyet gösteren yerleşim yerleri şehir, nüfusun çoğunluğu tarım sektöründe faaliyet gösteren yerleşim yerleri ise şehir dışı olarak tanımlanmaktadır (İsbir, 1991, 7-8). Şehir kavramıyla ilgili bir diğer tanımlama da sosyolojik yaklaşıma göre yapılan tanımlamadır. Buna göre şehir tanımında nüfus büyüklüğü, yoğunluk, iş bölümü, uzmanlaşma ve heterojenlik bir arada değerlendirilmektedir (Keleş, 2006, s. 109).

Şehir kavramıyla ilgili olarak tarihsel süreçte yaşanan ekonomik, toplumsal, sosyal ve kültürel gelişmeler kavramın çeşitli disiplinler ve yaklaşımlar tarafından farklı açılardan değerlendirilmesine ve bu bağlamda çeşitli kuramların ortaya atılmasına neden olmuştur. Bu kuramların başında gelen Marx ve Engel (1999, s. 82-341) şehir kavramını feodalizmden kapitalizme geçiş temelinde kavramsallaştırmış ve şehri "kapitalist üretimin bir mekânı" olarak tanımlamıştır. Weber (2000) ise tek bir şehir tanımından çok, şehir tipolojisi ile tüketici ve üretici şehir, kale ve garnizon şehri, politik ve idari şehir gibi çeşitli tanımlamalar yapmıştır. Sezal (1992, s. 31), Weber'in şehir tanımlarının tek olmadığını aktarmaktadır. 1920'li yıllara doğru Max Weber ticaretin merkezi haline gelen şehir anlayışına siyasi bakış açısını da katarak "ideal

şehir" fikrini oluşturmuştur. Weber (2000), şehir kavramını bir yandan ekonomik açıdan içinde yaşayanların tarımdan çok ticaretle uğraştığı bir mekân, diğer yandan da siyasi açıdan özerk bölgeler olarak ifade etmiştir. Weber'e (2000) göre bir yerleşim yerinin şehir statüsünde değerlendirilebilmesi için şehrin "ticari ilişkilerin yanında savunma amaçlı bir kale, pazar yeri, göreli özerkliğe sahip şehir yasalarını uygulayan bir mahkeme ve şehirlerde yaşayan şehirlilerin seçtiği yöneticiler" etrafında şekillenmesi gerekmektedir. Marx (1986, s. 763) çalışmasında, kapitalist üretim ilişkilerinin kırsal yapıda meydana getirdiği kırsal üretimde çok sayıda çalışanın işsiz kalarak kentlere göç etmesine neden olduğunu belirtmektedir.

Marx ve Weber'in anlayışına uygun olarak sanayi sonrası hızlı şehirleşmenin meydana getirdiği sorunlar üzerinde duran Simmel (1950), "Metropol ve Zihinsel Yaşam" isimli çalışmasında modern yaşamda şehrin önemli bir merkez olduğunu, hızlı şehir hayatının duygularıyla değil beyniyle, düşüncesiyle hareket eden insanlar meydana getirdiğini vurgulamaktadır.

1920'li yıllar itibariyle ise şehir kavramının başlı başına bir olgu olarak değerlendirildiği görülmektedir. Bu bağlamda "Şikago Okulu" temsilcileri Robert Park, Ernest Burgess, Roderich McKenzie ve Louis Wirth şehir yaklaşımına "ekolojik yaklaşım ve kentlilik" bağlamında yeni bir boyut kazandırmıştır (Park ve Wirth'den akt. Giddens, 2000, s. 505). Park ve Burgess, 1925 yılında yayımladıkları "The City" isimli eserde şehir kavramında ekolojik teorinin temellerini atmıştır (Yörükan, 2005, s. 74). Diğer yandan Burgess, Chicago şehri üzerinde yaptığı çalışmalar sonucunda şehrin büyümesini, bitki ekolojisindeki süreçlere benzetmektedir (Burgess, 1923, s. 50). Chicago Okulu temsilcilerinden bir başka sosyolog Louis Wirth ise şehirlilik (urbanism) kavramını açıklayarak şehri "sosyolojik açıdan göreceli olarak büyük, yoğun ve toplumsal olarak heterojen bireylerin sürekli yerleşim yeri" olarak tanımlamıştır (Wirth, 1938, s. 112-116).

1970'li yıllara gelindiğinde ise şehir analizlerinde "Çağdaş Kuramlar"ın öne çıktığı görülmektedir. Henry Lefevbre, Manuell Castells ve David Harvey özellikle Chicago Okulu'na yönelik eleştiriler getirmekte ve şehir gelişimlerini, sermaye birikim süreçleri açısından ele almaktadır. Kapitalist sistemin şehir üzerinde kurduğu egemenliğe vurgu yapan çalışmasında Lefevbre (1996, s. 122-133), mekânı üçlü bir

sınıflandırmaya göre değerlendirmektedir. Algılanan mekân, insanların günlük yaşamlarında kullandıkları somut mekânı ifade ederken tasarlanan mekân, mekânın zihinsel açıdan yorumlanmasını temsil etmektedir. Üçüncü olarak "yaşanılan mekân" ise görülen ve tasarlanan mekânın karışık bir kombinasyonu olarak yer almaktadır (Güler, 2011, s. 54). Bu dönemdeki bir diğer sosyolog Castells (2001, s. 103), şehirleri anlamak için mekânsal biçimlerin zaman içerisinde uğradığı değişimlerin dikkate alınması gerektiğini, şehir içerisinde farklı mahalle ve yerleşimlerin mimari özelliklerinin farklı sosyal gruplar arasındaki çatışmaları yansıttığını vurgulamaktadır.

Genelde insanların bir yaşam biçimi olarak ifade edilen ve Wirth'in (1938); "toplumsal bakımdan benzerlik göstermeyen fertlerin meydana getirdiği nispeten geniş, yoğun nüfuslu ve devamlılık vasfı olan yerleşme" olarak tanımladığı şehrin tanımında genel kabul görmüş bir tanım yoktur. Ancak tanımlamada kullanılan ortak ölçütleri vardır. Bu ölçütler; idari merkez olma ölçütü, nüfus miktarı ve yoğunluğu ölçütü, sosyolojik ölçüt ve ekonomik faaliyet ölçütü olmak üzere dört başlık altında toplanabilir.

Şehirleşme, aynı zamanda yerleşmedir. Tarih boyunca şehir söz konusu olduğunda akla gelen en önemli konu yerleşmedir. Mekânsal anlamıyla yerleşmeyi Keleş (1980, s.146), "bir toplumsal kümenin ya da kalabalık bir nüfus topluluğunun, yaşamak ve ekonomik etkinliklerini sürdürebilmek için belli bir yeri seçmeleri eylemi" şeklinde tanımlamaktadır. Yerleşme, şehir hayatının en önemli unsurudur. Binanın temeli nasıl insansa şehirlerin de temeli, yerleşme yani insandır. Bir şehrin kökeni; gelişim ve değişimi, kuruluşu, kuruluş yeri özellikleri, kuruluşu yerinin konumu (sabit olup olmadığı), görünümü (fizyonomisi yani yerleşme morfolojisi), işlevi (fonksiyonu), gıda (arazi durumu) ve su temini, savunma/korunma durumu, ekonomik faaliyet alanı ve demografik dağılımı o şehrin yerleşmesi içinde ele alınır. Şehirleri değişik kültürel ve ekonomik özelliklere, önemli bir kısım nüfusun bir arada yaşadığı alanlar yapan yanı da burasıdır.

Dünden bugüne toplumların yapısını birçok yönden şekillendiren şehirleşme olgusunun XIX. yüzyıldan itibaren tarım toplumundan sanayi toplumuna, cemaatten cemiyete, basit toplumlardan karmaşık toplumlara, mekânik dayanışmalı toplumlardan organik dayanışmalı toplumlara, kutsal toplumlardan laik toplumlara geçiş süreci temel

alınarak açıklandığı görülmektedir (Yörükan, 2005). En yalın ifadesiyle toplumsal değişme süreci tanımlanan şehirleşme, ikamet bölgesinin değişmesinden öte, organize edilmiş bir sosyal hayata geçiş ve organizasyonu bozmayacak ya da aksatmayacak şekilde gündelik hayatla bütünleşme şartına bağlı olarak dar anlamda, şehirlerin sayısını ve şehirlerde yaşayan nüfusun artışını ifade etmektedir (Sezal, 1992, s. 23).

Sencer (1979, s. 9) tarafından, "kişiler arası ilişkilerde geleneksel ilişkilerden çok, rasyonel davranışların ağırlıkta olduğu, günümüze has bir yerleşme biçimi ve topluluk türü" olarak tanımlanan şehirler; dün olduğu gibi bugün de sadece fiziksel mekânlar olmaktan öte, şehirde yaşamını sürdüren birey ve toplulukları yalnızca ekonomik açıdan değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel açıdan da etkileyen yaşam alanları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Braudel (1990, s. 125), bir şehrin ister büyük olsun ister küçük, içindeki evlerin, anıtların, sokakların toplamından çok daha başka bir şey olduğunu sadece bir ekonomi, ticaret, sanayi merkezi olmadığını vurgulamıştır. Şehirler; dünyanın en uzak yerlerini kendine çeken, türlü bölgeleri, insanları ve etkinlikleri bir düzene göre biçimlendiren, ekonomik, siyasal ve kültürel yaşamın öncüsü ve denetleyicisi konumunda olan merkezler olarak ifade edilmektedir (Wirth, 2002, s. 78).

Günümüzde şehir kavramı bir anlamda toplumların maddi ve manevi değerlerinin toplamını ifade eden kültür olgusuyla birlikte kullanıldığında "siyasal, dinsel, sanatsal, hoşgörü ve özgürlükleri barındıran demokratik, bilimsel bilgi ve nesnellikten oluşan yapıları" temsil etmektedir (Güneş, 2005'ten akt: Kaya, 2017, s. 19). Uçkaç (2006) şehirleri, gelenek ve göreneklerin, örgütlü tavır ve görüşlerin toplandığı yerler olarak ifade etmektedir. Yazara göre, "Kültürler kentte doğarlar, kentte yaşarlar ve kente katkı sağlarlar." Bu bağlamda kentlerin, belli bir kültürü simgelediğini ifade etmek mümkündür (Uçkaç, 2006, s. 31).

Şehir ve kültür ilişkisinde Öztürk (2007, s. 38): "Fiziksel yapının, imajı belirleyen en önemli karakter olmasına rağmen bu yapıyı oluşturan, dinamik sosyo-kültürel kimliğin, kenti bir bütün haline getiren öge" olduğunun altını çizerek "şehirlerde tutum, davranış, gelenek ve göreneklerden, ifade tarzından, değer yargılarından, kurum ve örgütlerden oluşan ve bütün bu faktörlerin zamanla birbirine

kaynaşmasıyla meydana gelen sosyo-kültürel kimliğin anlamının kentsel mekâna birebir aktarabilmesi halinde yaşayan bir şehirden bahsedilebileceğini" vurgulamaktadır.

Şehirler çeşitli alt kültürlerden oluşan toplumsal gruplar aracılığıyla zaman içerisinde kendine özgü fiziksel ve sosyal bir alan oluşturmaktadır. Aynı zamanda toplumsal etkileşimlerle kuşaktan kuşağa aktarılan bir kültür geçişini sağlayarak bir toplumsal hafıza oluşturmaktadır. Bu bağlamda şehrin kendisini de ifade eden fiziki mekânın, sembolik anlamlarından arındırılmış "boş" bir mekân olmadığını ve ancak "kültürel gözlüklerle" okunabilirse anlaşılabileceğini ifade etmek mümkündür (Öncü ve Weyland, 2005, s. 31).

2.3.2.Şehirde Ritüel

Ritüelin temel zeminini inanç sistemleri ve inançlar oluşturmuştur. Ritüeller bu inanç sistemleri ve inançların oluşturduğu kültür üzerinde ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Bu anlamda inanışlardaki farklılıkların ritüelleri ortaya çıkaran ve geliştiren unsurlardaki farklılıklara tekabül etmiş olması son derece normaldir. Bunun yanında inanışlardaki genel ortak tavır ve kanaatler, ritüellerdeki benzerliklerin de kaynağıdır. Dolayısıyla ritüellerin esas unsuru olarak su, kaya, ağaç, tepe, dağ, mağara, kabir vb. saymak mümkündür. Benzer durum, sosyal yaşam için de geçerlidir. Eğitimden hükmetme gücüne kadar, spordan günlük yaşama kadar uzanan çizgide gerek kamusal anlamda gerekse halk bazında farklı ve benzer ritüeller ortaya çıkmış bulunmaktadır. Bütün bunlarda değişmeyen tek unsur; kutsal olma, kutsallaşma ya da kutsallaştırmadır.

Ritüelin ortaya çıktığı mekân, tarım toplumu yaşamı gereği kırsal alan olarak değerlendirilebilir. Ancak ritüelin yaşadığı ve yaşamını kuşaktan kuşağa aktardığı mekânın şehirler olduğu gözden uzak tutulmamalıdır. Pek çok geleneksel bayram, festival ve ritüel, başlangıçta tarım ritüellerinden ortaya çıksa da temelde şehir fikriyle bağlantılıdır (Sanchez, Frost ve Xiao, 2018, s.364). Çünkü ritüeller toplumsal bir kültürdür ve toplumsal kültürün mayalandığı ve varlığını sürdürdüğü mekânlar şehirlerdir. Başka bir ifadeyle belirtmek gerekirse ritüellerin kaynağı kutsallıksa o kutsalın ana mekânı da şehirdir. Bu durumun nedeni şehirlerin kültürlerin membaı olmasındandır. Bazı ritüellerin insanlardan uzak mekânlarda ortaya çıkmış olması bu durumu değiştirmez.

Kültürleşmeyen ritüellerin uzun süre varlığını devam ettirmesi mümkün değildir. Ritüeller; doğdukları ya da ortaya çıktıkları mekânlarda değil, şehirlerde kültürleşir. Bu bakımdan ritüellerin ana vatanının şehirler olduğunu, şehirlerdeki ritüellerin de temelinde inançlar olduğunu, inançlara bağlı ritüellerin de ibadet (ayin, tören) ile başladığını ifade etmek mümkündür. Bu nedenle ibadet amaçlı her türlü eylem (ibadet etmek amacıyla Müslümanların camiye, Hristiyanların kiliseye, Yahudilerin sinagog/havraya, Uzak Doğu'da Budistlerin tapınaklara gitmesi vb.) en temel ritüel olarak değerlendirilebilir. Keza yine aynı amaçlarla kurban kesme emri olan dinlerin kurban kesme faaliyetleri de şehirdeki ritüellerin içinde yer almaktadır. İbadet temelli ritüeller bundan ibaret değildir elbette. Oruç, hac ve bayram törenleri (Ramazan Bayramı, Paskalya, Yom Kippur, yortular vb.), cenaze hatta düğün törenleri de bu anlamdaki ritüellerden sayılabilir.

Bu ritüellerin birbirinden farklı olmasının nedeni, inanç sistemlerinde farklılıklar olmasıdır. Bu farklılıklar, zaman içinde toplumlarda kendilerine has bazı ritüellerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Müslümanların yeni doğan çocuklarına isim koyma ritüeli, Müslümanlara has bir ritüel iken Hristiyanların Ad Günü Yortusu da onlara has bir ritüeldir. Akika Kurbanı ritüeli de aynı çerçevede değerlendirilebilir.

2.3.3. Batı Kültüründe Şehir Ritüelleri

Batı kültüründe şehirde var olan ritüeller, zaman içinde toplumsal boyut kazanmıştır. Bunun çarpıcı bir örneği olarak düğün ritüellerini (gelin alma, gelin hamamı: tevila vb.), ölüm, cenaze ve cenaze sonrası yapılan ritüeller gösterilebilir.

Batı kültürünün şehir ritüellerinin başında yönetime ait ritüeller gelmektedir. Bu ritüellerin en önemli olanı da Taç Giyme Töreni ritüelidir. Bu ritüellerin kendine özgü mekânları da ritüeller kadar farklı ve önemlidir. Fransa krallarının taç giyme törenini bir dönem özellikle Kıbrıs Magosa'daki katedralde yapması ilginçtir. Aynı şekilde İngilizlerin Londra'da Buckingham Sarayı'ndan Westminster Kilisesi'ne doğru bir geçit töreniyle başlaması; başpiskopos eşliğinde kraliçeye önce yüzük, sonra taç takılması ve hükümdarlık unvanının ilanı, asillerin bağlılıklarını bildirmesi, kilisede eline küre verilmesi vb. törenler buna örnek olarak gösterilebilir.

Batı şehrindeki ritüellerden bir diğer grubu da papa seçimi/atanması/göreve başlaması ritüelidir. Bu ritüeller de göreve başlama atanmayla başlayan ve cenaze merasimine kadar uzanan bir dizi eylemi kapsamaktadır. Bu ritüeller de mekân olarak daha çok katedral, patrikhane, havra vb. mekânlarda ve şehir merkezlerinde gerçekleştirilir.

Spor müsabakaları ve onlarla ilgili ritüeller de Batı şehrindeki ritüellerin bir örneği olarak ele alınabilir. Eski Roma'dan günümüze kadar uzanan tarihsel süreçte spor müsabakaları şehirlerde yapıldığı için bu ritüellerin adresi de yine şehirlerdir. Olimpiyat Oyunları, at yarışları, gladyatör dövüşlerine ait olan ritüeller bu ritüellere örnek olarak gösterilebilir.

Batı şehrindeki ritüellerin bir diğeri de meslekî tören ve onlara ait ritüellerdir. Bu ritüeller meslek orijinli olduğu için şehirde ortaya çıkmakta ve yaşatılmaktadır. Batı'da bir mesleğin hünerleri genellikle sır olarak saklanmaktadır. Dolayısıyla bir mesleğe ait öğretiler de belli bir tören ve ritüele bağlı olarak gerçekleşmektedir. Benzer bir yapılanma, düzenli eğitim kurumu olan okullar için de geçerlidir. Bu anlamda yine şehir merkezli bir ritüel örneği olarak üniversite ve kolej eğitimlerinde uygulanan tören ve ritüeller sayılabilir.

Batı kültüründeki şehir ritüeli olarak tiyatro ve drama da gösterilebilir. Özellikle tiyatro Antik Çağ'dan bu yana devasa şehir mekânlarında icra edilmiştir. Tiyatronun bu icraatları günümüzde de devam etmektedir. Geçmişin dev anfitiyatroları ile günümüzde devasa sanat merkezlerini bu açıdan değerlendirmek mümkündür.

2.3.4. Osmanlı Şehrinin Tanımı

Osmanlı Devleti, XIII. yüzyılda konargöçerliği terk ederek yerleşik düzene geçmiştir (Şahin, 2010). Osmanlı için yerleşik düzene geçmek demek; aynı zamanda şehirleşme, kentleşme demektir. Bu yerleşik düzenin çekirdeğini padişahın saray ve diğer kurumlarıyla yaşadığı bir başşehir ve onun etrafında şekillenen taşra teşkilatı oluşturmaktadır. Osmanlı taşra teşkilatında şehir (kasaba); sancak, kaza ve nahiye merkezlerinden oluşmaktadır. Şehrin merkezine genel olarak "nefs" denmiştir. Ancak bu duruma birebir uymayan hâller de mevcuttur.

Osmanlı şehrini, topoğrafya ile uyumlu, az katlı ve bahçeli evleri olan, bütünlükçü ve çok merkezli galaksi tipi yapılanmaya sahip, bina yapımında mahalli çözümleri ile öne çıkan, kamu binalarında taş ve mermerin hâkim malzeme olduğu, özel konutlarda ise kerpiç ve ahşap kullanımının tercih edildiği, vakıf merkezli özelliklere sahip olan bir şehir olarak ifade etmek mümkündür (Cansever, 2010, s. 85-170).

Osmanlı şehrinin temel kriteri, nüfus ve idari yapı ile ekonomik durumdur. Osmanlı şehrinin çekirdeğini; cuma namazının kılınır olması ve haftanın belirli günlerinde pazarın kuruluyor olması oluşturur. Bunun yanında fiziksel, etnik ya da mesleki mahallelere bölünme, tüccar ve esnaf sınıfının olması, orada yaşayanları besleyecek ürünler yetiştiren araziye sahip olunması şehrin özelliklerinden sayılabilir. Genel olarak en az 400 vergi nüfusu bulunan, idarî yönden sancak merkezi ise sancak beyine, kaza merkezi statüsünde ise kadı ve subaşı ile ticaret ve sanat ehline sahip yerler şehir olarak kabul edilebilir (Şahin, 2010).

Genel anlamda Osmanlı şehrinin özellikleri incelendiğinde birkaç hususun ön plana çıktığı söylenebilir. Bunlardan birincisi bu şehirlerin büyük bir kısmının önceden var olduğu ve Roma- Selçuklu- Osmanlı ya da Selçuklu- Osmanlı ya da Roma-Osmanlı hattında tarihsel bir süreç içinde varlığını sürdürdüğü gerçeğidir. Bir başka ifade ile Osmanlı şehri (daha önce var olanlar) tarihî bir devamlılık taşımaktadır. İkinci olarak da Osmanlı tarafından yeni kurulan şehirlerin Osmanlı şehri özelliğini taşıdığı ve daha önce var olanların da zaman içinde eski özelliklerini kaybetmeden Osmanlı şehrine doğru evrildiği gerçeğidir. Bir anlamda Osmanlı şehri, yeniden kurulurken eskiden var olan şehirlerde de zaman içinde kimliğini ortaya koymuştur. Üçüncü husus da Osmanlı İmparatorluğu'nun coğrafi boyutu ile ilgilidir. Viyana önlerinden Yemen'e, Kuzey Afrika'dan Batum'a uzanan bir coğrafyada tek tip bir Osmanlı şehrinden söz etmek mümkün değildir. Bu farklılıklar sadece fiziki uzaklıkla da ilgili değildir. Bazen birbirine yakın şehirlerde bile farklı yapıların olduğunu görmek mümkündür. Dördüncü husus da Osmanlı şehrinin gerek klasik gerekse modern şehir kuramlarıyla birebir uyuşmaması hususudur. Bu uyuşmazlıktaki etken faktörlerden biri farklı ihtiyaçların, farklı inanışların belirlediği yaşam tarzları; diğeri ise Osmanlı Devleti'nin Sanayi Devrimi'ni yaşamamış olmasıdır.

Osmanlı şehrinin genel karakterinde Türk-İslam kültürünün baskın olduğu söylenebilir. Bu baskınlık Osmanlıya has değildir. Bu çizgi Selçuklulardan Osmanlıya devredilmiştir. Burada dinî faktörler etkilidir. Osmanlı şehrinde ilk dikkat çeken husus, ibadetin toplu olarak yapılabilmesi ve kişisel mahremiyetin korunmasıdır (Can, 1995, s. 29).

Osmanlı şehrinin ilk kaynağı Orta Asya Türklerinin şehirleridir. O şehirler, üç kesimden oluşmaktadır. Bunlar: iç kale, şehristan ve rabaddır (Şahinalp ve Günal, 2012, s. 154). İç kale kısmında saray ve yöneticiler yaşarken şehristanda esnaf, sanatkâr ve şehrin önde gelenleri; rabad kısmında da bunların dışında kalan şehir halkı yaşamaktadır. Şehristan; aynı zamanda ticari, dinî ve konaklama yapılarıyla şehrin ekonomik dinamosu konumundadır (Kuban, 1968, s. 54).

Bu yapı, Selçuklu şehrinde şehristan ya da bâtinü'l-medine olarak varlığını sürdürmüştür. Şehristan ya da bâtinü'l-medine, merkezde büyük bir cami ve sarayın olduğu bölgedir ve şehrin merkezini ifade etmektedir. Şehrin çarşı pazarı da bu alanda yer almaktadır. Şehir, bu merkezden kenara/dışarıya (surlara) doğru genişlemektedir (Barthold, 1963, s. 156).

Bunların yanında Osmanlı şehrinin kaynaklarından birinin de din olduğu düşünülebilir. Bu din ve kültür, Osmanlı şehirlerini baştan sona etkilemiştir. Hem fethedilen yerlerde hâkim olan mevcut dinî uygulamalar veya inançlar hem de İslam dininin inanç ve uygulamaları Osmanlı şehrine şekil veren unsurlar arasında sayılabilir. Camilerin bu manzara içinde daha fazla ön plana çıktığını ve bu noktada Osmanlı şehrinin ulu cami, kale ve çarşı etrafında kümelendiğini söylemek mümkündür (Faroqhi 2004, s.700; Üstündağ 2005, s.155). Osmanlı şehrinin merkezde bulunan cami, genellikle "Cami-i Kebir" (Ulu Cami) ya da "Eski Cami" olarak adlandırılır.

2.3.4.1. Osmanlı Şehrinin Oluşumunda İslam Dini ve Selçuklu Şehri Etkisi

İslam dininin geniş bir coğrafyaya kısa sürede yayılmasının ardından yerleşik hayatla beraber gelişen bir şehirleşme söz konusudur. Temelinde İslam dini ve o dönemdeki askerî, sosyal ve ekonomik şartlar olsa da bu şehirleşmede İslâmiyet öncesi şehirciliğin (Antik Yunan, Roma, Bizans ve Sasani) etkisini göz ardı etmemek gerekir (Gül, 2001, s.79).

Weber'in (2000) Batı kenti tanımıyla üzerinde tartışmaların başladığı İslam şehri ile ilgili olarak Gustave von Grunebaum, 1955 yılında yayımlanan "The Structure of the Muslim Town" adlı çalışmasında İslâm şehrinin tanımını yapmış ve onu düzenli bir yapı göstermemesi bakımından antik şehirden, şehir meclislerinin bulunmaması açısından Orta Çağ'a ait Batı şehirlerinden farklı ve olumsuz olarak göstermiştir (Grunebaum, 1955, s. 141-158). Sauvaget'ye (1941) göre ise İslâm şehri, mahallelerin bir araya gelmesiyle oluşan inorganik ve gevşek bir yapıdır. Batı kentinin tanımını yapan ve İslam şehri hakkında tartışmaları başlattığı ifade edilebilecek olan (Gül, 2021) Weber ise İslam şehri hakkında "Şarkta kendi içinde bir bütün olarak şehrin tam anlamı ile oluşmadığını" söyler (Weber, 2000, s. 114-116). Batılı bu çalışmaların aksine bir şehir dini olan İslam dini gerekliliklerinin de etkisi ile gelişen ve Antik Dönem'den gelen şehircilik mirası ile gelişen bir İslam şehri yapısından söz etmek mümkündür.

İslamiyet'in etkisi ile gelişen bu şehirler, dinî gerekliliklerin yerine getirildiği mekânlarla şekillenerek genel yapı itibariyle Sünni anlayışın hakim olduğu şehirlerdir. Bu açıdan şehirler, Sünni anlayışı temsil ederken kırsal kesim ise heteradoks olarak görülmektedir (Çelik, 2012, 142). Bu durumu İnalcık (1995, s.250), "İslam'ın dünya görüşü, İslam'ın emir ve yasaklarının kendi bütünlüğü içerisinde gözetileceği bir yer olarak hazırlanan şehrin fiziki ve sosyal görünümünü belirlemiştir." şeklinde özetlemiştir.

İslam şehirlerinde merkezde büyük bir cami ve dinî yapılar yer alırken onların hemen yakınında da çarşılar, bedestenler, hanlar, hamamlar ve kervansaraylar yer almaktadır. Şehrin dışa doğru açılan çevresinde adına havme, hâre ya da mahalle denilen ve etrafında kapılar bulunan yerleşim alanları vardır. İslam şehrinde meskun mahalde ticaret yapıları bulunmaz ancak gündelik ihtiyaçlar için süveyka[6] denilen çarşılar ve tabakhâneler, fırınlar, sebze ve tahıl pazarları vardır (Raymond, 2010).

İslam sanatı ve mimarisi hakkında önemli çalışmaları olan Oleg Grabar; köprüler, kervansaraylar, alışveriş yerleri gibi yapıları ticaretin anıtsal mimarisi olarak tanımlamış ancak tıpkı tipik bir İslamî saray formu olmadığı gibi bir İslam şehir formunun da olmadığı sonucuna varmıştır (Özgür, 2007, s.274). Grabar, aynı zamanda erken İslam şehrinin mimari formları ve yapıları hakkında henüz yeterli bilgiye sahip

[6] Süveyka: Şehirlilerin günlük ihtiyaçlarını karşıladıkları küçük pazar (Kallek,2007,194-203)

olunmadığının altını çizerek bu alanda genel bir ifadenin ortaya konması için erken olduğu görüşünün belirtmiştir (Özgür, 2007, s.274).

Osmanlı şehrinin özellikle Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA) bölgesinde İslam şehri hüviyetinden etkilenmemiş olduğunu düşünmek mümkün değildir. Çok büyük bir ortak nokta olan İslam dini ve uygulamalarının bu etkileşimi kolaylaştırdığı söylenebilir. Diğer yandan bu bölgesel yapının bütün imparatorluğun şehir anlayışını yönlendirdiğini ve etkilediği söylemek de doğru değildir (Humphreys, 1991, s. 228).

İslam şehrinin uygulamaları ve örnekleri bütün Müslüman topraklarında görülmüş ve yaşanmıştır. Bunlardan biri de Anadolu Selçuklu şehridir. Anadolu Selçuklu varlığı esas olarak Türklerin Orta Asya ve İran'dan Anadolu'ya yaptıkları yaklaşık iki yüzyıllık büyük göçün bir sonucudur. Göç; Doğu Roma/Bizans egemenliğindeki topraklarda yani Anadolu'da sonuçlanmış ve o topraklar üzerinde bir medeniyet oluşturmuştur.

Anadolu Selçukluları, öncelikli olarak Büyük Selçuklu Devleti'ne dayanan, manevi ve maddi kültür mirası olarak kabul edilen şehir kültürünü aktarmışlardır (Metin, 2014: 367). Anadolu Selçuklu şehrinde bir yandan bütüncül bir düşünce ve kaygı içinde güçlü bir ulaşım ağı kurgusunun mekân ve fonksiyon bazında hiyerarşik duruşunu, diğer yandan İslam şehri ve Hristiyan şehri özelliklerinin bütünleşmiş halini ve diğer bir yandan da göçebelik kültürü ile yerleşikliğin gelenek ve göreneklerinin birlikteliğini görmek mümkündür. Bu birlikteliğin sonucu olarak Orta Asya Türk ve İran Türk-İslâm yerleşik/yarı yerleşik yaşam kültürü kökeninden gelen Selçukluların, Selçuklu şehirlerini XII-XIII. yüzyıllarda Anadolu coğrafyasında devraldıkları Hristiyan-Bizans kent kültürü mirası üzerinde Anadolu'nun kendine özgü coğrafi koşullarında kurguladıklarını söylemek ve Türk-İslâm yönü hakim, özgün kentsel mekân organizasyonları ortaya çıkardıklarını söylemek mümkündür (Özcan ve Yenen, 2010, s.61).

Selçuklu şehir yapılanmasında yerleşim düşüncelerinden biri Anadolu'nun bölgeler arası geçiş noktası niteliğindeki coğrafi konum avantajının, bölgeler arası ticaret olanaklarının geliştirilmesine yönelik olarak yeniden yapılandırılması, diğeri de çeşitli sebeplerle kesintiye uğratılan tarımsal üretim ve zanaat-ticaret faaliyetlerinin

yeniden canlandırılması olmak üzere iki temel esasa oturmaktadır (Özcan ve Yenen, 2010).

Anadolu Selçuklu şehrinde örgütlenme işlevsel ve mekânsal olmak üzere iki başlık altında ele alınabilir. İşlevsel örgütlenme; siyasal ve yönetimsel merkezleri, askeri ve stratejik organizasyon merkezleri, üretim-dağıtım merkezleri, kültürel ve siyasal yapılanma merkezleri ve tarımsal üretim merkezleri şeklindedir. Mekânsal örgütlenme ise kale şehir, açık şehir ve dış odaklı büyüme şeklindedir.

Anadolu Selçukluları'nda devlet yapısında ülüş sistemine benzer bir sistem uygulanmıştır. Ülüş sistemine göre yapılan dağıtımlarda bazı şehirler hanedan mensupları arasında paylaşılmış ve o şehirlere ayrı bir önem izafe edilmiştir. Aksaray, Amasya, Ankara Elbistan, Ereğli, Kayseri Koyulhisar, Malatya, Niğde, Sivas, Tokat ve Uluborlu bu şehirler arasında yer almaktadır (Özcan ve Yenen, 2010). Bu şehirler aynı zamanda idari yapılaşmanın öne çıktığı şehirlerdir.

Osmanlı şehri hem kozmopolit nüfusu hem de imparatorluğun geniş sınırları gibi etkenler neticesinde birden fazla kaynaktan beslenen, katmanlı bir yapı olarak meydana gelen bir olgudur. Devletin kuruluşundan İstanbul'un fethine kadar geçen süreç, Osmanlı kültürünün oturma sürecidir ve kurumlar, yönetim stratejileri yoğunlukla Selçuklu izlerini taşır. Bundan sonraki elli yıl içerisinde ise tam olarak Selçuklu'ya benzemeyen, Osmanlı'nın kendine özgü biçimleri yerleşmiştir (Akdağ,1995).

2.3.4.2. Osmanlı Şehrinin Temel Dinamikleri

Osmanlı şehir oluşumunda etkili olan unsurlar arasında kaleler, mahalle oluşumu ve vakıf anlayışı sayılabilir. Osmanlı çoklukla kaleleri sadece savunma amaçlı kullanmamıştır. Anadolu Selçukluları ve Anadolu Beylikleri zamanında kalenin fonksiyonu ile Osmanlı şehrindeki kalenin fonksiyonu aynı değildir. Çoğunlukla Bizans ve Selçukludan kalma bir yapı olan iç kaleler, kimi zaman şehrin idarecilerinin yaşadığı kimi zaman şehrin güvenliğini sağlayan kimi zaman da konumu itibariyle halkın değerli eşyalarının saklandığı yerler olarak kullanılmıştır(Özgüven, 2001, s: 168).

Osmanlı şehrinde yerleşim, fiziki olarak iç kale ve şehir surları arasındadır. İç kalede, Orta Asya Türklerinde olduğu gibi, şehrin yöneticileri yaşar ve orası onlar için idari yapıları barındırır. Bir mahalle şeklinde olan iç kale; yönetim, askerî garnizon,

beylerbeyi, sancak beyi, kadı ve dizdar gibi yöneticilerin oturduğu evler ve (bazen) hapishane binaları yer almıştır. İç kalede ticari faaliyet söz konusu değildir. İç kaleye yakın alanda merkez yer alırken surlara yakın kesimlerde de mahalleler bulunmaktadır. İç kaleye yakın kesimde aynı zamanda şehrin önde gelenleri, devlet erkânı, esnaf ve zanaatkârlar yaşamaktadır. Faroqhi, McGowan, Qutaert ve Pamuk'a (2000: s. 700) göre Osmanlı şehrinin gelişme yönü, merkezden çevreye doğru yani camiler, kale ve çarşı mahallesinden dışarıya doğrudur. Merkezde yani çarşıda genellikle imaret, bedesten, uzun çarşı, kervansaray, pazar yeri, han, hamam, cuma camii (ulu cami) yer almaktadır (Şahin, 2010). Osmanlı şehrinde merkez karmaşık bir şekilde değil planlı bir şekilde düzenlenir.

Osmanlı şehir anlayışını ayakta tutan mekanizmaların başında "mahalle" gelmektedir (Şahin, 2010). Osmanlı şehrinde mahalle sadece bir bölgeden ibaret olan bir yaşam alanı değildir. Osmanlı şehrinde mahalle; şehrin fiziksel yapısını belirleyen bir birim olmakla beraber idarî ve sosyal bir birimdir ve şehrin özü, çekirdeğidir. Genelde 20 ile 40 hâne barındıran bir mahalle; bir mescid, cami, imaret, zâviye, kilise, havra, hamam, mektep gibi tesislerin etrafında şekillenir. Bazen bu tesislerin içinde (çoklukla cami ya da zaviye avlusunda) bir yatır da bulunur (Şahin, 2010). Mahalleler ya orada yaşayanların kabile ve soylarına göre ya mesleklerine göre ya da inançlarına göre kurulur ve örgütlenir. Bazen de karışık birçok etnik yapı ve inanışı içinde barındıracak şekilde bir yapıya sahiptir. Yani aynı mahallede bununla ilgili sınırlar (bazıları ilan edilmiş bazıları da ilan edilmemiş olsa da) çok katıdır.

Osmanlı şehirlerinde mahallelerin dinî kökene göre ayrıldığını söylemek mümkündür. Ancak mahalleler sadece böyle bir ayrıma tâbi değildir. Bazı meslek mensupları da kendi mesleklerinin adlarıyla anılan mahallelerde topluca yaşamışlardır (Ergenç, 1984: s.70). Osmanlı'da mahalle birbirini tanıyan, bir ölçüde birbirinin davranışından sorumlu, sosyal dayanışma içinde olan ailelerden meydana gelen bir topluluk ve hukukî birlik özelliği taşır.

Osmanlı şehrinin gelişim çizgisini güçlü kılan unsur, vakıf anlayışıdır. Vakıf anlayışı içinde şehir ve kasabalar kurulmuş, vakıf anlayışı içinde görevli kadroyla birlikte külliyeler ve medreseler oluşturulmuş, cami ve köprüler yapılmıştır. Vakıf yoluyla imar faaliyeti Osmanlı şehrinin en temel argümanlarından biridir. Osmanlı

şehrinin gelişimi Orhan Gazi'nin başta İznik ve Osmanlı Beyliği'nin merkezi Bursa olmak üzere birçok yerde vakıf eserler tesis ettirmesiyle, 1339-1340'ta Bursa'da Orhan Camii, imaret, medrese, hamam ve kervansaraydan oluşan bir külliye yaptırmasıyla vücud bulmuş ve son yıllara kadar devam etmiştir. Vakıf desteği ile inşa edilen külliyeler toplumsal yaşamın gerektirdiği ihtiyaçlara cevap verirken aynı zamanda kentsel çekim noktalarını da belirlemiştir (Özgüven,2001, s:167). Bu anlamda Osmanlı şehrinin bir "Vakıf Şehir" olduğu söylenebilir. Osmanlıda bir şehrin tarihsel gelişimi ile o şehirdeki vakıf eserlerin tarihsel gelişiminin birbiri ile paralel olarak ilerlediği söylenebilir (Oruç, 2013). Edirne'nin Uzunköprü kasabasının kurulması bunun en çarpıcı örneklerinden biridir. Keza Saraybosna için de aynı şey söylenebilir (Şahin, 2010). XV. yüzyıl başında küçük bir Pazar yerinden ibaret büyükçe bir köy iken XVI. yüzyılın başında başta Gazi Hüsrev Bey adına yaptırılan eserlerle (cami, hamam, medrese vb.) bölgesel bir güç haline gelmiştir. Benzer bir durum Karaman'da Karapınar adlı bir yer için de geçerlidir. Küçük bir yerleşim yeri olan Karapınar, II. Selim'in vakfı olarak Sultaniye adıyla yapılan külliyeden sonra büyük bir kasaba haline gelmiştir (Şahin, 2010).

Gerek Balkan coğrafyasında gerekse Anadolu'da Osmanlı şehrinin gelişimini sağlayan faktör vakıftan ibaret değildir elbette. Onunla beraber her iki bölgede de var olan ve yine vakıf kültürüyle geliştirilen şehirlerin gelişmesinde ve yeni şehirlerin kurulmasında Osmanlı Devleti'ndeki yol şebekelerinin küçümsenmeyecek bir etkisi olduğunu unutmamak gerekir. Bu yol ağlarının merkezinde İstanbul vardır. İstanbul'dan Balkanlara doğru sağ, sol ve orta olmak üzere üç ana yol (kol) vardır. Bu ana yollar ve bu yollara yakın tali yollar Osmanlı Balkan şehirlerinin gelişmesinde etkili olmuştur. Keza Anadolu ve Orta Doğu için de benzer yollar vardır. O yollar ve onlara yakın yerlerde olan yerleşim yerleri de gelişme göstermiştir.

Osmanlı şehir yapılanmasında etkili olan bu temel unsurların yanı sıra Osmanlı şehrine etki etmiş, şehirler kurulurken veya gelişirken yok sayılmamış bir takım uygulamalardan yani halk ritüellerinden de bahsetmek mümkündür. Bu ritüellerin bazen şehirlerin kentsel meydanlarını şekillendirdiği, bazen şehirlerde mekânsal bir etkiye sahip olduğu söylenebilir.

2.3.5. Osmanlı Şehrinde Ritüeller

Osmanlı şehrinde ritüeller, toplumsal yaşamın karmaşık sembollerinin bir araya geldiği ve halkın büyük bir çoğunluğu tarafından kabul görmüş aynı zamanda tarih, gelenek ve din ile ilişkilendirilip uzun yıllar sürdürülmüş uygulamalardır.

Ritüeller, insanların geleceği ile geçmişi arasındaki bağı kuvvetlendiren uygulamalardır. Diğer yandan dünyevi olan ile kutsal olan arasında kurduğu bağ ile insanlara geçici dünya hayatlarında kalıcılığı yakalayabilecekleri hissini yaşatır. Aynı duyguyu ritüeller sayesinde mekânlar ve şehirler için de söylemek mümkündür. Doğum, evlilik, ölüm gibi hayat safhaları; askere gitme, sünnet, ustalık, kalfalık gibi yetenek ispatlama dönemleri çevresinde toplumda bir dizi ritüeller söz konusudur (Arslan, 2013, s.15).

Osmanlı şehrinde halk tarafından uygulanan ritüeller ile beraber devlet tarafından uygulanan ritüellerden de bahsetmek mümkündür. Kurulan her devlet gibi Osmanlı Devleti de uzun ömürlü olmak iddiasındadır. Bunu gerçekleştirmek içinse devlet ritüelleri bulunmaz fırsatlardır. Çünkü ritüeller üzerinden toplumsal ilişkileri düzenlemek, halkın mekânlara olan aidiyetini güçlendirmek ve devlet ile arasındaki bağı sağlamlaştırmak daha kolay olmuştur. Bu bağlamda bakıldığında Osmanlı Devleti'nde gerek kamusal ritüeller gerekse halk tarafından uygulanan ritüeller oldukça önemlidir. Çoğu ritüel İslam dini özelinde heterodoks sayılabilecekken resmî devlet dini İslam olan Osmanlı Devleti bu ritüelleri yasaklamamış, aksine ritüellere ve bu ritüellerin mekânlarına şehirlerini kurarken bu rietüllere özel bir önem atfetmiştir.

Osmanlı şehrinde ritüelleri, geleneksel akış içinde geçiş ritüelleri, takvime bağlı ritüeller, din merkezli (dua, zikir vb.) ritüeller, saray ve çevresinde yaşanan ve icra edilen ritüeller olarak ele almak mümkündür. Lefebvre (2014), mekânsal dönemselleştirmesinde her üretim tarzında üretilmekte olan mekânı; mutlak, kutsal, tarihsel, soyut, çelişkili ve diferansiyel mekân olmak üzere tasnif etmiştir. Diğer yandan bu çerçevedeki mekânı, tasarlanan mekân (mekân temsili), yaşanan mekân (temsil mekânı) ve algılanan mekân (mekânsal pratikler) şeklinde ele almış ve bu türleri "mekânsal üçlü" olarak ifade etmiştir. Osmanlı şehrindeki ritüellerin etkilediği ya da

ortaya çıkardığı mekânlar Lefebvre'nin temsil mekânları tanımı içerisinde kabul edilebilir.

Ritüeller gerçekleşirken bir dizi hareketten söz etmek mümkündür. Ritüellerin eylemleri çoğu zaman önceden belirlenmiştir (Rappaport, 1999, s.44). Ritüelin fiili yani hareketi bazen bireysel olarak gerçekleştirilirken çoğunlukta ortak bir hareketten söz etmek mümkündür. Bu hareketler; bir yerde toplanma, bir yerden başka bir yere toplu halde veya bireysel olarak yürüme, toplu halde yemek yeme veya eğlence, kutlama yapma şeklinde sayılabilir. Bu hareketler çoğu ritüelde ortak iken bazı ritüellerde farklılık gösterebilir.

2.3.5.1 Osmanlı Şehrinde Geçiş Ritüelleri

İnsan yaşamının doğum, evlenme ve düğün olmak üzere üç önemli "geçiş dönemi" olduğu bilinmektedir (Örnek, 1995, s.131). Genel kabul görmüş düşünce, geçiş döneminin insanların en güçsüz dönemi olduğudur.

Geçiş ritüelleri, insan yaşamındaki önemli değişimler döneminde uygulanan ritüellerdir. İnsanlar için geçiş dönemi, yaş ya da görevle ilgili olarak bulunulan durumdan bir başka duruma geçiş zamanıdır. Bu nedenle geçiş dönemi ritüelleri, hem duyurmak (ilân) hem bireyin sosyalleşmesini sağlamak hem de toplumsal dinamizmi korumak misyonuna sahiptir (Sümbül, 1997, s.126). Marshall (1999, s.257), geçiş dönemi ritüellerini "statüdeki bir değişimin beraberinde getirdiği ritüeller", "bireyin yaşamındaki önemli geçişlerde düzenlenen törenler" şeklinde tanımlamaktadır. Geçiş dönemi ritüellerinin ekonomik, sosyal yönü olduğu gibi kişi ve yakınlarının mutluluğu anlamında psikolojik yönü de vardır. Geçiş dönemi ritüellerinin yiyecek (tatlı, helva, su, şerbet vb), belirli bir zaman (hacca gidiş, öğlen kınası, akşam kınası vb.) ve belirli bir mekân (hacılar ezanı, düğün salonu, kabir ziyareti vb.) boyutu olduğu söylenebilir.

Honko (2009, s. 206-207), geçiş dönemi ritüellerinin toplum tarafından organize edilen ve bireyin statü değiştirdiği, statüden diğer statüye geçtiği ritüeller olarak tanımlamaktadır. Bu ritüeller sayesinde bir anlamda bireyin önceki rolü gündemden kaldırılır ve eski statüsü ile birlikte egosu da (ben'i) öldürülmüş olur.

Osmanlı şehrinde geçiş ritüelleri; doğum, evlenme ve ölüm başlıkları altında ve bunun alt versiyonları (okula başlama, sünnet olma, askere gitme, hacca gitme vb.) şeklinde gerçekleşmiştir.

Doğum ve sonrası (evlenmeye kadar) ritüeller

Osmanlı şehrinde geçiş ritüeli kapsamında ortaya çıkan doğum ritüelleri; çocuk sahibi olmanın başladığı anda başlamakta, hamilelik dönemi, doğum ve sonrasıyla devam etmektedir. Bu ritüelleri, çocuk sahibi olmak için yapılanlar, çocuğun göbeğinin kesilmesi ve gömülmesi, çocuğun adının okunması, lohusalık, diş hediği, sünnet, bed-i besmele ve meslekî ritüeller olarak tasnif etmek mümkündür.

Çocuk sahibi olmak: Genellikle çocuğu olmayan ailelerde çocuk sahibi olmakla ilgili olarak yatır ziyaretleri, kutlu sayılan çeşme ve pınarların suyundan içmek, kutsal sayılan mekânların toprağından yemek, çocuğu olan kadının avucundan su içmek şeklinde ritüeller uygulanmaktadır.

Çocuğun göbeğinin kesilmesi ve gömülmesi: doğumla birlikte doğumun hemen ardından yaşanan en önemli geçiş ritüeli çocuğun göbeğinin kesilmesi, adının okunması ve lohusalık ritüelleridir. Çocuğun göbeğini kesen, çocuğa göbek adını verirken kesilen göbek ve plasentası da küçük bir törenle seçilen bir yere gömülür ve gömüleceği yerle çocuğun kaderinin ilişkili olacağına inanılır. Gömme işleminde dindarlık için cami duvarı ya da bahçesi, okuması için okul duvarı ya da bahçesi, gözü dışarıda olmasın diye evin bahçesi, temiz huylu olması için akan su tercih edilir.

Çocuğun adının okunması: Genellikle çocuğun sağ kulağına ezan, sol kulağına kamet okunması ve dua edilmesi şeklinde yapılan bu törende bazısı törende bulunanlara ikram etmek, bazısı çocuğun diline tattırılmak bazısı da yerlere atılıp saçılmak düşüncesiyle yiyecek ve içecekler (arpa, şeker, gümüş kaşık, ekmek, şerbet vb.) hazırlanır.

Lohusalık: Doğumun ilk haftasında "gözaydın"a, ikinci haftasında "hatır sorma"ya gidilir. Bu ziyaretlerde ziyarete gelen çeşitli yiyecek, içecek ve hediye getirirken aynı zamanda "lohusa şerbeti" ikramına muhatap olur. Lohusa şerbeti genellikle kırmızı renge ve şekerli bir tada sahiptir. Bununla doğumun ve doğum kutlamasının tatlı olmasının sağlanacağına inanılır. Lohusa döneminde anne ya da çocuğun hastalanmaması (kırk basması, kırk düşmesi, kırk karışması) için de ritüeller

yapılır. Bu ritüelleri, anne ve çocuğun kırk gün dışarı çıkarılmaması, kırklı lohusalarla çocuklarının, kırklı lohusayla kırklı gelinin, kırklı lohusayla bir hayvanın karşılaştırılmaması, nazarlık, maşallah gibi takılar takılması ve lohusalığın 7, 20, 30, 37, 39 ve 41. günlerinde suyla ya da susuz yapılan kırklama uygulaması şeklinde sayılabilir. Suyla yapılan kırklama uygulamasında lohusa ile bebeğinin üzerine içinde altın, gümüş, ustura, yumurta, kırk adet arpa, buğday, çakıl, fasulye, fındık, demir vb. olan su dökülür. Susuz yapılan kırklama uygulamasında da beşiğin altına döşek serilmesi, iki tarafına karşılıklı oturan iki kadının başı kıbleye bakacak şekilde kucaklarına aldıkları bebeği dualar okuyarak birbirlerine üç defa yuvarlaması ve sonunda dua okuması şeklinde yapılır (Acıpayamlı, 1974; Boratav, 1984).

Diş hediği: Doğum ve sonrasına ait bir diğer ritüel, çocuğun ilk dişi çıktığı zaman yapılan "diş hediği"/ "diş aşı"/ "diş bulguru"/ "diş buğdayı" törenidir. Hedik, buğdayın suda kaynatılmasına verilen addır. Diş hediğinin amacı; çıkan ilk dişin kutlanması, yiyeceğin kutsanması, diğer dişlerin kolay çıkması, çocuğun rızkının artması ve bereket temennisidir. Bu ritüel, dişi çıkan çocuk yere serilen beyaz bir yaygı ve tepsi içine oturtulur. Pişmiş buğday veya bulgur ya sade olarak ya da çerez, şeker, nohut ya da kuru üzümle kaynatılmış olarak başından aşağı dökülerek yapılır (Boratav, 1984; Örnek, 1995).

Sünnet: Doğum ve sonrasına ait bir diğer ritüel, çocuğun sünnet edilmesidir. Sünnet işlemi aynı zamanda İslam dini ile ilgilidir. Osmanlı şehrinde erkek çocukları 4-5 yaşından başlayarak 10-15 yaşına kadar sünnet ettirilmiştir. Bu ritüel genellikle ilkbahar, yaz veya sonbaharda; hafta sonlarında icra edilir. Sünnet ritüeli, davet etme (okuyucu ya da elçi eli) ile başlar ve insanları eğlendirmenin yanı sıra dargınlıkları sona erdirme misyonuna da sahiptir. Sünnet olacak çocuğa bir sünnet elbisesi diktirilir. Çocuk, birkaç gün öncesinden ya da sünnet olacağı gün ata bindirilerek gezdirilir. Ritüelin bu kısmında evliya ziyareti de yaptırılır. Sünnet merasimi çoğunlukla "kirve"lik esası üzerine yapılır (Örnek, 1995). Geçiş ritüellerinin önemli örneklerinden olan doğum ve sonrası ritüeller ritüel-mekân ilişkisi bağlamında ele alındığında mekânsal etkisi görece zayıf ritüeller olarak kabul edilebilir. Ritüelin öznesinin edilgen olduğu bu ritüeller özel mekânlar ihdas etmeyen, insanın gündelik yaşam alanı içerisinde gerçekleşen ritüellerdir.

Bed-i besmele töreni: Osmanlı toplumunda mekân-ritüel ilişkisinde öne çıkan ritüellerin biri bed-i besmele törenidir (amin alayı). Bed-i besmele töreni, Osmanlı'da okul bilincinin oluşmasını sağlayan önemli bir ritüeldir. Bilindiği gibi Osmanlı eğitim sisteminde ilk eğitim mahalle mektebi, taş mektep ya da sübyan mektebi denilen okullarda yapılmaktadır. Bu okullar, her mahallede bulunmaktadır ve genellikle taş malzemeden inşa edilmiştir (Ergin 1939: s.68). Bu okulların kadrosu; öğretmen (muallim), yardımcısı (kalfa) ve okulu açıp kapatan, çocukları mahalleden toplayan ve temizlik görevi yapan bevvaptan oluşmaktadır (Kara-Birinci 2005: s.11).

Bu okullarda Kuran-ı Kerim öğretimi esas olmak üzere genellikle dinî eğitim verilmektedir. Okullar, öğrencilerin eğitim göreceği geniş bir oda ve bunun yanında öğretmen ve yardımcısının odasından oluşmaktadır. Bazen kubbeli de olan bu yapılar, tek katlı veya iki katlı da olabilmektedir. Okulların iç mekânı, hoca için mihrap benzeri bir girinti; öğrenciler için minder ve rahleden ibarettir ve oldukça sadedir (Rasim, 2007, s. 41).

Bed-i besmele töreni, Osmanlı mahallesinde yaşayan çocukların mahalle mektebine başlaması için ailelerinin de isteği üzerine yapılan bir törendir. Bu tören, sünnet töreni kadar ehemmiyetlidir (Rasim, 2007, s. 41). Tören hakkında Şehsuvaroğlu (1979, s. 91) şöyle yazmaktadır: "… Çocuk fakir bir aileye mensub ise babası, anası yahud velisi tarafından civardaki mahalle mektebine götürülür; hocanın eli öptürülür ve okuyup yazmak öğretilmesi rica edilirdi. Orta halli ailelerde çocuk giydirilir, kuşatılır; erkek ise fesine, kızsa saçlarına elmas, inci gibi süsler, boynuna şal ve kılaptanlı bir cüz kesesi takılır; akraba ve tanıdıklarla beraber mektebe gidilir ve çocuk, derse başlatılırdı. Hoca duasını eder, yeni talebenin velisi mektepteki çocuklara ikişer, üçer kuruş, hoca ile mübassıra, kalfaya ucuna birkaç mecidiye bağlanmış birer mendil verilirdi. Zengin çocukların törene başlaması ise bir merasime tâbi idi…"

Bed-i besmele töreni, ailenin mektebin hocasına haber vermesi ve tören gününün belirlenmesi ile başlamaktaydı. Tören genellikle pazartesi veya perşembe günleri yapılır, aileler ve çocuklar o gün en güzel giysileri ile okula giderdi (Şehsuvaroğlu, 1979: s. 91).

Bed-i besmele töreninde öğretmen ve bir grup ilahici önde, bir grup ilahici de en arkada yer alırdı. Bu iki grup arasında "Âmin!" diye bağıran öğrenciler ve diğer okul

görevlileri yer alırdı (Ergin, 1939: s. 78). Tören, öğretmen (okulda görevli olan ekip) ve ilahi ekibinin okula başlayacak çocuğu mahallede gezdirmek için evinden almak için çocuğun evine gidilmesiyle başlardı. Aileler, adına tören icra edilen çocuklarını (bazen) mücevherle işlenmiş yeni elbise, değerli bir şal ve sırmalı bir cüz kesesi ile kuşandırır ve evde alayın gelmesini beklerdi. Alay geldiğinde çocuk, ailesi ve yakınları evinin dış kapısı önüne çıkar ve çocuk kendisi için hazırlanmış süslü bir faytona ya da midilliye bindirilirdi. Ailesinden bir ya da birkaç kişi çocuğa eşlik ederdi. Çocuğun okula gittiğinde üzerinde oturacağı kıymetli bir kumaştan yaptırılmış minder ile rahlesi alayda bulunan biri tarafından taşınırdı (Ergin, 1939: s. 73; Rasim, 2007: s. 41).

Alay, çocuğu evinden aldıktan sonra ilahiler okuyarak mahalle gezisini tamamlardı. Bu esnada ilahicilerin içinde bulunan ilâhicibaşı en başa geçer ve gür bir sesle ilahiyi söylerdi. İlahicibaşı, aynı zamanda bu grubu yönetirdi. Dualar okuyan ilahicibaşı arada bir durur ve grup "Âmin!" diyerek ona iştirak ederdi (Ergin, 1936: s. 78-79). Âmin alayı bu şekilde gezisini tamamlar ve tekrar çocuğun evinin kapısının önüne dönerdi. Çocuğun kapısının önünde de ilahiler okunur, gülbenk (gülbank) denilen dua ile alay sona erer ve alaya katılan herkes çocuğun evine girerdi (Ergin, 1939: s. 80). Törenin ikinci kısmı, çocuğun evinde gerçekleştirilirdi. İlk ders, evde öğretmeni tarafından çocuğa verilmesi için çocuğun boynundaki cüz kesesinden elifba (alfabe) çıkarılır, rahlenin üzerine konarak elifbanın ilk sayfası açılır ve beklenirdi. Öğretmen, besmele çekip çocuğa alfabenin ilk harfi olan elifi öğretir ve böylelikle ilk ders tamamlanırdı. Bu dersin ardından çocuk evde bulunan büyüklerin elini öper ve bir dua yapılarak evdeki tören tamamlanmış olurdu (Ergin, 1939: s. 81). Törenin son aşaması, alaya katılanlara yemek veya lokma dağıtılması ve hediyelerin verilmesi ile gerçekleşirdi (Ergin, 1939: s. 81-82; Rasim, 2007: s. 41). Bed –i besmele töreni olarak alayla birlikte çocuğun evinden alınıp okula götürülmesi ve orada ilk dersini alması şeklinde bir uygulama da yapılmaktadır (Ergin, 1939: s. 79; Rasim, 2007: s. 41).

Geçiş ritüellerinden biri olan bed-i besmele ritüeli, sahip olduğu hareket göz önünde bulundurulduğunda iki aşamalı olarak gerçekleşir. İlk aşamada ritüele katılanlar bireysel olarak ritüelin başlayacağı mekânda (okul) toplanır. Buradan toplu bir yürüyüş ile ikinci aşamanın olduğu mekâna (eve) geçilir. İkinci noktadan başlayıp yine burada bitirilen toplu yürüyüş ile ritüel sonlanır. Şekil 2.1'de bed-i besmele ritüeli şematize edilmiştir.

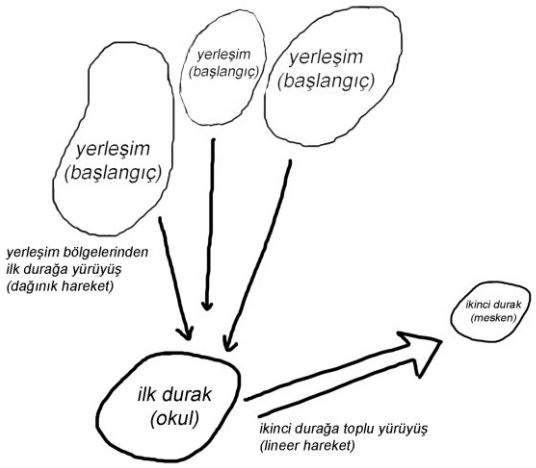

Şekil 2.1. Bed-i Besmele Ritüeli

Evlilik ve sonrası geçiş riüelleri

Evlilik ve sonrası geçiş ritüelleri olarak evlilik (düğün) ve hacca uğurlanma sayılabilir. Evlilik töreni; nişan, kına ve düğün gibi önemli unsurları olan bir geçiş ritüelidir. Ritüelin esası düğündür. Evlenme; her aşamasında hediye, ödeme ve ziyaret olan bir törendir. Osmanlı şehrinde evlenme düğünü çarşamba, perşembe ve cuma günleri yapılmıştır. Çarşamba günü aynı zamanda kına (yakma) günüdür. Kına, kız evinde yakılır. Düğün adına "okuntu çıkarmak" denilen davet işi ile başlar ve ilginç ritüeller içerir. "Gelin hamamı" -ya da güvey hamamı; Yahudi düğünlerinde "tevila" olarak yapılır- bunlardan biridir. Düğünün her iki tarafı da hamama davet edilir, hamamda yıkanılır ve yiyecek içecek ikram edilir. Gelinin başı üstünde ayna tutulması; gelinin başına buğday, arpa, darı serpilmesi, damatla birlikte tatlı yedirilmesi, yeni evine girmeden önce koyun postunun üzerinden yürütülmesi, ocağın çevresinde dolaştırılması, ölmüş büyüklerin mezarlarının ziyaret ettirilmesi ve baba evinden bir parça tuz getirilmesi vb. işlemler de evlenme ritüelinin parçalarıdır (Örnek, 1995).

Osmanlı şehrindeki önemli geçiş ritüellerinden biri de hacca gitme/hacca uğurlanmadır. Hac, İslâm'ın beş şartından biridir ve gidiş-dönüş sürecinde bir dizi törensel işlem gerçekleştirilir. Hacca uğurlanma ritüeli, hacı adayının yola çıkmadan bir ay öncesinde yakınları tarafından yemeğe davet edilmesi ve onun da onları yemeğe davet etmesi ile başlar. Yola çıkmadan önce hacı adayına, Haremeyn fukarasına dağıtması için sadaka verilir. Hac ibadetini tamamlayıp geri dönen hacı, bir muştucu tutar ve o muştucu kendinden önce mahallesine hacının geleceği haberini ulaştırır ve

uğurlayanlar da karşılamaya çıkar. İlahilerle karşılanan hacı, günlerce evinden çıkmaz ve ziyaretçileri kabul eder. Hacı, ziyaretçilere avucunun içini öptürür ve hurma, hacı yağı, zemzem suyu ikram ederek hediyeler dağıtır. Ziyaretçiler, zemzem suyunu kıbleye doğru dönerek içerler (Örnek, 1995).

Ölüm

En önemli geçiş ritüellerinden biri ölümdür. Camilerden sala verilmesi ile başlayan ölüm ritüeli, pek çok âdet ve işlem kapsamaktadır. Ölümden hemen sonra yapılan adetler olarak ölünün gözlerinin kapatılması, başının kıbleye çevrilmesi, ayaklarının yan yana getirilmesi, ellerinin yanlara ya da göbek üstüne konulması; karnına bıçak, demir, makas, bakır vb. konması, kaldığı odanın pencerelerinin açılması, aydınlatılması ve kabre gömülmeye (defin) hazırlanması şeklindedir. Defin işlemi; yıkama, kefenleme, cenaze namazı ve kabre koymaktan ibarettir.

Kabre getirilen ceset, mezara kıble doğrultusunda konulur ve sağ tarafı üzerine kıbleye doğru döndürülür. İmam ve orada bulunalar yere oturur. İmam, Kuran-ı Kerim'den sureler okuyarak ölünün ruhuna armağan eder. Ölüm ritüeli, bu işlemlerden sonra da devam eder. Önce kırk gün süren yas (matem) tutulur. Sonrasında da ölenin vefatının 3, 7, 40 ve 52. günlerinde yemek ikramı yapılır ve dualar okunur (Örnek, 1995).

2.3.5.2. Osmanlı Şehrinde Mevsimsel Ritüeller

Mevsimsel ya da takvimsel ritüeller, toplum tarafından organize edilen ve belirli bir dönemde icra edilen törenlerdir. Bunlar genellikle doğanın gözlemlenmesine dayalı olarak doğal takvime bağlıdır. Bu ritüeller aynı zamanda sosyal hayatın dinamizmini ortaya çıkaran ritüellerdir ve toplumsal bilincin korunmasını sağlamaktadır. Mevsimsel ritüeller, topluluk odaklı ve tekrarlanan ritüellerdir (Honko, 1979). Bu ritüeller yalnızca doğrudan deneyim değil aynı zamanda temsildirler ve bu temsili yani dramayı mitler sayesinde gerçekleştirirler.

Eliade (2003), mevsimsel ritüelleri "bitki tapımları" olarak adlandırmış ve bu ritüelleri yaratan kozmik olayın baharın gelişi değil aksine baharın gelişini kutsayan, işaret eden ayin olduğunu; doğanın yenilenmesinin ve "yeni bir yaşamın" başlangıcının, yani yaradılışın düzenli tekrarının ortaya koyan simgeler ve ritüeller olduğunu söylemiştir (Eliade, 2003, s.318).

İşlevsel bir özelliğe sahip mevsimsel ritüellerin amaçları, canlı bir varlık gibi düşünülen belli bir yerin bütününü dönemsel olarak canlandırmaktır (Gaster, 2000, s.17). Mevsimsel ritüellerin kalıbını toplumun ortak onay ve katılımı ile belirli dönemlerde yerine getirilen, yenilenmeyi veya yeniden doğuşu sağlayan etkinlikler dizisinin oluşturduğunu söylemek mümkündür. Çoğunlukla yıllık üretim döngüsünde açıkça belirlenmiş noktalarda icra edilen bu ritüeller, bir durumdan diğer duruma (kıtlıktan bolluğu veya bolluktan kıtlığa gibi) geçişi gösterir. Bir durumdan diğer duruma geçildiğinde icra edilen bütün geçiş ritüelleri bu kategoriye eklenebilir (Turner, 2018, s.176). Bu anlamda Osmanlı şehrinde mevsimsel ve belli bir takvime bağlı ritüeller olarak belirli günlerde yapılan mevlid, yağmur duası, ekim ve hasat, bağ bozumu, Hıdırellez, dallık, koç (sürüye) katımı, bocuk vb. törenler sayılabilir.

Mevsimsel ritüellerin en önemlilerinden biri bağ bozumu ritüelidir. Üzüm ve zeytin, insanlık tarihi kadar eskiye dayanan bir geçmişe sahiptir. Her ikisinin de tek olarak tüketilmenin dışında farklı ürünleri (zeytinyağı, sirke vb.) vardır. Bağ bozumu, bu iki eski üründen üzüme duyulan sevgi ve nimetine yapılan şükür ifadesidir. Bağ bozumu ritüeli ise hasat mevsiminde üzümlerin dalından toplanması ve yenmesi ile eğlenceler düzenlenmesi şeklinde yapılmaktadır.

Mevsimsel ritüellerden yağmur duası, hasat ritüelleri ve Hıdırellez ritüeli benzer hareket şemasına sahiptir. Bu bağlamda tek aşamalı olarak değerlendirilebilecek olan bu ritüeller, katılanların bireysel olarak ritüel için belirlenen yerde toplanması ve toplu bir şekilde ritüeli gerçekleştirmesiyle meydana gelir. Aşağıda yer alan şekillerde bu ritüeller şematize edilerek gösterilmiştir.

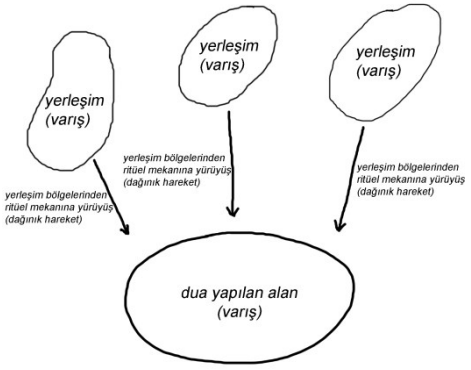

Şekil 2. 2. Yağmur Duası Ritüeli

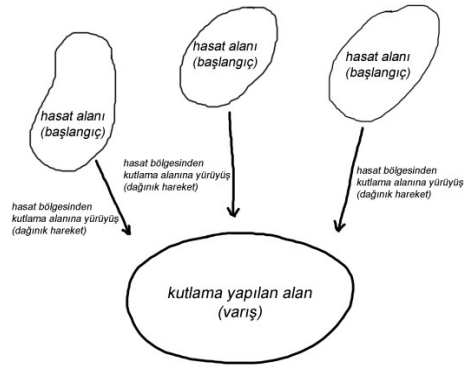

Şekil 2. 3. Hasat Ritüeli

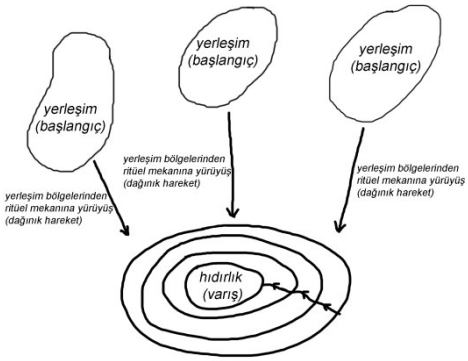

Şekil 2. 7. Hıdırellez Ritüeli

2.3.5.3. Osmanlı Şehrinde Tasavvuf Merkezli Ritüeller

Osmanlı şehrinde toplumsal anlamda tasavvuf merkezli ritüeller de yapılmaktadır. Bu ritüeller, her bir tasavvufi hareketin kendine göre belirlediği zamanlarda icra edilmektedir.

Osmanlı şehrinde tasavvuf merkezli riüellerin her birinde özel mekânlar vardır. Mevleviler, sema ritüelini semahanede gerçekleştirirken Bektaşiler kırklar meclisini (semah), Rufailer bürhân göstermelerini, Halvetiler kahveli zikirlerini tekke ya da zaviyelerinde gerçekleştirmektedir. Birbirinden ayrı uygulama ve işlemlere tâbi olan bu ritüellerin hepsinin temeli, dua ve zikre dayanmaktadır.

Osmanlı şehrinde icra edilen bir diğer ritüel de dua kubbesi altında yapılan ritüeldir. Bu ritüel de belli bir çarşının (arasta, bedesten, kapalı çarşı, kapan vb.) esnafı, sabah namazında camide buluşup namazdan sonra çarşının dua meydanı veya dua kubbesi bölümünde toplanır. Burada kendi aralarından seçilmiş olan ilmine güvenilir bir kişi tarafından doğruluk yemini ile helâl ve bereketli kazançlar elde etmek için dua edilir, daha sonra dükkânlar açılır (Çobanoğlu, 1994: s. 539-540).

Dua kubbesi altından gerçekleşen bu ritüel hareketi açısından değerlendirildiğinde iki aşamalı olarak gerçekleşir. Katılımcılar önce ilk aşamanın mekânında (cami) toplanır, oradan toplu halde yürüyerek ritüelin tamamlandığı mekâna (kubbe altı) geçer. Şekil 2.5'te bu ritüel şematize edilerek gösterilmiştir.

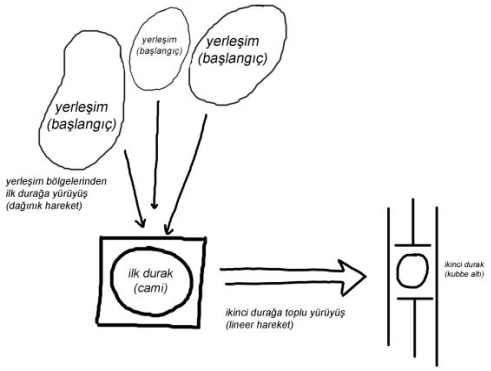

Şekil 2. 5. Dua Ritüeli

2.3.5.4. Devlet ve Osmanlı Saray Çevresinde Gerçekleştirilen Ritüeller

Osmanlı şehrinde halk tarafından gerçekleştirilen ritüellerin yanı sıra devlet tarafından birtakım ritüeller de oldukça önemli kabul edilmiştir. Osmanlı Devleti'nde devletin kuruluş ve beka anlayışına uygun olarak icra edilen ritüeller vardır. Devlete ait ritüeller ve protokol uygulamalarının halk tarafından uygulanan ritüellerden ayrılan yanı, uygulama şekillerinin teşrifat kanunnameleri ve defterlerinde berlirtilmiş olmasıdır. Merasimlere dair kurallar ilk defa Fâtih Sultan Mehmet devrinde teşkilâtla beraber bir kanunnâmede toplanmıştır (Karaca,2011: 570-572). Halka ait ritüeller, belirli yazılı bir kanun olmaksızın nesillerin birbirine aktardığı uygulamalar iken devlet ritüelleri kanunnameler ile tanımlanarak çerçevesi çizilmiş ritüellerdir. Bu ritüel ve merasimleri; Cülûs-ı Humâyûn, padişahların cenaze merasimi, kılıç kuşanma töreni, elçi kabulü, Divan-ı Hümâyûn toplantıları, Sefer-i Hümâyûn şeklinde saymak mümkündür.

Devlet erkânı içerisinde gerçekleştirilen bu ritüellerin yanı sıra Osmanlı sarayı etrafında halkın ve devletin ortak katılımı ile gerçekleşen ritüeller de vardır. Saray ve saray etrafında gerçekleştirilen bu ritüellerde amaç, toplumsal yapıyı güçlendirmek ve toplumun devlete olan güvenini artırmaktır. Bu ritüellerin İslam dinine kaynak anlamında bağlı olduğu gözden uzak tutulmamalıdır.

Osmanlı şehrinde Osmanlı sarayı ve çevresinde (ağırlıklı olarak İstanbul) icra edilen ritüeller; dinî, siyasi ve sosyal amaçlı olarak tasnif edilebilir. Çoğunlukla sarayın kamusal alanı sayılan selamlık kısmında ve saray dışında belli yerlerde icra edilen bu ritüelleri; cuma selamlığı, kandil kutlaması, surre alayının yola çıkarılması, hırka-i saadet ziyareti, Kadir Gecesi yapılan Kadir alayı, bayram tebrikleri olarak saymak mümkündür (Akgündüz, 2006, s. 351-354).

Kandil kutlamaları ve Kadir Alayı

Devlet ve Osmanlı saray çevresinde gerçekleştirilen ritüellerden biri kandil kutlamasıdır. Kandil kutlamaları, sarayda icra edilen bir ritüel şeklidir. Padişah ve onun tarafından saraya davet edilmiş din ve siyaset adamlarının katılımıyla gerçekleşen bu ritüelde sarayın özel olarak hazırlanmış bir salonunda mevlit okunur, gül suyu ve şeker ikram edilirdi (Uluçay, 2001: s. 60). Ramazan'ın 27. gecesi olan Kadir Gecesi'nde yapılan Kadir alayı da bir diğer devlet ve Osmanlı saray çevresinde gerçekleştirilen ritüellerdendir (Akgündüz, 2006: s. 353). Uluçay (2001: s. 163); Kadir Gecesi alayını şöyle tarif etmektedir: "Kadir alayı, XIX ve XX. yüzyıllarda Abdülmecid'in yaptırdığı Tophane'deki Nusretiye Camii ile Yıldız'da II. Abdülhamid'in yaptırdığı Hamidiye Camii meydanında yapılırdı. O gece, meydanın çevresi renkli fenerler ve fanuslarla donatılırdı; cami meydanı bir ışık dünyası haline gelirdi."

Kadir alayı ve kandil ritüelleri hareket dizisi açısından mevsimsel ritüellere benzer şekilde tek aşamalı olarak gerçekleşir. Bireysel bir hareketle şehrin farklı noktalarından gelerek ortak bir mekânda (meydan veya cami avlusu) toplanan katılımcılar burada ritüeli gerçekleştirir. Şekil 2.6'da bu ritüel şematize edilerek gösterilmiştir.

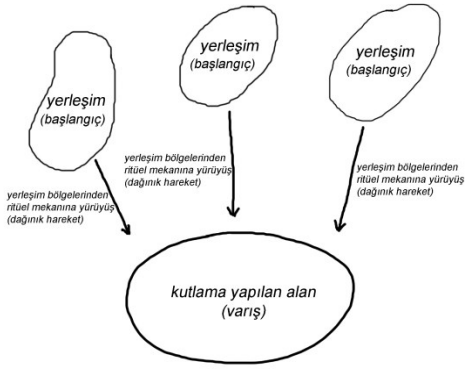

Şekil 2. 6. Kandil Ritüeli

BÖLÜM 3

RİTÜEL – MEKÂN İLİŞKİSİ VE HIDIRELLEZ RİTÜELİ

3.1. Mevsimsel Bir Ritüel Olan Hıdırellez

Mevsimsel ritüeller çoğu kez yeni bir mevsimin ya da yılın başlangıcında veya gündönümü ya da ekinoks tarihlerinde gerçekleşir. Takvime bağlı ritüeller her zaman büyük gruplarla ilintili olarak çoğu zaman toplumun tamamını kapsar. Mevsimsel ritüeller yalnızca doğrudan deneyim değil aynı zamanda temsildirler ve bu temsili yani dramayı mitler sayesinde gerçekleştirirler.

Mevsimsel ritüellerin temelini oluşturduğu Türklerin zengin kültürel kodlarıyla beslenen mitlerle birleşerek ortaya çıkan Hıdırellez, aynı zamanda bir yaz bayramı olup mevsimsel ritüellerin en önemli örneklerindendir.

3.1.1. Hıdırellez Ritüeli

Hızır ve Hıdırellez kavramları, kültür ve medeniyet dünyamızın temel unsurlarındandır. Toplumumuzun her kesiminde hüsnükabulle karşılanan bu iki kavramın kaynağı, İslam dinindeki Hızır ve İlyas Peygamber'in buluşması olayı ve Kuran-ı Kerim'de Hızır Peygamber'in Musa Peygamber ile yaptığı ve abıhayat (ölümsüzlük) suyunu buldukları düşünülen yolculuktur.

Zaman içinde Türklerin İslam'ı kabul etmesiyle beraber iki peygamberin mistik kavuşması Hızır–İlyas miti ile özdeşleşerek Antik Çağlardan beri kutlanan bayramlardan biri olan bahar bayramına *Hıdırellez* ismini vermiştir. Hıdrellez, Anadolu toprağında yaşayan bütün topluluklarda yılın belli zamanında ve belirli bir mekanda,

baharın müjdecisi olarak uygulanan bir ritüel olarak tanımlanabilir. Hıdırellez, kültür yapımızın ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir.

Kökü, İslâm öncesi eski Orta Asya, Orta Doğu ve Anadolu yaz bayramlarına dayanan bu bayram; Hızır ve İlyâs isimlerinin halk ağzında aldığı şekilden dolayı *Hıdırellez* ismini almıştır (Ocak, 1998, s.313-315). Osmanlı halk takviminde yıl iki kısma ayrılmıştır. Birinci kısım, 6 Mayıs'ta (Rumi 23 Nisan) başlayıp 7 Kasım'da biten kısımdır ve yeşil, yeşeren gün anlamına gelen; "Ruz-ı Hızır" adını almaktadır. Yılın ikinci kısmı ise 8 Kasım'da başlayıp (Rumi 27 Ekim) 5 Mayıs'a kadar süren kısımdır ve "Ruz-ı Kasım" olarak adlandırılmıştır. Birinci kısımla yaz, ikinci kısımla kış başlamaktadır. Hıdırellez, yazın başlangıcı kabul edilen 6 Mayıs günü kutlanır.

Hıdırellez, İslam toplumlarının tamamında kutlanmaz. Hızır ve İlyas'a dair pek çok kaynak mevcutken İslamî kaynaklarının hiçbirinde Hıdırellez yer almamaktadır. Türklerin İslam öncesi günlük yaşamlarında, bayramlarında ve ritüellerinde dağların önemli bir yeri olduğu kuşkusuz bilinen bir gerçektir. Türkler beraber dağlara çıkar ve bayram veya ritüeller bu kutsal kabul edilen mekânlarda kutlanır (Önal, 2003: s. 112). Bu durum Hıdırellez'in İslam öncesi inanış ve geleneklerden beslendiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Anadolu'nun hemen her yerinde Hıdırellez merasimleri şehir, kasaba ve köylerin yakınındaki ağaçlık ve yeşillik yerlerde yapılır (Döğüş, 2015, s.89). Buralar zamanla *hıdırlık* veya *hızırlık* adını almıştır. Hıdırellez gününe dair farklı bölgelerde çok çeşitli inanç ve gelenek mevcuttur.

3.1.2. Hıdırellez Ritüelinin Mitolojik Kökenleri

Hıdırellez, kış gibi bir zorluğu ve tabiatın ölümünü simgeleyen bir dönemden bahara yani yeniden canlanmaya, dirilişe geçilen dolayısıyla doğanın ve de toplumların önemli bir geçişini ifade eden halk kültüründe önemli bir yere sahip olan bir ritüeldir. Bir kültür olgusunu tanımlarken ve onun toplumsal işlevini belirlerken en sağlam yol bu olgunun en ilkel, en eski kökenini incelemektir (And, 2012, s. 307). Eliade'ye (2003) göre kozmik bir olay olan baharın "gerçekten" geldiğinin işareti olarak değil, yaşamın yeniden doğuşunun "baharın gelişinin" bir kanıtı olduğu gösterilir (Eliade, 2003, s.394). Baharın gelişiyle (baharla kışın düellosu, ölümün kovulması, kışın ya da ölümün

öldürülüşü vb.) gerçekleştirilen ritüel dramalar, kozmogoni mitinden türeyen bir mitin "özel" ve "parçalanmış" türevlerinden ibarettir (Eliade, 2003, s.394).

Latince, “cultus” kelimesinden gelen ve kelime olarak “tapım, tapınma” anlamını ihtiva eden kült; Tanrı’ya, azizlere, atalara veya kutsal kalıntılara, hatıralara yapılan ve dinlerin ayırt edici unsurlarını ihtiva eden törenler bütününe verilen bir isimdir (Hançerlioğlu, 2000, s. 281; Aydın, 2005, s. 439).

Hıdırellez, temelde Hızır-İlyas kültü ile ilişkili olmakla beraber folklorik mirasımızda yer alan birçok farklı kült ile de ilişkilendirilebilir. Örneğin Hıdırellez kutlamalarının vazgeçilmez mekânları olan türbeler, atalar kültünün günümüze kadar gelen yansımasıdır (Döğüş, 2015, s.88). Atalar kültü, Türk toplulukları arasında en yaygın inanışlardan birisidir. Bu kültün temeli atalarının öldükten sonra ruhları aracılığıyla aile fertlerini ve toplum üyelerini koruduğuna inanılması oluşturur. Bu inanç çerçevesinde ölmüş atalara saygı duymak, yılın belli zamanlarında kabir ziyaretinde bulunmak ve kabirleri başında ya da kutsal mağaralarda “atalar” için kurban sunulmuştur. Atalar kültü Hıdırellez içinde Hıdırlık denilen ve büyük bir kısmında bir mübarek kişinin yattığına inanılan yatır ve türbelerde yapılması şeklinde ortaya çıkmaktadır (Çay, 1990: 20). Hıdırellez bakımından su kültü de son derece önemlidir. Su insan, hayvan ve bitkilerin yaşaması, hayatın devam etmesi için en temel ihtiyaçlardan biridir. Su aynı zamanda bereketin sembolüdür ve toprak gibi dişil unsurdur (Roux, 1994: 114-117). Eski Türkler pınar, göl, ırmak ve kaynakların iyesi (sahibi) olan suyun ruhu olduğuna inanmışlardır (Çobanoğu, 1993, s.32-42). Hıdrellezin genellikle bir su kenarında ya da suya yakın bir tepede icra edilmesi ve Hıdrellezde suya bakmak, pınardan getirilen suyu içmek, su üzerinden atlamak, insanların üzerine su serpmek, yeni-gün suyu ile eli ve yüzü yıkamak, hayvanları sulamak vb. su ile ilgili pek çok ritüel olması Hıdrellez’in su kültü ile ilişkili olmasının bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Eski Türk inançlarından ağaç kültü; kökleriyle yeraltına (cehenneme), gövdesiyle yeryüzüne, dallarıyla göğe (cennete) bağlı olduğu düşünülen “kutsal evrensel ağaç” fenomenine dayanmaktadır. Evrensel ağaç aynı zamanda göğün direğidir (Roux, 1994: 123). Eski Türk inançlarına göre ağaçlar kutsaldır ve insanlar Tanrı’ya ulaşmak için Tanrı’ya kadar ulaştığına inandıkları bir ağacı aracı olarak kullanırlar (Ergun, 2004: 40). Ağaç kültünün hıdrellezde; ağaçların olduğu yerde etkinlik yapmak

ve gül ağacının dalına dilek asmak ve toprağına dilek saklamak şeklinde ortaya çıktığı düşünülebilir. Türkler için ateş; arındırıcı ve kötü ruhları kovucu olmakla kutsaldır ancak Türkler tarafından ateş tanrılaştırılmamış, ona insanlara yardımı dokunan üstün bir güç izafe edilerek dua edilmiş ve kurban sunulmuştur. Bu kült, Hıdrellezde "ateş üzerinden atlama" şeklinde kendini gösterir ki bu uygulama kötülüklerden ve hastalıklardan arınarak yeni bir yıla sağlıklı ve huzurlu bir başlangıç yapma ümidine haizdir. Diğer yandan Hızır türbelerinin ve hıdırlıkların yüksek bir yerde olması ise dağ kültüyle ilişkilendirilebilir. İnsanoğlu için bir yaratıcı varsa kendisinden yüksek bir konumda yer almalıdır. Bu sebeple insanlar dağları yaratıcı güce ya da Tanrı'ya ya da Allah'a (inanç sistemi içerisinde bu güce her ne isim veriliyorsa) daha yakın kabul eder. Yükseklere çıkıldıkça tanrıya yaklaşılır ve dua ya da ibadetlerin daha kolay kabul olacağına inanılır.

Bazı kültler bazı yerlerin kaynağını, kutsallığını açıklar. Altay kavimleri, dağların onları koruduğuna inanırken Orta Asya'da neredeyse her boyun, her oymağın kendisine ait kutsal bir dağı vardır. Göktürk eserlerinde Göktürk İmparatorluğu kapsamındaki Türk boylarının tamamı için Ötüken Dağı ve ormanlarının kutsandığı yazılmıştır (İnan 1976, s.32; İnan 1986, s.49). Bu kutsal yerler, Türk toplulukları için sadece sıradan taşlar, kaya, pınar, dağ, çay değildir. Onların özellikleri kutsal dinî merkezler olmalarından gelir. Türk toplulukları için kutsal sayılan Ötüken Dağı, Uygurların Göç Destanı'ndaki Uğurlu Kaya buna örnek gösterilebilir (Bayat, 2005, s. 83). Orhun Abideleri'nde yer alan "Ötüken ormanında otursan ebediyen il tutacaksın" (1 C 8) ifadesi Ötüken Dağı'nın ve ormanının kutsallığını ifade etmektedir (Orkun, 1994, s.26). Türkler Anadolu'ya göç ettiklerinde dağların kutsallığına olan inançlarını da yer isimlerini de beraberlerinde taşımıştır. Kendi getirdikleri ile bulduklarını birbirine kaynaştırıp bunu sonuna kadar korumasını bilmiştir. Böylece eski Türk inanışlarını İslam dini içine nüfuz ettirme gayretleriyle bu inanışları dönüşüme uğratarak güncelleştirmişlerdir (Önal, 2003: s. 109). And'a (2012: s. 103) göre mevsimsel ritüeller gibi yaşam ve ölüm karşısında da aynı davranışlar, aynı törenler kuşaktan kuşağa el değiştirir ve bu davranışlar, başlar üzerinden aşan bir meşale gibi el değiştirmez, halkın ruhuna siner, orada yuvalanır. And (2012: s.103), Anadolu'nun eski halkı Hititlerden bugünün Anadolu köylüsüne kadar nice törenin ufak tefek değişikliklerle fakat özünü bozmadan nasıl bir uygarlıktan ötekine el değiştirdiğini

izleyebildiğimiz pek çok örnek bulabileceğimizi kaydetmiştir. Hıdırellez'i de bu örnekler arasında düşünmek mümkündür.

Hızır-İlyas ve ona benzer kült ya da mitler, toplumların inanç sistemlerinde farklı şekillerde ortaya çıkmıştır. Tarih boyunca farklı toplumlarda ortaya çıkan kült, mit ya da inanışların birbirini etkilediğini söylemek yanlış olmaz. Hızır-İlyas miti ile Hristiyanlar için önemli bir karakter olan Saint Georges/Aya Yorgi kültü arasında da benzer bir ilişki söz konusudur. Şehitliği ve ejderhayı öldürme anı resmedilen ikonu öne çıkan Aya Yorgi'nin birtakım vasıfları Hızır- İlyas'a izafe edilmiştir. Bunları güzel atı üzerinde rüzgâr gibi her yere yetişen, ırmaktan su içtiği için ölümsüz olan, savaştan hoşlanan ve haklı tarafın imdadına koşan, kendisine sığınan kim olursa olsun yardım eden şeklinde saymak mümkündür (Eyice, 1969, s.233). XIII. yüzyılda Babaîler, XIV. yüzyılda Rum Abdalları ve XV. yüzyılda Bektaşî dervişleri gibi heterodoks dervişler Anadolu ve Rumeli fetihleri sırasında onun özelliklerini bilinçli ve programlı bir şekilde İslamiyet'i yayabilmek için kullanmış ve kendi atlı-savaşçı dervişleriyle aynileştir-mişlerdir (Ocak, 2011, s.59). Böylece Türklerin Anadolu'da karşılaştıkları kültler ile beraber özellikle Kalenderî, Haydarî, Vefaî, Babaî ve Bektaşîler gibi heterodoks dervişler eliyle halk tarafından önemli bir Hristiyan azizi kabul edilen Saint Georges /Aya Yorgi kültünü Hızır-İlyas mitine eklemlediğini söylemek mümkündür (Gülten, 2017, s.82). Anadolu'nun pek çok yerinde rastlanan ve Saint Georges/Aya Yorgi'den ismini alan makam, ziyaretgâh, köy, mahalle, tepe ve mevkiye rastlamak mümkündür. Bu durum Hızır-İlyas kültünden önce buralarda Aya Yorgi/Saint Georges kültünün ağırlıkta olduğu düşüncesi ile açıklanabilir. Bunlardan bazıları, muhtemelen Türklerin Anadolu'ya gelmesinden çok önce Anadolu'da bir kült haline gelmiş olan Aya Yorgi ile ilgili olup sonradan Hızır makamı veya ziyaretgâhı olarak isimlendirilmiştir (Hasluck, 2015,s.78). Örneğin 1553 tarihinde Elvan Çelebi köyünü ziyaret eden ve dervişlerden Hızırla ilgili rivayetleri dinleyen Hans Dernschwam ve Ogier Ghislainde Busbecq; Türklerin Aya Yorgi/Saint Georges'den başka hiçbir Hristiyan azizi tanımadıklarını, bu azize Hızır-İlyas adını verdiklerini belirtir (Dernschwam,1992, s.275). Busbecq de dervişlerin ona Saint Georges'u tasvir eden bir ikonu göstererek onun Hızır olduğunu söylediklerini kaydetmiştir (Ocak, 2012, s.134). Onların anlattıklarına bakılırsa Hrıstiyanların Aya Yorgi/Saint Georges efsanesi Hızır-İlyas adıyla İslamlaşarak Elvan Çelebi zaviyesinde yaşatılmıştır (Eyice, 1969, s.215).

3.1.3. Hıdırellez ve Hızır – İlyas Kültü

Hıdırellez'i besleyen, şekillendiren bir mit olan Hızır-İlyas kültünün iki ana karakteri vardır. Bunlardan biri Hızır, diğeri İlyas'tır. Hızır karakterinin yer aldığı Kuran-ı Kerim'de geçen (el-Kehf 18/60-82) Hz. Musa ile Hızır kıssası toplumda bağdaştırıcı bir yaklaşımla karşılık bulmuştur. Hızır karakteri sadece bir peygambere öğreticilik yapan bir yol arkadaşından ziyade kendisine atfedilen ilave misyonlarla, halk arasında zor zamanlarda yetişen bir kurtarıcı, her dönemde yaşamış ve yaşamaya devam edecek olan insanüstü bir karaktere dönüşmüştür. Bu durum aynı zamanda Türk kültürünü oluşturan etkenlerden Orta Asya ve Anadolu kültürü ile beraber İslam kültürünün de önemli bir etken olduğunu ortaya koymaktadır(And, 2012, s.89,100,112).

Türk milleti için Hızır mübarek bir kişi ya da bir peygamberdir. Bu kişi ölümsüzlük suyu (ab-ı hayat)nu içmiş ve ölümsüzlüğe ulaşmıştır. Bu kişi insanlar arasında dolaşır ve insanlara ihtiyaçları halinde yardım eder, iyilik yapanları ödüllendirir, kötülük yapanları cezalandırır ve bolluk- bereket ve sağlık dağıtır. Hızır genellikle yeşil veya beyaz elbiseli, boz ya da kıratlı, yüzü bazen açık, bazen örtülü, aksakallı, elinde mızrağı veya kamçısı olan bir süvari şeklinde tasavvur edilmiştir (Aras, 2002, s.44; Ögel, 1993, s.88-114).

Hızır karakterine İslam öncesi Türk toplumlarında da rastlamak mümkündür. Ögel (1995), Müslüman olmayan Türklerde Hızır'a karşılık gelen, kayın ağacından inip insanlara yardım eden, yeni doğan çocuklara ad veren gök sakallı ihtiyarlar olduğunu belirtmiştir. Türk – İslam sentezi ile Hızır anlayışının Türklerde, eski Türk düşüncesi ile bezendiğini ifade eden Ögel, Manas Destanında da Hızır motiflerine rastlandığını kaydetmiştir (Ögel, 1995). Bir Karahanlı destanı olan Satık Buğra Han destanında ise Satık Buğra Han'ın bir gün ava çıktığında bir tavşanı kovalarken tavşanın ihtiyar bir insan şekline dönüştüğü, bu ihtiyarın Satık Buğra ile sohbet edip onu Hak dinine çağırdığı ve bu ihtiyarın Hızır olduğu yer almaktadır (Banarlı, 1983, s.268). Nihad Sami Banarlı, (1983) Türk edebiyatının tarihini detaylı olarak incelediği "Resimli Türk Edebiyatı Tarihi" adlı kitabında yeni Türk ülkelerinin her köşesinde, diyar diyar dolaşarak, her türlü toplantı yerlerinde şiirler söyleyen saz şiirlerinin saz çalıp, şiir söyleme iznini ve kaabiliyetini, kendilerine genelde rüyada görünen bir veliden ve çok kere Hızır'dan aldıklarına inanıldığını kaydetmiştir (Banarlı, 1983, s.627) Aynı eserde

Türk illerinde tarihi ve edebi simasından çok, destani şahsıyetiyle yaşamış ve yüceltilmiş bir evliya-şair olan Ahmet Yesevi'nin sık sık Hızır'la buluştuğundan ve Hızır'ın bu Türkistan hocası ile görüşmekten büyük zevk aldığına da yer verilmiştir (Banarlı, 1983, s.277).

Hızır; halk arasında zor zamanlarda imdada yetişen, iyileri mükâfatlandıran, darda kalmış işleri tamamlayan bir kurtarıcı olarak görülmektedir. Hızır'a dair birçok atasözü ve deyimin halk kültüründe yer etmesi de bu durumun bir ispatı olarak görülebilir. "Adım Hıdır, elimden gelen budur.", "Hızır mısın sen?", "Hızır mısın mübarek? "Hızır yardımcın olsun." "Hızır gibi yetişti!" "Hızır gibi imdadıma yetişti!" "Kul sıkışmayınca Hızır yetişmez." vb. atasözü ve deyimler, halkın Hızır konusundaki inanışlarını aksettirmektedir (Aras, 2002, s. 43).

Halk arasında sonsuz gücü olan, içtiği abıhayattan dolayı ölümsüz olduğuna inanılan, bazen bir peygamber, bazen bir veli olarak kabul edilen Hızır'a bu inanç sistemi içerisinde birtakım misyonlar da yüklenmiştir. Ocak (2012), eserinde detaylı olarak açıkladığı bu misyonları, "zor durumlarda ve felaketlerde yardımcılık, iyileri mükâfatlandırıp kötüleri cezalandırma, bereket ve bolluğa kavuşturma, savaşlarda yardım etme" olarak dört ana başlıkta toplamıştır.

Hızır'ın hem bu ana özellikleri hem de halk arasında kabul gören diğer özellikleri XVI. yüzyıl Osmanlı müelliflerinden Mevlana İsa'nın 1543 yılında yazdığı 'Câmi'ul-Meknûnât' isimli eserde yer alan "Der fazîlet-i Hızır ve İlyas Aleyhimâ's-selâm" manzumesinde etraflıca anlatılmıştır (Ocak, 2012).

Toplumun her alanında etkili olan Hızır-İlyas kültü; atasözlerinden halk deyişlerine, makam isimlerinden kutlama ritüellerine kadar birçok konuda kendini göstermektedir. Diğer yandan Bektaşi gülbanklarında[7], Yunus Emre Divanı ve Mesnevi'de de Hızır motiflerine rastlamak mümkündür.

Folklorik araştırmalarda Müslümanların ve Türklerin büyük bir çoğunluğunun, Hızır yahut Hızır–İlyas'a inandığı ve ihtiyaç duyduklarında onun yardım edeceğinden emin oldukları kaydedilmiştir (Walker ve Uysal, 1973). Bu kıssa ve kıssanın kahramanlarından biri olan Hızır karakteri, zaman içinde her toplumda üstüne eklenen

[7] Gülbank: Tarikat meclislerinde, bazı dinî ve resmî törenlerde belli bir makam veya eda ile okunan dua (UZUN, "GÜLBANK", TDV İslâm Ansiklopedisi, https://islamansiklopedisi.org.tr/gulbank (04.03.2019).

yeni inanışlarla gelişmiştir. Hızır-İlyas inancı, İslam öncesi var olan folklorik alışkanlıkların da etkisiyle somut bir tezahüre dönüşerek Hıdırellez kavramı ile birleşmiştir. Anadolu'da kökeni eski Orta Asya ve Orta Doğu inançlarına dayanan Hızır ile İlyas kelimeleri birleştirilerek *Hıdırellez* (Hızır–İlyas) halini almış ve kutlanan bayramın adı olmuştur.

3.1.4. Hıdırellez İle İlgili Gelenekler

Hıdırellez, Hızır Peygamber ile İlyas Peygamber'in buluştuğuna inanılan ve her sene Hıdırellez günü çeşitli etkinliklerle kutlanan bir bayramdır. Hıdırellez günü, Hızır ve İlyas'ın yeryüzünde buluştukları gün olduğu düşüncesiyle ve yeryüzünde hayatın yeniden kurulduğu inancıyla kutlanmaktadır. Halkın inancına göre Hızır, hayat suyu (abıhayat) içerek ölmezliğe ulaşmış bir insandır. Hızır, zaman zaman insanlar arasında dolaşarak zor durumda olanlara yardım etmekte; bolluk-bereket ve sağlık dağıtmaktadır. Hızır; baharın ve baharla başlayan tazelenmenin, yenilenmenin sembolüdür (Aslan, 2012: s. 201-235).

Hıdırellez günü ritüellerinin amacı, Hızır ve İlyas'ın bir araya gelmesi nedeniyle insanların her türlü dua ve isteklerinin Allah tarafından kabul edileceğine olan inançtır. Çünkü Hızır ve İlyas, sevgi ve bereketin simgesi olan kutsal varlıklardır. Hızır ile İlyas Peygamber'in yeryüzündeki buluştuğu gün olarak nitelendirilen Hıdırellez; Miladi takvimi (Gregoryen takvimi) doğrultusunda 6 Mayıs, Rumi takviminde ise (Jülyen takvimi) 23 Nisan tarihinde kutlanmaktadır. Aynı gün; Rum Ortodokslar için Aya Yorgi, Katolikler için de "Aziz George" günü olma özelliğine sahiptir (Aslan, 2012: s. 201-235).

Hızır ve İlyas isimlerinin halk ağzında aldığı şekilden ibaret olan Hıdırellez, kökü İslam öncesi eski Orta Asya, Orta Doğu ve Anadolu yaz bayramlarına dayanmaktadır. Hıdırellez, İslâm ve Türk dünyasında çok büyük bir coğrafyada kutlanmaktadır. Bu nedenle uygulanan ritüellerde yeknesaklık bulunmamaktadır. Bununla beraber yapılanları genel olarak şu şekilde özetlemek mümkündür: O gün geldiğinde insanlar yaşadıkları yerlerde bulunan ve adına "hıdırlık" denilen bölgeye çıkar. Bu bölgelerde genelde bir yatır, kutsal bir kişinin kabri, bir cami, bir kuyu, bir

çeşme, bir ağaç vb. olabilir. Bu yerlerdeki nesnelere, dua ve isteğin kabulü amacıyla adak adama ya da bez/çaput bağlamak yaygındır.

Hıdırellez ritüeli içinde beyaz elbiseler giyerek gün doğmadan önce yeşil ve bol sulu kırlara gitmek ve orada eğlenceler yapmak ya da yerde yuvarlanmak, ağrı sızı olan yerlere sopayla vurmak gibi eylemler vardır. Ayrıca Hıdırellez'de baht açma törenleri oldukça yaygındır. Baht açmada, talih ve kısmet açtırmak isteyen genç kız ve kadınlardan yüzük, küpe gibi eşyalarını çömleğe atmaları istenir ve çömleğin üzerine su eklenerek ağzı kapatılır. Ertesi sabah bir araya gelen kadınlar, o çömleği ortaya koyar ve maniler eşliğinde çömleğin içine bir gece önce konmuş olan eşyaları çıkarır. Bu işleme "baht açma", "bahtiyar", "mantıfar", "dağara yüzük atma", "niyet çıkarma", "mani çekme" vb. adlar verilmektedir (Aslan, 2012, s.201-235).

Hıdırellez günü yapılan duaların ve isteklerin kabul olması için sadaka verilmesi, oruç tutulması ve kurban kesilmesi gibi âdet ve gelenekler de vardır. Kesilen kurban ve adaklar "Hızır hakkı" için kesilir. Hıdırellez akşamının bir başka töreni de gül ağacına para asmaktır. Gül ağacına asılı duran paralar, Hıdırellez (6 Mayıs) sabahı erken bir vakitte ağaçtan alınır.

Bir başka Hıdırellez geleneği de Hıdırellez akşamında kişilerin başına gelebilecek kötülüklerin ekilen bu fasulye ya da nohutlara gelmesi dileğiyle evdeki her kişi için yedi fasulye ya da yedi nohut ekilmesidir. Hıdırellez gecesinin en etkili ritüeli, hastalıklardan korunulacağına inancıyla yapılan ateşten atlamadır. Hıdırellez akşamının bir başka töreni de 5 Mayıs akşamı, dilek ve duaların yazılı olduğu bir metni sarıp sarmalayıp ya da kırmızı bir kesenin içine koyarak gül ağacına asmak ya da gül ağacının dibine gömmektir. Hıdırellez sabahı yani 6 Mayıs sabahı gül ağacına gidilir ve o asılmış olan kese ya da gömülmüş olan notlar oradan alınıp suya bırakılır.

3.2. Ritüel – Mekân İlişkisi Bağlamında Hıdırellez

Hiyerofaninin kendini tekrarladığı mekân, tükenmez bir güç ve kutsallık merkezi haline gelir; herhangi bir insan, buraya dâhil olabildiği ölçüde bu güçten pay alabilir, kutsallıkla dolabilir. Mekân, kutsalın daimi "merkezi" olan hiyerofaninin aracılığıyla bir mekân olur. Bu mekânlar ne kadar çeşitli olsalar da tümünün tek bir ayırt edici özelliği vardır: kutsalla temasa geçmeyi sağlayacak belirli bir mekân olmaları (Eliade,

2003:356). Ritüeller için mekânlar vazgeçilmez unsurlardır. Kimi zaman mekânları etkileyen ritüeller kimi zamanda mekânlar ortaya çıkarır. Mekânın da ritüelin de varlığı birbiri ile ilişkilidir.

Mitler, ritüellerin ayrılmaz bir parçasıdır. Ritüel, bir eylem dizisi olarak kabul edilirse mit de bu eylemlerin senaryosu, hikayesi gibi düşünülebilir. Bu hikayenin ortaya konması için gerekli sahne, ritüelin mekânını ortaya çıkarır. Ritüelin içerdiği hareket mekana olan etkisi açısından da belirleyicidir. Uygulanan ritüel şehirlerde kimi zaman meydanları şekillendirir, kimi zaman sokak genişliklerine etki eder, kimi zaman mimariye yeni mekan formu olarak katılır kimi zamanda fiziki sınırları belli olmasa da fonksiyonu olan açık hava mekanları oluşturur. Aşağıda yer alan Çizelge 3.1. de Osmanlı şehrinde uygulanan ve mekânsal etkiye sahip olan ritüeller karşılaştırmalı olarak gösterilmiştir.

Çizelge 3.1. Ritüellerin şematik olarak karşılaştırılması

RİTÜELİN ŞEMASI	**HAREKET**		**MEKÂN ETKİSİ**
Bed-i Besmele Ritüeli	**Bireysel Hareket**	**Toplu Hareket**	
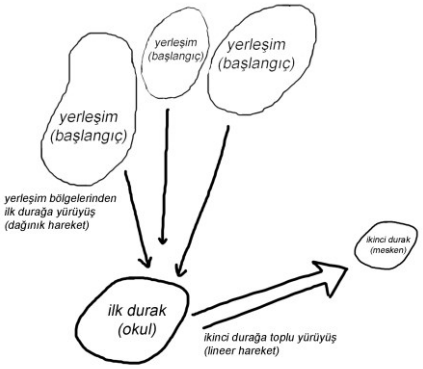	Ritüele katılanların yaşam alanlarından bireysel olarak ritüelin başlangıç noktasında toplanması.	Ritüele katılanların başlangıç noktasından ikinci durağa toplu halde yürümesi ve Ritüelin gerçekleş-tirilmesi	Açıkhava mekânları, Kentsel meydanlar, Sokak genişlikleri
Yağmur Ritüeli	**Bireysel Hareket**	**Toplu Hareket**	
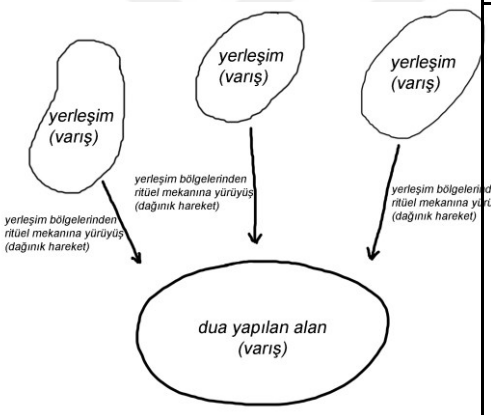	Ritüele katılanların yaşam alanlarından bireysel olarak ritüelin başlangıç noktasında toplanması	Ritüelin gerçekleş-tirilmesi	Açıkhava mekânları
Kandil Ritüeli	**Bireysel Hareket**	**Toplu Hareket**	
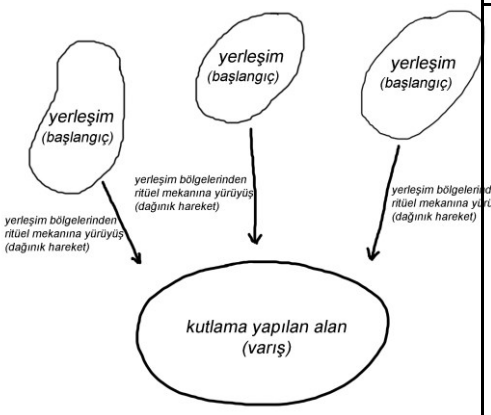	Ritüele katılanların yaşam alanlarından bireysel olarak ritüelin başlangıç noktasına toplanması.	Ritüelin gerçekleş-tirilmesi	Açıkhava mekânları, Kentsel meydanlar

Çizelge 3.1. devamı

RİTÜELİN ŞEMASI	HAREKET		MEKÂN ETKİSİ
Dua Ritüeli	**Bireysel Hareket**	**Toplu Hareket**	
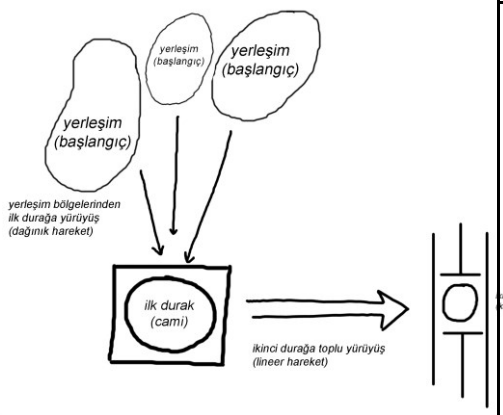	Ritüele katılanların yaşam alanlarından bireysel olarak ritüelin başlangıç noktasında toplanması	Ritüele katılanların başlangıç noktasından ikinci durağa toplu halde yürümesi ve Ritüelin gerçekleş-tirilmesi	Dua Kubbesi
Hasat Ritüeli	Ritüele katılanların yaşam alanlarından bireysel olarak ritüelin başlangıç noktasında toplanması	Ritüelin gerçekleş-tirilmesi	Açıkhava mekânları
Hıdırellez Ritüeli	**Bireysel Hareket**	**Toplu Hareket**	Açıkhava mekânları
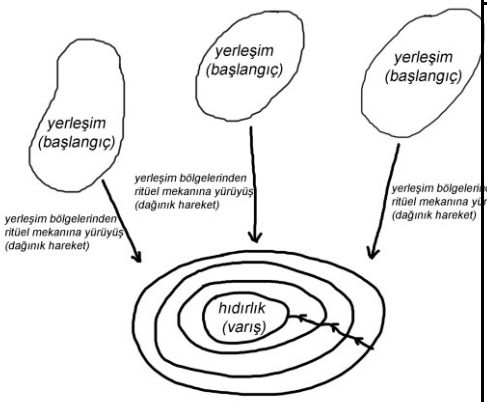	Ritüele katılanların yaşam alanlarından bireysel olarak ritüelin başlangıç noktasında toplanması ve ikinci durağa (zirveye) yürümesi	Ritüelin gerçekleş-tirilmesi	

Hıdırellez ritüeli geçmiş kodlarımızda yer alan bahar bayramının İslam sonrası inanışlardan etkilenerek Hızır–İlyas mitiyle bütünleşmiştir. Hızır–İlyas miti, iki karakterin birbirine kavuşması ve bu kavuşmanın hürmetine toprağın yeniden canlanması hikâyesine dayanır. Bu buluşma, doğaüstü ve kutsal bir olay olarak kabul edilir. Bu buluşmanın gerçekleştiği, kutsal olayın tezahür ettiği mekânlar hıdırlıklardır. Bu bağlamda hıdırlıklar hem bu hiyerofoniye hem de Hıdırellez ritüeline ev sahipliği yapan mekânlardır.

Hıdırellez ritüeli mevsimsel bir ritüeldir. Baharı karşılama, bahara geçiş ritüelidir. Bu ritüel kapsamında insanlar 6 Mayıs günü hıdırlıklara çıkılarak topluca yemekler yenir, çeşitli eğlencelerle eğlenilir, kutlamalar yapılır. Çünkü artık kış bitmiş, bahar gelmiş ve doğa yeniden canlanmaya başlamıştır. Böylece yeni başlayan mevsimle beraber umutlar yenilenir, yaşam sevinci tazelenir. Bu ritüelin gerçekleşmesi için de ihtiyaç duyulan mekân; açık hava, yeşillik, yüksek, havadar vb. özelliklere sahip olmalıdır. Bu nedenle Hıdırellez ritüeli doğası gereği şehirlerde pastoral mekânlar meydana getirmiştir.

Somut bir tezahürün ortaya çıkması için ihtiyaç duyulan mekânsal bir sonuç olarak da insanların toplandığı, kutlamalar yaptığı, ibadet ettiği veya sadece kentten uzaklaşarak kenti seyrettiği hatta bir nevi inzivaya kaçtığı mevkiler yani hıdırlık mevkileri şehirlerimizin belleğinde yerini almıştır. Hıdırlıklar, her zaman sınırları fiziksel olarak belirlenmiş mekânlar olmasa da insanları aynı noktada toplayan, belirli bir zaman diliminde belirli bir eylem dizisine ev sahipliği yapan açıkhava mekânlarıdır. Kimi zaman münzevi ve görece yüksek bir konumda yer alırken kimi zamanda türbe, tekke, mescit veya kilise gibi mimari bir yapı etrafında ortaya çıkmıştır. Genellikle sınırları içerisinde bulunan yapıya da ismini veren hıdırlıklar, ritüelini devam ettirirken bu yapılarla da ilişki içerisinde olmuştur. Konum itibariyle genel olarak müstahkem tepelerde yer alan hıdırlıklar olduğu gibi su kenarında düz bir satıhta da yer alan hıdırlıklara rastlamak mümkündür. Ortaya çıktığı şehrin topografik yapısı, kültürel katmanlarının bu durum üzerinde etkisinin olduğu söylenebilir.

3.3. Hıdırellez Ritüelinin Mekânsal Sonucu Olan Hıdırlıklar

Anadolu'da yer alan ve önemli bir kısmı Anadolu Selçuklu ve beylikler döneminde teşekkül etmiş ve Osmanlı döneminde daha da yaygınlaşmış olan mekânlar günümüzde yaygın olarak hıdırlık, hızırlık ya da Hızır-İlyaslık şeklinde isimlendirilmiştir (Gökçe, 2012: s.50). Farklı isimlere rağmen halk arasında en çok kullanılan ve yaygın olan isim hıdırlıktır.

İslamiyet öncesi Türk topluluklarına kadar gittiğimizde farklı isimlerle de olsa bu ritüelin varlığından söz edebiliriz. İslamiyet'le beraber Kuran-ı Kerim'de geçen Hızır–Musa kıssası ile eklemlenen bu ritüel zamanla Hızır–İlyas miti ile beslenerek Hıdırellez adını almıştır. Hızır–İlyas miti Türk toplumlarında oldukça kabul görmüş, uzun yıllar sosyal hayatın içinde varlığını devam ettirmiştir. Bu mit ile beraber toplumda hüsnükabul gören Hıdırellez ritüeli de Türklerin yaşadığı hemen her coğrafyanın kültürel belleğinde yer etmiştir. Hıdırellez'in kutlandığı yeşillik, mesire yerleri de bu mitin bir parçası olan Hızır'a atfen hızıriyye, hızırlık, yaygın olarak da hıdırlık gibi isimlerle halk arasında kabul görmüştür.

Ritüellerin mekânlar üzerindeki etkileri oldukça önemlidir. Aynı zamanda ritüeller, toplumda varlıklarını sürdürürken mekânlara ihtiyaç duyar. Bireysel bir ritüel ya da toplumsal bir ritüel olması bu durumu değiştirmez. Hıdırellez ritüelinin de icra edilebilmesini sağlayan mekânsal ihtiyaçlarını; çoğu zaman dini ya da kutsal bir yapı (cami, mescid, türbe, kilise vb.) ile beraber olma ve fiziki olarak da yüksek, havadar, yeşillik bir yer olma durumu şeklinde saymak mümkündür.

3.3.1. Hıdırlıkların Başlıca Özellikleri

Hıdırellez ritüelinin gerçekleştiği, kimi zaman bir türbe etrafında şekillenen kimi zaman müstahkem bir tepede yer alan hıdırlıklar ortak özeliklere sahip olmasının yanı sıra birbirinden ayırt edici özelliklere de sahiptir. Türkiye'de birçok şehir ve kasabada hıdırlık mevkilerine rastlamak mümkündür. Bu mevkilerin coğrafi özellikleri dışında herhangi bir standardı bulunmamaktadır. Hızır ile İlyas'ın buluştuğu yerler olduğuna inanılan ve bazı yörelerde Hıdırellez kutlamalarının da yapıldığı hıdırlık mevkilerinin coğrafi konumları ve çevresel özelliklerini incelendiğinde bu mevkilerin genellikle,

- Şehir, kasaba veya köy yerleşimlerinin yakınında,
- Ağaçlık ve yeşilliği bol alanlarda,
- Sulak alanlarda,
- İlişkili oldukları yerleşim birimine göre yüksek bir konumda,
- Seyir terası işlevini de yerine getirebilecek şekilde şehre hâkim noktalarda kurulduğu görülmektedir (Gökçe, 2012: s.51).

Hızır-İlyas kültünün en önemli tezahürlerinden olan Hıdırellez kutlamalarının da yapıldığı; Hızır makamları ya da türbe, tekke, çilehane gibi yapıların etrafında şekillenen, aynı zamanda yüksek konumu sebebiyle bir seyir terası gibi davranan bu mevkiler ziyaretgâh ve mesire alanı olarak kullanılmıştır. Genel olarak münzevi ya da müstahkem tepelerde ortaya çıkan hıdırlıklar, istisnai olarak su kenarlarında da konumlanmıştır. Kale olan şehir ya da kasabalarda yer alan hıdırlıkların ise kaleye göre konumları açısından ortak bir özellikten bahsedilebilir. Hıdırlık mevkii, şehrin kalesine göre kaleden sonraki en yüksek tepede ortaya çıkmıştır. Bu durum hıdırlık tepelerinin savunma hattından bağımsız oluşmadığını göstermektedir. Baykara, bu konuda hıdırlıkların kale ile ilişkisini toplu eğlence ve şehir güvenliği noktasından değerlendirerek şehir ya da kasaba halkının topluca Hıdırellez kutladıkları yerlerin aynı zamanda kaleyi gözetleyerek kontrol altında tutabilecek mevkilerde bulunduğunu ileri sürmüştür (Baykara, 1990). Kütahya, Afyon ve Ankara hıdırlıkları; kaleye nazır bir tepe üzerinde konumlanmış olan hıdırlıkların tipik örneklerindendir (Gökçe, 2012: s.53).

Hıdırlıkların coğrafi olarak sahip oldukları genel özelliklere bakıldığında Türk inanışlarının izlerine rastlamak mümkündür. Hıdırlığın yüksek bir konumda olması, atalar kültü ile ilişkilendirilebilecekken su kenarında yer alması yine Anadolu inanışlarında kutsal kabul edilen ayazmaların bir yansıması olarak düşünülebilir.

3.3.2. Hıdırlıklarda Bulunan Mekânsal Unsurlar

Hıdırlık mevkileri; Hızır ile İlyas'ın buluştuğu, baharın başladığı mevkiler olarak her dönem halk arasında kutsal kabul edilmiştir. Bu nedenle hıdırlıkların bir kısmı doğal bir mesire alanı iken bir kısmı mevcutta bulunan bir tekke, zaviye veya mescit etrafında şekillenmiştir (Gökçe, 2012, s.56). Çoğunluğunda türbe yapısına

rastlanan hıdırlıklarda tekke, çilehane, mescit gibi tarikat yapıları mevcuttur. Üzerinde bulunan yapı türü açısından farklılık gösteren hıdırlık mevkilerinin bazı örneklerinde ise namazgâh, hatta kilise yapılarına rastlamak mümkündür.

Müstahkem konumu ve doğa ile olan ilişkisinin sonucu olarak bazı hıdırlıklarda saray yapıldığı tarihî kaynaklarda yer almaktadır. Hıdırlıklarda bulunan yapı örneklerinden dönemsel olarak hemen hepsinin yer aldığı Edirne hıdırlığı örneğinde ise son dönem yapısı olarak askeri tabyaların imar edilmesi, bu tepelerin stratejik konumlarının olması açısından önemlidir.

Uzun süre mesire yeri veya teferrüçgâh olma özelliğini koruyup kentleşme sürecine dahil olmayan hıdırlıkların yanı sıra XVI. yüzyıl civarında ve daha yakın zamanda artan nufüs ve değişen demografik yapı sebebiyle –aynı isimleri taşıyarak- mahallelere dönüşen hıdırlıklar da mevcuttur (Gökçe, 2012: s.76). Osmancık, Birgi, Seferihisar, Bolvadin kazalarında hızırlık olarak bilinen mevkilerin sonradan mahalleye dönüşmesi buna örnektir (Gökçe, 2012:48). Bu şekilde dönüşen bazı hıdırlıklarda ise okul, kule, otel veya konut gibi yeni yapılara da rastlamak mümkündür.

3.3.3. Günümüz Türkiye Sınırları İçerisinde Kalan Hıdırlıklar

Çalışma kapsamında Hızır makamları ve kutsal kabul edilen noktalar münferit mekânlar olmaktan çok bazen bir kaya, bazen bir çeşme ya da bir yapının mimari unsuru olması sebebiyle konu dışı bırakılmıştır. Hızır makamlarından farklı olarak bir türbe veya bir tekke etrafında şekillenmiş, Hıdırellez kutlamalarının yapıldığı mesire yeri veya seyir tepesi (teferrüçgah, bakacak) olan ve Hıdırellez ritüelinin gerçekleştirildiği hıdırlıklar tespit edilerek çalışma kapsamına alınmıştır. Yapılan geniş literatür taraması sonucu günümüzde Türkiye sınırları içerisinde kalan 56 adet hıdırlık tespit edilmiştir. Bu hıdırlıkların tespiti sırasında tarihi seyahatnamelerden, şehir kitaplıklarından, ansiklopedik kaynaklardan yararlanılmıştır. Aşağıdaki Şekil 3.1'de yer alan haritada tespit edilen hıdırlıkların bulundukları bölge ve iller gösterilmiştir.

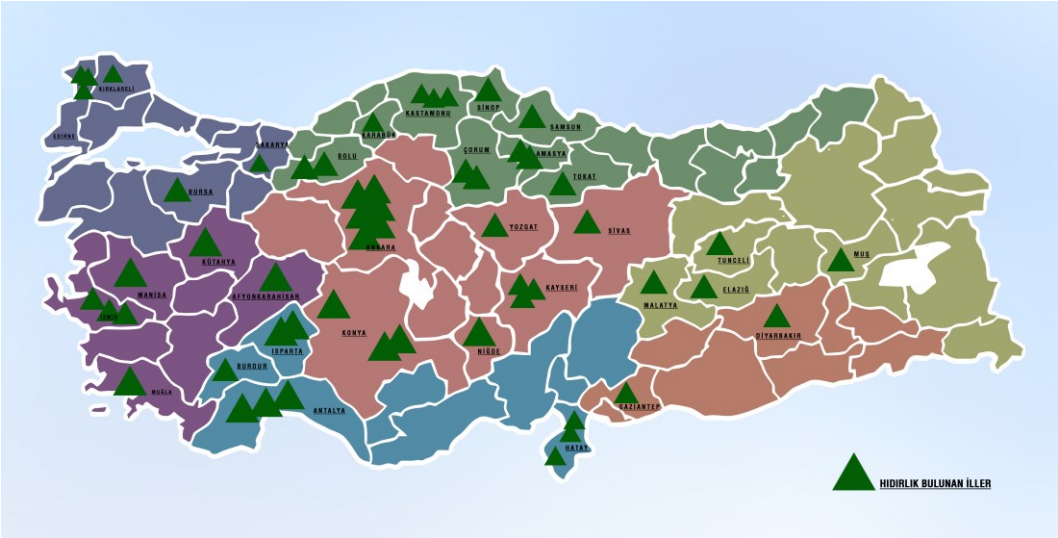

Şekil 3. 1. Türkiye Sınırları İçerisinde Kalan Hıdırlıklar

BÖLÜM 4

HIDIRELLEZ RİTÜELİNİN MEKÂNSAL SONUCU OLAN HIDIRLIKLARIN TASNİFİ

Bu bölümde hıdırlıklar detaylı olarak anlatılacaktır. Hıdırlıkların hususiyetleri ele alınarak genel tasnifler yapılacaktır. Türkiye'nin farklı bölgelerinde bulunan hıdırlıklar üzerinde saha çalışması yapılmıştır. Yapılan saha çalışması hâlihazır durumu resmetmektedir.

Hıdırlıklar, diğer birçok tarihî önemi ile birlikte bir ritüelin gerçekleştiği mekânlar olması sebebiyle önemlidir. Ritüellerin mekânı ve oluşan mekân vasıtası ile şehirleri nasıl etkilediğini anlayabilmek açısından oldukça önemlidir. Bu etkiyi ortaya koyabilmek için kendi içinde ortak ve farklı özelliklere sahip olan bu mekânlar yani hıdırlıklar incelenirken Osmanlı şehir merkezi bağlamında hıdırlık mevkiinin yeri, konumu, topografik yapısı, mevkisinde herhangi bir mimari öge bulunup bulunmadığı mevkiinin ritüelle olan ilişkisinin devamlılığı ve mevkiinin bulunduğu şehrin gelişimi ile ilişkisi ele alınarak sınıflandırılmalar yapılmıştır. Bu tasnifler ile hıdırlıkların Osmanlı şehrinin gelişimi ile olan ilişkisinin tespiti için bir yöntem oluşturulmaya çalışılmıştır.

4.1. Tarihi Kent Dokusu Bağlamında Bulundukları Yöne Göre Hıdırlıklar

Hıdırlıkların konumlarının daha net anlaşılabilmesi için bulundukları yönleri de tespit edilmiştir. Bu yönlerin tayini yapılırken şehirlerin merkezleri veya hıdırlığın en yakınında bulunan yerleşim bölgesi sabit alınmıştır. Çizelge 4.1'de Tarihi kent dokusu bağlamında bulundukları yönlere göre hıdırlıklar verilmiştir.

Çizelge 4.1. Tarihi Kent Dokusu Bağlamında Bulundukları Yönlere Göre Hıdırlıklar

Hıdırlıklar		Şehir Merkezine Göre Bulunduğu Yön							
Bulunduğu İl	Bulunduğu İlçe /Köy	K	KD	D	GD	G	GB	B	KB
Afyonkarahisar	Merkez					■			
Amasya	Merkez - İlyasköy					■			
	Merkez - Böke				■				
	Merzifon		■						
Ankara	Altındağ	■							
	Ayaş					■			
	Beypazarı						■		
	Mamak					■			
Antalya	Merkez- Muratpaşa					■			
	Merkez-Urumkusu					■			
	Alanya								■
Burdur	Merkez		■						
Bursa	Osmangazi						■		
Bolu	Merkez		■						
	Mengen					■			
Çorum	Merkez							■	
	Elvançelebi			■					
Diyarbakır	Sur					■			
Edirne	Merkez								■
	Lalapaşa-Çöke		■						
	Demirtaş						■		
Elazığ	Merkez-Hıdırbaba						■		
Gaziantep	Merkez							■	
Hatay	Samandağ							■	
Isparta	Atabey				■				
	Yalvaç				■				
İzmir	Tire				■				
	Menemen					■			

	Seferihisar						■		
Karabük	Safranbolu				■				
Kastamonu	Merkez								■
	Araç			■					
	Tosya						■		
Kayseri	Develi					■			
	Erkilet								■
Kırklareli	Merkez - Arizbaba							■	
Konya	Akşehir					■			
	Sille				■				
Kütahya	Merkez					■			
Manisa	Merkez					■			
Malatya	Darende	■							
Muğla	Fethiye					■			
	Milas								■
Muş	Varto	■							
Niğde	Merkez								■
Sakarya	Taraklı								■
Samsun	Vezirköprü							■	
Sinop	Boztepe		■						
Sivas	Divriği-Karakuzulu				■				
Tunceli	Merkez				■				
	Pertek					■			
Tokat	Merkez	■							
Yozgat	Merkez					■			

Çizelge 4.1'e göre hıdırlıkların bulundukları il ya da ilçe merkezine göre yönleri aşağıdaki gibi gruplandırılabilir:

KUZEY: Ankara–Altındağ Hıdırlığı, Malatya–Darende Hıdırlığı, Muş–Varto Hıdırlığı, Tokat–Merkez Hıdırlığı

KUZEYDOĞU: Amasya–Merzifon Hıdırlığı, Burdur Merkez Hıdırlığı, Bolu–Merkez Hıdırlığı, Edirne/Lalapaşa–Çöke Hıdırlığı, Sinop Boztepe Hıdırlığı,

DOĞU: Çorum-Elvançelebi Hıdırlığı, Kastamonu-Araç Hıdırlığı.

GÜNEYDOĞU: Amasya–Böke Hıdırlığı, Isparta–Atabey ve Yalvaç Hıdırlığı, İzmir–Tire Hıdırlığı, Karabük–Safranbolu Hıdırlığı, Konya–Sille Hıdırlığı, Sivas–Divriği Hıdırlığı, Tunceli–Merkez Hıdırlığı.

GÜNEY: Afyonkarahisar Hıdırlığı, Amasya–İlyasköy Hıdırlığı, Ankara–Ayaş ve Mamak Hıdırlığı, Antalya–Muratpaşa ve Urumkuşu Hıdırlığı, Bolu–Mengen Hıdırlığı, Diyarbakır–Sur Hıdırlığı, İzmir–Menemen Hıdırlığı, Kayseri–Develi Hıdırlığı, Konya–Akşehir Hıdırlığı, Kütahya Hıdırlığı, Manisa Hıdırlığı, Muğla–Fethiye Hıdırlığı, Tunceli–Pertek Hıdırlığı, Yozgat Hıdırlığı.

GÜNEYBATI: Ankara–Beypazarı Hıdırlığı, Bursa Hıdırlığı, Edirne Demirtaş Hıdırlığı, Elazığ–Hıdırbaba Hıdırlığı, İzmir–Seferihisar ve Kastamonu–Tosya Hıdırlığı.

BATI: Çorum–Merkez Hıdırlığı, Gaziantep Hıdırlığı, Hatay–Samandağ Hıdırlığı, Kırklareli–Merkez–Arizbaba Hıdırlığı, Samsun–Vezirköprü Hıdırlığı.

KUZEYBATI: Antalya–Alanya Hıdırlığı, Edirne–Merkez Hıdırlığı, Kastamonu Hıdırlığı, Kayseri-Erkilet Hıdırlığı, Muğla–Milas Hıdırlığı, Niğde hıdırlığı ve Sakarya-Taraklı Hıdırlığı.

Çizelge 4.1.de tasnif edilen hıdırlıkların bulundukları yönlerin dağılımını gösteren grafik aşağıda yer alan Şekil 4.1. de verilmiştir.

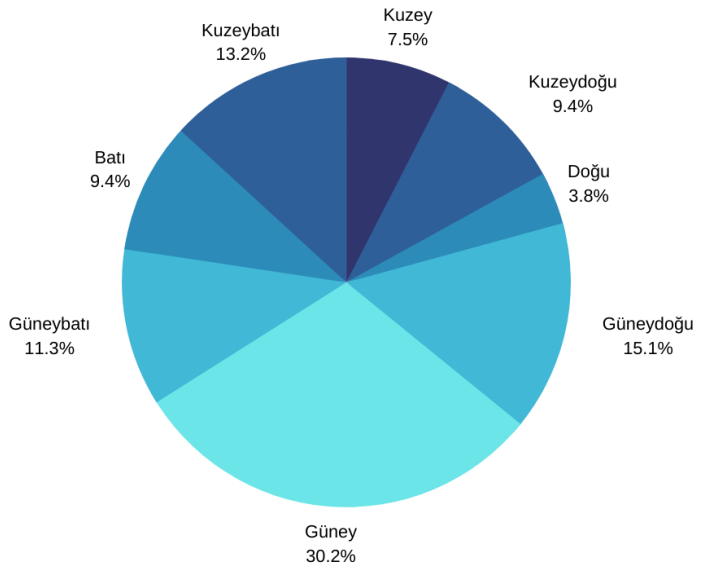

Şekil 4. 11. Bulundukları Yönlere Göre Hıdırlıklar

Şekil 4.1.de verilen grafiğe göre hıdırlıkların %7.5'i kuzeyde, %9.4'ü kuzeydoğuda, %3.8'i doğuda, %15.1'i güneydoğuda, %30.2'si güneyde, %11.3'ü güneybatıda, %9.4'ü batıda, %13.2'si kuzeybatıda yer almaktadır.

4.2. Bağlı Oldukları İdari Birimlere Göre Hıdırlıklar

Hıdırlıklar, kültürel belleğimizde çok eskiden beri yer alan mekânlardır. Günümüzde değişen şehir yapısı ve demografik hareketlerin etkisi ile bazıları şehirlerin il merkezinde, bazıları ilçelerinde bazıları ise belde ve köylerdeki kırsal alanların sınırları içerisinde kalmıştır. Aşağıda yer alan Çizelge 4.2'de günümüzde bağlı oldukları idari birime göre hıdırlıklar tasnif edilmiştir.

Çizelge 4.2. Bağlı Oldukları İdari Birime Göre Hıdırlıklar

Hıdırlıklar		Bulunduğu Yerleşim			
Bulunduğu İl		Köy	Bucak / Belde	İlçe	İl
Afyonkarahisar	Merkez				
Amasya	Merkez - İlyasköy				
	Merkez - Böke				
	Merzifon				
Ankara	Altındağ				
	Ayaş				
	Beypazarı				
	Mamak				
Antalya	Merkez- Muratpaşa				
	Merkez-Urumkusu				
	Alanya				
Burdur	Merkez				
Bursa	Osmangazi				
Bolu	Merkez				
	Mengen				
Çorum	Merkez				
	Elvançelebi				
Diyarbakır	Merkez-Sur				
Edirne	Merkez				
	Lalapaşa-Çöke				
	Demirtaş				
Elazığ	Merkez-Hıdırbaba				
Gaziantep	Merkez				
Hatay	Samandağ				
Isparta	Atabey				
	Yalvaç				

Çizelge 4.2. devamı

İzmir	Tire				
	Menemen				
	Seferihisar				
Karabük	Safranbolu				
Kastamonu	Merkez				
	Araç				
	Tosya				
Kayseri	Develi				
	Erkilet				
Kırklareli	Merkez - Arizbaba				
Konya	Akşehir				
	Sille				
Kütahya	Merkez				
Manisa	Merkez				
Malatya	Darende				
Muğla	Fethiye				
	Milas				
Muş	Varto				
Niğde	Merkez				
Sakarya	Taraklı				
Samsun	Vezirköprü				
Sinop	Boztepe				
Sivas	Divriği-Karakuzulu				
Tunceli	Merkez				
	Pertek - Dorutay				
Tokat	Merkez				
Yozgat	Merkez				

Çizelge 4.2'de yer alan bilgilere göre 11 hıdırlık köy yerleşimi sınırları içerisinde, 2 hıdırlık belde ve bucak yerleşiminde, 26 hıdırlık ilçede, 14 hıdırlığın ise il merkezi ya da merkez ilçede yer aldığı tespit edilmiştir.

Buna göre İlyasköy (Amasya), Böke (Amasya), Mengen (Bolu), Elvançelebi (Çorum), Lalapaşa-Çöke (Edirne), Araç (Kastamonu), Arizbaba (Kırklareli), Sille (Konya), Varto (Muş), Karakuzulu-Divriği (Sivas), Pertek (Tunceli) hıdırlıkları köy yerleşimi sınırları içerisinde olan hıdırlıklardır.

Elazığ'daki hıdırlık Elazığ'ın Hıdırbaba bucağında yer alırken Erkilet hıdırlığı, Kayseri'nin Kocasinan ilçesine bağlı Erkilet beldesi sınırları içerisindedir.

Bulundukları şehirlerin farklı ilçelerine bağlı olan hıdırlıklar; Merzifon (Amasya), Altındağ (Ankara), Ayaş (Ankara), Beypazarı (Ankara), Mamak (Ankara), Muratpaşa (Antalya), Urumkuşu (Antalya), Alanya (Antalya), Osmangazi (Bursa), Sur (Diyarbakır), Samandağ (Hatay), Atabey (Isparta), Yalvaç (Isparta), Tire (İzmir), Menemen (İzmir), Seferihisar (İzmir), Safranbolu (Karabük), Tosya (Kastamonu), Develi (Kayseri), Akşehir (Konya), Darende (Malatya), Fethiye (Muğla), Milas (Muğla), Taraklı (Sakarya), Vezirköprü (Samsun) ve Boztepe (Sinop) hıdırlıklarıdır.

İl merkezine bağlı olan 14 hıdırlık ise Afyonkarahisar, Burdur, Bolu, Çorum, Edirne, Demirtaş (Edirne), Gaziantep, Kastamonu, Kütahya, Manisa, Niğde, Tunceli, Tokat ve Yozgat hıdırlıklarıdır.

Çizelge 4.2'de tasnif edilen hıdırlıkların bulundukları yerleşime göre dağılımını gösteren grafik aşağıda yer alan Şekil 4.2'de verilmiştir.

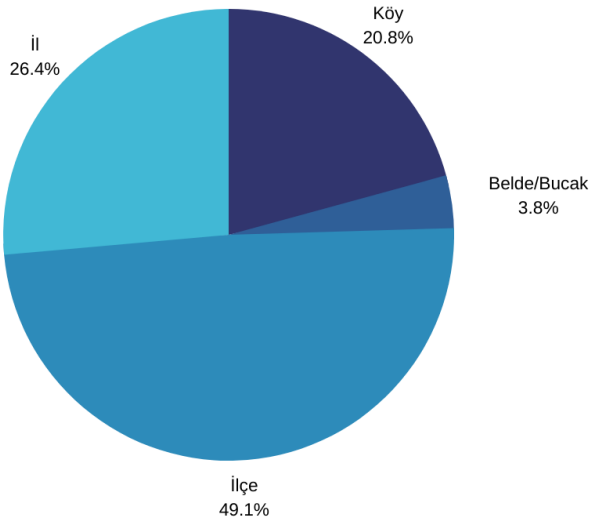

Şekil 4. 12. Bulundukları Yerleşime Göre Hıdırlıkların Dağılımı

Şekil 4.1'de verilen grafiğe göre hıdırlıkların %20.8'i köylerde, %3.8'i belde ve bucaklarda, %49.1'i ilçelerde ve %26.4'ü il sınırları içerisinde yer almaktadır.

4.3. Tarihi Kent Dokusuna Mesafesine Göre Hıdırlıklar

Hıdırlıklar şehirlerde genelde (istisnalarla beraber) ya tarihî şehir merkezi diyebileceğimiz çekirdeğin içinde, çeperinde ya da şehir yerleşiminden oldukça uzak münzevi, yüksek, müstahkem ve manzaraya hâkim noktalarda teşekkül etmiştir. Aşağıda verilen Çizelge 4.3'te hıdırlıkların tarihî kent dokusuna göre kuş uçumu mesafeleri verilmiştir. Hıdırlıkları tarihî kent dokusu veya yerleşim bölgesi ile arasındaki mesafelerine göre daha kolay tasnif edebilmek için üç bölge oluşturulmuştur. Kamusal alanların kentsel tasarımlar içerisinde kullanıcılar tarafından yürüme mesafesinde olması kullanım ve erişilebilirlik açısından önemlidir. Ebenezer Howard'ın geliştirdiği Bahçe Kent kavramından temellerini alan ve 1920'li yıllarda geliştirilmiş olan "Sunnyside Gardens" ve "Radburn" akımlarının ortaya koyduğu komşuluk birimi (Kumlu, Tüdeş ve Keleş, 2018) çalışmaları incelendiğinde konut alanları, eğitim yapıları ve ticari birimlere yani insanların gündelik kullanımına dâhil olan yerlere yürüme mesafesi genel olarak 400-600 metre yarıçap aralığındadır. Hıdırlıkların tasnifinde kullanılan mesafe bölgeleri de buradan hareketle 0 – 500m, 500 – 1000m ve 1000m – 5000m olarak belirlenmiştir. Aşağıda yer alan Şekil 4.1'de bu bölgeler şematik olarak gösterilmiştir.

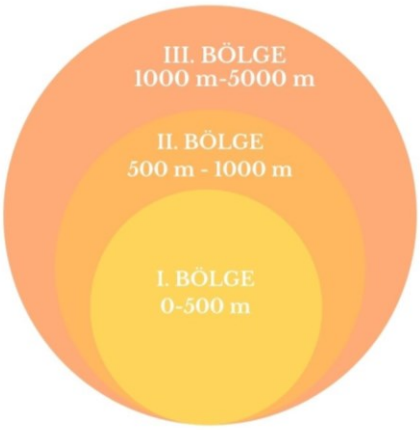

Şekil 4. 13. Mesafe Diyagramı

Çizelge 4.3. Tarihi Kent Dokusu ve Bulundukları Yerlerin Merkezine Göre Hıdırlıklar

Hıdırlıklar		Konum	
Bulunduğu İl	Bulunduğu İlçe /Köy	MESAFE	BÖLGE
Tunceli	Pertek-Dorutay **	140 m	0 – 500 m I. BÖLGE
Kastamonu	Merkez	150 m	
Karabük	Safranbolu	200 m	
Amasya	Böke**	205 m	
İzmir	Seferihisar	280 m	
Kırklareli	Merkez - Arizbaba**	295 m	
Bolu	Merkez	320 m	
Çorum	Elvançelebi	330 m	
Amasya	İlyasköy**	340 m	
Ankara	Beypazarı	350 m	
Konya	Sille	425 m	
Kütahya	Merkez	495 m	
Ankara	Ayaş*	500 m	
Diyarbakır	Merkez-Sur	500 m	
Kastamonu	Tosya	500 m	
Antalya	Merkez- Muratpaşa	530 m	500 m – 1000 m II. BÖLGE
Sakarya	Taraklı	650 m	
Muş	Varto - Muskan**	780 m	
Kayseri	Develi	800 m	
Tunceli	Merkez	820 m	
Manisa	Merkez	840 m	
Malatya	Darende	850 m	

Afyonkarahisar	Merkez	860 m	
Bursa	Osmangazi	880 m	
Isparta	Yalvaç*	880 m	
İzmir	Tire	880 m	
İzmir	Menemen*	900 m	
Konya	Akşehir	910 m	
Sinop	Boztepe	910 m	
Ankara	Altındağ	980 m	
Çorum	Merkez	1000 m	
Kayseri	Kocasinan - Erkilet	1000 m	
Isparta	Atabey*	1050 m	1000 m – 5000 m III. BÖLGE
Muğla	Milas	1230 m	
Burdur	Merkez	1300 m	
Samsun	Vezirköprü	1300 m	
Kastamonu	Araç -Boğdam**	1450 m	
Sivas	Divriği - Karakuzulu	1460 m	
Elazığ	Merkez-Hıdırbaba*	1520 m	
Yozgat	Merkez	1580 m	
Edirne	Lalapaşa-Çöke**	1770 m	
Tokat	Merkez	1800 m	
Gaziantep	Merkez	1840 m	
Ankara	Mamak*	2500 m	
Bolu	Mengen-Hızırbaba**	2550 m	
Hatay	Samandağ*	3000 m	
Antalya	Merkez-Urumkusu	3050 m	
Edirne	Merkez	3110 m	
Muğla	Fethiye	3570 m	
Amasya	Merzifon	3710 m	
Niğde	Merkez	2840 m	
Edirne	Demirtaş	4000 m	
Antalya	Alanya	4215 m	

Çizelge 4.3'te verilen bilgilere göre; 15 hıdırlık I. bölgede yer almakta ve bulundukları yerlerin merkezine mesafeleri 0 ila 500 m aralığındadır. Bu hıdırlıklar: Tunceli; Pertek-Dorutay, Kastamonu; Merkez, Karabük; Safranbolu, Amasya; Böke, İzmir; Seferihisar, Kırklareli-Merkez; Arizbaba, Bolu; Merkez, Çorum; Elvançelebi, Amasya; İlyasköy, Ankara; Beypazarı, Konya; Sille, Kütahya; Merkez, Ankara; Ayaş, Diyarbakır; Sur, Kastamonu; Tosya hıdırlıklarıdır.

Bulundukları yerlerin merkezine mesafeleri 500 ila 1000 m aralığında olan 17 hıdırlık II. bölgede yer almaktadır. Bu hıdırlıklar: Antalya; Muratpaşa, Sakarya; Taraklı, Kayseri; Erkilet, Muş; Varto, Kayseri; Develi, Tunceli, Manisa, Malatya; Darende, Afyonkarahisar, Bursa; Osmangazi, Isparta; Yalvaç, İzmir; Tire ve Menemen, Konya; Akşehir, Sinop; Boztepe, Ankara; Altındağ, Çorum; Merkez hıdırlıklarıdır.

III. bölgede yer alan hıdırlıklar merkeze 1000 m ila 5000 m mesafededir ve bu bölgede 21 hıdırlık mevcuttur. Bu hıdırlıklar: Isparta; Atabey, Muğla; Milas, Burdur; Merkez, Samsun; Vezirköprü, Kastamonu; Araç, Sivas; Divriği, Elazığ; Hıdırbaba, Yozgat, Edirne; Lalapaşa, Tokat, Gaziantep, Hatay; Samandağ, Ankara; Mamak, Bolu; Mengen, Niğde, Antalya; Urumkusu, Edirne, Muğla; Fethiye, Amasya; Merzifon, Edirne; Demirtaş, Antalya; Alanya hıdırlıklarıdır.

Çizelge 4.3'te tasnif edilen hıdırlıkların bölgelere göre grafiği aşağıda yer alan Şekil 4.3'te verilmiştir.

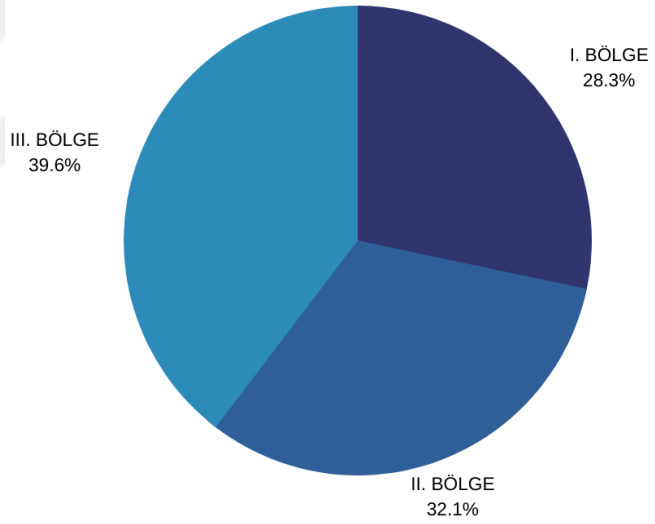

Şekil 4. 14. Hıdırlıkların Mesafe Bölgelerine Göre Dağılımı

Şekil 4.3'te verilen grafiğe göre hıdırlıkların %28.3'ü I. bölgede, %32.1'i II. bölgede yer alırken %39.6'sı III. bölgede yer almaktadır.

4.4. Osmanlı Şehir Merkezinde Kale Olup Olmamasına Göre Hıdırlıklar

Çalışma kapsamında ele alınan hıdırlıklar için bulundukları şehirlerde kale olup olmaması da ayırıcı bir kriter olmuştur. Sayıları çok fazla olmasa da kale olan şehirlerin hıdırlıkları, konumları itibarıyla benzer özelliklere sahiptir. Hıdırlığın bulunduğu şehir, kalesi olan bir şehir ise hıdırlık kalenin karşısında olan tepeliklerde teşekkül etmiştir. Aşağıda yer alan Çizelge 4.4'te hıdırlıklar bulundukları şehir ya da yerleşim bölgesinde kale olup olmamasına göre sınıflandırılmışlardır. Kalenin varlığı sorgulanırken hıdırlık ile aynı yerleşim bölgesi sınırları içerisinde yer alması esas alınmıştır. Çizelge 4.4a'da ise kale bulunan şehirlerdeki hıdırlıklar kale ile mesafesine göre tasnif edilmiştir.

Çizelge 4.4. Osmanlı Şehir Merkezinde Kale Olup Olmamasına Göre Hıdırlıklar

Hıdırlıklar		Kale	
Bulunduğu İl	Bulunduğu İlçe /Köy	Var	Yok
Afyonkarahisar	Merkez		
Amasya	Merkez - İlyasköy		
	Merkez - Böke		
	Merzifon		
Ankara	Altındağ		
	Ayaş		
	Beypazarı		
	Mamak		
Antalya	Merkez- Muratpaşa		
	Merkez-Urumkusu		
	Alanya		
Burdur	Merkez		
Bursa	Osmangazi		
Bolu	Merkez		
	Mengen		

Çizelge 4.4. devamı

Çorum	Merkez		
	Elvançelebi		
Diyarbakır	Merkez - Sur		
Edirne	Merkez		
	Lalapaşa-Çöke		

	Demirtaş		
Elazığ	Merkez-Hıdırbaba		
Gaziantep	Merkez		
Hatay	Samandağ		
Isparta	Atabey		
	Yalvaç		
İzmir	Tire		
	Menemen		
	Seferihisar		
Karabük	Safranbolu		
Kastamonu	Merkez		
	Araç		
	Tosya		
Kayseri	Develi		
	Erkilet		
Kırklareli	Merkez - Arizbaba		
Konya	Akşehir		
	Sille		
Kütahya	Merkez		
Manisa	Merkez		
Malatya	Darende		
Muğla	Fethiye		
	Milas		
Muş	Varto		
Niğde	Merkez		
Sakarya	Taraklı		
Samsun	Vezirköprü		
Sinop	Boztepe		
Sivas	Divriği - Karakuzulu		
Tunceli	Merkez		
	Pertek-Dorutay		
Tokat	Merkez		
Yozgat	Merkez		

Çizelge 4.4'te verilen bilgilere göre 23 hıdırlığın bulunduğu yerleşim biriminde kale vardır. Bu hıdırlıklar Afyonkarahisar, Altındağ (Ankara), Beypazarı (Ankara), Muratpaşa (Antalya), Urumkuşu (Antalya), Alanya (Antalya), Osmangazi (Bursa), Çorum, Diyarbakır, Gaziantep, Seferihisar (İzmir), Safranbolu (Karabük), Kastamonu,

Develi (Kayseri), Kütahya, Manisa, Darende (Malatya), Fethiye (Muğla), Milas (Muğla), Niğde, Taraklı (Sakarya), Boztepe (Sinop), Tokat hıdırlıklarıdır.

Geri kalan 30 hıdırlığın bulunduğu yerlerde ise kale olmadığı tespit edilmiştir. Bu hıdırlıklar ise İlyasköy (Amasya), Böke (Amasya), Merzifon (Amasya), Ayaş (Ankara), Mamak (Ankara), Burdur, Bolu, Mengen (Bolu), Elvançelebi (Çorum), Edirne, Lalapaşa-Çöke (Edirne), Demirtaş (Edirne), Hıdırbaba (Elazığ), Samandağ (Hatay), Atabey (Isparta), Yalvaç (Isparta), Tire (İzmir), Menemen (İzmir), Araç (Kastamonu), Tosya (Kastamonu), Erkilet (Kayseri), Arizbaba (Kırklareli), Akşehir (Konya), Sille (Konya), Varto (Muş), Vezirköprü (Samsun), Karakuzulu (Divriği–Sivas), Tunceli, Dorutay (Pertek-Tunceli), Yozgat hıdırlıklarıdır.

Aşağıda yer alan Şekil 4.4'te verilen grafikte hıdırlıkların kale olup olmamasına göre dağılımı görülmektedir. Grafiğe göre bulundukları yerde kale olan hıdırlıkların oranı %43.4 iken kale olmayan yerlerin oranı ise %56.6'dır.

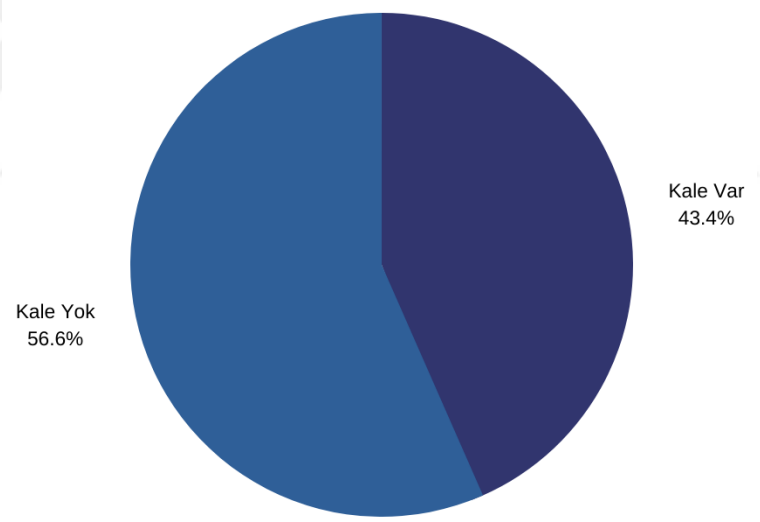

Şekil 4. 15. Bulundukları Yerde Kale Olup Olmamasına Göre Hıdırlıkların Dağılımı

Bulundukları yerde kale bulunan hıdırlıklar aşağıda yer alan Çizelge 4.5'de kale ile mesafelerine göre sınıflandırılmıştır.

Çizelge 4.5. Kale İle Mesafesine Göre Hıdırlıklar

Hıdırlıklar		Kale
Bulunduğu İl	Bulunduğu İlçe /Köy	Var
Manisa	Merkez	100 m
Karabük	Safranbolu	460 m
Malatya	Darende	530 m
Diyarbakır	Merkez - Sur	540 m
Kastamonu	Merkez	610 m
Ankara	Beypazarı	630 m
Bursa	Osmangazi	780 m
Antalya	Merkez- Muratpaşa	790 m
Kütahya	Merkez	800 m
Sakarya	Taraklı	850 m
Ankara	Altındağ	930 m
Kayseri	Develi	950 m
Afyonkarahisar	Merkez	995 m
Çorum	Merkez	1240 m
Tokat	Merkez	1520 m
Sinop	Boztepe	1680 m
Gaziantep	Merkez	2200 m
Antalya	Merkez-Urumkusu	3230 m
Muğla	Fethiye	3780 m
Niğde	Merkez	3840 m
Antalya	Alanya	4445 m
İzmir	Seferihisar	4450 m
Muğla	Milas	5440 m

4.5. Üzerinde Mimari Bir Unsur Olup Olmamasına Göre Hıdırlıklar

Hıdırlıklar, kendi içinde birçok ortak özelliğe sahip olduğu gibi birbirinden ayırt edici özelliklere de sahip olan mekânlardır. Bunlardan biri de bazı hıdırlıkların bir mimari yapı etrafında şekillenmiş olmasıdır. Bu mimari yapı mevkinin kutsallığı ile örtüşecek şekilde bazen türbe bazen tekke yapısı olmuştur. Hıdırlıkların üzerinde yapı olması elbette tüm hıdırlıklar ile ilgili yapacağımız bir genel kabul değildir. Bazı hıdırlık

örneklerinde geçmişte de günümüzde de herhangi bir mimari yapı yer almamaktadır. Bu durum aşağıda yer alan Çizelge 4.6'da gösterilmiştir.

Çizelge 4.6. Üzerinde Mimari Bir Unsur Olup Olmamasına Göre Hıdırlıklar

Hıdırlıklar		Mimari Unsur	
Bulunduğu İl	Bulunduğu İlçe /Köy	Yapı var	Yapı yok
Afyonkarahisar	Merkez		
Amasya	Merkez - İlyasköy		
	Merkez - Böke		
	Merzifon		
Ankara	Altındağ		
	Ayaş		
	Beypazarı		
	Mamak		
Antalya	Merkez- Muratpaşa*		
	Merkez-Urumkuşu*		
	Alanya		
Burdur	Merkez		
Bursa	Osmangazi		
Bolu	Merkez*		
	Mengen		
Çorum	Merkez		
	Elvançelebi		
Diyarbakır	Sur		
Edirne	Merkez		
	Lalapaşa-Çöke		
	Demirtaş		
Elazığ	Merkez-Hıdırbaba		
Gaziantep	Merkez		
Hatay	Samandağ		
Isparta	Atabey*		
	Yalvaç		
İzmir	Tire		
	Menemen		
	Seferihisar		
Karabük	Safranbolu		
Kastamonu	Merkez		
	Araç		
	Tosya		

Çizelge 4.6. devamı

Kayseri	Develi		
	Erkilet*		
Kırklareli	Merkez - Arizbaba		
Konya	Akşehir		
	Sille		
Kütahya	Merkez		
Manisa	Merkez		
Malatya	Darende		
Muğla	Fethiye		
	Milas		
Muş	Varto		
Niğde	Merkez		
Sakarya	Taraklı		
Samsun	Vezirköprü		
Sinop	Boztepe		
Sivas	Divriği-Karakuzulu		
Tunceli	Merkez		
	Pertek-Dorutay		
Tokat	Merkez*		
Yozgat	Merkez		

Çizelge 4.6'da gösterilen verilere göre 34 hıdırlık mevkinin üzerinde yapı bulunurken 19 hıdırlıkta ise herhangi bir yapı olmadığı tespit edilmiştir. Üzerinde yapı olan hıdırlıklar; Amasya Merkez'de bulunan İlyasköy ve Böke hıdırlıkları, Merzifon hıdırlığı, Ankara Mamak hıdırlığı, Antalya Muratpaşa mahallesinde bulunan hıdırlık, Urumkuşu semti ve Alanya hıdırlıkları, Burdur Merkez hıdırlığı, Bursa Merkez Osmangazi ilçesinde bulunan hıdırlık, Bolu Merkezinde bulunan hıdırlık ve Mengen ilçesinde bulunan hıdırlık, Çorum Merkez, Elvançelebi hıdırlıkları, Diyarbakır hıdırlığı, Edirne hıdırlığı, Elazığ Hıdırbaba hıdırlığı, Samandağ hıdırlığı, Isparta Atabey hıdırlığı, İzmir Menemen ve Seferihisar hıdırlıkları, Safranbolu hıdırlığı, Kayseri Develi ve Erkilet hıdırlıkları, Konya Akşehir ve Sille hıdırlıkları, Kütahya hıdırlığı, Malatya Darende hıdırlığı, Muş Varto hıdırlığı, Sakarya Taraklı hıdırlığı, Samsun Vezirköprü hıdırlığı, Tunceli Pertek hıdırlığı, Tokat Merkez hıdırlıklarıdır.

Yapılan araştırmalar sonucu üzerinde yapı olmadığı tespit edilen hıdırlıklar ise Afyonkarahisar Merkez'de bulunan hıdırlık, Ankara Altındağ, Ayaş ve Beypazarı

hıdırlıkları, Lalapaşa Çöke ve Demirtaş hıdırlıkları, Gaziantep Islahiye hıdırlığı, Isparta Yalvaç hıdırlığı, İzmir Tire hıdırlığı, Kastamonu Merkez, Araç ve Tosya hıdırlıkları, Kırklareli Arizbaba hıdırlığı, Manisa hıdırlığı, Muğla Fethiye ve Milas hıdırlığı, Niğde hıdırlığı, Sinop Boztepe hıdırlığı, Sivas Divriği-Karakuzulu hıdırlığı, Tunceli hıdırlığı ve Yozgat hıdırlıklarıdır.

Aşağıda yer alan Şekil 4.5'te verilen grafikte hıdırlıkların mimari bir unsur olup olmamasına göre dağılımı görülmektedir. Grafiğe göre hıdırlıkların %61.1'sında çeşitli mimari yapılar mevcut iken %38.9'unda bir yapı tespit edilmemiştir.

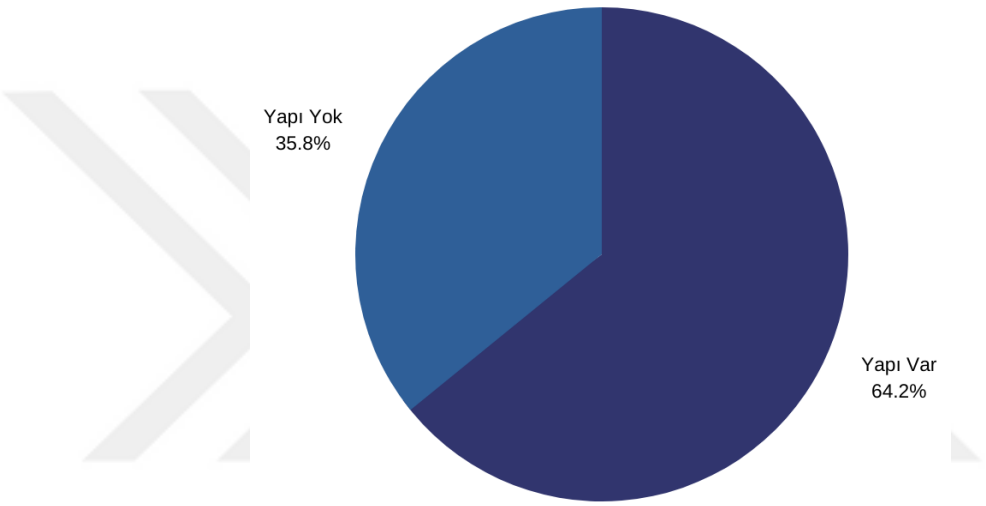

Şekil 4. 16. Üzerinde Mimari Unsur Olup Olmamasına Göre Hıdırlıkların Dağılımı

4.6. Üzerinde Bulunan Yapı Türüne Göre Hıdırlıklar

Üzerinde mimari bir unsur bulunan yapıların bir kısmı hâlihazırda kullanılmakta iken bazıları metruk vaziyettedir. Diğer yandan bu yapıların türleri bir yeknesaklık arz etmemektedir. Bazı hıdırlıklarda tek bir yapı görülürken bazılarında birden fazla yapı olduğu gibi bazılarında mescit, türbe, cami ve kilise gibi kutsal bir yapı bazısında ise kule, otel ve konut gibi sivil mimari örneklerine rastlanmıştır. Üzerinde bulunan yapı türüne göre hıdırlıklar aşağıdaki Çizelge 4.6'da gösterilmiştir.

Çizelge 4.7. Üzerinde Bulunan Yapı Türüne Göre Hıdırlıklar

Hıdırlıklar		Mimari Unsur						
Bulunduğu İl	Bulunduğu İlçe /Köy	Türbe	Tekke	Namazgâh	Mescit	Cami	Kilise	Diğer
Amasya	Merkez - İlyasköy	■						
	Merkez - Böke	■						
	Merzifon	■						
Ankara	Mamak	■						cemevi
Antalya	Merkez- Muratpaşa							kule
	Merkez-Urumkuşu							otel
	Alanya						■	
Burdur	Merkez	■						
Bursa	Osmangazi				■			
Bolu	Merkez							■
	Mengen	■						
Çorum	Merkez	■	■			■		
	Elvançelebi		■					
Diyarbakır	Merkez-Sur						■	
Edirne	Merkez	■						
Elazığ	Merkez-Hıdırbaba	■						
Hatay	Samandağ	■						
Isparta	Atabey							okul
İzmir	Tire				■			
	Menemen	■				■		
	Seferihisar	■				■		
Karabük	Safranbolu			■				
Kayseri	Develi	■						
	Erkilet							köşk
Konya	Akşehir				■			
	Sille						■	
Kütahya	Merkez				■			
Manisa	Merkez	■						
Malatya	Darende	■				■		
Muş	Varto	■						
Sakarya	Taraklı							
Sinop	Boztepe	■						
Tunceli	Pertek - Dorutay	■						
Tokat	Merkez							köprü

Çizelge 4.7'ye göre 18 hıdırlıkta türbe yapısı, 2 hıdırlıkta tekke yapısı, 1 hıdırlıkta namazgah, 4 hıdırlıkta mescit, 4 hıdırlıkta cami, 3 hıdırlıkta kilise ve 7 hıdırlıkta sivil mimari yapıları tespit edilmiştir.

Üzerinde türbe bulunan hıdırlıklar; İlyasköy (Amasya), Böke (Amasya), Merzifon (Amasya), Mamak (Ankara), Burdur, Mengen, Çorum, Edirne, Hıdırbaba (Elazığ), Samandağ (Hatay), Menemen (İzmir), Seferihisar (İzmir), Develi (Kayseri), Darende (Malatya), Varto (Muş) ve Dorutay (Pertek-Tunceli) hıdırlıklarıdır.

Üzerinde tekke bulunan hıdırlıklar, Çorum ili merkez ve Elvançelebi hıdırlıklarıdır.

Safranbolu hıdırlığında namazgah yapısı bulunurken mescit bulunan hıdırlıklar; Osmangazi (Bursa), Akşehir (Konya) ve Kütahya hıdırlıklarıdır.

Üzerinde cami bulunan hıdırlıklar, Çorum ve Darende (Malatya) hıdırlıklarıdır.

Üzerinde kilise bulunan 3 hıdırlık ise Alanya, Diyarbakır ve Sille (Konya) hıdırlıklarıdır.

Ankara-Mamak, Antalya-Muratpaşa ve Urumkuşu, Bolu, Isparta-Atabey, Kayseri-Erkilet, Samsun-Vezirköprü ve Tokat hıdırlıklarında ise okul, köşk, köprü, kule, cemevi ve otel olmak üzere farklı sivil mimari yapıları yer almaktadır.

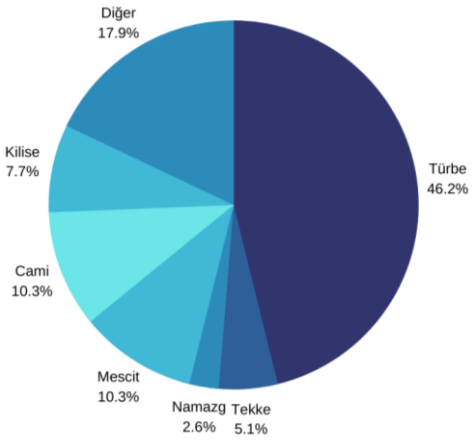

Şekil 4. 17. Hıdırlıklarda Bulunan Mimari Yapıların Dağılımı

Şekil 4.7'de verilen grafikte hıdırlıklarda bulunan mimari yapıların dağılımı görülmektedir. Grafiğe göre hıdırlıkların %46.2'sinde türbe, %5.1'inde tekke,

%2.6'sında namazgah, %10.3'ünde mescit, %10.3'ünde cami, %7.7'sinde kilise, %17.9'unda diğer yapılar bulunmaktadır.

4.7. Bakacak Olup Olmamasına Göre Hıdırlıklar

İstisna örnekler olmakla beraber Hızır ve İlyas'ın buluştuğu yer olduğuna inanılan bu mevkiler Hıdırellez ritüeli ve atalar kültünün etkisi ile müstahkem tepelerde teşekkül etmiştir. İstisnai olarak su kenarında veya mahalle içerisinde konumlanan hıdırlıklar da mevcuttur. Aşağıda yer alan Çizelge 4.8'de topografik konumu itibariyle bakacak olup olmamasına göre hıdırlıklar verilmiştir.

Çizelge 4.8. Bakacak Olup Olmamasına Göre Hıdırlıklar

Hıdırlıklar		Topografik Yapı	
Bulunduğu İl	Bulunduğu İlçe /Köy	Düz bir satıhta	Tepede
Afyonkarahisar	Merkez		
Amasya	Merkez - İlyas		
	Merkez - Böke		
	Merzifon		
Ankara	Altındağ		
	Ayaş		
	Beypazarı		
	Mamak		
Antalya	Merkez- Muratpaşa		
	Merkez-Urumkusu		
	Alanya		
Burdur	Merkez		
Bursa	Osmangazi		
Bolu	Merkez		
	Mengen		
Çorum	Merkez		
	Elvançelebi		
Diyarbakır	Merkez - Sur		
Edirne	Merkez		
	Lalapaşa-Çöke		
	Demirtaş		
Elazığ	Merkez-Hıdırbaba		
Gaziantep	Merkez		

Çizelge 4.8. devamı

Hatay	Samandağ		
Isparta	Atabey		
	Yalvaç		
İzmir	Tire		
	Menemen		
	Seferihisar		
Karabük	Safranbolu		
Kastamonu	Merkez		
	Araç		
	Tosya		
Kayseri	Develi		
	Erkilet		
Kırklareli	Merkez - Arizbaba		
Konya	Akşehir		
	Sille		
Kütahya	Merkez		
Manisa	Merkez		
Malatya	Darende		
Muğla	Fethiye		
	Milas		
Muş	Varto		
Niğde	Merkez		
Sakarya	Taraklı		
Samsun	Vezirköprü		
Sinop	Boztepe		
Sivas	Divriği - Karakuzulu		
Tunceli	Merkez		
	Pertek - Dorutay		
Tokat	Merkez		
Yozgat	Merkez		

Çizelgede verilen hıdırlıklardan 19 tanesi düz bir satıhta ortaya çıkmıştır. Bu hıdırlıklar: Antalya-Muratpaşa ve Urumkuşu, Burdur hıdırlığı, Bolu Merkez hıdırlığı, Çanakkale Merkez hıdırlığı, Çorum Elvançelebi hıdırlığı, Diyarbakır hıdırlığı, Edirne-Lalapaşa Çöke ve Demirtaş hıdırlıkları, Gaziantep hıdırlığı, Samandağ hıdırlığı, İzmir Tire ve Seferihisar hıdırlıkları, Kastamonu hıdırlığı, Kırklareli Merkez Arizbaba

hıdırlığı, Malatya hıdırlığı, Niğde Merkez hıdırlığı, Samsun Vezirköprü hıdırlığı, Tunceli Merkez ve Pertek hıdırlıkları ve Tokat Merkez hıdırlığıdır.

Yerleşim yerine göre daha yüksek tepelerde teşekkül eden hıdırlıklar ise 35 adettir. Bu hıdırlıklar; Afyonkarahisar hıdırlığı, Amasya - İlyasköy hıdırlığı, Amasya-Böke hıdırlığı, Merzifon hıdırlığı, Ankara Merkezinde bulunan Altındağ, Ayaş, Beypazarı ve Mamak ilçesi hıdırlıkları, Alanya hıdırlığı, Bursa Merkez Osmangazi ilçesinde bulunan hıdırlık, Bolu ve Mengen hıdırlığı, Çorum hıdırlığı, Edirne hıdırlığı, Elazığ Merkez hıdırlığı, Isparta Atabey ve Yalvaç hıdırlıkları, İzmir Menemen hıdırlığı, Karabük Safranbolu hıdırlığı, Kastamonu Araç ve Tosya hıdırlıkları, Kayseri Develi ve Erkilet hıdırlıkları, Konya Akşehir ve Sille hıdırlıkları, Kütahya Merkez hıdırlığı, Manisa Merkez hıdırlığı, Muğla Fethiye ve Milas hıdırlığı, Muş Varto hıdırlığı, Sakarya Taraklı hıdırlığı, Sinop Boztepe hıdırlığı, Sivas Divriği hıdırlığı ve Yozgat Merkez hıdırlıkları olarak saymak mümkündür.

Aşağıda yer alan Şekil 4.8'de verilen grafikte hıdırlıkların bakacak olup olmamasına göre dağılımı gözükmektedir. Grafiğe göre hıdırlıkların oranı %34'ü düz bir satıhta bulunurken %66'sı tepelik mevkilerde teşekkül etmiştir.

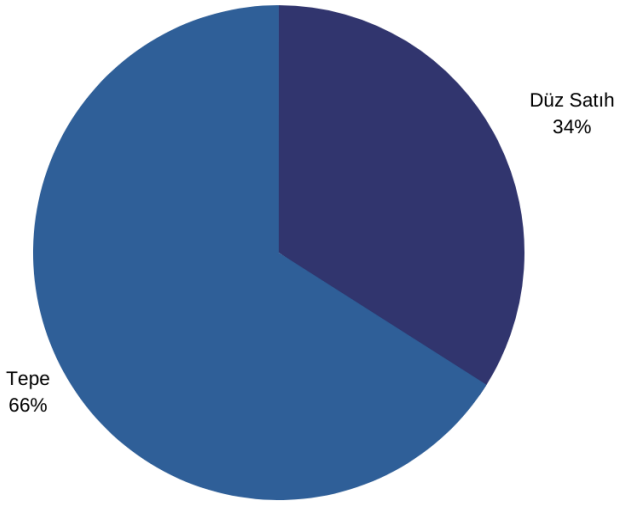

Şekil 4. 18. Bakacak Olup Olmamasına Göre Hıdırlıkların Dağılımı

4.8. Ritüelin Devam Edip Etmemesine Göre Hıdırlıklar

İnsanlar eskiden beri Hıdırellez gününde hıdırlıklarda toplanıp çeşitli ritüelleri yerine getirmiş, kurbanlar kesmiş, topluca yemekler yemiştir. Bu yüzden konum olarak da genelde şehre hâkim yüksek tepelerde bulunan hıdırlıklar tarih boyunca mesire yeri (teferrüçgah)[8], bakacak[9]gibi işlevlere sahip olmuşlardır. Tabii ki istisnai örneklere rastlamak mümkündür.

Hıdırlıklarda genel olarak Hıdırellez ritüeli işlevi ile beraber devam ederken bazı örneklerde ritüelin devam etmediği ancak mesire yeri işlevinin korunduğu görülmektedir. Bazı örneklerde ise hıdırlığın ne işlevi ve ne de ritüeli devam etmektedir.

Çalışma kapsamında incelenen hıdırlıklarda Hıdırellez ritüelinin ve teferrüçgah olma durumunun devam edip etmediği sorgulanmış ve Çizelge 4.9'da ritüelin devam edip etmemesine göre hıdırlıklar gösterilmiştir.

Çizelge 4.9. Ritüelin Devam Edip Etmemesine Göre Hıdırlıklar

Hıdırlıklar		Ritüel	
Bulunduğu İl	Bulunduğu İlçe /Köy	Var	Yok
Afyonkarahisar	Merkez	■	
Amasya	Merkez - İlyasköy	■	
	Merkez - Böke	■	
	Merzifon	■	
Ankara	Altındağ		■
	Ayaş	■	
	Beypazarı	■	
	Mamak	■	
Antalya	Merkez- Muratpaşa	■	
	Merkez-Urumkusu		■
	Alanya	■	
Burdur	Merkez		■
Bursa	Osmangazi		■
Bolu	Merkez		■
	Mengen	■	
Çorum	Merkez	■	

[8] Teferrüçgâh: Gezinti yeri, mesire. (http://www.lugatim.com/s/teferrüçgah)
[9] Bakacak: Etrâfın rahatça görüldüğü yer, civâra hâkim tepe, gözleme yeri (http://www.lugatim.com/s/bakacak)

	Elvançelebi		
Diyarbakır	Sur		
Edirne	Merkez		
	Lalapaşa-Çöke		
	Demirtaş		
Elazığ	Merkez-Hıdırbaba		
Gaziantep	Merkez		
Hatay	Samandağ		
Isparta	Atabey		
	Yalvaç		
İzmir	Tire		
	Menemen		
	Seferihisar		
Karabük	Safranbolu		
Kastamonu	Merkez		
	Araç		
	Tosya		
Kayseri	Develi		
	Erkilet		
Kırklareli	Arizbaba		
Konya	Akşehir		
	Sille		
Kütahya	Merkez		
Manisa	Merkez		
Malatya	Darende		
Muğla	Fethiye		
	Milas		
Muş	Varto		
Niğde	Merkez		
Sakarya	Taraklı		
Samsun	Vezirköprü		
Sinop	Boztepe		
Sivas	Divriği-Karakuzulu		
Tunceli	Merkez		
	Pertek		
Tokat	Merkez		
Yozgat	Merkez		

Çizelge 4.9'dan elde edilen veriler göz önüne alındığında hıdırlıkların 34 tanesinde Hıdırellez ritüelinin gerçekleşmeye devam ettiğini, 19 tanesinde ise bu ritüelin yok olduğu tespit edilmiştir.

Ritüelin devam ettiği hıdırlıklar; Afyonkarahisar Merkezde bulunan hıdırlık, Amasya İlyasköy hıdırlığı, Böke ve Merzifon hıdırlıkları, Ankara Ayaş, Beypazarı ve Mamak hıdırlıkları, Antalya Muratpaşa ve Alanya hıdırlığı, Bolu Mengen hıdırlığı, Çorum Merkez, Elvançelebi hıdırlığı, Edirne Merkez ve Lalapaşa Çöke hıdırlıkları, Gaziantep hıdırlığı, Hatay Samandağ hıdırlıkları, Isparta Atabey ve Yalvaç hıdırlıkları, İzmir Tire ve Menemen hıdırlığı, Karabük Safranbolu hıdırlığı, Kastamonu Araç ve Tosya hıdırlıkları, Kayseri Develi ve Erkilet hıdırlıkları, Konya Akşehir hıdırlığı, Kütahya hıdırlığı, Manisa hıdırlığı, Malatya Darende hıdırlığı, Muş Varto hıdırlığı, Sakarya Taraklı hıdırlığı, Tunceli Merkez ve Pertek hıdırlıkları ve Yozgat hıdırlıklarıdır.

Ritüelin devam etmediği hıdırlıklar ise; Ankara Altındağ ilçesinde bulunan hıdırlık, Antalya Urumkuşu hıdırlıkları, Burdur hıdırlığı, Bursa-Osmangazi hıdırlığı, Bolu hıdırlığı, Diyarbakır hıdırlığı, Edirne-Demirtaş hıdırlığı, Elazığ Hıdırbaba hıdırlığı, İzmir-Seferihisar hıdırlıkları, Kastamonu hıdırlığı, Kayseri Develi ve Erkilet hıdırlıkları, Kırklareli Arizbaba hıdırlığı, Konya-Sille hıdırlığı, Muğla Fethiye ve Milas hıdırlığı, Niğde hıdırlığı, Samsun Vezirköprü hıdırlığı, Sinop Boztepe hıdırlığı, Sivas Divriği Tokat hıdırlıkları şeklinde sıralanabilir.

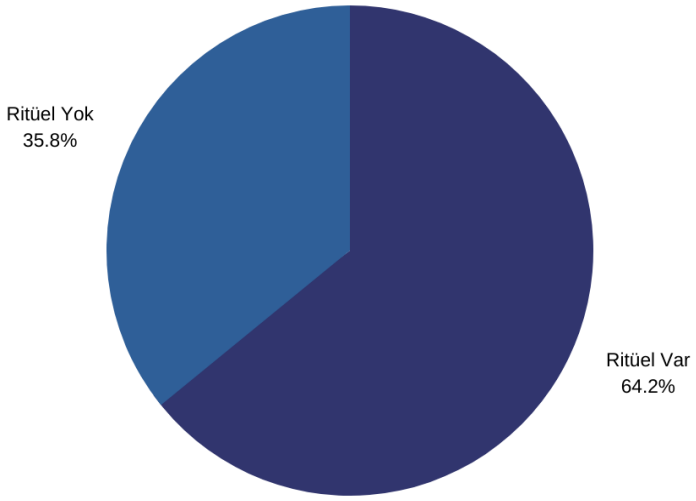

Şekil 4. 19. Hıdırlıkların Ritüelin Devam Edip Etmemesine Göre Dağılımı

Şekil 4.9'da verilen grafikte hıdırlıkların ritüelin devam edip etmemesine göre dağılımı gösterilmiştir. Grafiğe göre hıdırlıkların %35.8 inde ritüel devam etmezken, %64.2 sinde Hıdırellez ritüeli devam etmektedir.

4.9. Kentsel Yerleşime Açılmış Olup Olmamasına Göre Hıdırlıklar

Hıdırlıklar gerek sahip oldukları ritüel, gerekse üzerinde bulunan kutsal yapılar sebebiyle her zaman şehirde kutsal mekânlar olarak kabul edilmiş ve çoğu zaman kentsel yerleşmeye dahil olmamıştır. Tabi hemen her özellikte söz konusu olduğu gibi bu konuda da istisna hıdırlık örneklerine rastlanmıştır. Ritüeli devam ederek, kentsel yerleşime açılmamış ve bir açıkhava mekânı olma durumunu koruyan bir çok hıdırlık örneği olduğu gibi, hıdırlık ismini taşıyan, kentsel yerleşime dâhil olmuş ve günümüze bir mahalle olarak ulaşmış bir çok hıdırlıktan da söz etmek mümkündür. Bu mahalle veya mezralar ile ilgili kaynak taraması veya saha çalışması yapıldığında geçmişte buralarda Hıdırellez ritüelinin gerçekleştiğini görmek şaşırtıcı değildir.

Aşağıda yer alan Çizelge 4.10'da kentsel yerleşime açılmış olup olmamasına göre hıdırlıklar gösterilmiştir.

Çizelge 4.10. Kentsel Yerleşime Açılmış Olup Olmamasına Göre Hıdırlıklar

Hıdırlıklar		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu İlçe /Köy	Var	Yok
Afyonkarahisar	Merkez		
Amasya	Merkez - İlyasköy		
	Merkez - Böke		
	Merzifon		
Ankara	Altındağ		
	Ayaş		
	Beypazarı		
	Mamak		
Antalya	Merkez- Muratpaşa		
	Merkez-Urumkusu		
	Alanya		
Burdur	Merkez		
Bursa	Osmangazi		
Bolu	Merkez		

	Mengen		
Çorum	Merkez		
	Elvançelebi		
Diyarbakır	Sur		
Edirne	Merkez		
	Lalapaşa-Çöke		
	Demirtaş		
Elazığ	Merkez-Hıdırbaba		
Gaziantep	Merkez		
Hatay	Samandağ		
Isparta	Atabey		
	Yalvaç		
İzmir	Tire		
	Menemen		
	Seferihisar		
Karabük	Safranbolu		
Kastamonu	Merkez		
	Araç		
	Tosya		
Kayseri	Develi		
	Erkilet		
Kırklareli	Arizbaba		
Konya	Akşehir		
	Sille		
Kütahya	Merkez		
Manisa	Merkez		
Malatya	Darende		
Muğla	Fethiye		
	Milas		
Muş	Varto		
Niğde	Merkez		
Sakarya	Taraklı		
Samsun	Vezirköprü		
Sinop	Boztepe		
Sivas	Divriği -Karakuzulu		
Tunceli	Merkez		
	Pertek-Dorutay		
Tokat	Merkez		
Yozgat	Merkez		

Çizelgeye göre hıdırlıklara baktığımızda 17 hıdırlıkta kentsel yerleşim olduğunu veya hıdırlıkların zaman içinde mahalleye dönüştüğünü görmekteyiz. Bu hıdırlıklar Ankara Altındağ ilçesi hıdırlığı, Antalya Muratpaşa ve Urumkuşu hıdırlıkları, Burdur hıdırlığı, Bursa - Osmangazi ilçesi hıdırlığı, Bolu hıdırlığı, Diyarbakır hıdırlığı, Gaziantep hıdırlığı, Hatay Samandağ hıdırlıkları, Isparta Atabey hıdırlığı, İzmir Seferihisar hıdırlıkları, Kastamonu hıdırlığı, Niğde hıdırlığı, Samsun Vezirköprü hıdırlığı, Sinop hıdırlığı, Tunceli hıdırlığı ve Tokat Merkez hıdırlıklarıdır.

Kentsel yerleşim olmamış hıdırlıklar ise 36 adet olup Afyonkarahisar Merkez'de bulunan hıdırlık, Amasya İlyasköy hıdırlığı, Böke hıdırlığı, Amasya Merzifon hıdırlığı, Ankara Ayaş, Beypazarı ve Mamak ilçesi hıdırlıkları, Antalya Alanya hıdırlığı, Bolu Mengen hıdırlığı, Çorum ve Elvançelebi hıdırlıkları, Edirne hıdırlığı, Demirtaş ve Lalapaşa-Çöke hıdırlığı, Elazığ Hıdırbaba hıdırlığı, Isparta Yalvaç hıdırlığı, İzmir Tire ve Menemen hıdırlığı, Karabük Safranbolu hıdırlığı, Kastamonu Araç ve Tosya hıdırlıkları, Kayseri Develi ve Erkilet hıdırlıkları, Kırklareli Arizbaba hıdırlığı, Konya Akşehir ve Sille hıdırlıkları, Kütahya hıdırlığı, Manisa hıdırlığı, Malatya Darende hıdırlığı, Muğla Fethiye ve Milas hıdırlıkları, Muş Varto hıdırlığı, Niğde hıdırlığı, Sakarya-Taraklı hıdırlığı, Sivas Divriği hıdırlığı, Tunceli - Pertek-Dorutay hıdırlığı ve Yozgat hıdırlığı şeklinde sıralanmaktadır.

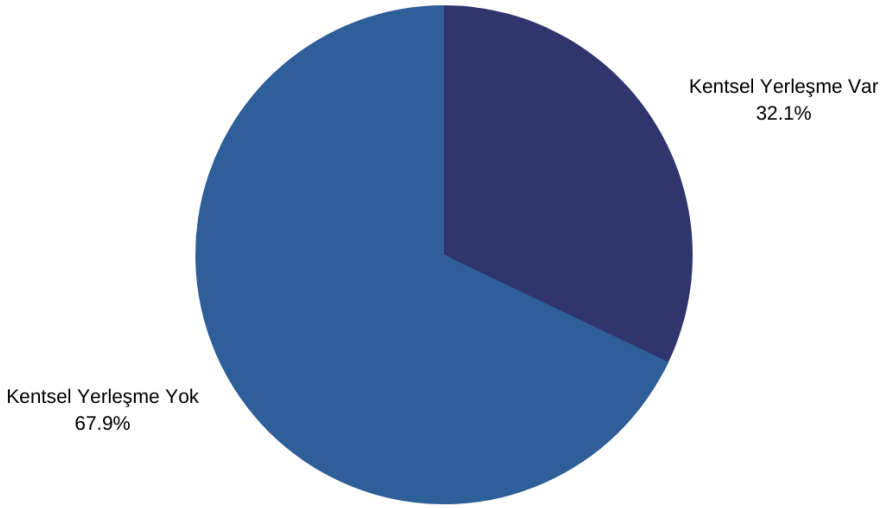

Şekil 4. 20. Hıdırlıkların Kentsel Yerleşime Göre Dağılımı

Şekil 4.10'da verilen grafikte hıdırlıkların kentsel yerleşime açık olması ya da olmamasına göre dağılımı gösterilmiştir. Grafiğe göre hıdırlıkların %32.1'inde kentsel yerleşimin olduğu, %67.9'unda ise olmadığı tespit edilmiştir.

Yukarıda ayrı çizelgeler halinde verilen hıdırlıklar ilgili veriler aşağıda Çizelge 4.11'de genel olarak sunulmuştur.

Çizelge 4.11. Genel Çizelge

Hıdırlıklar		Yön	Yerleşim Birimi	Konum			Kale		Mimari Unsur		Topografik Yapı		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu İlçe /Köy			I. BÖLGE	II. BÖLGE	III. BÖLGE	Var	Yok	Yapı var	Yapı yok	Düz bir satıhta	Tepede	Var	Yok	Var	Yok
Afyonkarahisar	Merkez	G	İL		■		■			■		■	■			■
Amasya	Merkez - İlyasköy	G	KÖY	■				■	■			■	■			■
	Merkez - Böke	GD	KÖY	■				■	■			■	■			■
	Merzifon	KD	İLÇE			■		■	■			■	■			■
Ankara	Altındağ	K	İLÇE		■		■			■		■		■	■	
	Ayaş	G	İLÇE	■				■		■		■	■			■
	Beypazarı	GB	İLÇE	■			■			■		■	■			■
	Mamak	G	İLÇE			■		■	■			■	■			■
Antalya	Merkez- Muratpaşa	G	İLÇE		■		■		■		■		■		■	
	Merkez-Urumkuşu	G	İLÇE			■	■		■		■			■	■	
	Alanya	KB	İLÇE			■	■		■			■	■			■
Burdur	Merkez	KD	İL			■		■	■		■			■	■	
Bursa	Osmangazi	GB	İLÇE		■		■		■			■		■	■	
Bolu	Merkez	KD	İL	■				■	■			■		■	■	
	Mengen	G	KÖY			■		■	■			■	■			■
Çorum	Merkez	B	İL		■		■		■			■	■			■
	Elvançelebi	D	KÖY	■				■	■		■		■			■
Diyarbakır	Merkez	G	İLÇE	■			■		■		■			■	■	
Edirne	Merkez	KB	İL			■		■	■			■	■			■
	Lalapaşa-Çöke	KD	KÖY			■		■		■	■		■			■
	Demirtaş	GB	İL			■		■		■	■			■		■
Elazığ	Merkez-Hıdırbaba	GB	BUCAK			■		■	■			■		■		■
Gaziantep	Merkez	B	İL			■	■			■	■		■		■	
Hatay	Samandağ	B	İLÇE			■		■	■		■		■		■	
Isparta	Atabey	GD	İLÇE			■		■	■			■		■	■	
	Yalvaç	GD	İLÇE		■			■		■		■	■			■
İzmir	Tire	GD	İLÇE		■			■	■		■		■			■
	Menemen	G	İLÇE		■			■	■			■	■			■

	Seferihisar	GB	İLÇE													
Karabük	Safranbolu	GD	İLÇE													
Kastamonu	Merkez	KB	İL													
	Araç	D	KÖY													
	Tosya	GB	İLÇE													
Kayseri	Develi	G	İLÇE													
	Erkilet	KB	BELDE													
Kırklareli	Arizbaba	B	KÖY													
Konya	Akşehir	G	İLÇE													
	Sille	GD	KÖY													
Kütahya	Merkez	G	İL													
Manisa	Merkez	G	İL													
Malatya	Darende	K	İLÇE													
Muğla	Fethiye	G	İLÇE													
	Milas	KB	İLÇE													
Muş	Varto	K	KÖY													
Niğde	Merkez	KB	İL													
Sakarya	Taraklı	KB	İLÇE													
Samsun	Vezirköprü	B	İLÇE													
Sinop	Boztepe	KD	İLÇE													
Sivas	Divriği - Karakuzulu	GD	KÖY													
Tunceli	Merkez	GD	İL													
	Pertek - Dorutay	G	KÖY													
Tokat	Merkez	K	İL													
Yozgat	Merkez	G	İL													

BÖLÜM 5

HIDIRLIKLARIN RİTÜEL VE KENT DOKUSU BAĞLAMINDA ANALİZİ

Hıdırlıkların Anadolu – Türk kentleri ile ilişkileri ele alınırken çalışmanın ana sorularından biri ritüelin mekâna ve mekânlar üzerinden şehirleşmeye etkisinin olup olmadığı; varsa bu etkinin ne yönde olduğu sorusudur. Bu sorunun cevabını ortaya koyabilmek amacıyla hıdırlıklar önce karakteristik özelliklerine göre ayrı ayrı sınıflandırıldıktan sonra eldeki tüm verilerle genel bir çizelge ortaya konmuştur. Hıdırlıklar ile ilgili elde edilen veriler çalışmanın çıkış noktası doğrultusunda ritüel ve kent dokusu bağlamında analiz edilmiştir.

5.1. Hıdırlıkların Ritüel Bağlamında Analizi

Anadolu – Türk kentleri ile ilişkileri incelenen Hıdırlıkların ritüel bağlamında analizi yapılması amacıyla ilk olarak 53 hıdırlık ayrı ayrı ele alınarak "Hıdırellez ritüeli devam edenler" ve "Hıdırellez ritüeli devam etmeyenler" olarak tasnif edilmiştir. Çalışmanın ana sorusundan hareketle eldeki verilerin analizi yapılırken bu mekânların ritüelinin devam edip etmemesi durumu sabit kabul edilerek hıdırlıkların konumları, topografik yapısı, üzerinde mimari unsur olup olmama durumu ve kentsel yerleşmenin olup olmaması durumuna göre analiz edilmiştir. Yapılan analizler ayrı başlıklar altında verilmiştir.

5.1.1. Ritüeli Devam Eden Hıdırlıklar

Çalışma kapsamında tespit edilen 53 hıdırlıktan 34 hıdırlıkta Hıdırellez ritüeli devam etmektedir. Bu hıdırlıklar konum, topografik yapı, mimari unsur ve kentsel yerleşim açısından analiz edilerek veriler Çizelge ve grafiklerle ortaya konmuştur. Bu analizler yapılırken konum olarak hıdırlığın tarihi şehir merkezine mesafesine göre hangi bölgede olduğu bilgisi, topografik yapı olarak düz bir satıhta mı yoksa yüksek bir konumda mı olduğu bilgisi, hıdırlıklarda mimari unsur bulunup bulunmadığı bilgisi ve hıdırlıklarda kentsel yerleşimin oluşup oluşmadığı bilgisi kullanılmıştır.

5.1.1.1. İncelenen Hıdırlıkların Konumları Bakımından Analizi

Hıdırellez ritüeli devam eden hıdırlıkların şehir merkezine olan mesafesine göre hangi bölgede yer aldığı konusu ele alınmış ve bu durum Çizelgelar halinde gösterilmiş, sonuçlar grafik olarak ifade edilmiştir. Aşağıda yer alan Çizelge 5.1.'de; ritüeli devam eden hıdırlıkların tarihî şehir merkezine göre hangi bölgede yer aldığı gösterilmiştir.

Çizelge 5.1. Ritüeli Devam Eden Hıdırlıklar ve Konum

Ritüeli Devam Eden Hıdırlıklar		Konum						
Bulunduğu İl	Bulunduğu İlçe /Köy	I. BÖLGE	II. BÖLGE	III. BÖLGE	YÖN	İDARİ BİRİM	KALE	
							V	Y
Afyonkarahisar	Merkez		■		G	İl	■	
Amasya	Merkez - İlyasköy	■			G	Köy		■
	Merkez - Böke	■			GD	Köy		■
	Merzifon			■	KD	İlçe		■
Ankara	Ayaş	■			G	İlçe		■
	Beypazarı	■			GB	İlçe	■	
	Mamak			■	G	İlçe		■
Antalya	Muratpaşa		■		G	İlçe	■	
	Alanya			■	KB	İlçe	■	
Bolu	Mengen			■	G	Köy		■
Çorum	Merkez		■		B	İl	■	
	Elvançelebi	■			D	Köy		■
Edirne	Merkez			■	KB	İl		■
	Lalapaşa-Çöke			■	KD	Köy		■

Çizelge 5.1. devamı

Ritüeli Devam Eden Hıdırlıklar		Konum						
Bulunduğu İl	Bulunduğu İlçe /Köy	I. BÖLGE	II. BÖLGE	III. BÖLGE	YÖN	İDARİ BİRİM	KALE	
							V	Y
Gaziantep	Merkez			■	B	İl	■	
Hatay	Samandağ			■	B	İlçe		■
Isparta	Yalvaç		■		GD	İlçe		■
İzmir	Tire		■		GD	İlçe		■
	Menemen		■		G	İlçe		■
Karabük	Safranbolu	■			GD	İlçe	■	
Kastamonu	Araç			■	D	Köy		■
	Tosya	■			GB	İlçe		■
Kayseri	Develi		■		G	İlçe	■	
	Erkilet		■		KB	Belde		■
Konya	Akşehir		■		G	İlçe		■
Kütahya	Merkez	■			G	İl	■	
Manisa	Merkez		■		G	İl	■	
Malatya	Darende		■		K	İlçe	■	
Muş	Varto		■		K	Köy		■
Sakarya	Taraklı		■		KB	İlçe	■	
Sinop	Boztepe		■		KD	İlçe	■	
Tunceli	Merkez		■		GD	İl		■
	Pertek	■			G	Köy		■
Yozgat	Merkez			■	G	İl		■

Çizelge 5.1'e göre: tarihî şehir merkezi ya da hıdırlığın bağlı olduğu yerleşim merkezine göre belirlenen bölgelerden I. bölgede 9 hıdırlığın, II. bölgede 15 hıdırlığın, III. bölgede ise 10 hıdırlığın yer aldığı görülmektedir. Oransal olarak ritüeli devam eden hıdırlıkların daha yüksek oranda II. bölgede yani merkeze 500 m ila 1000 m aralığında olduğu tespit edilmiştir. Şekil 5.1'de verilen grafikte bu hıdırlıkların bölgelere göre dağılımı gösterilmiştir. Grafiğe göre hıdırlıkların %26.5'i I. bölgede, %44.1'i II. bölgede ve %29.4'ü III. bölgede yer almaktadır.

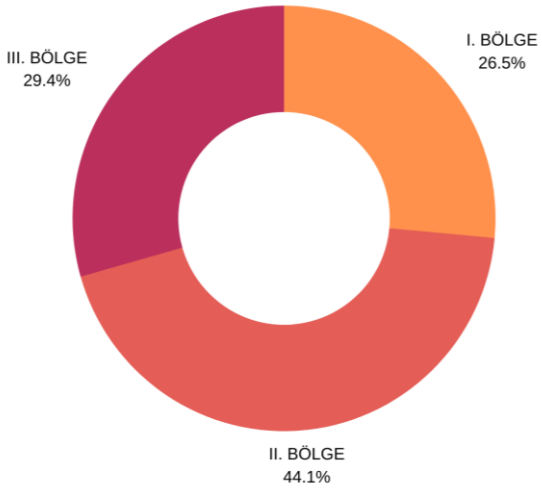

Şekil 5. 2. Ritüeli Devam Eden Hıdırlıkların Bölgelere Göre Dağılımı

Çizelge 5.1'e göre: ritüeli devam eden hıdırlıklardan (tarihi kent dokusuna göre) 2 tanesi Kuzey yönünde, 3 tanesi Kuzeydoğu yönünde, 2 tanesi Doğu yönünde, 5 tanesi Güneydoğu yönünde, 13 tanesi Güney yönünde, 2 tanesi Güneybatı yönünde, 3 tanesi Batı yönünde, 4 tanesi ise Kuzeybatı yönünde yönlendiği görülmüştür. Oransal olarak bakıldığında %38.2 olmak üzere büyük oranda hıdırlığın Güney bölgesinde yer aldığı tespit edilmiştir.

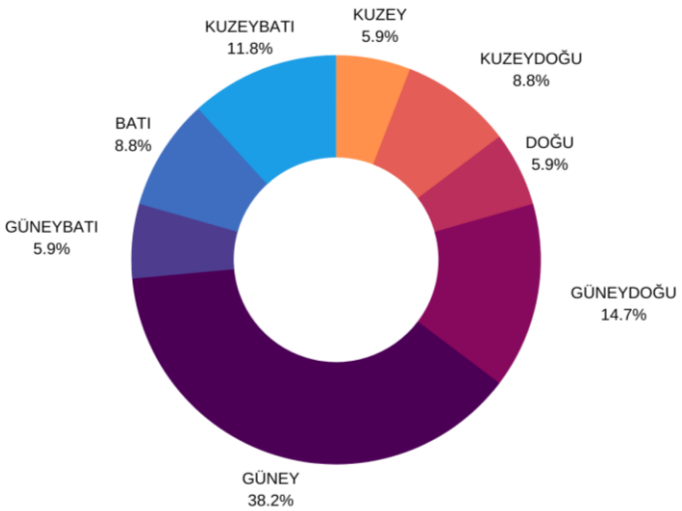

Şekil 5. 2. Ritüeli Devam Eden Hıdırlıkların Bulundukları Yönlere Göre Dağılımı

Çizelge 5.1'e göre: ritüeli devam eden hıdırlıklardan 8 tanesi il sınırları, 17 tanesi ilçe sınırları, 1 tanesi belde sınırlarında ve 7 tanesi ise köy sınırları içerisinde yer almaktadır. Oransal olarak %51.5 olmak üzere büyük oranda hıdırlığın ilçe sınırları içerisinde yer aldığı görülmüştür.

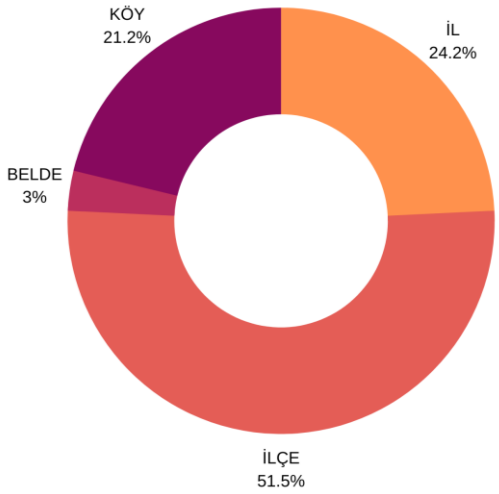

Şekil 5. 3. Ritüeli Devam Eden Hıdırlıkların Bulundukları İdari Birimlere Göre Dağılımı

Çizelge 5.1'e göre: ritüeli devam eden hıdırlıklardan 13 hıdırlığın bulunduğu sınırlar içerisinde kale yapısına rastlanırken, 21 hıdırlığın olduğu yerlerde ise kale tespit edilmemiştir. Oransal olarak bakıldığında, % 38.2 oranında hıdırlığın bulunduğu yerlerde kale olduğu, %61.8 oranda ise olmadığı görülmüştür.

Şekil 5. 4. Ritüeli Devam Eden Hıdırlıkların Bulundukları Yerlerde Kale Olup Olmamasına Göre Dağılımı

5.1.1.2. İncelenen Hıdırlıkların Topografik Yapı Bakımından Analizi

Hıdırellez ritüeli devam eden hıdırlıkların topografik yapısının düz bir satıh mı yoksa tepelik bir mevki mi olduğu konusu ele alınmış ve bu durum çizelgeler halinde

gösterilmiş, sonuçlar grafik olarak ifade edilmiştir. Çizelge 5.2'de ritüeli devam eden hıdırlıkların topografik yapısı gösterilmiştir.

Çizelge 5.2. Ritüeli Devam Eden Hıdırlıklar ve Topografik Yapı

Ritüeli Devam Eden Hıdırlıklar		Topografik Yapı	
Bulunduğu İl	Bulunduğu İlçe /Köy	Düz bir Satıhta	Tepede
Afyonkarahisar	Merkez		
Amasya	Merkez - İlyasköy		
	Merkez - Böke		
	Merzifon		
Ankara	Ayaş		
	Beypazarı		
	Mamak		
Antalya	Merkez- Muratpaşa		
	Alanya		
Bolu	Mengen		
Çorum	Merkez		
	Elvançelebi		
Edirne	Merkez		
	Lalapaşa-Çöke		
Gaziantep	Merkez		
Hatay	Samandağ		
Isparta	Yalvaç		
İzmir	Tire		
	Menemen		
Karabük	Safranbolu		
Kastamonu	Araç		
	Tosya		
Kayseri	Develi		
	Erkilet		
Konya	Akşehir		
Kütahya	Merkez		
Manisa	Merkez		
Malatya	Darende		
Muş	Varto		
Sakarya	Taraklı		
Sinop	Boztepe		
Tunceli	Merkez		
	Pertek		
Yozgat	Merkez		

Çizelge 5.2'ye göre: ritüeli devam eden 34 hıdırlıktan 25 hıdırlığın tepeliklerde, 9 hıdırlığın ise düz bir alanda teşekkül ettiği görülmektedir. Bu durum oransal olarak Şekil 5.5'de verilen grafikte gösterilmiştir. Grafiğe göre yüksek bir konumda yer alan hıdırlıkların oranı %73.5 iken, düz bir alanda yer alan hıdırlıkların oranı %26.5'tir.

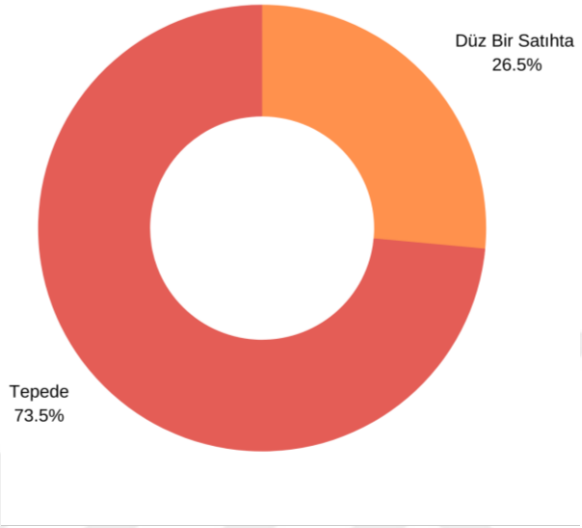

Şekil 5. 5. Ritüeli Devam Eden Hıdırlıkların Topografik Yapısına Göre Dağılımı

5.1.1.3. İncelenen Hıdırlıkların Mimari Unsur Olup Olmaması Bakımından Analizi

Hıdırellez ritüeli devam eden hıdırlıklarda mimari unsur olup olmaması ele alınmış ve bu durum Çizelgelar halinde gösterilmiş ve sonuçlar grafik olarak ifade edilmiştir. Aşağıda yer alan Çizelge 5.3.'de ritüeli devam eden hıdırlıkların üzerinde mimari bir unsur olup olmadığı gösterilmiştir.

Çizelge 5.3. Ritüeli Devam Eden Hıdırlıklar ve Mimari Unsur

Ritüeli Devam Eden Hıdırlıklar		Mimari Unsur	
Bulunduğu İl	Bulunduğu İlçe /Köy	Var	Yok
Afyonkarahisar	Merkez		
Amasya	Merkez - İlyasköy		
	Merkez - Böke		
	Merzifon		
Ankara	Ayaş		
	Beypazarı		
	Mamak		
Antalya	Merkez- Muratpaşa*		
	Alanya		
	Mengen		
Çorum	Merkez		
	Elvançelebi		
Edirne	Merkez		
	Lalapaşa-Çöke		
Gaziantep	Merkez		
Hatay	Samandağ		
	Yalvaç		
İzmir	Tire		
	Menemen		
Karabük	Safranbolu		
	Araç		
	Tosya		
Kayseri	Develi		
	Erkilet*		
Konya	Akşehir		
Kütahya	Merkez		
Manisa	Merkez		
Malatya	Darende		
Muş	Varto		
Sakarya	Taraklı		
Sinop	Boztepe		
Tunceli	Merkez		
	Pertek		
Yozgat	Merkez		

Çizelge 5.3'e göre: ritüeli devam eden 34 hıdırlıktan 24 hıdırlıkta mimari bir yapı olduğu, 10 hıdırlıkta ise bir yapı bulunmadığı görülmektedir. Bu durum oransal olarak Şekil 5.3'te verilen grafikte gösterilmiştir. Grafiğe göre üzerinde mimari unsur olan hıdırlıkların oranı %70.6 iken, olmayan hıdırlıkların oranı ise %29.4'tür.

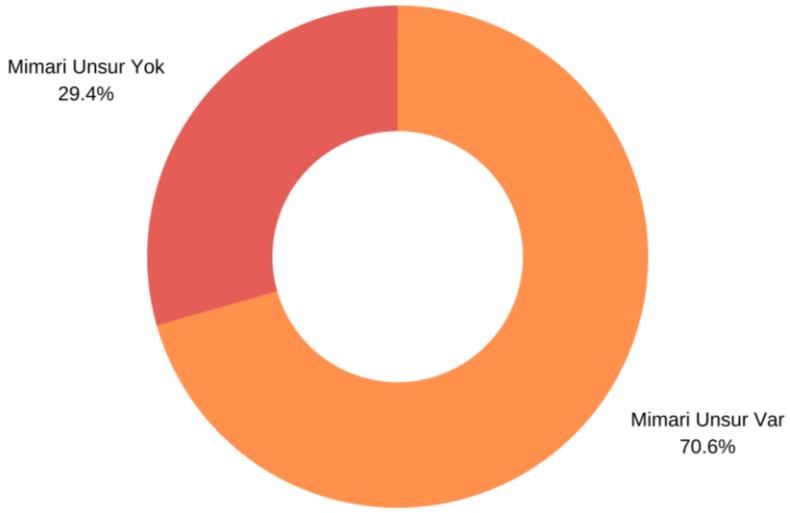

Şekil 5. 6 Ritüeli Devam Eden Hıdırlıkların Mimari Unsur Olup Olmamasına Göre Dağılımı

5.1.1.4. İncelenen Hıdırlıkların Kentsel Yerleşme Olup Olmaması Bakımından Analizi

Hıdırellez ritüeli devam eden hıdırlıklarda kentsel yerleşme olup olmaması ele alınmış ve bu durum Çizelgelar halinde gösterilmiş, sonuçlar grafik olarak ifade edilmiştir. Aşağıda yer alan Çizelge 5.4'de ritüeli devam eden hıdırlıkların üzerinde kentsel yerleşme olup olmadığı gösterilmiştir.

Çizelge 5.4. Ritüeli Devam Eden Hıdırlıklar ve Kentsel Yerleşme

Ritüeli Devam Eden Hıdırlıklar		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu İlçe /Köy	Var	Yok
Afyonkarahisar	Merkez		
Amasya	Merkez - İlyasköy		
	Merkez - Böke		
	Merzifon		
Ankara	Ayaş		
	Beypazarı		
	Mamak		
Antalya	Merkez- Muratpaşa		
	Alanya		
Bolu	Mengen		
Çorum	Merkez		
	Elvançelebi		
Edirne	Merkez		
	Lalapaşa-Çöke		
Gaziantep	Merkez		
Hatay	Samandağ		
Isparta	Yalvaç		
İzmir	Tire		
	Menemen		
Karabük	Safranbolu		
Kastamonu	Araç		
	Tosya		
Kayseri	Develi		
	Erkilet		
Konya	Akşehir		
Kütahya	Merkez		
Manisa	Merkez		
Malatya	Darende		
Muş	Varto		
Sakarya	Taraklı		
Sinop	Boztepe		
Tunceli	Merkez		
	Pertek		
Yozgat	Merkez		

Çizelge 5.4'e göre: ritüeli devam eden 34 hıdırlıktan 29 hıdırlıkta kentsel yerleşimin olmadığı, 5 hıdırlıkta ise kentsel yerleşmenin olduğu görülmektedir. Bu

durum oransal olarak Şekil 5.4'de verilen grafikte gösterilmiştir. Grafiğe göre kentsel yerleşim olmayan hıdırlıkların oranı %85.3 iken olan hıdırlıkların oranı ise %14.7'dir.

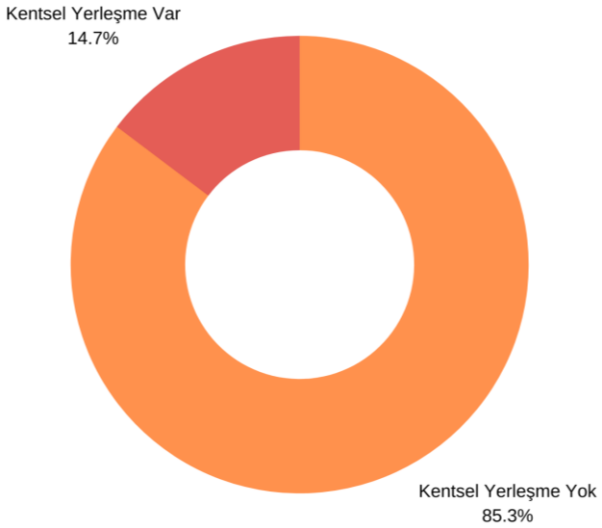

Şekil 5. 7. Ritüeli Devam Eden Hıdırlıkların Kentsel Yerleşim Olup Olmamasına Göre Dağılımı

5.1.2. Ritüeli Devam Etmeyen Hıdırlıklar

Çalışma kapsamında tespit edilen 53 hıdırlıktan 19 hıdırlıkta Hıdırellez ritüeli devam etmemektedir. Ritüeli devam etmeyen bu hıdırlıklar konum, topografik yapı, mimari unsur ve kentsel yerleşim açısından analiz edilerek veriler Çizelge ve grafiklerle ortaya konmuştur. Bu analizler yapılırken konum olarak hıdırlığın tarihi şehir merkezine mesafesine göre hangi bölgede olduğu bilgisi, topografik yapı olarak düz bir satıhta mı yoksa yüksek bir konumda mı olduğu bilgisi, hıdırlıklarda mimari unsur bulunup bulunmadığı bilgisi ve hıdırlıklarda kentsel yerleşimin oluşup oluşmadığı bilgisi kullanılmıştır.

5.1.2.1. İncelenen Hıdırlıkların Konumları Bakımından Analizi

Hıdırellez ritüeli devam etmeyen hıdırlıkların şehir merkezine olan mesafesine göre hangi bölgede yer aldığı konusu ele alınmış ve bu durum çizelgeler halinde gösterilmiş ve sonuçlar grafik olarak ifade edilmiştir. Çizelge 5.5'de ritüeli devam etmeyen hıdırlıkların tarihi şehir merkezine göre hangi bölgede yer aldığı gösterilmiştir.,

Çizelge 5.5. Ritüeli Devam Etmeyen Hıdırlıklar ve Kentsel Yerleşme

Ritüeli Devam Etmeyen Hıdırlıklar		Konum						
		I. BÖLGE	II. BÖLGE	III. BÖLGE	YÖN	İDARİ BİRİM	KALE	
Bulunduğu İl	Bulunduğu İlçe /Köy						V	Y
Ankara	Altındağ		■		K	İlçe	■	
Antalya	Urumkusu			■	G	İlçe	■	
Burdur	Merkez			■	KD	İl		■
Bursa	Osmangazi		■		GB	İlçe	■	
Bolu	Merkez	■			KD	İl		■
Diyarbakır	Sur	■			G	İlçe	■	
Edirne	Demirtaş			■	GB	İl		■
Elazığ	Merkez-Hıdırbaba			■	GB	Bucak		■
Isparta	Atabey			■	GD	İlçe		■
İzmir	Seferihisar	■			GB	İlçe	■	
Kastamonu	Merkez	■			KB	İl	■	
Kırklareli	Arizbaba	■			B	Köy		■
Konya	Sille	■			GD	Köy		■
Muğla	Fethiye			■	G	İlçe	■	
	Milas			■	KB	İlçe	■	
Niğde	Merkez			■	KB	İl	■	
Samsun	Vezirköprü			■	B	İlçe		■
Sivas	Divriği-Karakuzulu			■	GD	Köy		■
Tokat	Merkez			■	K	İl	■	

Çizelge 5.5'e göre: ritüeli devam etmeyen 19 hıdırlık incelendiğinde 6 hıdırlığın I. bölgede, 2 hıdırlığın II. bölgede ve 11 hıdırlığın ise III. bölgede yer aldığı tespit edilmiştir. Oransal olarak bakıldığında ritüeli devam etmeyen hıdırlıkların en yüksek oranda III. bölgede yani merkeze 1000 m ila 5000 m aralığında olduğu tespit edilmiştir. Şekil 5.7'de verilen grafikte bu hıdırlıkların bölgelere göre dağılımı gösterilmiştir. Grafiğe göre hıdırlıkların %31.6'sı I. bölgede, %57.9'u II. bölgede ve %57.9'u III. bölgede yer almaktadır.

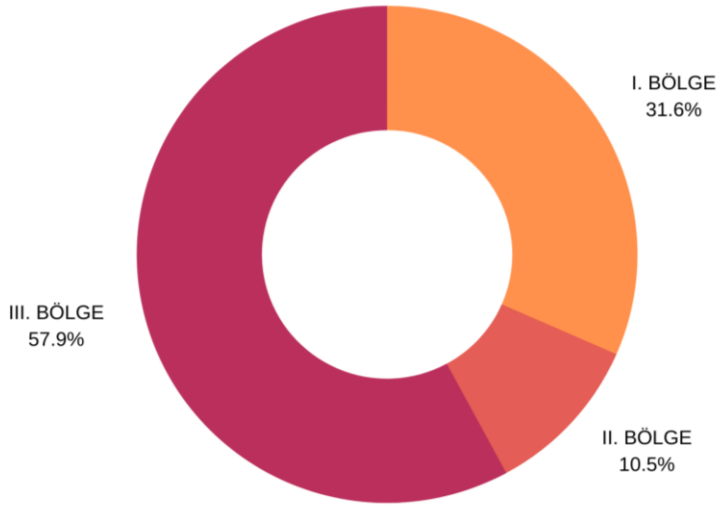

Şekil 5. 8. Ritüeli Devam Etmeyen Hıdırlıkların Bölgelere Göre Dağılımı

Çizelge 5.5'e göre: ritüeli devam etmeyen 19 hıdırlıktan 2 hıdırlık Kuzey yönünde, 2 hıdırlık Kuzeydoğu, 3 hıdırlık Güneydoğu, 3 hıdırlık Güneyde, 4 hıdırlık Güneybatı, 2 hıdırlık Batı, 3 hıdırlık Kuzeybatı yönlerinde yer aldığı görülmüştür. Oransal olarak ele aldığımızda; oranların birbirine çok yakın olmakla birlikte, %xx olmak üzere büyük oranda hıdırlığın tarihi kent dokusuna göre Güneybatıda olduğu tespit edilmiştir.

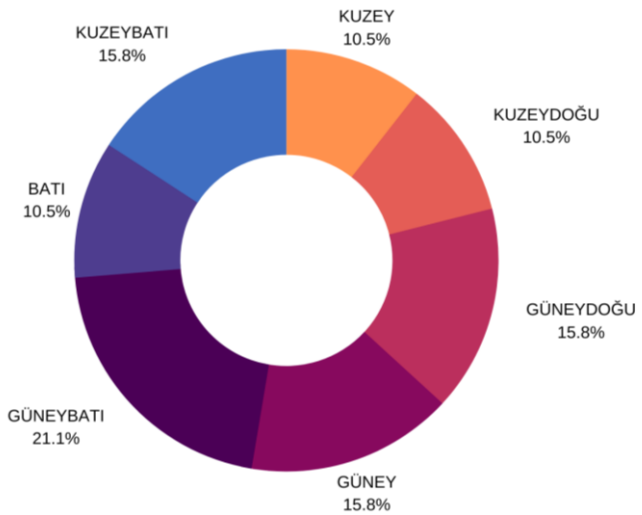

Şekil 5. 9. Ritüeli Devam Etmeyen Hıdırlıkların Bulundukları Yönlere Göre Dağılımı

Çizelge 5.5'e göre: ritüeli devam etmeyen 19 hıdırlıktan 6 hıdırlık il sınırları içerisinde, 9 hıdırlık ilçelerde, 1 hıdırlık bucakta ve 3 hıdırlık ise köylerde yer

almaktadır. Oransal olarak ise, %47.4 oranında olmak kaydıyla en büyük oranda hıdırlık ilçe sınırları içerisinde kalmıştır.

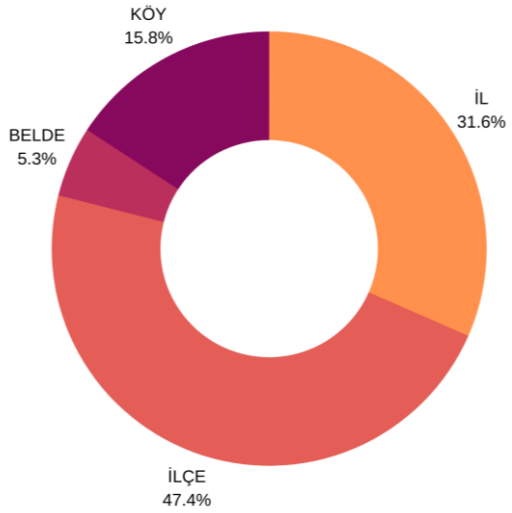

Şekil 5. 10. Ritüeli Devam Etmeyen Hıdırlıkların Bağlı Oldukları İdari Birime Göre Dağılımı

Çizelge 5.5'e göre: ritüeli devam etmeyen hıdırlıklardan 10 hıdırlığın bulunduğu sınırlar içerisinde kale yapısına rastlanırken, 9 hıdırlığın olduğu yerlerde ise kale tespit edilmemiştir. Oransal olarak bakıldığında, % 52.6 oranında hıdırlığın bulunduğu yerlerde kale olduğu, %47.4 oranda ise olmadığı görülmüştür.

Şekil 5. 11. Ritüeli Devam Etmeyen Hıdırlıkların Kale Olup Olmamasına Göre Dağılımı

5.1.2.2. İncelenen Hıdırlıkların Topografik Yapı Bakımından Analizi

Hıdırellez ritüeli devam etmeyen hıdırlıkların topografik yapısının düz bir satıh mı tepelik bir alan mı olduğu konusu ele alınmış ve bu durum Çizelgelar halinde gösterilmiş, sonuçlar grafik olarak ifade edilmiştir. Aşağıda yer alan Çizelge 5.6'da ritüeli devam etmeyen hıdırlıkların topografik yapısı gösterilmiştir.

Çizelge 5.6. Ritüeli Devam Etmeyen Hıdırlıklar ve Topografik Yapı

Ritüeli Devam Etmeyen Hıdırlıklar		Topografik Yapı	
Bulunduğu İl	Bulunduğu İlçe /Köy	Düz bir Satıhta	Tepede
Ankara	Altındağ		
Antalya	Merkez-Urumkusu		
Burdur	Merkez		
Bursa	Osmangazi		
Bolu	Merkez		
Diyarbakır	Sur		
Edirne	Demirtaş		
Elazığ	Merkez-Hıdırbaba		
Isparta	Atabey		
İzmir	Seferihisar		
Kastamonu	Merkez		
Kırklareli	Arizbaba		
Konya	Sille		
Muğla	Fethiye		
	Milas		
Niğde	Merkez		
Samsun	Vezirköprü		
Sivas	Divriği-Karakuzulu		
Tokat	Merkez		

Çizelge 5.6'ya göre: ritüeli devam etmeyen 19 hıdırlıktan 10 hıdırlığın tepeliklerde, 9 hıdırlığın ise düz bir alanda teşekkül ettiği görülmektedir. Bu durum oransal olarak aşağıda yer alan Şekil 5.11'de verilen grafikte gösterilmiştir. Grafiğe göre yüksek bir konumda yer alan hıdırlıkların oranı %52.6 iken düz bir alanda yer alan hıdırlıkların oranı %47.4'tür.

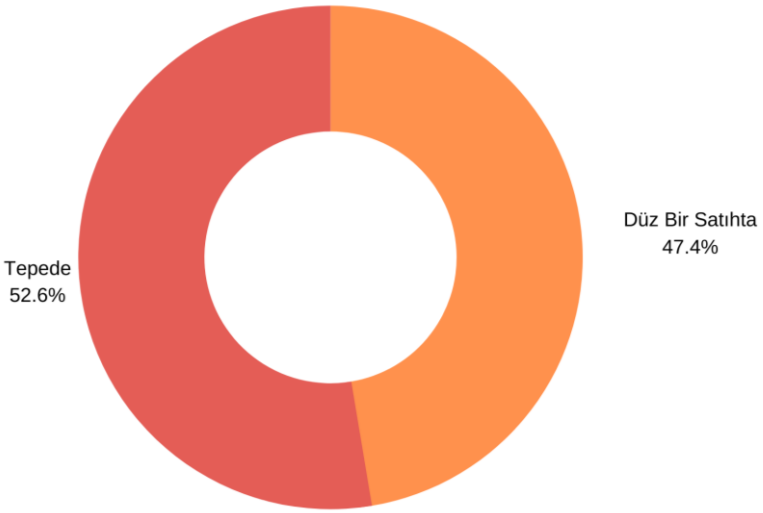

Şekil 5. 12. Ritüeli Devam Etmeyen Hıdırlıkların Topografik Yapısına Göre Dağılımı

5.2.3. İncelenen Hıdırlıkların Mimari Unsur Olup Olmaması Bakımından Analizi

Hıdırellez ritüeli devam etmeyen hıdırlıklarda mimari unsur olup olmaması ele alınmış ve bu durum Çizelgelar halinde gösterilmiş, sonuçlar grafik olarak ifade edilmiştir. Aşağıda yer alan Çizelge 5.7'de ritüeli devam etmeyen hıdırlıkların üzerinde mimari yapı olup olmadığı gösterilmiştir.

Çizelge 5.7. Ritüeli Devam Etmeyen Hıdırlıklar ve Mimari Unsur

Ritüeli Devam Etmeyen Hıdırlıklar		Mimari Unsur	
Bulunduğu İl	Bulunduğu İlçe /Köy	Var	Yok
Ankara	Altındağ		
Antalya	Merkez-Urumkusu*		
Burdur	Merkez		
Bursa	Osmangazi		
Bolu	Merkez*		
Diyarbakır	Sur		
Edirne	Demirtaş		
Elazığ	Merkez-Hıdırbaba		
Isparta	Atabey*		
İzmir	Seferihisar		
Kastamonu	Merkez		
Kırklareli	Arizbaba		
Konya	Sille		
Muğla	Fethiye		
	Milas		
Niğde	Merkez		
Samsun	Vezirköprü		
Sivas	Divriği-Karakuzulu		
Tokat	Merkez*		

Çizelge 5.7'ye göre: ritüeli devam etmeyen 19 hıdırlıktan 11 hıdırlıkta mimari bir yapı olduğu, 8 hıdırlıkta ise bir yapı bulunmadığı görülmektedir. Bu durum oransal olarak aşağıda yer alan Şekil 5.7'de verilen grafikte gösterilmiştir. Grafiğe göre üzerinde mimari unsur olan hıdırlıkların oranı %57.9 iken olmayan hıdırlıkların oranı ise %42.1'dir.

Şekil 5. 13. Ritüeli Devam Etmeyen Hıdırlıkların Mimari Unsur Olup Olmamasına Göre Dağılımı

5.1.2.4. İncelenen Hıdırlıkların Kentsel Yerleşme Olup Olmaması Bakımından Analizi

Hıdırellez ritüeli devam etmeyen hıdırlıklarda kentsel yerleşme olup olmaması ele alınmış ve bu durum Çizelgelar halinde gösterilmiş, sonuçlar grafik olarak ifade edilmiştir. Aşağıda yer alan Çizelge 5.8'de ritüeli devam etmeyen hıdırlıklarda kentsel yerleşme olup olmadığı gösterilmiştir.

Çizelge 5.8. Ritüeli Devam Etmeyen Hıdırlıklar ve Kentsel Yerleşme

Ritüeli Devam Etmeyen Hıdırlıklar		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu İlçe /Köy	Var	Yok
Ankara	Altındağ		
Antalya	Merkez-Urumkusu		
Burdur	Merkez		
Bursa	Osmangazi		
Bolu	Merkez		
Diyarbakır	Sur		
Edirne	Demirtaş		
Elazığ	Merkez-Hıdırbaba		
Isparta	Atabey		
İzmir	Seferihisar		
Kastamonu	Merkez		
Kırklareli	Arizbaba		
Konya	Sille		
Muğla	Fethiye		
	Milas		
Niğde	Merkez		
Samsun	Vezirköprü		
Sivas	Divriği-Karakuzulu		
Tokat	Merkez		

Çizelge 5.8'e göre: ritüeli devam etmeyen 19 hıdırlıktan 7 hıdırlıkta kentsel yerleşme yok iken 12 hıdırlıkta ise kentsel yerleşim olduğu görülmektedir. Bu durum oransal olarak Şekil 5.8'de verilen grafikte gösterilmiştir. Grafiğe göre kentsel yerleşim olmayan hıdırlıkların oranı %36.8 iken olan hıdırlıkların oranı ise %63.2'dir.

Şekil 5.14. Ritüeli Devam Etmeyen Hıdırlıkların Kentsel Yerleşim Olup Olmamasına Göre Dağılımı

5.2. Hıdırlıkların Kent Dokusu Bağlamında Analizi

İncelenen ve belirli kriterlere göre tasnif edilen hıdırlıklar bulundukları yerleşimdeki kent dokusu bağlamında analiz edilmiştir. Bu bağlamda hıdırlıkların tarihi kent dokusu ve mevcut kent dokusu ile ilişkisi ele alınmıştır.

5.2.1. Hıdırlık ve Tarihi Kent Dokusu İlişkisi

Elde edilen veriler değerlendirildiğinde 53 hıdırlıktan 17 hıdırlık bulundukları yerleşim bölgesinde tarihi kent dokusu üzerinde sınırlayıcı bir etkiye sahipken 10 hıdırlık tarihi kent dokusu ile eklemlenmiştir. 25 hıdırlığın ise tarihi kent dokusundan bağımsız bir mevkii olarak teşekkül ettiği görülmüştür. Aşağıda yer alan Çizelge 5.9'da tarihi kent dokusu ile ilişkisine göre hıdırlıklar gösterilmiştir.

Çizelge 5.9. Tarihi Kent Dokusu İle İlişkisine Göre Hıdırlıklar

Hıdırlıklar		Tarihi Kent Dokusu İlişkisi		
Bulunduğu İl	Bulunduğu İlçe /Köy	Sınırlayıcı	Eklemlenmiş	Bağımsız
Afyonkarahisar	Merkez			
Amasya	Merkez - İlyasköy			
	Merkez - Böke			
	Merzifon			
Ankara	Altındağ			
	Ayaş			
	Beypazarı			
	Mamak			
Antalya	Merkez- Murat Paşa			
	Merkez-Urumkusu			
	Alanya			
Burdur	Merkez			
Bursa	Osmangazi			
Bolu	Merkez			
	Mengen			
Çorum	Merkez			
	Elvançelebi			
Diyarbakır	Sur			
Edirne	Merkez			
	Lalapaşa-Çöke			
	Demirtaş			
Elazığ	Merkez-Hıdırbaba			
Gaziantep	Merkez			
Hatay	Samandağ			
Isparta	Atabey			
	Yalvaç			
İzmir	Tire			
	Menemen			
	Seferihisar			
Karabük	Safranbolu			
Kastamonu	Merkez			
	Araç			
	Tosya			
Kayseri	Develi			
	Erkilet			
Kırklareli	Merkez - Arizbaba			

Konya	Akşehir			
	Sille			
Kütahya	Merkez			
Manisa	Merkez			
Malatya	Darende			
Muğla	Fethiye			
	Milas			
Muş	Varto			
Niğde	Merkez			
Sakarya	Taraklı			
Samsun	Vezirköprü			
Sinop	Boztepe			
Sivas	Divriği-Karakuzulu			
Tunceli	Merkez			
	Pertek-Dorutay			
Tokat	Merkez			
Yozgat	Merkez			

Aşağıda yer alan Şekil 5.9'da bu hıdırlıkların oransal olarak dağılımı verilmiştir.

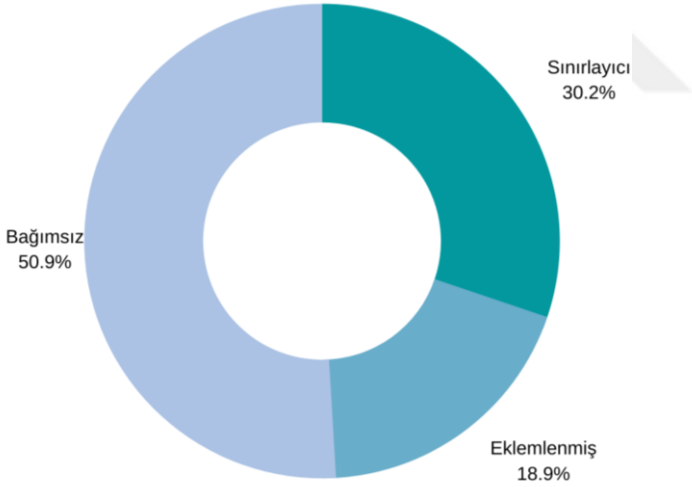

Şekil 5. 15. Tarihi Kent Dokusu İle İlişkisine Göre Hıdırlıkların Oransal Dağılımı

Şekil 5.15'de yer alan grafiğe göre hıdırlıkların yüzde 30.2 si tarihi kent dokusu üzerinde sınırlayıcı bir etkiye sahipken yüzde 18.9 u tarihi kent dokusu ile eklemlenmiştir. Hıdırlıkların yüzde 50.9 u ise bağımsız olarak teşekkül etmiştir.

Seferihisar, Bolu ve Bursa hıdırlıkları tarihî kent dokusu ile eklemlenerek mahallelere dönüşmüştür.

53 hıdırlıktan 12 tanesinde ise tarihi kent merkezinin hıdırlık ile kale arasında geliştiği tespit edilmiştir. Bu hıdırlıklar: Afyonkarahisar, Antalya-Muratpaşa, Ankara-Beypazarı, Sinop-Boztepe, Çorum, Diyarbakır, Kastamonu, Kütahya, Muğla-Milas, Karabük-Safranbolu ve Kayseri-Develi ve Sakarya-Taraklı hıdırlıklarıdır.

Tarihi kent dokusu üzerinde tek başına sınırlayıcı şekilde etkili olan, kale ile ilişkili olan, tarihi kent dokusuna eklemlenen ve tarihi kent dokusundan bağımsız bir noktada teşekkül eden hıdırlıklardan örnekler aşağıda yer alan Çizelge 5.10'da gösterilmiştir. Her bir hıdırlık hakkında harita bilgisi ekte verilen (EK2) kataloglarda yer almaktadır.

Çizelge 5.10. Tarihi kent dokusu ile ilişkisine göre hıdırlık örnekleri

Erkilet Hıdırlığı 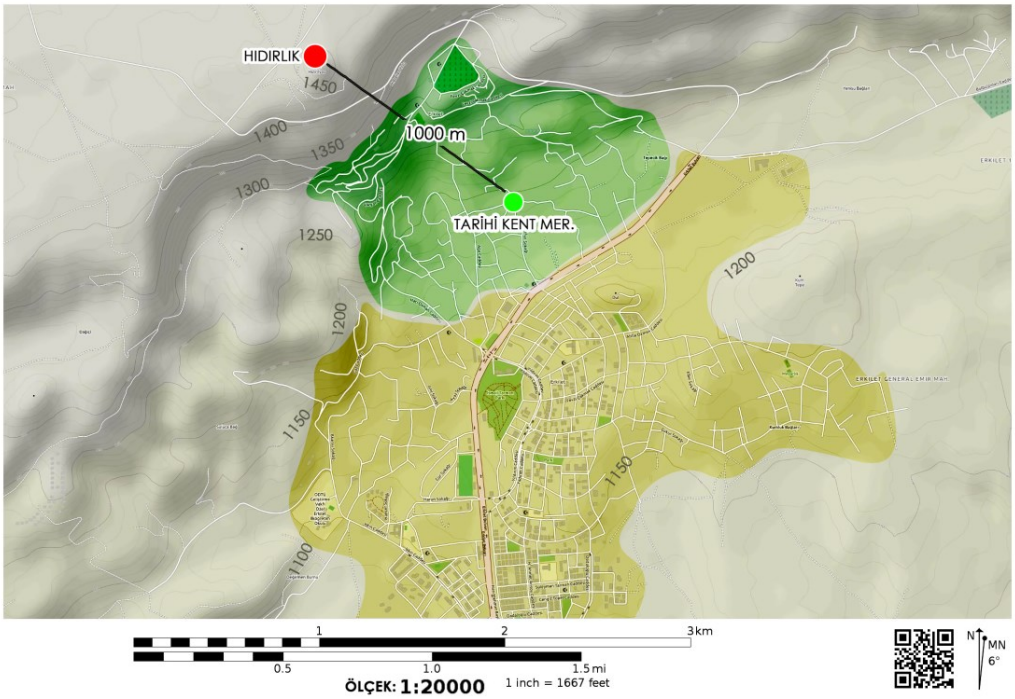
Hıdırlık topografik yapısı ve konumu itibariyle tarihi kent dokusunu sınırlamıştır.
Afyonkarahisar Hıdırlığı 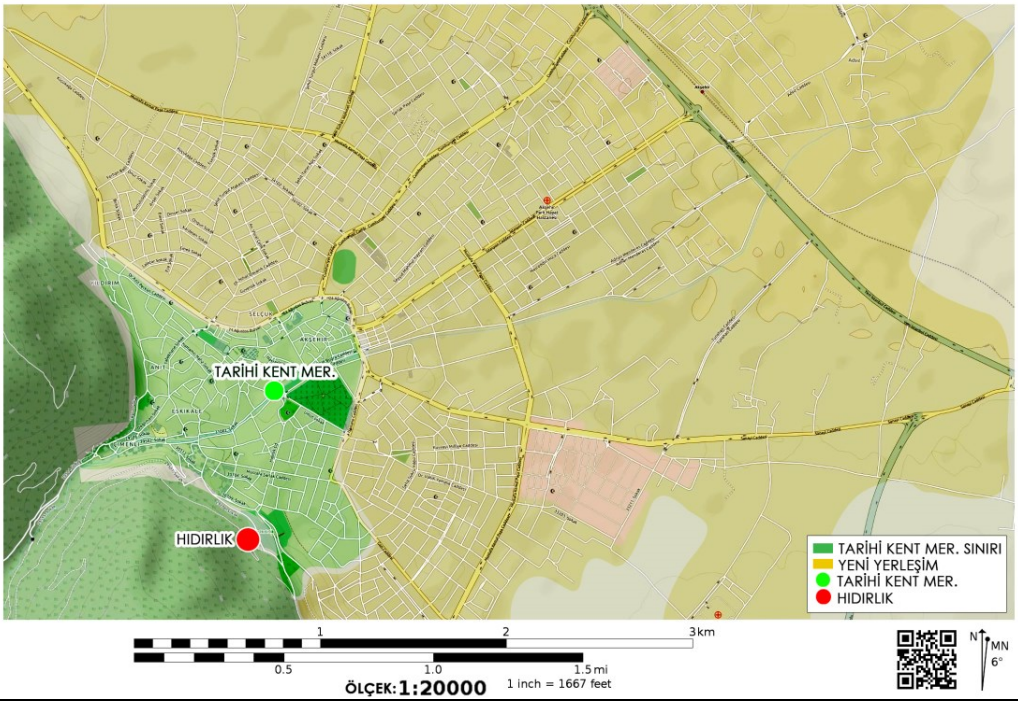
Tarihi kent dokusu kale ile hıdırlık arasında gelişmiştir.

Çizelge 5.10. devamı

Altındağ Hıdırlığı
Hıdırlık tarihi kent dokusu ile eklemlenmiştir.
Fethiye 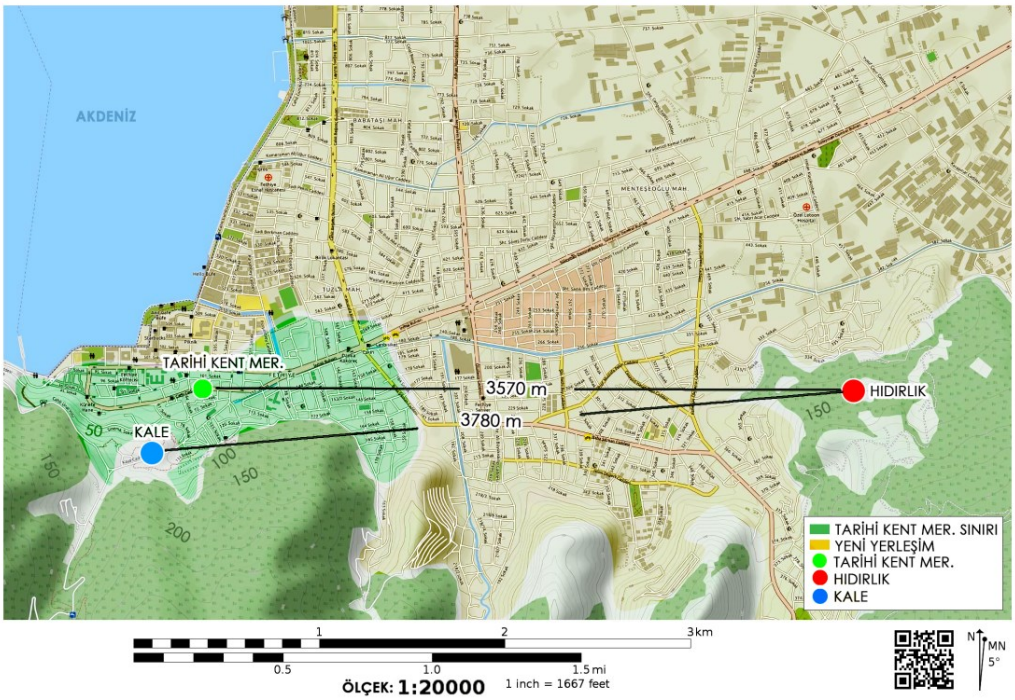
Hıdırlık tarihi kent dokusundan bağımsız bir konumda teşekkül etmiştir.

5.2.2. Hıdırlık ve Mevcut Kent Dokusu İlişkisi

İncelenen 53 hıdırlıktan 11 hıdırlık bulundukları yerleşim bölgesinde mevcut kent dokusu üzerinde sınırlayıcı bir etkiye sahipken 16 hıdırlık mevcut kent dokusu ile eklemlenmiştir. 26 hıdırlığın ise mevcut kent dokusundan bağımsız bir mevkii olarak teşekkül ettiği görülmüştür. Çizelge 5.11'de mevcut kent dokusu ile ilişkisine göre hıdırlıklar gösterilmiştir. Şekil 5.13'de bu hıdırlıkların oransal olarak dağılımı verilmiştir.

Çizelge 5.11. Mevcut Kent Dokusu İle İlişkisine Göre Hıdırlıklar

Hıdırlıklar		Mevcut Kent Dokusu İlişkisi		
Bulunduğu İl	Bulunduğu İlçe /Köy	Sınırlayıcı	Eklemlenmiş	Bağımsız
Afyonkarahisar	Merkez			
Amasya	Merkez - İlyasköy			
	Merkez - Böke			
	Merzifon			
Ankara	Altındağ			
	Ayaş			
	Beypazarı			
	Mamak			
Antalya	Merkez- Murat Paşa			
	Merkez-Urumkusu			
	Alanya			
Burdur	Merkez			
Bursa	Osmangazi			
Bolu	Merkez			
	Mengen			
Çorum	Merkez			
	Elvançelebi			
Diyarbakır	Sur			
Edirne	Merkez			
	Lalapaşa-Çöke			
	Demirtaş			
Elazığ	Merkez-Hıdırbaba			
Gaziantep	Merkez			
Hatay	Samandağ			
Isparta	Atabey			
	Yalvaç			

Çizelge 5.11. devamı

İzmir	Tire			
	Menemen			
	Seferihisar			
Karabük	Safranbolu			
Kastamonu	Merkez			
	Araç			
	Tosya			
Kayseri	Develi			
	Erkilet			
Kırklareli	Merkez - Arizbaba			
Konya	Akşehir			
	Sille			
Kütahya	Merkez			
Manisa	Merkez			
Malatya	Darende			
Muğla	Fethiye			
	Milas			
Muş	Varto			
Niğde	Merkez			
Sakarya	Taraklı			
Samsun	Vezirköprü			
Sinop	Boztepe			
Sivas	Divriği-Karakuzulu			
Tunceli	Merkez			
	Pertek-Dorutay			
Tokat	Merkez			
Yozgat	Merkez			

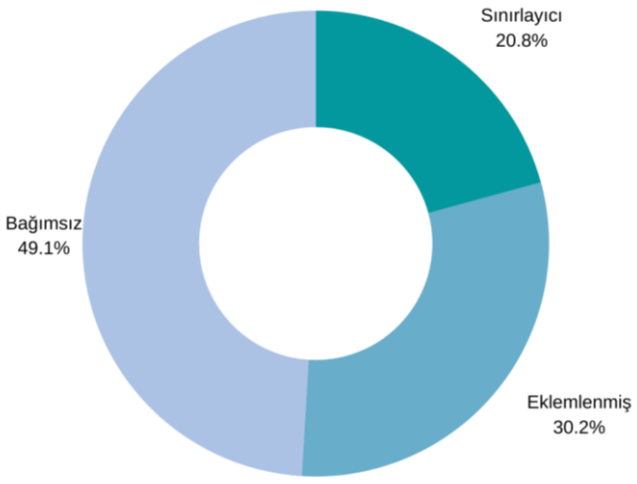

Şekil 5.16. Mevcut Kent Dokusu İle İlişkisine Göre Hıdırlıklar Hıdırlıkların Oransal Dağılımı

Şekil 5.16'da yer alan grafiğe göre hıdırlıkların yüzde 20.8 i mevcut kent dokusu üzerinde sınırlayıcı bir etkiye sahipken yüzde 30.2 si mevcut kent dokusu ile eklemlenmiştir. Hıdırlıkların yüzde 49.1 i ise bağımsız olarak teşekkül etmiştir.

Mevcut kent dokusu üzerinde sınırlayıcı bir etkiye sahip olan, mevcut kent dokusuna eklemlenen ve mevcut kent dokusundan bağımsız bir noktada teşekkül eden hıdırlıklardan örnekler aşağıda yer alan Çizelge 5.12'de gösterilmiştir. Her bir hıdırlık hakkında harita bilgisi ekte verilen kataloglarda yer almaktadır (EK1).

Çizelge 5.12. Mevcut kent dokusu ile ilişkisine göre hıdırlık örnekleri

Niğde Hıdırlığı 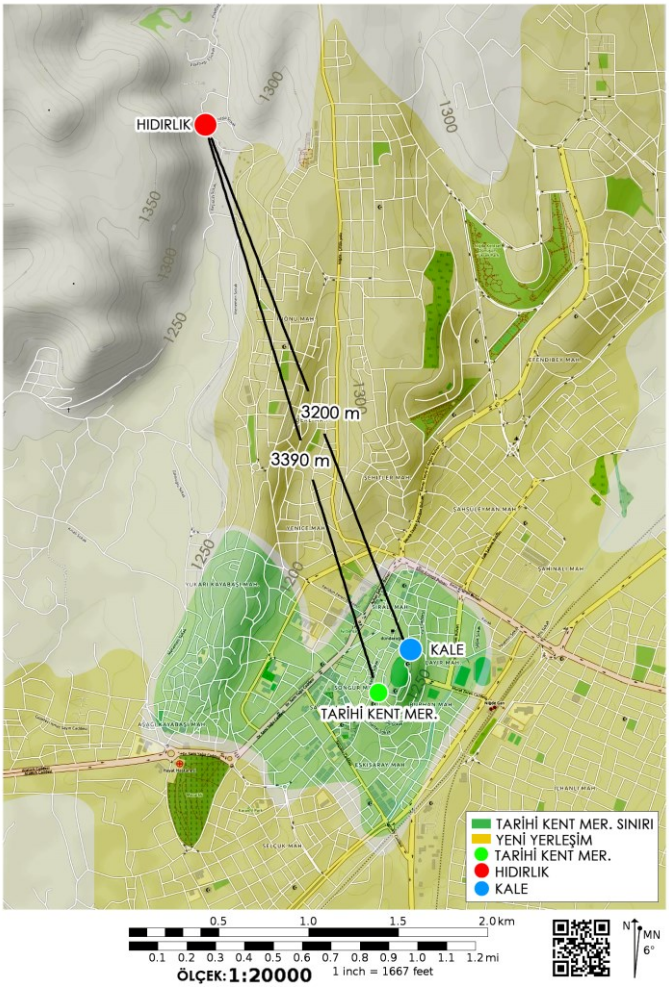
Hıdırlık topografik yapısı ve konumu itibariyle mevcut kent dokusuna sınırlayıcı bir konumdadır.

Çizelge 5.12. devamı

Boztepe Hıdırlığı

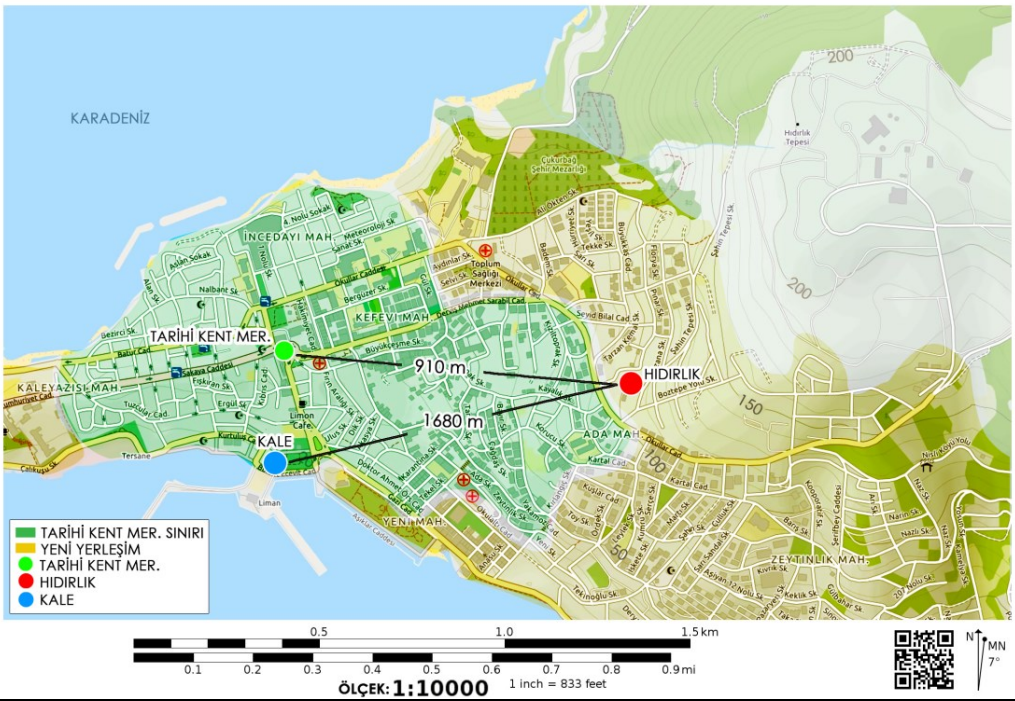

Hıdırlık mevcut kent dokusu ile eklemlenmiştir.

Mamak Hıdırlığı

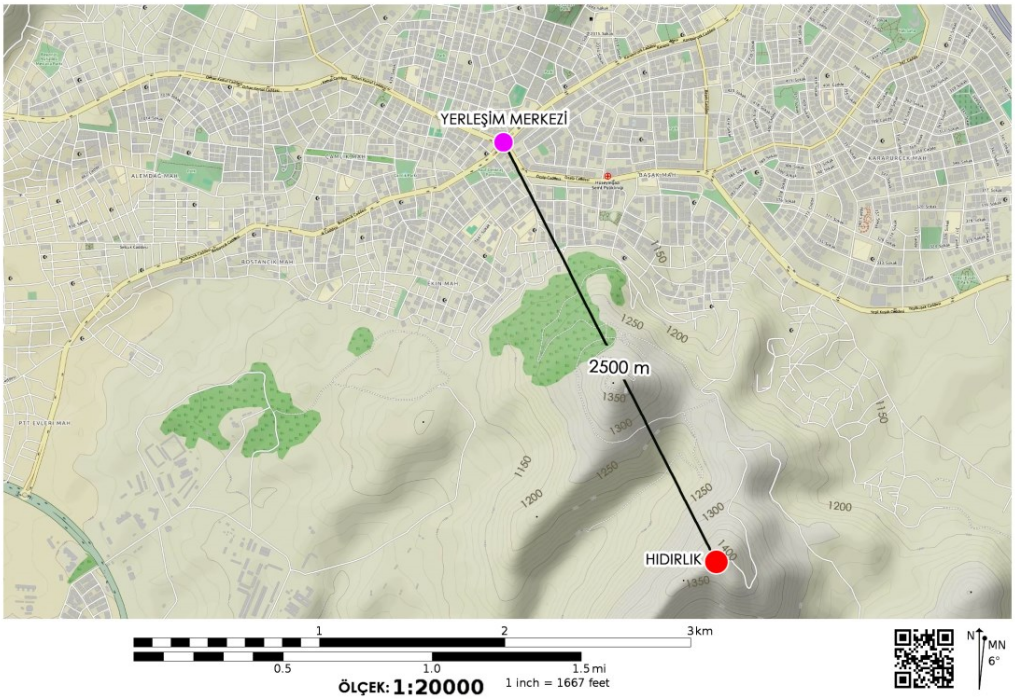

Hıdırlık mevcut kent dokusundan bağımsız bir konumda teşekkül etmiştir.

BÖLÜM 6

HIDIRELLEZ RİTÜELİNİN MEKÂNSAL SONUCU OLAN HIDIRLIKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

6.1. Kutsal Mekân Algısı ve Hıdırlıklar

Kutsalla kurulan bağ, insana geçici olan dünya hayatını sürerli hâle getirmenin anahtarını sunar. Bundan dolayı insanların, şehirlerini kurarken kutsal bir mekânla ilişki kurmaya daha yatkın olduğu söylenebilir. Şehirlerde hıdırlıkların kutsal alanlar olarak kabul edilmesi; bazen bu mekânın üzerinde bulunan bir türbe, mescit veya tekke yapısı ile kutsallığının arttırılması, korunması ve yaşamsal döngünün içine katılması yatkınlığın etkisi olarak görülebilir.

Kutsala yönelimin kaynağının din mi din dışı (profan) mı olduğu konusu hâlâ kesinlik kazanmamıştır. Bu konuda işlevselci bakış açısına sahip olan Durkheim'ın (2010, s.69) görüşü, toplumsal hayatın kutsal ve kutsal dışı (profan) olmak üzere ikiye ayrıldığı ve dinin kutsalla ilgili inanç ve pratiklerin bütünü olduğu, hayatın büyük bir bölümünü elinde tuttuğu şeklindedir**.** Diğer yandan Weber (2012, s. 98), bütün değişim ve gelişim teorilerine rağmen kutsal olanın değişmediğini ifade etmektedir. Kutsal olan, sadece bir anlam kaynağı ve kimlik göstergesinden ibaret değildir. Kutsal olan aynı zamanda kişisel ve toplumsal güvenlik alanıdır. Bu toplumsal güvenlik alanı, kimlik belirleyici olduğu kadar birleştirici, uzlaştırıcı ve düzenleyici bir role sahiptir. Mol'e (1976: s. 202) göre kutsal olan merkezci bir kavramdır, toplumsal kimliği kutsallaştırarak koruma görevini yapmaktadır.

Kutsallaşma; somutlaşma, bağlanma (duygusal bağ), ritüel ve mit aşamalarından oluşmaktadır (Mol, 1976: s. 202). Bu aşamalar, kutsalın varlığını ve yaşam çizgisini belirlemektedir. Çünkü kutsallık önce somutlaşmak durumundadır. Yani bir kabir, bir taş, bir kaya, bir ağaç, bir tepe gibi somut olmak durumundadır.

Kutsalın varlığı için somutlaşma sadece bir başlangıçtır. Onun hayatiyet kazanması için insanların ona duygusal bir bağ ile bağlanması gerekmektedir. Sonrasında da yaşaması için ritüeller yoluyla bağlılığın güçlendirilmesi ve mitler yoluyla da bir anlam kazandırılması gerekmektedir (Mol, 1976). Osmanlı şehrinde kutsallıkla bezenmiş olan bu mekânları, özel mekân yapan temel unsur; oralarda var olan ve insanların zaman içinde sürdürmeye devam ettiği ritüelleri, oralarda görüp yaşandığına inandıkları olağanüstü güç, fizikötesi olaylardır. Bunların kuşaktan kuşağa aktarılması halk nezdinde bu mevkilerin çoğunlukla varlığını, mevkilerin hıdırlık olma durumu değişse bile izlerinin korunmasını kolaylaştırdığı söylenebilir.

Eliade (2003, s.369-370), kutsal mekânın hem ulaşılabilir hem de ulaşılmaz, hem biricik ve aşkın hem de istendiğinde yinelenebilir olduğunu vurgulayıp bu durumun hem çektiğini hem de ittiğini yani hem yararlı hem tehlikeli olduğunu belirtmiş; bu çelişikliğin kutsal mekânların karmaşık ve çelişkili morfolojilerinin oluşumuna da sirayet ettiğini kaydetmiştir.

Osmanlı şehrinde kutsal mekân anlamında en fazla öne çıkan mekânlar, hıdırlıklardır. Hıdırellez ritüelinin mekânı olan hıdırlıklar, kentsel belleğimizde çok önceden beri önemli bir yere sahiptir. Şehirde bireysel olarak yaşamını sürdüren toplumun parçası olan bireyler, yılın belirli bir gününde bir araya gelerek ortak bir mekânda Hıdırellez ritüelini icra ederler. Ritüeller; geçmişi günümüze, bugünü ise yarına taşımakta bir aracı olarak görülmüştür. Bu bağlamda Hıdırellez gibi ritüellerin şehirlerde yaşatılmaya devam etmesi, o şehirlerin de kalıcı olacağına olan inancı kuvvetlendirmiştir.

Şehirde gerçekleştirilen bir ritüel olan Hıdırellez, insanlar tarafından tesadüfî olarak şehirlerin farklı noktalarında kutlanmaz. Bu kutlamalar, toplumdaki herkes tarafından kabul görmüş olan hıdırlıklarda gerçekleşir. Bu nedenle hıdırlıklar fonksiyonu olan bir mekân olarak tanımlanabilir.

Tarihî kaynaklarda, seyahatnamelerde sıklıkla rastladığımız tasnifi zor, karakteristiği karmaşık mekânlar olan hıdırlıklar; Anadolu'da yer alan ve önemli bir kısmı Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi'nde teşekkül etmiş ve Osmanlı Dönemi'nde daha da yaygınlaşmış mekânlardır. İnsanoğlunun kutsalla kurduğu ilişkinin bir tezahürü olarak karşımıza çıkan bu mekânlar, şehirlerde yaşayan halk tarafından büyük çoğunlukla kabul görmüş ve kullanılmaya devam etmiştir. Bu durumu hıdırlıkların büyük çoğunluğunda yüzyıllar boyu süregelen ritüelin devam ettirilmesiyle de açıklamak mümkündür.

6.2. Hıdırlıkların Değerlendirilmesi

Hıdırlıkların hem var oluş sebebi hem de ayrılmaz bir parçası olarak görebileceğimiz Hıdırellez ritüeli aynı zamanda bu mevkiler ile bulundukları şehirlerin ilişkisini ortaya koymak konusunda da önemli bir veri olarak düşünülebilir. Karmaşık bir yapıya sahip hıdırlıkları tek bir veriye göre sınıflandırmak oldukça güçtür. Herhangi bir tasnif yapmadan bu mevkileri ele almak ise analitik sonuçlara ulaşmak açısından doğru bir yöntem olmayabilir. Bu düşünceden hareketle hakkında bilgi edinilen tüm hıdırlıklar temel özelliklerine göre ayrı ayrı ele alınarak tasnif edilmiştir. Böylece ortak noktaya sahip olan hıdırlıkların bir araya getirilerek herhangi bir değerlendirme yapılmak istendiğinde sistematik olarak ele alınabilmesi amaçlanmıştır.

Hıdırlıklar tasnif edilirken mekânsal özellikleri; konumu, bulundukları yerleşim birimi, topografik yapısı, kale ile olan ilişkileri, mevkilerde özgün yapı bulunup bulunmaması, Hıdırellez ritüelinin devamlılığı ve mevkilerde kentsel yerleşmenin olup olmaması olarak belirlenmiştir. Her bir hıdırlıkta bu özellikler sorgulanarak ilk önce ayrı ayrı, sonrasında ise tüm veriler genel bir çizelge halinde sunulmuştur (Çizelge 4.10). Bu mekânsal özelliklerden;

- Konum bilgisi için hıdırlığın bulunduğu yön ve bulunduğu yerleşim biriminin merkezine olan uzaklığı ele alınmıştır.

- Bulunduğu yerleşim birimi için hıdırlık mevkinin bağlı olduğu yerleşim birimi tespit edilerek köy, belde veya bucak, ilçe ve il merkezinde olup olmadığı ele alınmıştır.

- Topografik yapısı için hıdırlığın nasıl bir yerde teşekkül etiği araştırılmış ve düz bir satıh mı yoksa tepelik bir alan mı olup olmadığı tespit edilmiştir.

- Kale ile olan ilişki için ilk önce hıdırlığın bulunduğu yerleşim biriminde herhangi bir kale olup olmadığı araştırılmış ve eğer kale mevcut ise kale ile hıdırlığın mesafesi tespit edilmiştir.

- Mevkilerde özgün bir yapı bulunup bulunmadığı bilgisi için ilk önce hıdırlıklarda herhangi bir yapı olup olmadığı araştırılmış, varsa bu yapıların türü tespit edilmiştir.

- Mevkilerde Hıdırellez ritüelinin devamlılığı bilgisi için Hıdırellez ritüelinin hâlen icra edilip edilmediği araştırılarak tespit edilmiştir.

- Mevkilerde kentsel yerleşimin olup olmadığı bilgisi için hıdırlıkların bulundukları şehirlerde yerleşime açılıp açılmadığı, amacından farklı bir yapının varlığı ya da mahalleye dönüşüp dönüşmediği araştırılarak tespit edilmiştir.

Hıdırellez ritüeliyle mekânlaştığı düşünülen bu mevkilerin bulundukları şehirlerle en önemli bağının ritüel olduğu düşünmek mümkündür. Hıdırellez ritüelinin ilk önce bu mevkileri mekânlaştırdığı ve sonrasında ise bu mekânlar ile şehirlere etki ettiği kabulünden hareketle bu mevkiler ritüel bağlamında analiz edilmiştir. İki farklı başlık altında yapılan bu analiz için ilk önce tüm hıdırlıklar, ritüeli devam eden hıdırlıklar ve ritüeli devam etmeyen hıdırlıklar (Çizelge 4.8.) şeklinde ikiye ayrılmıştır. Her iki grup, hıdırlıkların mekânsal özelliklerinden konum, topografik yapı, mimari unsur ve kentsel yerleşme konularında analiz edilmiştir.

Çizelge 6.1. Ritüeli Devam Eden Hıdırlıklar

Ritüeli Devam Eden Hıdırlıklar		Konum			Topografik Yapı		Mimari Unsur		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu İlçe /Köy	I. BÖLGE	II. BÖLGE	III. BÖLGE	Düz bir Satıhta	Tepede	Var	Yok	Var	Yok
Afyonkarahisar	Merkez		■			■		■		■
Amasya	Merkez - İlyasköy	■				■	■			■
	Merkez - Böke	■				■	■			■
	Merzifon			■		■	■			■
Ankara	Ayaş	■				■		■		■
	Beypazarı	■				■		■		■
	Mamak			■		■	■			■
Antalya	Merkez-Muratpaşa		■		■		■		■	
	Alanya			■		■	■			■

Bolu	Mengen			■		■	■			■
Çorum	Merkez		■			■	■			■
	Elvançelebi	■			■		■			■
Edirne	Merkez			■		■	■			■
	Lalapaşa-Çöke			■	■			■		■
Gaziantep	Merkez			■	■			■	■	
Hatay	Samandağ			■	■		■		■	
Isparta	Yalvaç		■			■		■		■
İzmir	Tire		■		■		■			■
	Menemen		■			■	■			■
Karabük	Safranbolu	■				■	■			■
Kastamonu	Araç			■		■		■		■
	Tosya	■				■		■		■
Kayseri	Develi		■			■	■			■
	Erkilet		■			■	■			■
Konya	Akşehir		■			■	■			■
Kütahya	Merkez	■				■	■			■
Manisa	Merkez		■			■	■			■
Malatya	Darende		■		■		■			■
Muş	Varto		■			■	■			■
Sakarya	Taraklı		■			■	■			■
Sinop	Boztepe		■			■	■		■	
Tunceli	Merkez		■		■			■	■	
	Pertek	■			■		■			■
Yozgat	Merkez			■		■		■		■

Ritüeli devam eden hıdırlıkların şehir merkezine göre hangi mesafede olduğu, topografik yapısının ne olduğu, mevkide mimari unsur bulunup bulunmadığı ve kentsel yerleşim olup olmadığı Çizelge 6.1'de genel olarak sunulmuştur.

Ritüeli devam etmeyen hıdırlıkların şehir merkezine göre hangi mesafede olduğu, topografik yapısının ne olduğu, mevkide mimari unsur bulunup bulunmadığı ve kentsel yerleşim olup olmadığı Çizelge 6.2'de genel bir çizelge halinde sunulmuştur.

Çizelge 6.2. Ritüeli Devam Etmeyen Hıdırlıklar

Ritüeli Devam Etmeyen Hıdırlıklar		Konum			Topografik Yapı		Mimari Unsur		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu İlçe /Köy	I. BÖLGE	II. BÖLGE	III. BÖLGE	Düz bir Satıhta	Tepede	Var	Yok	Var	Yok
Ankara	Altındağ		■			■		■	■	
Antalya	Merkez-Urumkusu			■	■		■		■	
Burdur	Merkez			■	■		■		■	
Bursa	Osmangazi		■			■	■		■	
Bolu	Merkez	■				■	■		■	
Diyarbakır	Sur	■			■		■		■	
Edirne	Demirtaş			■	■			■		■
Elazığ	Merkez-Hıdırbaba			■		■	■			■
Isparta	Atabey			■		■	■		■	
İzmir	Seferihisar	■			■		■		■	
Kastamonu	Merkez	■			■			■	■	
Kırklareli	Arizbaba	■			■			■		■
Konya	Sille	■				■	■			■
Muğla	Fethiye			■		■		■		■
	Milas			■		■		■		■
Niğde	Merkez			■	■			■	■	
Samsun	Vezirköprü			■		■	■		■	
Sivas	Divriği-Karakuzulu			■		■		■		■
Tokat	Merkez			■	■		■		■	

Ritüeli devam eden ve etmeyen hıdırlıkların analiz edildiği özeliklere göre sayısal dağılımlarının karşılaştırılması ise Çizelge 6.3'te grafik halinde verilmiştir.

Çizelge 6.3. Hıdırlıkların Sayısal Dağılımlarının Karşılaştırılması

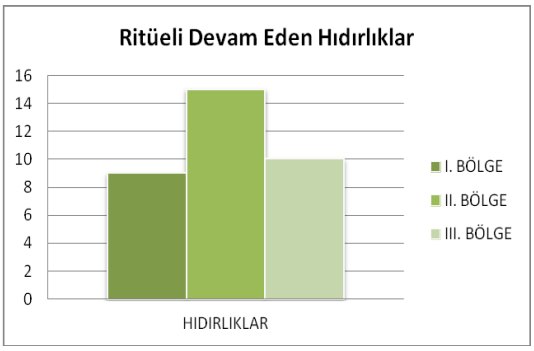

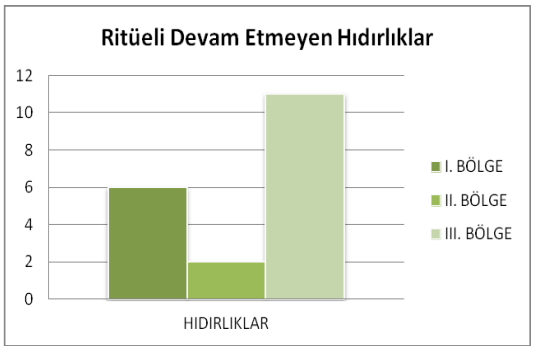

Bölgelere göre hıdırlıkların sayısal dağılımının karşılaştırılması

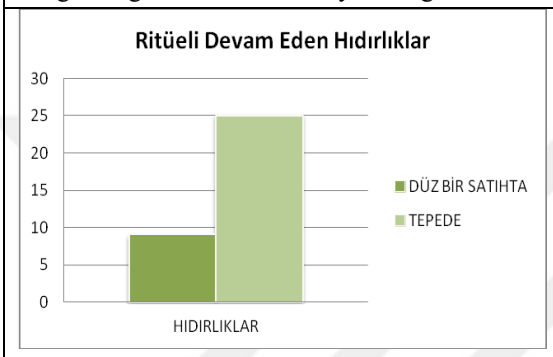

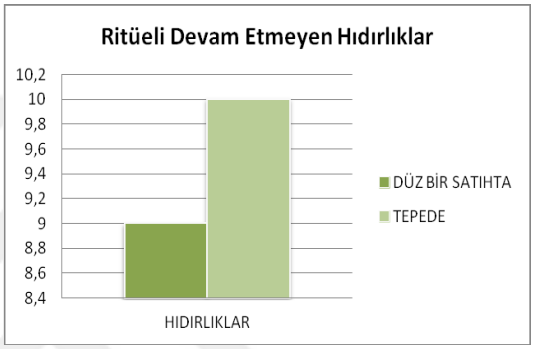

Topografik yapısına göre hıdırlıkların sayısal dağılımının karşılaştırılması

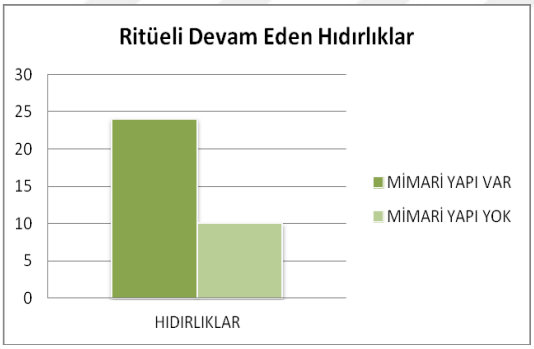

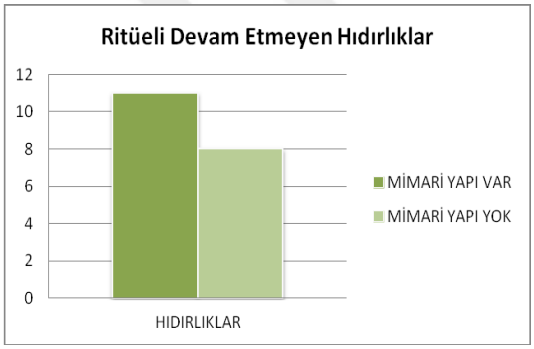

Mimari unsur bulunan ve bulunmayan hıdırlıkların sayısal dağılımının karşılaştırılması

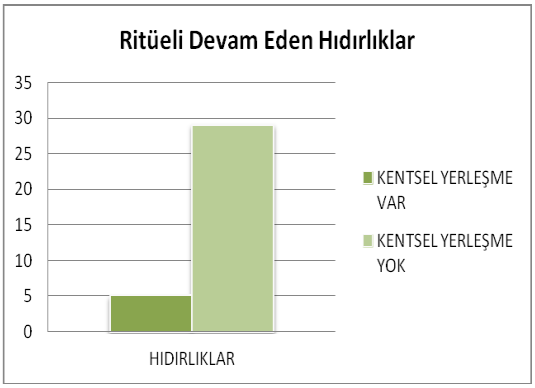

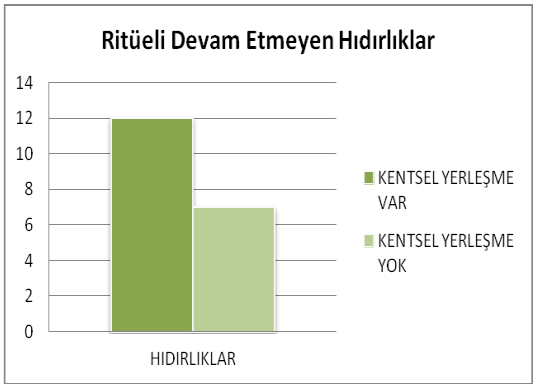

Kentsel yerleşme olan ve olmayan hıdırlıkların sayısal dağılımının karşılaştırılması

Çalışma kapsamında ele alınan hıdırlıklar ile ilgili yapılan tasnifler ve bu tasniflerden elde edilen veriler doğrultusunda yapılan analizler değerlendirildiğinde;

- Ritüeli devam eden hıdırlıkların daha çok II. bölgede yer alırken ritüeli devam etmeyen hıdırlıkların ise en düşük oranda II. bölgede yer alması bu mevkilerin mekânlaşırken şehrin içindeki yaşamla kurduğu yakınlık ilişkinin etkisi olarak yorumlanabilir. Bağ kuramayacak kadar uzaktaki hıdırlıklar bir süre sonra mekân olmaktan çıkarak kaybolurken aynı şekilde şehrin merkezinde veya merkeze görece yakın bir konumda kalan hıdırlıklar da zamanla şehrin içindeki yerleşme faaliyetlerine yenik düşmüşlerdir.
- Ritüeli devam eden hıdırlıkların tarihi kent merkezine göre tayin edilen yönleri oransal olarak incelendiğinde yüksek oranda hıdırlığın Güney yönünde yer aldığı, ancak diğer yön dağılımlarının da oldukça yakın olduğu görülmüştür.
- Ritüeli devam eden hıdırlıkların daha yüksek oranda tepelerde bulunması göz önüne alındığında bu mevkilerin topografik yapısının ritüelin etkisini diğer kutsal kabullerle güçlendirerek sürdürmesini sağladığı söylenebilir. Böylece mevkinin Hıdırellez ritüeline has bir mekân olma durumunu koruduğunu söylemek mümkündür. Eliade (2003, s.363); kutsal yerlerin, kozmik dağların zirveleriyle özleşleştirildiğini kaydeder. Hıdırlıkların yüksek mevkilerde yer alması da bu özleştirmenin bir sonucudur. Bu durum aynı zamanda mitolojik kültlerden dağ kültü ile de ilintilidir. Halk inanışlarında dağ zirveleri ya da yüksek konumlar çoğu zaman yaratıcıya daha yakın kabul edilmiştir. Ritüelin devam etmediği 19 hıdırlıkta ise oransal olarak bariz bir fark olmaması istisnai örneklerle açıklanabilir. Hıdırlığın bulunduğu yerin genel yapısının engebeli oluşu, çok erken dönemde birçok farklı etken sayesinde bir dönüşüm yaşanmış olması gibi.
- Ritüeli devam eden hıdırlıklardan büyük oranında özgün yapının varlığı ritüelin bu mevkilerdeki mekânlaşma etkisine bir gösterge olarak kabul edilebilir. Bu mevkiler sahip oldukları ve mevkilerde icra edilen ritüelin etkisi ile kutsal kabul edilen yerlerdir. Zamanla bu kutsallık bu mevkiler de kutsal ya da dinî bir yapının inşa edilmesi ile perçinlenmiştir. Böylece ritüelin ilk önce mevkileri kutsallaştırarak mekânlaştırdığını, sonrasında ise ortaya çıkan fiziki yapı sayesinde kendini ve ritüelini korumaya devam ettiği düşünülebilir. Nitekim

herhangi bir yapının bulunmadığı mevkiler zamanla daha büyük oranda şehre dâhil olmuşlardır.

- Ritüelin devam ettiği hıdırlıkların büyük oranında kentsel yerleşmenin görülmemesi ve ritüelini kaybetmiş hıdırlıkların ise büyük oranında kentsel yerleşmenin olması bu iki durum arasında ters bir ilişki olduğunu göstermektedir. Ritüelin devam etmesinin ve bu sayede hıdırlığın asli fonksiyonunun ve kutsal olma durumunun korunması kentsel yerleşim açısından engelleyici bir durum olduğu söylenebilir. Bu durum ritüelin mekân üzerindeki belirleyici bir etkisi olarak okunabilir.

Osmanlı şehirlerinin ele alındığı bu çalışma kapsamında hıdırlıklar ile şehrin ilişkisi irdelenirken tarihî kent merkezlerinin konumu da önemli bir veri olarak kabul edilmiştir. İnsanların kutsalla olan ilişkisinin şehirlerdeki yansıması olarak görülebilecek olan kutsal mekânların şehirlerin kuruluşunda ve gelişiminde de etkin bir veri olduğu görülmüştür. Halk arasında kutsal yerlerin bulundukları şehirleri koruduğuna dair olan inancın etkisiyle çoğu zaman insanlar şehirlerini bu yerlerde, bu yerlere yakın noktalarda kurmuş veya buraların ziyaretgâh olma durumlarını korumuştur. Bu kutsal yerler buralara yüklenen misyonun bir tezahürü olarak kimi zaman bu ilk yerleşimlere ev sahipliği yapmış kimi zaman da yerleşimin doğal bir sınırını oluşturmuştur. Burdur'da hıdırlık kabul edilen mevkinin şehre gelen Türklerin ilk yerleştiği mevki olması bu duruma bir örnek gösterilebilir. Bu durumun ortaya çıkmasında coğrafi koşulların etkisi de gözden uzak tutulmamalıdır. Hıdırlıklara ev sahipliği yapan müstahkem tepelerin sınır unsuru olmayı kolaylaştırdığı düşünülebilir. Hıdırlıkların konumu, topografik yapısı varsa şehirdeki kale ile olan mesafe ve ilişkisi diğer etkenlerle beraber hıdırlıkların şehir gelişimi üzerindeki etkisi açısından belirleyici unsurlardır. Bu bağlamda hıdırlıkların hem tarihi kent dokusu ile hem de mevcut kent dokusu ile olan ilişkisi irdelenmiş ve Çizelge 6.4'te hıdırlıkların tarihi kent dokusu ile ilişkileri, hangi mesafede bulundukları, topografik durumları ve ritüellerinin devam edip etmemesi genel bir çizelge halinde sunulmuştur.

Çizelge 6.4. Genel çizelge

Hıdırlıklar		Tarihi Kent Dokusu İlişkisi			Mevcut Kent Dokusu İlişkisi			Konum			Ritüel		Topografik Yapı	
Bulunduğu İl	Bulunduğu İlçe /Köy	Sınırlayıcı	Eklemlenmiş	Bağımsız	Sınırlayıcı	Eklemlenmiş	Bağımsız	I. Bölge	II. Bölge	III. Bölge	Var	Yok	Düz Bir Satıhta	Tepede
Afyonkarahisar	Merkez	■					■		■		■			■
Amasya	Merkez - İlyasköy			■			■	■			■			■
	Merkez - Böke	■			■			■			■			■
	Merzifon			■			■			■	■			■
Ankara	Altındağ		■			■			■			■		■
	Ayaş	■					■	■			■			■
	Beypazarı		■				■	■			■			■
	Mamak			■			■			■	■			■
Antalya	Merkez-Murat Paşa		■				■		■		■		■	
	Merkez-Urumkusu			■		■				■		■	■	
	Alanya			■			■			■	■			■
Burdur	Merkez			■		■				■		■	■	
Bursa	Osmangazi		■			■			■			■		■
Bolu	Merkez		■			■		■				■		■
	Mengen			■		■				■	■			■
Çorum	Merkez			■		■		■			■			■
	Elvançelebi		■			■		■			■		■	
Diyarbakır	Sur		■				■	■				■	■	
Edirne	Merkez	■					■			■	■			■
	Lalapaşa-Çöke			■			■			■	■		■	
	Demirtaş			■			■			■		■	■	
Elazığ	Merkez-Hıdırbaba			■			■			■		■		■
Gaziantep	Merkez			■		■				■	■		■	
Hatay	Samandağ			■		■				■	■		■	
Isparta	Atabey			■		■				■		■		■
	Yalvaç			■	■				■		■			■
İzmir	Tire	■					■		■		■		■	
	Menemen	■			■				■		■			■
	Seferihisar		■			■			■			■	■	
Karabük	Safranbolu		■				■		■		■			■
Kastamonu	Merkez		■				■		■			■	■	

	Araç													
	Tosya													
Kayseri	Develi													
	Erkilet													
Kırklareli	Merkez - Arizbaba													
Konya	Akşehir													
	Sille													
Kütahya	Merkez													
Manisa	Merkez													
Malatya	Darende													
Muğla	Fethiye													
	Milas													
Muş	Varto													
Niğde	Merkez													
Sakarya	Taraklı													
Samsun	Vezirköprü													
Sinop	Boztepe													
Sivas	Divriği-Karakuzulu													
Tunceli	Merkez													
	Pertek-Dorutay													
Tokat	Merkez													
Yozgat	Merkez													

Tarihi kent dokusu ve mevcut kent dokusu ile ilişkilerine göre sınırlayıcı, eklemlenmiş ve bağımsız olan hıdırlıklara ilişkin genel çizelgeden elde edilen sayısal veriler karşılaştırmalı olarak Çizelge 6.5'te gösterilmiştir.

Çizelge 6.5. Hıdırlıkların Kent Dokusu ile İlişkilerinin Sayısal Dağılımlarının Karşılaştırılması

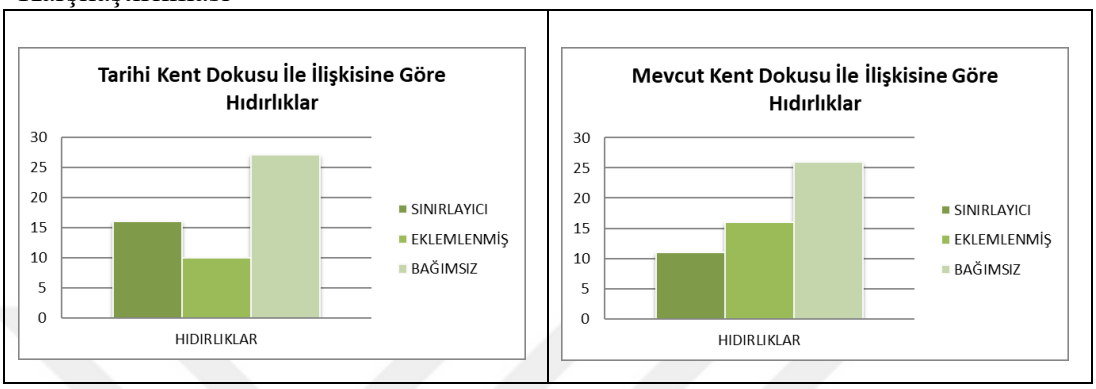

Çizelge 6.5 te yer alan karşılaştırma grafiklerine göre incelenen hıdırlıklar hem tarihi kent dokusu hem de mevcut kent dokusu ile yakın oranda bağımsız iken, hıdırlıkların mevcut kent dokusuna eklemlenmiş olanları daha yüksek bir orana sahiptir. Diğer yandan hıdırlıklar mevcut kent dokusuna daha az oranda sınırlayıcı bir etkide bulunurken tarihi kent dokusuna daha yüksek oranda sınırlayıcı bir etkiye sahiptir. Hıdırlıkların mevcut kent dokusu ile ilişkisi bu çalışma kapsamında konum itibariyle değerlendirilerek tanımlanmıştır. Ancak mevcut kent dokusunun oluşmasında çalışma kapsamı dışında kalan bir çok dinamik olması durumu göz önüne alınarak analiz ve değerlendirmeye dâhil edilmemiştir. Bu bağlamda tarihi kent dokusu ile ilişkilerine göre tasnif edilen hıdırlıklar, konumları, topografik yapıları ve ritüelin devamlılığına göre analiz edilmiştir. Kent dokusu ile ilişkilerine göre tasnif edilen hıdırlıkların bölgelere göre sayısal dağılımı Çizelge 6.6 da verilmiştir.

Çizelge 6.6. Kent dokusu ile ilişkilerine tasnif edilen hıdırlıkların bölgelere göre sayısal dağılımının karşılaştırılması

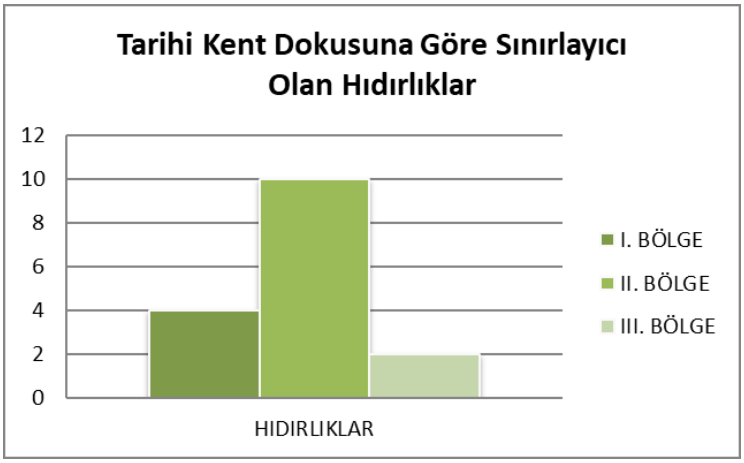

Tarihi kent dokusuna göre sınırlayıcı olan hıdırlıkların bölgelere göre sayısal dağılımı

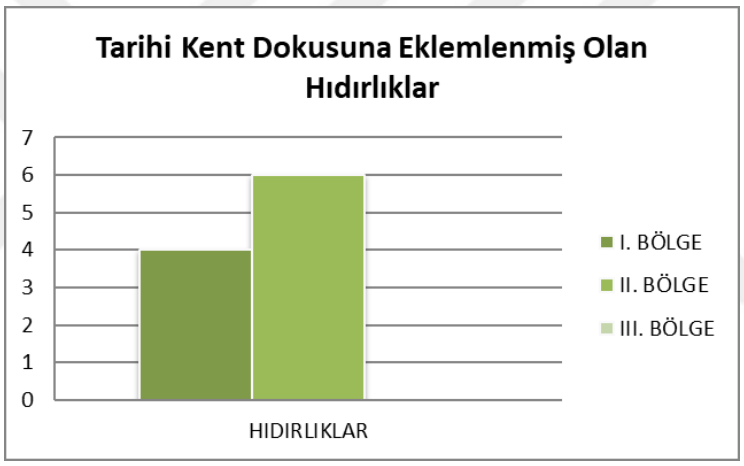

Tarihi kent dokusuna eklemleniş olan hıdırlıkların bölgelere göre sayısal dağılımı

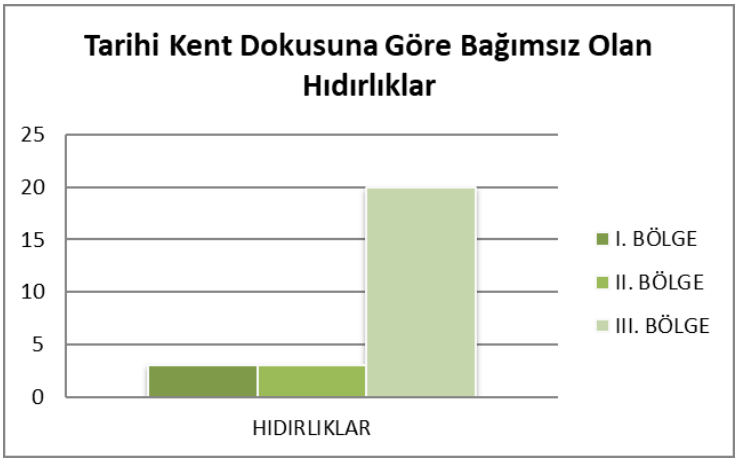

Tarihi kent dokusuna göre bağımsız olan hıdırlıkların bölgelere göre sayısal dağılımı

- Hıdırlıkların tarihî kent dokusu ile mesafeleri incelendiğinde tarihî kent merkezini sınırlayan hıdırlıkların büyük çoğunluğunun 1 ve 2. mesafe bölgesinde yer aldığı görülmüştür. Bu durumda hıdırlığın tarihî kent merkezine yakınlığının merkez üzerindeki etkinliğini artırdığı düşünülebilir. Diğer yandan bağımsız olarak teşekkül eden ve tarihî kent merkezi üzerinde etkisi azalan hıdırlıklar ise büyük oranda 3. mesafe bölgesinde yani 1-5 km'lik bir mesafede yer almaktadır.

Tarihi kent dokusu ile ilişkilerine göre tasnif edilen hıdırlıkların topografik yapısına göre sayısal dağılımı Çizelge 6.7 de verilmiştir.

Çizelge 6.7. Tarihi kent dokusu ile ilişkilerine tasnif edilen hıdırlıkların topografik yapılarının sayısal dağılımının karşılaştırılması

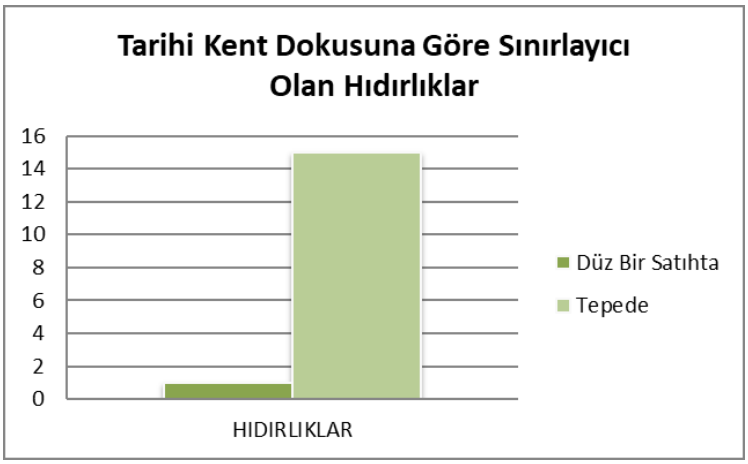

Tarihi kent dokusuna göre sınırlayıcı olan hıdırlıkların topografik yapılarına göre sayısal dağılımı

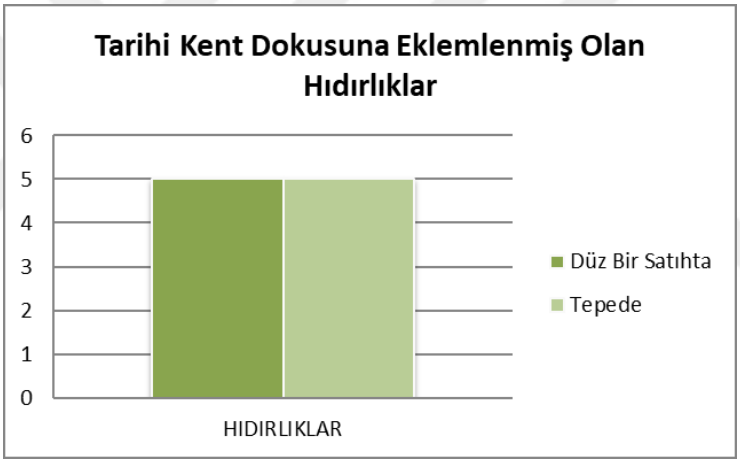

Tarihi kent dokusuna eklemleniş olan hıdırlıkların topografik yapılarına göre sayısal dağılımı

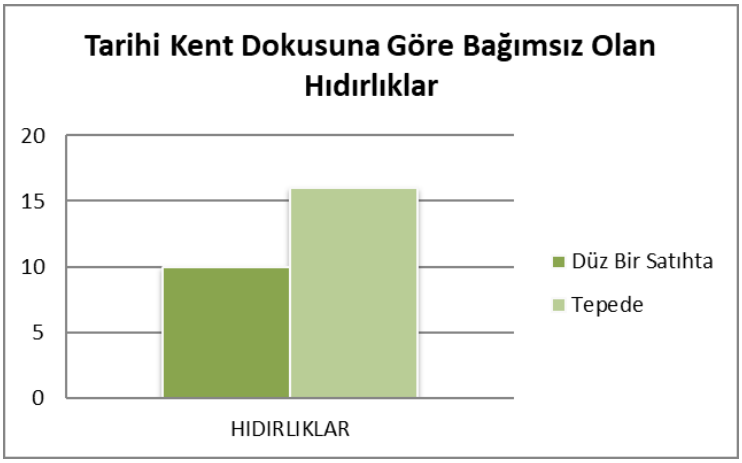

Tarihi kent dokusuna göre bağımsız olan hıdırlıkların topografik yapılarına göre sayısal dağılımı

- Tarihi kent dokusuna göre tasnif edilen hıdırlıkların topografik durumları karşılaştırıldığında sınırlayıcı olan hıdırlıkların çok büyük oranı topografik olarak yüksek bir konumdadır. Bu durum topografyanın doğal bir eşik gibi davranarak hıdırlıkları sınırlayıcı bir öğeye dönüştürmesiyle açıklanabilir. Tarihi kent dokusuna eklemlenen hıdırlıklar ise eşit dağılım göstermiştir. Bağımsız bir konumda teşekkül eden hıdırlıkların büyük oranda tepelik bir mevkii olması tarihi dokudan uzak, kırsal alanlardaki yüksek mevkiler ile açıklanabilir.

Tarihi kent dokusu ile ilişkilerine göre tasnif edilen hıdırlıkların ritüelin devamlılığına göre sayısal dağılımı Çizelge 6.8 de verilmiştir.

Çizelge 6.8. Tarihi kent dokusu ile ilişkilerine tasnif edilen hıdırlıkların ritüelin devamlılığının sayısal dağılımının karşılaştırılması

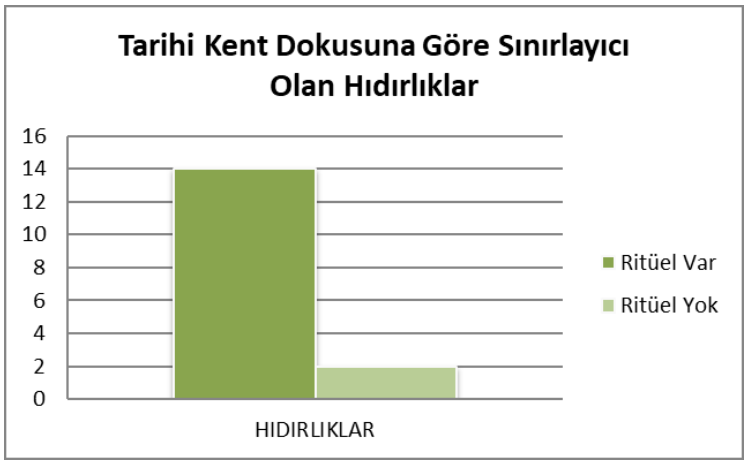

Tarihi kent dokusuna göre sınırlayıcı olan hıdırlıkların ritüelin devamlılığına göre sayısal dağılımı

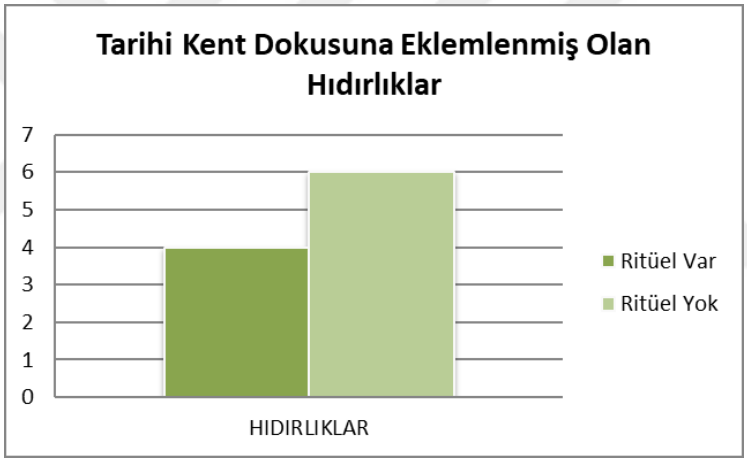

Tarihi kent dokusuna eklemleniş olan hıdırlıkların ritüelin devamlılığına göre sayısal dağılımı

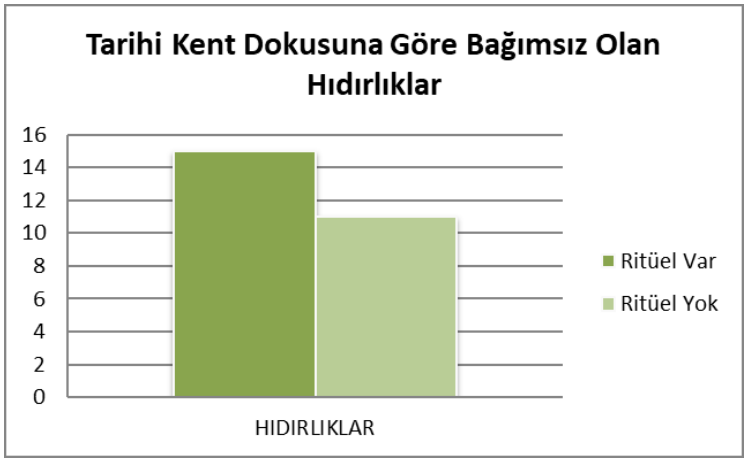

Tarihi kent dokusuna göre bağımsız olan hıdırlıkların ritüelin devamlılığına göre sayısal dağılımı

- Bu durum ritüel bağlamında incelendiğinde ise sınırlayıcı olan hıdırlıkların büyük oranında ritüelin devam etmesi bu mevkilerin sınır öğesi olduğunda işlevlerini daha kolay koruduğunu göstermektedir. Tarihi kent dokusuyla eklemlenen hıdırlıkların çoğunluğunda ise ritüel kaybolmuştur. Bağımsız bir konumda şekillenen hıdırlıklarda ise yüksek oranda ritüelin devam ettiği görülmüştür. Bu durumda müstakil bir şekilde bu mevkilerin kullanılmaya devam edildiği, şehir üzerinde etkin olmasalar da varlıklarını sürdürebildikleri düşünülebilir.

SONUÇ

Hıdırlık mevkilerinin Anadolu-Türk kentleri ile ilişkilerinin değerlendirildiği ve hıdırlıkların etkisini araştıran bu tez çalışmasında disiplinler arası bir bakış açısı ile gerçekleştirilen literatür taraması, ardından da tespit çalışması yapılmıştır. Bunun sonucunda konu, farklı alanların bakış açısı ile ele alınmış; farklı inceleme ve değerlendirme süzgeçlerinden geçilerek ortaya konmuştur. Bu çalışmada gerek birçok farklı alanda araştırma konusu olmuş olan ritüel kavramının karmaşıklığı, gerek kutsal mekânların karmaşık ve çelişkili morfolojileri gerekse yedi kıtada hüküm sürmüş ve nice kaynaktan beslenen kompleks bir yapıya sahip olan Osmanlı şehrinin yapısı araştırma kapsamını derinleştirmiştir. Yapılan karşılaştırmalı okumalar, farklı alanyazın taramaları, tarihî kaynak incelemeleri ve saha çalışması sonucunda elde edilen tüm veriler mimarlık süzgecinden geçirilerek hem bir durum tespiti yapılmış hem de konuyla ilgili genel bir yaklaşım ortaya konmaya çalışılmıştır.

Bilindiği üzere şehirlerle ilgili her çalışmanın başında, ortasında ya da sonunda mutlaka insan vardır. Şehri, insanlarla ve insanların varlıklarıyla ifade etmek esas olduğuna göre insanın var olduğu mekânlarda da din ve inançların varlığı, tabii olarak insanların dinî ve inanç amaçlı tutum ve davranışları olduğu söylenebilir. Bu dinî ve inanç amaçlı tutumların ritüellere kaynaklık ettiğini söylemek mümkündür. Ritüeller, bu inanç ve tutumların arasından sıyrılarak başlı başına bir fenomen olmuş ve ilkel kabilelerden modern toplumlara kadar her zaman insanların hayatlarında varlığını korumuştur. Bu süreklilik hâli, ritüellerin aralıksız devam etmesi aynı zamanda insanların geçici olduğunu bildikleri dünya ile kalıcı bağ kurabileceklerine inanmalarını sağlamıştır. Başlangıcı bilinmeyen bir geçmişten gelen ritüel, onu yerine getirenlerin, geçmişle ve birbirleriyle olan bağlarını kuvvetlendirirken gelecekte de yer alacaklarına ve dahi baki kalacaklarına inanmalarını sağlamaktadır. Ritüellerin varlığında etken olan bir unsur olarak mekânların da sayılması gerekir.

Ritüeller kadar mekânlar da insan hayatının vazgeçilmez unsurlarından biridir. Mekânlar, ortaya çıkarken birçok farklı olgunun etkisi ile şekillenir. Bu olgulara örnek olarak halk arasında kabul gören inançlar, kültürel kodlar, dinî gereklilikler sayılabilir. Ritüeller de bu olgulardan biri olarak kabul edilebilir. Kaynağı modern öncesi toplumlara kadar uzatılmış ve irrasyonel olarak kabul edilmiş olsa da kutsala yönelim, ona sığınmak ve onu muhafaza etmek modern toplumlarda da söz konusudur. Bu anlamda ritüel ve mekân metaforunun kutsallıkla bütünleştiği gözden uzak tutulmamalıdır. Bu bütünleşme, şehrin var oluş hikâyesinden başka bir şey değildir.

Kutsallık ve ritüel gibi insanlığın geçmişine ait tüm kültürel kodlarla beraber ortaya çıkan her şehir, kendine özel olmak üzere üzerine bina edildiği inanç esaslarını manevi cihetten maddi cihete çıkarmak ister. Bu esaslar; bir aziz, bir sahabe ya da evliya kültü olabildiği gibi tarihî bir şahsiyet, bir türbe, bir sembol, bir işaret de olabilir. Bu çıkarım aynı zamanda şehrin manevi yönünü kuvvetlendirmek içindir. Ayrıca bu esaslar yapay olarak ya da zorlamayla ya da tesadüfen ortaya çıkmaz.

Kaynağı kırsal bölgeler olsa da ritüeller, şehirlerde de varlıklarını sürdürmüş; kentsel mekânlar oluşturmuş, hatta kimi zaman da varolan mekânları dönüştürerek tanımlamıştır. Aynı kültüre veya farklı kültürlere ait şehirler birbirlerine benzemese dahi birbirine benzer olarak tekrarlanan ritüeller şehirlerde benzer mekânlar ortaya çıkarmıştır. Bu durum, tarih sahnesinde yer alan bütün şehirler için geçerli olduğu gibi Osmanlı şehri için de aynı şekilde geçerli olmuştur.

Osmanlı şehir oluşumu tarihsel akış açısından ritüellerin oluşumu ile oldukça benzerdir. Osmanlı, evvelini reddetmeden onu var olduğu ana taşımış ve üzerine yeni eklemlenen unsurlar ile asırlar boyunca devam eden şehir yapıları ortaya koyma çabasında olmuştur. Osmanlı Devleti, bu çabayı ortaya koymak amacıyla bu şehirleri geliştirirken ya da kurarken kamusal yapılarını taş gibi uzun soluklu malzemelerle, gündelik konutlarını ise daha kolay dönüştürülebilir ahşap gibi malzemelerle imar ederek genel bir anlayış olarak kabul ettiği dünya hayatının geçiciliğini de şehirlerine yansıtmıştır. Ancak bu durum her devlet ya da her imparatorluk gibi kalıcı olmanın da yegâne amaçlarından biri olmasının önüne geçmemiştir.

Osmanlı şehrinin kutsalı ya da kutsallıkları, hem kutsala özgü olarak ürkütücü, korkutucu ve büyüleyici bir sır ve güce sahip olmak hem de kendine özgü sembolik

anlamlara sahip olmak bakımından son derece önemli değerdir ve aynı şekilde önemli mekânlardır. Osmanlı şehirlerinin hemen hemen hepsinde bir tarihî şahsiyet ya da bir kutsal bulunmaktadır. Bunun nedenleri arasında maneviyat kadar fütuhat hareketlerini de saymak gerekir. Osmanlı şehrinde kutsal (kabirden ağaca, taştan suya kadar), kutsala yapılan ziyaretler ve kutsalın hikâyesi ayrı bir zenginliktir. Örneğin bugün Balkanlarda Sarı Saltuk; kahramanlık ve cesaret dendiğinde hâlâ akla ilk gelen isimdir. Menkıbeleri ve kerametleri makam ve mevkileriyle yaşamaktadır. Anadolu coğrafyasında bu durum ağırlıklı olarak "Horasan erleri" üzerinden yürütülmüştür. Bunun da sebebi Anadolu'nun Türkleşmesinde ve İslamlaşmasında Horasan erlerinin etkin olmasıdır. Bütün bu hasletlerin yanında Osmanlı şehirleri; bir anda ortaya çıkan, öncesi olmayan şehirler değildir. Fethedilen şehirler yeni anlayışla imar edilirken mevcut halk inanışları, kutsal kabul edilen yerleri korunmuş; böylece fethedilen şehrin halkı, inançları ile Osmanlı şehrinde yer almaya devam etmiştir. Bu inançlar içinde en fazla öne çıkanlardan biri Hıdırellez inancı ve ona bağlı olarak ortaya çıkan Hıdırellez pratikleri (ritüeli)dir.

Kökü İslâm öncesi eski Orta Asya, Orta Doğu ve Anadolu yaz bayramlarına dayanan Hıdırellez ritüeli de Osmanlı halkı tarafından oldukça kabul görmüş bir inançla yoğrulmuştur. Hızır ve İlyâs isimlerinin halk ağzında aldığı şekilden dolayı da bu ismi almıştır. Başlı başına mevsimsel bir ritüel olan Hıdırellez, aynı zamanda da icra edilirken yerine getirilen ritüelleşmiş birçok uygulamaya sahiptir. Bu uygulamalar, kutlanan bölgelere göre çeşitlilik gösterse de temelde baharın başlangıcının kutlanması ortaktır. Baharın başlangıcı kabul edilen 6 Mayıs günü kutlanan Hıdırellez, temelde Hızır-İlyas miti ile ilişkili olmakla beraber folklorik mirasımızda yer alan birçok farklı kült ile de ilişkilendirilebilir.

Hıdırellez ritüeli; Anadolu'nun birçok yerinde, kasaba ve köylerin yakınındaki ağaçlık ve yeşillik yerlerinde, şehirlerdeki müstahkem tepelerde kutlanmaktadır. Bu ritüelin gerçekleştiği yerler zamanla *hıdırlık* veya *hızırlık* adını almıştır. Farklı isimlere rağmen halk arasında en çok kullanılan ve yaygın olan isim hıdırlıktır.

Hıdırlıklar, sadece bir mevki, tepe ya da mesire alanı olmaktan ziyade tarihsel süreç içerisinde toplum tarafından kabul görmüş olan inançlarla gerçekleştirilen ritüellerin mekânlarıdır. Çünkü her ritüel, onu besleyen mitlerle beraber ortaya konan

bir dramadır ve bunun için de bir sahneye ihtiyaç duymaktadır. Hıdırlıklar, Hıdırellez ritüelinin sahnesi olarak mekânlaşmış; etrafı duvarlarla çevrili, üst örtüsü olan bir mekân olmasa da insanların yılın belli bir gününde ziyaret ettiği, kutsal kabul ettiği, bazen kendiliğinden ayrılan bazen de ayırıcı bir elemanla diğer alanlardan ayrılan ancak nihayetinde bu ritüele özel bir alan haline gelen kutsal mekânlardır.

Şehirlerde oluşan kutsal mekânlar, şehirlerin kuruluşunda etkin olduğu gibi gelişme yönlerinde de etkindir. Önce kutsalın mı yoksa şehrin mi oluştuğu konusu belirsizdir. Eliade'a (2003: s.357) göre şehrin kutsal olanı insanları bir şekilde kendinden haberdar etmekte, bir şekilde insanlar tarafından görülmekte, keşfedilmekte ve bilinmektedir. Bu keşif, görülme ve bilinmeden sonra o şehir ya da o şehirdeki kutsal mekân (cami, türbe, çeşme, tepe vb.) ziyaretgâh haline dönüşmektedir. Ziyaretgâh haline dönüşümün aynı zamanda bu mekânlarda ritüelin varlığını ve sürdürülmesini perçinleyen bir etki oluşturduğu düşünülebilir.

Osmanlı Devleti, geçmişle bağını koparmayarak kalıcılığını daha kolay sağlayabilmek adına devlet politikası olarak kabul ettiği dinî doktrinler içerisinde yer almamasına rağmen Hıdırellez ritüelini ve halkın teveccühünü önemsemiş; şehirlerin kuruluşunda kutsal alan olan hıdırlıkları yok saymamıştır. Tarihsel süreç içerisinde Hıdırellez ritüeli ve bu ritüelin mekânı olan hıdırlıklar, Osmanlı şehirlerinin vazgeçilmez unsurlarından biri olmuştur. Bu durum Osmanlı şehrinin değişmez sembollerinin kutsal değerlerle olan ilişkilerinin bir sonucu olarak görülebilir.

Ritüellerin profan alanları kutsallaştırarak ihtiyaç duydukları mekânları ortaya çıkardığını ve bu mekânların bazen tapınak mimarisinin bir unsuru, bazen kentin meydanında bir işaret noktası bazen de profan olandan kutsal olana geçişi sağlayan eşik olduğunu söylemek mümkündür. Farklı birçok ritüelin ortaya çıkmasını sağladığı farklı her mekân, ölçeği ne olursa olsun şehirlerin gelişiminde önemli bir role sahip olmuştur. Bu durumun çarpıcı örneği, hıdırlıklardır. Hıdırlıklar, münzevi ve yüksek konumlarda teşekkül ederek hem ulaşılabilir hem de ulaşımı güç yerlerdir. Ritüeli sebebi ile profan yerlerden ayrılarak kutsal kabul edilmiş ve bu kabulün etkisi ile insanların gündelik yaşamlarında sürekli olarak mesken edindikleri yerlerden farklılaşmıştır. Hıdırlıklarda Hıdırellez ritüelinin de katkısı ile ortaya çıkan kutsal ya da dinî yapılar mekânların

varlığını korumasını sağlamış; çoğu örnekte de kentsel yerleşime dâhil olmasını engellemiştir.

Çalışma kapsamında yapılan tespit, tasnif ve haritalandırma çalışmaları sonucunda analiz edilen hıdırlıklardan ritüeli devam eden ve tarihi kent dokusu üzerinde sınırlayıcı bir etkiye sahip olan veya tarihi kent dokusuna eklemlenen hıdırlıkların büyük oranda II. mesafe bölgesinde yer aldığı görülmüştür. Bu durum bu mevkilerin mekânlaşırken şehrin içindeki yaşamla kurduğu yakınlık ilişkinin sonuçlarından biridir. Bağ kuramayacak kadar uzaktaki hıdırlıklar bir süre sonra mekân olmaktan çıkarak kaybolurken aynı şekilde şehrin merkezinde veya merkeze görece yakın bir konumda kalan hıdırlıklar da zamanla şehrin içindeki yerleşme faaliyetlerine yenik düşmüşlerdir. Ritüeli devam eden ve tarihi kent dokusu üzerinde sınırlayıcı bir etkiye sahip olan hıdırlıkların daha yüksek oranda tepelerde bulunması; bu mevkilerin topografik yapısının ritüelin etkisini arttırarak kentsel gelişim açısından sınır ögesi olma durumunu kolaylaştırmıştır. Ancak hıdırlık mevkilerinin en genel özelliklerinden birinin topografik olarak yüksek bir konumda olması gözden uzak tutulmamalıdır. Bu sebeple, ritüeli devam etmeyen veya tarihi kent dokusu ile bağımsız bir ilişki kuran hıdırlıklar da çoğunluk olarak müstahkem bir konumda teşekkül etmiştir. İnceleme yapılan hıdırlıkların %64.2 sinde mimari bir yapı bulunmaktadır. Mimari yapı bulunan hıdırlıkların ise %82.1 inde dini yapılar bulunmaktadır. İcra edilen ritüelin etkisi ile kutsal kabul edilen bu mevkilerde ritüel ilk önce mevkileri kutsallaştırarak mekânlaştırmış, sonrasında ise ortaya çıkan fiziki yapı sayesinde kendini ve ritüelini korumaya devam etmiştir. Nitekim herhangi bir yapının bulunmadığı mevkiler zamanla daha büyük oranda şehre dâhil olmuşlardır. İnceleme yapılan hıdırlıklardan ritüelini kaybetmiş hıdırlıklar, ritüelin devam ettiği hıdırlıklara oranla büyük oranda kentsel yerleşime dâhil olmuştur. Devam eden ritüel, hıdırlığın özgün fonksiyonunu ve kutsallığını koruyarak kentsel yerleşim açısından engelleyici bir etki sağlamıştır.

Osmanlı şehirlerinin şematik bir şehir yapısından ziyade geçmişinden gelen birçok unsuru bünyesinde barındırarak, dönüşerek gelişen bir gelişim süreci olduğunu söylemek mümkündür. Bu süreçte hıdırlıkların, şehrin yapılaşması açısından bir tasarım girdisi olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu mekânlar tarihsel süreç içerisinde yaşananların, bu süreçte ortaya çıkan semboller ve benzeri etkilerin birleşimi ile kendine has bir temsil oluşturmuştur. Bu temsil, gündelik hayatı, dolayısı ile gündelik hayatla

doğrudan ilişkili olan mekânı bir üst ölçekte ise yerleşim yerlerini ve şehirleri etkileme ya da dönüştürme potansiyeline erişmiştir. Bu potansiyelin Osmanlı şehrinde ritüeller yoluyla en küçük ölçekten en büyük ölçeğe kadar mekânların şekillenmesinde katkısının olduğu düşünülebilir. Bu katkının tek yönlü bir etkiye sahip olduğunu düşünmek yeterli olmayacaktır. Bu etken kimi zaman sınırlayıcı olmuş, kimi zaman merkez oluşturarak etrafında bir yerleşim teşekkül edilmesini sağlamıştır. Bazı örneklerde ise sadece koruyucu kutsal bir mekân olarak şehrin aksi yönde gelişmesini sağlayan itici bir güç olmuştur.

Sonuç olarak kadim bir ritüel olan hıdırellezin ve onun mekanı olarak hıdırlıkların Anadolu – Türk kentleri ve günümüz şehirleri üzerinde bir bazen sınırlayan bazen de çekim noktası oluşturan bir güç ve etkisi olduğu görülmüştür. Bu durumun, salt kutsalın korunmasıyla sınırlı kalmayıp şehirlerin kimlik ve fiziksel mekân oluşumlarıyla ilişkilendirilmesi mekânın ruhunun korunması için de bir zorunluluktur. Hıdırlıkların korunması, bu mekânlara ait olan ritüelin devam etmesinin sağlanması somut ve somut olmayan kültürel mirasın bir arada geleceğe aktarılması açısından oldukça önemlidir. Şehrin asla unutmadığı gerçeği göz önüne alındığında bu zorunluluğun şehirlerin geleceğini inşa etmekte başarılı olduğu görülecektir. Bu anlamda geçmiş aynı zamanda gelecektir. İbni Haldun'un (2011, ss. 14) "Geçmiş, geleceğe suyun suya benzediğinden daha fazla benzer." ifadesi de bu gerçeği ortaya koyan çarpıcı bir tespittir. Geçmişinden gelen kültürel kodlarıyla geleceğe taşınan şehirler toplumsal hafızanın ve mimarinin de geleceğe ulaşmasını kolaylaştıracaktır.

KAYNAKÇA

Acıpayamlı, O. (1974). *Türkiye'de Doğumla İlgili Âdet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü.* Atatürk Üniversitesi. No: 355, Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 68, Araştırmalar serisi, No: 57, Ankara: Sevinç Matbaası.

Açma, B. (Ed.) (2013). *Şehircilik*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.No: 2559, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1529.

Akdağ, M. (1995). *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi.* İstanbul: Cem

Akgündüz A. (1992). *Arşiv Belgeleri Işığında Şeyh Hâmid-i Velî Somuncu Baba ve Neseb-i Âlîsi,* İstanbul: Osav.

Akgündüz, A. (2006). *İslam Hukuku'nda Kölelik – Cariyelik Müessesi ve Osmanlı'da Harem*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı.

Akman, E. (2016). Kastamonu Araç'taki Adak Yerleri: Boğdam Türbesi*, Erciyes Aylık Fikir ve Sanat Dergisi.* 466, 10-11.

Alkan, S. (2018). *Antalya Hıdırlık Kulesi.* [Fotoğraf]. Kişisel Fotoğraf Arşivi.

Alodalı, A.N. (2015). Mimarlıkta Sembolizm : Kutsal'ın Mimariyle Buluşması ve Kabe Örneği, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

And, M. (2012). *Oyun ve Bügü.* İstanbul : Yapı Kredi.

Aras, E. (2002). Türklerde Hıdırellez geleneği. *Milli Folklor*, 54, 43.

Aristoteles (1963). *Organon I Kategoryalar.* Hamdi Ragıp ATADEMİR (Çev.). Ankara: Milli Eğitim

Aristoteles (2009). *Politika*. Mete Tunçay (Çev.). İstanbul: Remzi

Arslan, M. (2013). Modern Mekânda Kutsal Deneyimi Kernek'te Yeniden Üretilen Kutsal, Mit Ve Ritüel. *Birey ve Toplum Dergisi*, 3(6), 7-36.

Aslan, F. (2012). İstanbul'da Hıdırellez Geleneğinin Geçmişi, Bugünü Ve Yarını: Ahırkapı Örneği. *Folklor/Edebiyat,* 18(71), 201-235.

Aydın, M. (2005). *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, Konya: Nüve Kültür Merkezi.

Badem, M. (2013). .Hıdırlık Tepesi. http://dunyarehberi.blogspot.com/2013/03/hdrlk-tepesi-aksehir-konya.html, Erişim tarihi: 10.05.2020.

Banarlı, S. (1983) *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I*, İstanbul : Milli Eğitim.

Barthold, V. M. (1963). *İslam Medeniyeti Tarihi* (2. Baskı). M. Fuad Köprülü (Çev.). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.

Bayat, F. (2005). *Mitolojiye Giriş,* Çorum: Karam Araştırma ve Yayıncılık.

Baykara, T. (1990). Hıdırellez ve Türk Kültürü. *Milli Kültür*, 72, 5-6.

Benian, E. (2018). *Çorum Hıdırlık Cami* [Fotoğraf]. Kişisel Fotoğraf Arşivi.

Boratav, P. N. (1984).*100 Soruda Türk Folkloru*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Bracken, G. (Ed.) (2015). *Introduction: Asian Cities: Colonialto Global*. Amsterdam: Amsterdam Press.

Braudel, F. (1990). *Akdeniz: Mekân ve Tarih.* Necati Erkurt (Çev.). İstanbul: Metis.

Burgess, E. W. (1923). The Growth of The City, The City, ed.by Park-Burgess-McKenzie, Proceedings of the American Sociological Society, Cilt 18, 85-97. The University of Chicago Press, Chicago,

Can, Y. (1995). *İslâm Şehirlerinin Fiziki Yapısı*. Ankara: TDV.

Canatan, K. (1995). *Bir Değişim Süreci Olarak Modernleşme*. İstanbul: İnsan.

Cansever, T. (2010). *Osmanlı Şehri*, İstanbul: Timaş Yayınları.

Castells, M. (2001). The Urban Ideology, Ida Susser (Ed.), *The Castells Reader on Cities and Social Theory içinde,* (s. 34-44). Oxford: Blackwell.

Cengiz M. A., Adıgüzel Y.ve Gülseren M.(1965). *Somuncu Baba (Şeyh Hamid-i Veli).* Ankara: Şeyh Hamid-i Veli Camii Derneği.

Childe, V. Gordon (1950),The Urban Revolution, *The Town Planning Review*, Vol.21, No. 1 (April), s. 3-17.

Collins P. (2012). Din ve Ritüel: Çok Yönlü Bir Yaklaşım. İhsan Çapcıoğlu (Ed.), *Din Sosyolojisi: Çağdaş Gelişmeler içinde (s.121-149)*, Ankara: İmge.

Cox J., (2004).*Kutsalı İfade Etmek.* Fuat Aydın (Çev.) İstanbul: İz.

Çay, A. (1990).*Hıdırellez Kültür-Bahar Bayramı*, Ankara.

Çelepi, M.S. (2009). Hatay'da Hızır İnanışları. *Turkish Studies,* Volume 4/3, 532-549.

Çelik, C. (2012). İslam Şehri'nden Şehir İslamı'na: Tarihsel Tecrübeden Sosyolojik Pratiğe Şehrin Medeniyet Kodları. *Milel ve Nihal*, 9(3), s.137-156.

Çobanoğlu, A. V. (1994). Dua Kubbesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde.(Cilt. 9, s. 539-540). İstanbul: İSAM.

Demir, F. (2017). Osmanlı Egemenliğindeki Balkan Kentleri İle İngiliz Kolonyal Kentleri Üzerine Anakronik Bir Karşılaştırma Denemesi," Osmanlı Dönemi Balkan Şehirleri Sempozyumu Bildirileri Kitabı. Ed.: Zafer Gölen ve Abidin Temizer, Cilt.3, s. 1175-1220, Ankara: Gece Kitaplığı.

Demirci K. (2013). *Eski Mezopotamya Dinlerine Giriş Tanrılar, Ritüel, Tapınak.* İstanbul: Ayışığı Kitapları (Kitabevi)

Demirtaş, H. (2015). *Arşiv Belgeleri Işığında Şeyh Meknun (Bektut)/Açıkbaş Zaviyesi ve Türbes*i. Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu Bildiriler*,* Tokat, ss. 485-499.

Dernschwam, H. (1992). *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*. Yaşar Önen (Çev.). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Döğüş, S. (2015). Anadolu'da Hızır İlyas Kültü ve Hıdırellez Geleneği. *Türk Kültürü ve HBV Araştırma Dergisi*, 74, 77-100.

Durdu, A. (1998). Bolu İlinde Bulunan Türbeler Üzerine Bir Değerlendirme. ,https://www.academia.edu/41490562/BOLU_%C4%B0L%C4%B0NDE_BULUNAN_T%C3%9CRBELER_%C3%9CZER%C4%B0NE_B%C4%B0R_DE%C4%9EERLEND%C4%B0RME, Erişim Tarihi: 10.05.2020.

Durkheim, E., (2010). *Dinsel Yaşamın İlk Biçimleri* (Çev. Özer Ozankaya), İstanbul: Cem.

Eliade, M. (1991). *Kutsal ve Dindışı*. Mehmet Ali Kılıçbay (Çev.).Ankara: Gece.

Eliade, M. (2003). *Dinler Tarihine Giriş*. Lale Arslan (Çev.). İstanbul: Kabalcı.

Emiroğlu K. ve Aydın S. (2003). *Antropoloji Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat.

Erdoğan, A., Günel, G. ve Kılcı, A. (2008). *Tarih İçinde Ankara.* Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi Ankara Tarihi ve Kültürü Dizisi: 1.

Ergenç, Ö. (1984). Osmanlı Şehrindeki "Mahalle"nin İşlev Ve Nitelikleri Üzerine. *Osmanlı Araştırmaları IV.* Halil İnalcık-Nejat Göyünç ve Heath W. Lowry (Ed.), İstanbul: Endereun.

Ergin, O. (1939). *Türkiye Maarif Tarihi*, İstanbul: Osmanbey Matbaası

Ergun, P. (2004). *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*. Ankara: AKM Yayınları.

Erkoç, E. (2016). *Çorum'da Hıdırlık'ın Manevi İklimi*, Uluslararası Bütün Yönleriyle Çorum Sempozyumu / 28 - 30 Nisan 2016 Çorum.

Ertürk, H. (1997). *Kent Ekonomisi*. Bursa: Ekin.

Eryiğit, S. (2015). Ritüel, İnsan ve Toplum. *Türk Yurdu*, Yıl 104 - Sayı 339.

Evliya Çelebi (2012). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi Bursa Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit* (Hazırlayanlar: Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı), İstanbul: Yapı Kredi.

Eyice, S. (1969). Çorum'un Mecidözü'nde Aşıkpaşa-oğlu Elvan Çelebi Zâviyesi. *Türkiyat Mecmuası*, 15, 221-244.

Eyice, S. (1994). Edirne, Mimari. *TDVİA*, C.10, ss.431-442.

Faroqhi, S.,McGowan B., Qutaert D. & Pamuk, Ş. (2000). Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1600-1914, Cilt.2, (Ed.) Halil İnalcık, Donald Quataert, (Çev. Ayşe Berktay, Süphan Andıç, Serdar Alper,), İstanbul: Eren.

Faroqhi, S, (2004). "Krizler ve Değişim 1590-1699", *Osmanlı İmparatorluğu Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1600-1914,* 2, İstanbul: Eren.

Geertz C. (2010). *Kültürlerin Yorumlanması.* Hakan Gür (Çev.). Ankara: Dost.

Gaster T.H. (2000). *Thespis - Eski Yakındoğu'da Ritüel, Mit ve Drama.* İstanbul: Kabalcı.

Giddens, A. (2000). Sosyoloji, Hüseyin Özel ve Cemal Güzel (Çev.). İstanbul: Ayraç.

Gökbilgin, M.T. (1994). Edirne. *TDVİA*, C.10, ss.425-431.

Gökçe, T. (2012). *Hızır İlyas Kültünün Yerleşim Birimlerine Yansıması: Osmanlı Döneminde Anadolu Şehir ve Kasabalarında Hıdırlık.* (Ed.) Mehmet Ali Bayhan. *Türkiye'de İskân ve Şehirleşme Tarihi*, s. 42-76. İstanbul: Kitabevi.

Grunebaum, G.von (1955). The Structure of The Muslim Town, *The American Anthropologist*, LVII, 141-158.

Gül, M. (2001). İslam Şehrinin Doğuşu. "*Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi".* Sayı: 6, s.78-87.

Güler, M. (2011). Kentsel Haklar, Kapitalizm Ve Katılım. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi.* 66(1), 49-71.

Gülten, S. (2017). Hızır-İlyas Zaviyeleri, Aya Yorgi ve Bektaşîler. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşi Veli Araştırma Dergisi*, 83,82.

Günay, N. (1997). *Yalvaç*. *Uluslararası Pisidia Antiocheia Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 2-4 Temmuz 1997.*

Güneş, S. (2019). Hagios Georgios (Aya Yorgi) Kilisesi – Hızır ile İlyas (Hıdır Ellez) / Alanya. https://blog.delphinhotel.com/hagios-georgios-aya-yorgi-kilisesi-hizir-ile-ilyas-hidir-ellez-alanya/ Erişim Tarihi: 10.10.2019.

Gürçayır Teke, S. (2016). Değişen Kültürel Mekânlar, Dönüşen Gelenekler: Ankara'da Hıdırellez Kutlamaları ve Hamamönü Hıdırellez Şenlikleri. *Ankara Araştırmaları Dergisi* 2016, 4(1), 44-59.

Haldûn, İ. (2011). *Mukaddime.* (Cilt: 1). Sevim Belli (Çev.). İstanbul: Onur.

Hançerlioğlu, O. (2000).*Dünya İnançları Sözlüğü*, İstanbul: Remzi.

Honko, L. (1979). Theories Concerning the Ritual Process, *Science of Religion Studies in Methodology*, L. Honko (Ed.). The Hauge/Paris/New York: Mouton Publishers.

Honko, L. (2009). Ritüellerin Oluşum Süreci, *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 3*, Ruhi Ersoy (Çev.), Ankara: Geleneksel Yay.

Humphreys, R. S. (1991). *Islamic History*, Princeton, NJ: Princeton University Press.

Harvey, D. (2003). *Sosyal Adalet ve Şehir*. Mehmet Moralı (Çev.). İstanbul: Metis.

Hasluck, F.R. (2015). *Bektaşîlik Tedkikleri*. Râgıp Hulûsi (Çev.) Kâmil

Akarsu (Sadeleştiren). Ankara: Kuran Edebiyat.

Hasol, D. (1979). *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*. İstanbul: Yapı-Endüstri Merkezi.

Işık, Y. (2012). *Bir Tutam Tunceli*, Ankara: TC Tunceli Valiliği tarafından Proje Adı: "Geçmişten Geleceğe Tunceli" Projesi çerçevesinde Anıt Matbaa'sına bastırılmıştır.

İbn Batuta (1971). *İbn Batuta Seyahatnamesi'nden Seçmeler,* Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

İnan, A. (1976). *Eski Türk Dini*. İstanbul: Milli Eğitim.

İnan, A. (1986).*Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

İnalcık, H. (1995). İstanbul: Bir İslam Şehri. İbrahim Kalın (Çev.), *İslam Tetkikleri Dergisi,* Mahmut Kaya (Ed.), Cilt:9, s.243-268, İstanbul: Edebiyat Fakültesi.

İsbir, E. (1991). *Şehirleşme ve Meseleler*. Ankara: Gazi Büro.

Jammer, M. (1993), *Concepts of Space: The History of Theories of Space in Physics*, Dover Publications, NY.

Kallek, C. (2007). Pazar, *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde, (Cilt. 34, s. 194-203). İstanbul: İSAM.

Kankal, A. (2004). *Kastamonu'daki Dinî-Tasavvufi Mekânlar ve Bunların Şehrin Gelişimindeki Rolü*. Uluslararası Türk Dünyası İnanç Merkezleri Kongresi Bildirileri, Ankara.

Kara, İ. & Birinci, A. (2005). *Bir Eğitim Tasavvuru Olarak Mahalle/ Sıbyan Mektepleri,* İstanbul: Dergâh.

Karaca, F. (2011). Teşrifat, *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde, (Cilt. 40, s. 570-572). İstanbul: İSAM.

Karaman, K. (2010). "Ritüellerin Toplumsal Etkileri" *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* Mayıs 2010, Sayı:21, s.227-236.

Kaya, E. (2017). *Kentleşme ve Kentlileşme*. İstanbul: İşaret.

Keleş, R. (2006). *Kentleşme Politikası*. Ankara: İmge.

Keleş, R. (1980). *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Kottak, C. P. (2013), *Antropoloji İnsan Çeşitliliğinin Önemi*, Derya Atamtürk Vd. (Çev.), Ankara: De Ki.

Köken, T. (T.Y.). Amasya Ziyaretgâhları. file:///C:/Users/PC/Downloads/Amasya_Ziyaretgahlari_Turbe_Makam_Yatir.pdf, Erişim Tarihi: 10.05.2020.

Kuban, D. (1968). Anadolu-Türk Şehri, Gelişmesi, Sosyal Ve Fiziki Özellikleri Üzerine Bazı Gözlemler, *Vakıflar Dergisi*, 7, 53-73.

Kumlu K. B. Y.,Tüdeş, Ş. &Keleş, R. (2018). Komşuluk Birimi Ölçeğinde Yapılı Çevreyi Biçimlendiren Planlama Kararlarına İlişkin Sonuçların Ölçülmesine Yönelik Çok Değişkenli Bir Yöntem Önerisi. *Planlama,* 28(3), 328–347.

Kurt, İ.B. (2009). *Beypazarı İlçesinde Kırsal Turizm. (*Yayımlanmamış YL Tezi). T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı Beşeri Ve İktisadi Coğrafya Bilim Dalı.

Kutlu, M. (2012). *Şehir Mektupları*, İst., Dergah Yayınları.

Kutluer, İ. (2003). Mekân, *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde.(Cilt. 28, s. 550-552). İstanbul: İSAM.

Küçükdağ, Y., Değerli, A. ve Şahin B. (2015). *Vesaik-i Bektaşiyan'a Göre Osmanlı Devleti'nde Bektaşi Tekkeleri*, Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.

Lane, C. (1981). *The Rites of Rulers, Ritual in Industrial Society- The Soviet Case*, Cambridge: Cambridge University.

Lefebvre, H. (1996). Right To The City, E. Kofmanand E. Lebas (Ed.), *Writings on Cities içinde* (s. 122-132), Oxford: Blackwell.

Lefebvre, H. (2014), *Mekânın Üretimi*(2. Baskı). Işık Ergüden (Çev.). İstanbul: Sel.

Maden, F. (2016). Alevilik-Bektaşilik'te Hızır İnancı ve Hızır (Hıdır) İsmiyle Anılan Alevi-Bektaşi Tekke, Türbe ve Ocakları. *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, 2016/14, ss.119-162.

Malinowski, B. (1926). *Myth in Primitive Psychology*, Londra

Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü.* Osman Ahınkay ve Derya Kömürcü (Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat.

Marx, K. (1986). *1844 Felsefe Yazıları.* Murat Belge (Çev.), Ankara: V

Marx, K. & Engels, F. (1999) *Alman İdeolojisi* (4. Baskı).Sevim Belli (Çev.), Ankara: Sol.

Metin, T. (2014). The Impact Of City Formation In Great Seljuks On The City Culture Of Anatolian Seljuks. "*The Journal of Academic Social Science Studies"* Sayı: 26, s. 357-370.

Mol, H. (1976). *Identity and The Sacred: A Sketch For A New Social- Scientific Theory of Religion*, Oxford: Basil Blackwell.

Ocak, A. Y. (2011). *Ortaçağlar Anadolu'sunda İslam'ın Ayak İzleri*. İstanbul: Kitabevi.

Ocak, A.Y. (2012). *İslam Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır – İlyas Kültü*. İstanbul: Kabalcı.

Ocak, A. Y. (1998). Hıdırellez [maddesi]. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt.17, s. 313-315). İstanbul: İSAM.

Oğuz, M. Ö. (2014). *Bozok Yazıları*. Ankara: Geleneksel.

Olgun, H. (2016). İbadet, Ritüel ve Kurban, Milel ve Nihal, 13 (2), 82-99.

Orkun, H. N. (1994). *Eski Türk Yazıtları*, Ankara: Türk Dil Kurumu.

Oruç, H. (2013). Bosna Sancağında Şehirlerin Kuruluşunda Vakıfların Rolü: Yeni Bazar ve Saraybosna Örneği, *"Vakıf Medeniyeti ve Şehir Sempozyumu"*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü.

Ögel, B. (1993). Türk Mitolojisi, Cilt I., Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ögel, B. (1995). Türk Mitolojisi, Cilt II., Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Önal, M. N. (2003). Dağ Kültü, Eren Kültü ve Şenliklerinin Muğla'daki Yansımaları. *Bilig*. Sayı:25, s.99-124.

Öncü, A. & Weyland, P. (2005). *Mekân, Kültür, İktidar: Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler.* Leyla Şimşek-Rathke, Nilgün Uygun (Çev.). İstanbul: İletişim.

Örnek, S. V. (1995). *Türk Halkbilimi*. Ankara: Kültür Bakanlığı.

Özbek, Y. (2000). Develi'de Türk Mimarlık Eserleri. *Sanatsal Mozaik Dergisi*, İstanbul, 2000, ss. 59.

Özcan, K. & Yenen, Z. (2010). Anadolu-Türk Kent Tarihine Katkı: Anadolu Selçuklu Kenti,(XII. Yüzyılın Başından XIII. Yüzyılın Sonuna Dek), *Megaron Journal*, 5(2), 55-66.

Özgür, Ş. (2007). *Oleg Grabar Ve İslam Sanatı Yorumu*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İzmir.

Özgüven, B. (2018). *Osmanlı Macaristan'ında Kentler, Kaleler.* Ege Yayınları.

Öztürk, Ö. (2007). *Kentsel Kimlik Oluşumunda Güzel Sanatların Yeri: İzmir Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Price, S.R.F., (2004), *Ritüel ve İktidar*, İstanbul : İmge.

Raglan L. (2010). *Mit ve Ritüel*, Evrim Ölçer (Çev.), Millî Folklor, 2004, Yıl 16, Sayı 61.

Rahimi M. (2019). İran Türklüğünde Geleneksel Türk İnançlarının Etki Ve İzleri, Millî Folklor, 2019, Yıl 31, Sayı 124.

Rappaport, R. A. (1967). Ritual Regulation of Environmental Relations Among a New Guine a People, *Ethnology,* 6(1), 17-30.

Rappaport R. A. (1971). Ritual, Sanctity, Andcybernetics, American Anthropologist. *New Series*, 73(1), 59-76 .

Rappaport R. A. (1999). *Ritual And Religion In The Making Of Humanity*, Cambridge, United Kingdom: Cambridge University Press.

Rasim, A. (2007). *Falaka* (Ed.) Hasan Selim Hacıoğlu, Türk Klasikleri Dizisi 9, İstanbul: İskele.

Raymond, A. (2010). İslâm Şehri Kavramı, *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 38, s. 449-451). İstanbul: İSAM.

Roth L. M. (2002), *Mimarlığın Öyküsü* Ergün Akça (Çev.). İstanbul: Kabalcı.

Roux, J. P. (1994). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini* (Çev. Aykut Kazancıgil), İstanbul: İşaret.

Rumscheid, F. (1996). *Milas 1995.* Araştırma Sonuçları Toplantısı XIII, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara.

Sánchez, M. J. M., Frost C., Xiao J. (2018) Architecture, Festival and the City: Introduction, *Architecture and Culture*, 6:3, 361-370.

Sauvaget, J. (1941). *Alep. Essai sur le developpement d'une grande ville syrienne, des origines au milieu du XIX e siecle.* Paris: Librairie Orientaliste Paul Geuthner.

Schechner, R. (1977).*Essays on Performance Theory*. New York: Drama Books Specialists.

Sebilci Bolu Kültür Derneği (2015). Bolu Fırka Tepesi, *Bolu Kültür Dergisi*, Sayı 8

Segal, R.A. (2012). Dinsel Mit-Ritüel Kuram, Naim Atabağsoy (Çev), Millî Folklor, 2012, Yıl 24, Sayı 94.

Sencer, Y. (1979). *Türkiye'de Kentleşme*. Ankara: Kültür Bakanlığı.

Seyirci, M. (1990). Antalya'da Hıdırellez kutlamaları. *Türk kültüründen Derlemeler.* "Hıdırellez özel sayısı." içinde (ss. 137-143). Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yay.

Sezal, İ. (1992). *Şehirleşme*. İstanbul: Ağaç.

Smith, R. (1894). *Lectures on the Religion of the Semites* (First Series The Fundamental Institutions). London: Adam and Charles Black.

Simmel, G. (1950).The Metropolis and Mental Life, K. H. Wolff (Ed.), *The Sociology of GeorgSimmel içinde*, Illinois: TheFreePress.

Sümbül, M. (1997). Halk Oyunlarının İşlevleri, *Folklor/Edebiyat*11, 126.

Şahin, İ. (2010). Osmanlı'da Şehir, *TDV İslâm Ansiklopedisi içinde*(Cilt. 38, s.446-449 İstanbul: İSAM.

Şahinalp, M.S. & Günal, V. (2012). Osmanlı Şehircilik Kültüründe Çarşı Sisteminin Lokasyon Ve Çarşı İçi Kademelenme Yönünden Mekânsal Analizi, *Millî Folklor*, 93, 149-168.

Şehsuvaroğlu, H. Y. (1979). Eski İlk Mektepler Ve Mektebe Başlama Merasimleri, İçinde: *Asırlar Boyunca İstanbul* (Cumhuriyet Gazetesi eki), Atatürk Kitaplığı, 91, İstanbul.

Tanpınar, A.H. (1962). Şehir, *Varlık Dergisi*, Sayı 568 - Yıl 1962

T.C. Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2015). *Sille (*Editör İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü). Konya, T.C. Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları Yayın No: 258.

TDK (2019). Türk Dil Kurumu Sözlüğü. https://www.tdk.gov.tr, (Erişim Tarihi: 25.11.2019).

Topçu, S. (2005). *Develi'deki Türk Eserleri*.(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) T.C. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı,Temmuz 2005 Kayseri.

Topcu, S. & Numan, İ. (2020). Hz. Hatice/Mevlîd-i Fâtıma Evi'nin Dönüşümleri Hakkında, *Bab Journal of FSMVU Faculty of Architecture and Design*. 1(2), 125-141.

Tuncay, M. (1992). *Dramatik Olan*. İzmir: Dokuz Eylül Ünv. GSF.

Turner V. (1969). *The Ritual Process: Structureand Anti-Structure*, Newyork: Cornell University.

Turner V. (2018). *Ritüeller – Yapı ve Anti Yapı.* Nur Küçük (Çev.), İstanbul: İthaki.

Uçkaç, L.(2006). *Kentsel Tasarımın Kent Kimliği Üzerine Etkileri: Keçiören Örneği.*(Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi) Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Uluçay, Ç. (2001). *Harem II***,** Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Uzunçarşılı, İ.H. (1932). *Kütahya Şehri*, İstanbul: Devlet Matbaası.

Üngür, E. (2011). Mekân Kavramının Disiplinler Arası Tarihsel Değişimi Üzerinden Mimarlık & Mekân İlişkileri, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.

Üstün Demirkaya, F. Ve Tuluk, Ö.İ. (2012). Beylikler Devrinde kentin yapılarla gelişimi. *METU J*FA 2012.

Üstündağ, N. (2005). Osmanlı'da şehir ve şehri geliştiren unsurlardan biri olarak ayanlar: Vidin ve Rusçuk örneği(18.yüzyıl), *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2, 149 - 168

Van de Ven, C. (1978), *Space in Architecture: The Evolution of a New Idea in the Theory and History of the Modern Movements*, Van Gorcum Assen, Amsterdam.

Wakamaysu, H. (2014). Antropolojik Yaklaşımla Hızır İnancı: Dersim Bölgesinde Uygulanan Dinî Ritüeller. *Hünkâr Alevilik Bektaşilik Akademik Araştırmalar Derg*isi, C.1, S.2, ss.15-25.

Walker W.S. – Uysal A. E. (1973). An Ancient God in Modern Turkey:Some Aspects of the Cult of Hizir. *JAF* 86, 273-289.

Weber, M. (2000). *Şehir Modern Kentin Doğuşu*. (Ed.) Don Martindale ve Gertrud Neuwirth, Musa Ceylan (Çev.), İstanbul: Bakış.

Weber, M. (2010). *Şehir, Modern Kentin Oluşumu*. (9. Baskı). Musa Ceylan (Çev.). İstanbul: Yarın.

Weber, M. (2012). *Din Sosyolojisi* (Çev. Latif Boyacı), İstanbul: Yarın

Wirth, L. (1938).Urbanism as a Way of Life, P. Hattand A. J. Reiss (Eds.), *Cities and Society içinde.*New York: Free Press.

Wirth, L.(2002). *Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentleşme, 20.Yüzyıl Kenti*. Bülent Duru ve Ayten Alkan (Çev.). Ankara: İmge.

Wulf, C. (2015). *Tarihsel Kültürel Antropoloji*. İstanbul: Dipnot.

Yavaş, A. (2007). Anadolu Selçuklu Köşklerinin Plan Tipleri Üzerine Tespitler. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 47, S. 1, s. 203-227.

Yavuz, F., Keleş, R. & Geray, C. (1973). *Şehircilik Sorunları- Uygulama ve Politika*, Ankara: Sevinç Matbaası.

Yörükan, A. (2005). *Şehir Sosyolojisinin ve İnsan Ekolojisinin Teorik Temelleri*, Ankara: Nobel.

İnternet Kaynakları

http://www.amasyakulturturizm.gov.tr/, Erişim Tarihi: 10.05.2020.
http://www.antalya.gov.tr/ Erişim Tarihi: 10.10.2019.
https://www.erolsasmaz.com/?kategori=%C4%B0ZM%C4%B0R%C4%B0N%20%20T%C3%9CRBELER%C4%B0&alt_kategori=SEFER%C4%B0H%C4%B0SAR%20T%C3%9CRBELER%C4%B0, Erişim Tarihi: 10.12.2019.
https://kirklareli.bel.tr/kent-tarihi-ve-haritasi/#, Erişim Tarihi: 10.05.2020
http://www.kocasinan.gov.tr/hizir-ilyas-kosku, Erişim Tarihi: 10.05.2020
https://www.ntv.com.tr/galeri/seyahat/selcuklu-sultaninin-3-oglunu-baristiran-770-yillik-kopru-hidirlik,kPPCFTQh5kO55X2k43gNyA/LouPoFi6ekCw0EDnLTsWyg, Erişim Tarihi: 10.05. 2020.
https://safranboluturizmdanismaburosu.ktb.gov.tr/TR-166065/hidirlik-tepesi.html, Erişim Tarihi: 10.05.2020
https://antalya.ktb.gov.tr/TR-67576/genel-bilgi.html , Erişim Tarihi: 10.08.2020
https://www.etstur.com/Akra-Hotel , Erişim Tarihi: 10.08.2020
https://www.diyarbakirkulturturizm.org/Yapit/Details/KILISELER/21/Surp-Sarkis-Kilisesi/216 , Erişim Tarihi: 10.05.2020
https://www.gaziantep.bel.tr/tr , Erişim Tarihi: 10.05.2020
https://www.antakya.com/bilgi-85-hz-hizir-aleyhisselam-ve-samandag-turbesi , Erişim Tarihi: 10.05.2020
http://mozaik.hatiab.org.tr/2017/05/02/hizir-aleyhisselam-turbesi-sahil-ve-musa-agacinin-ortasinda-bir-deniz-turbesi/ , Erişim Tarihi: 10.05.2020
Tarihi Mekanlar Kişisel Ansiklopedi Erol ŞAŞMAZ (erolsasmaz.com), Erişim Tarihi: 10.08.2020 .
https://kastamonu.ktb.gov.tr/TR-63826/tosya.html , Erişim Tarihi: 10.10.2020
https://tosyahaber37.com , Erişim Tarihi: 10.10.2020
https://manisa.ktb.gov.tr , Erişim Tarihi: 10.10.2020
http://www.malatyakultur.com/malatya-tanitim/darende-somuncubaba , Erişim Tarihi: 10.10.2020
https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/yozgat/gezilecekyer/camlik-milli-parki , Erişim Tarihi: 10.10.2020

EK 1 KATALOG

Katalog No:01 Afyonkarahisar Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Afyonkarahisar	İl	860 m								

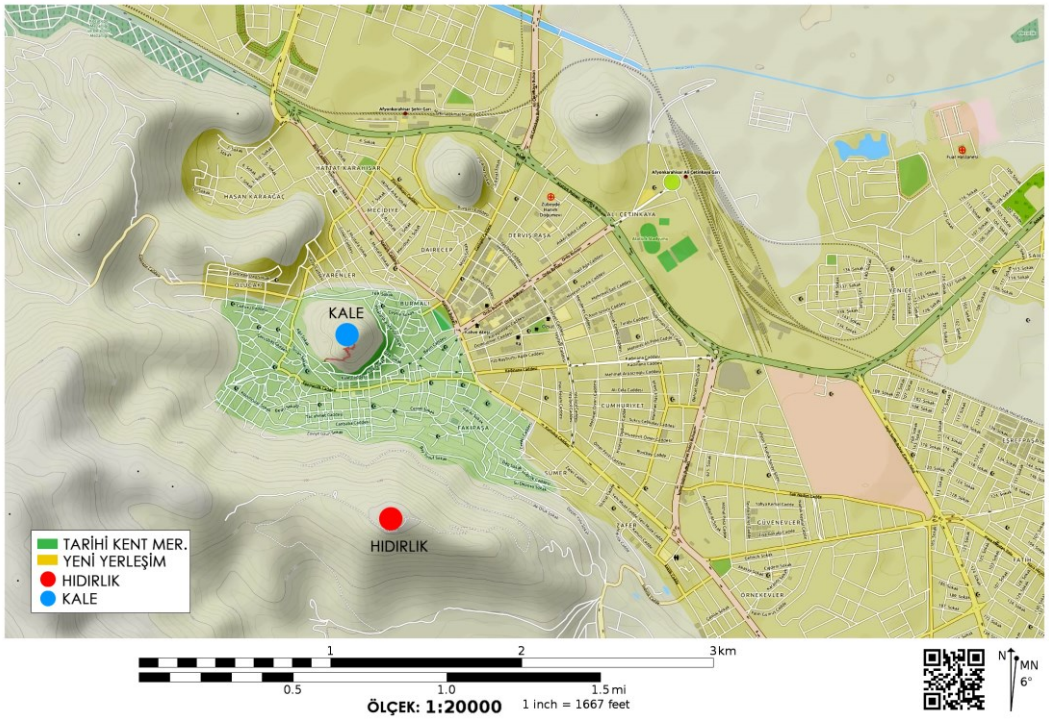

Afyonkarahisar'ın Hıdırlık tepesi, merkez ilçede bulunan ve aynı zamanda seyir alanı olan yüksekçe bir tepedir.

Kaleden Hıdırlık Mevkine Bakış (Hatipler Çibik, 2018)

Katalog No:01 Afyonkarahisar Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Afyonkarahisar	İl	**860 m**								

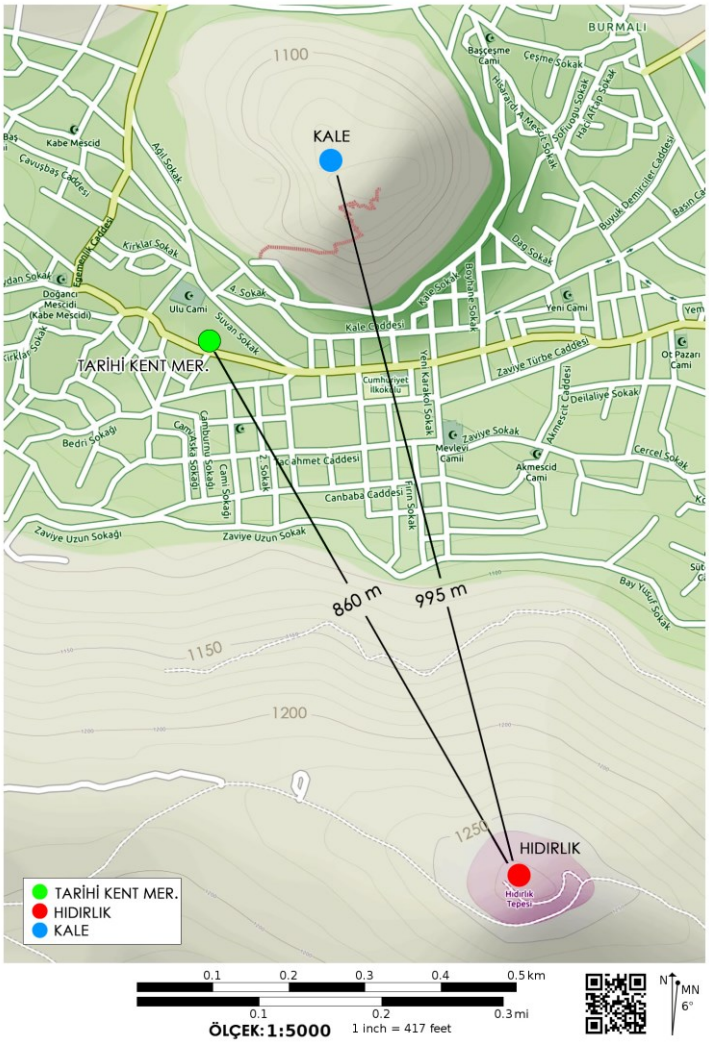

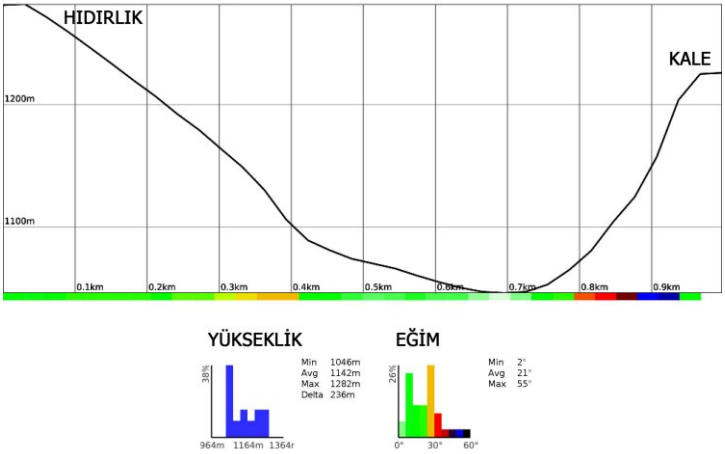

Katalog No:01 Afyonkarahisar Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	**Düz bir satıhta**	**Tepede**	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Afyonkarahisar	İl	600 m		**X**		X	X			X

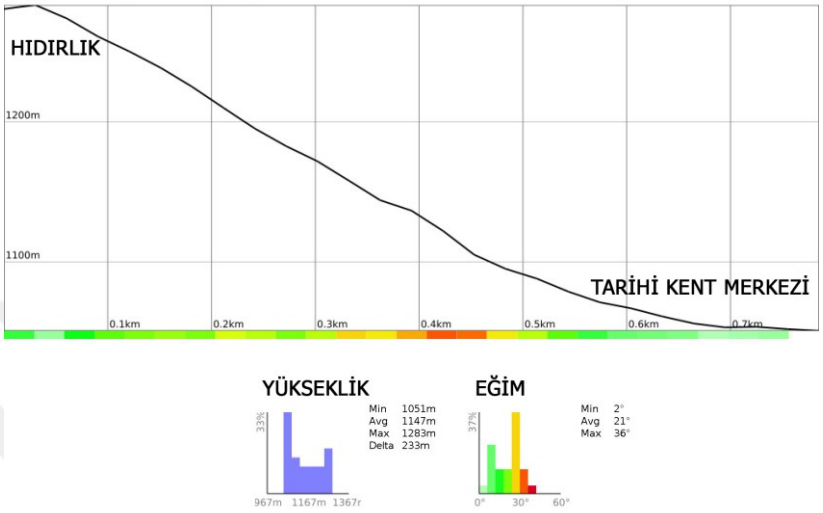

Kaleden hıdırlıkın görünüşü (Hatipler Çibik, 2018)

Hıdırlıktan kalenin görünüşü (Hatipler Çibik, 2018)

Katalog No:02 İlyasköy Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Amasya	Köy	340 m								

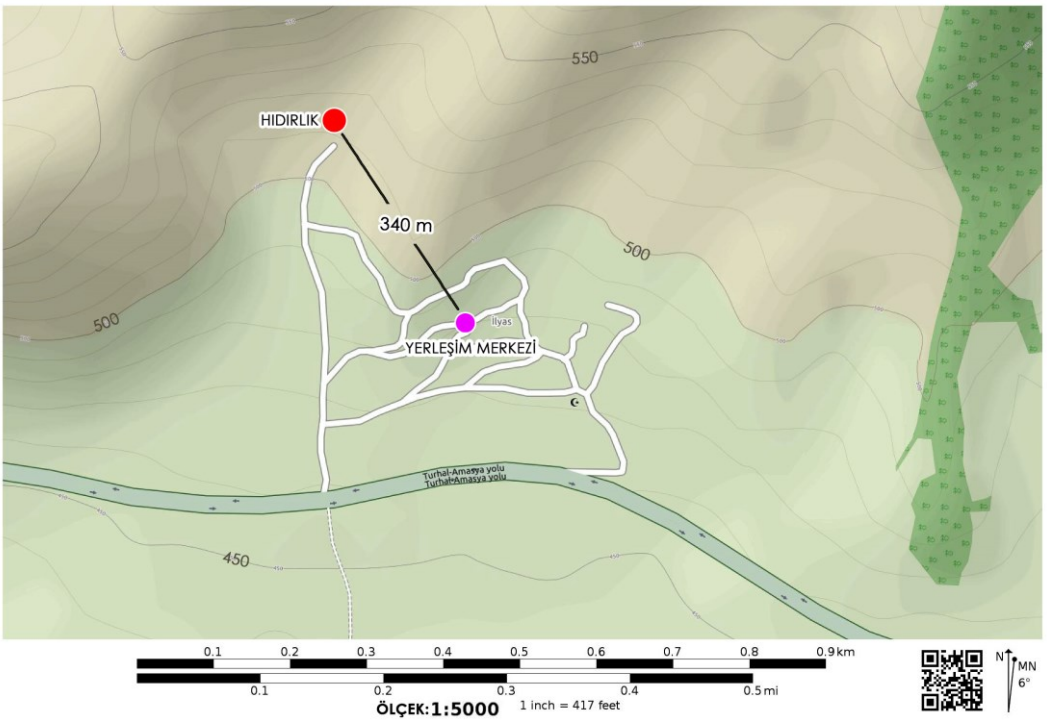

Amasya'nın hıdırlık mevki merkez ilçeye bağlı İlyasköy'dedir. İlyasköy'de bulunan hıdırlık mevkii yerleşim bölgesine göre yüksek bir tepelikte yer almaktadır. Bu hıdırlık alanında Hızır İlyas Baba Türbesi bulunmaktadır. Türbe dikdörtgen planlıdır. Türbenin üstü semerdam şekilli bir çatı ile örtülüdür (http://www.amasyakulturturizm.gov.tr).

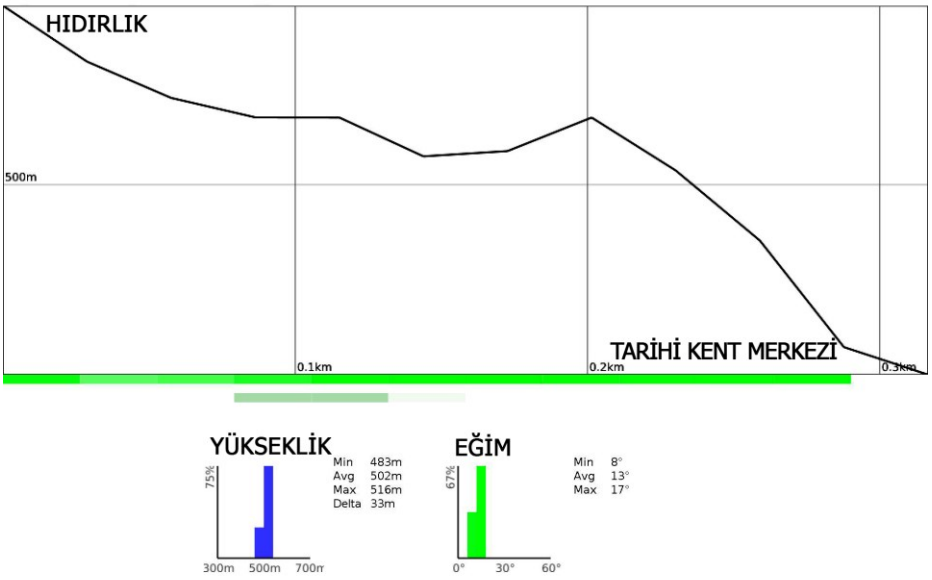

Katalog No:03 Böke Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Amasya	Köy	205 m								

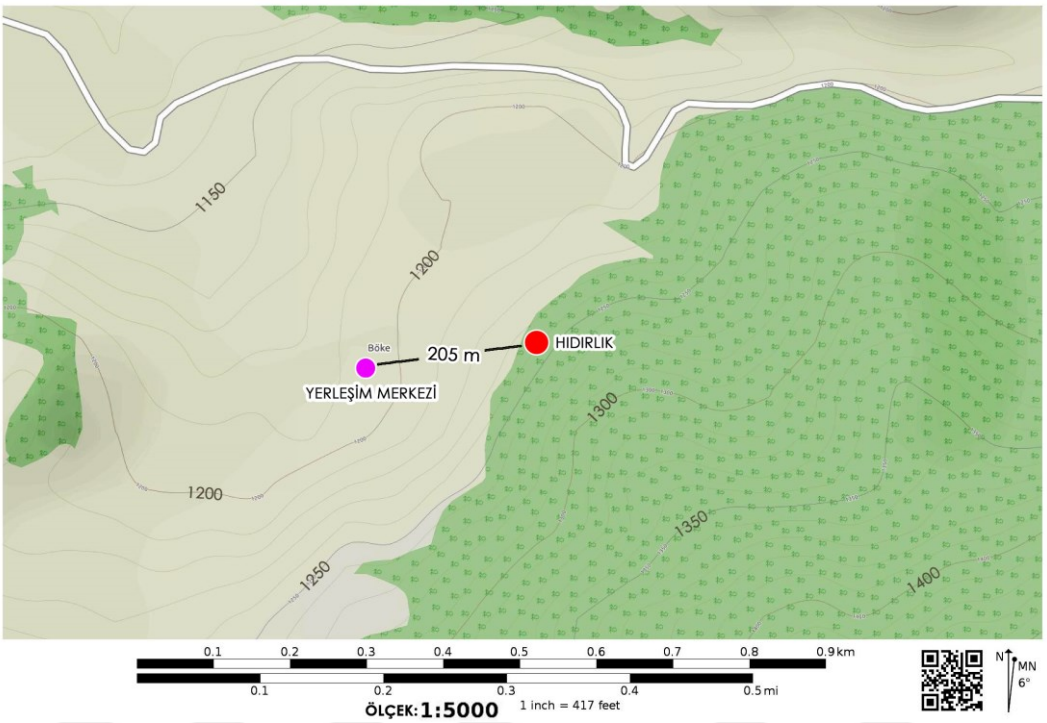

Amasya Merkez İlçesi Böke köyü Hıdırlık mevkiinde, hıdrellez kutlaması yapıldığı gibi güz mevsiminde de özel olarak ziyaret edilmektedir (Köken, T.Y.: s.49).

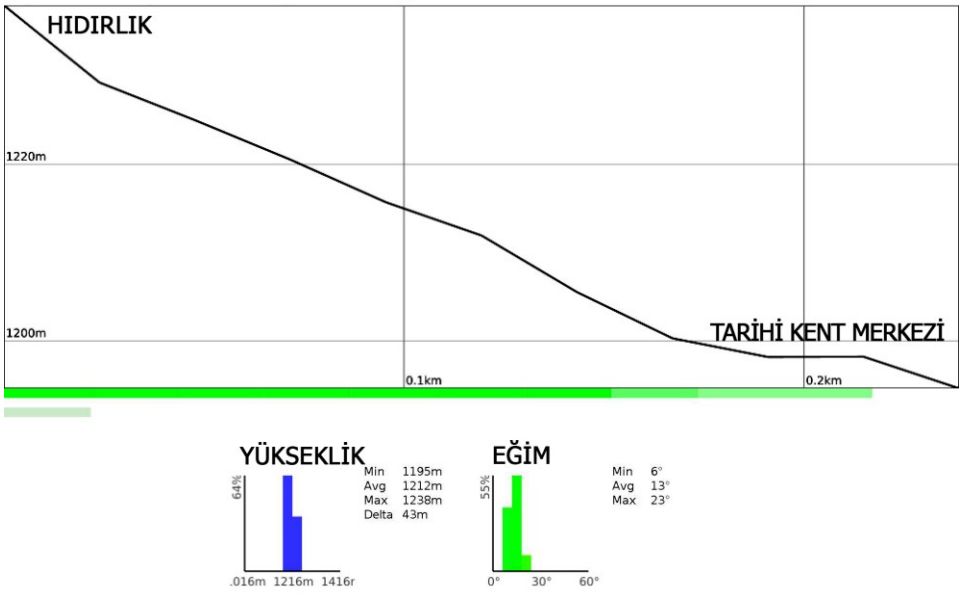

Katalog No:04 Merzifon Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Amasya	İlçe	3000 m								

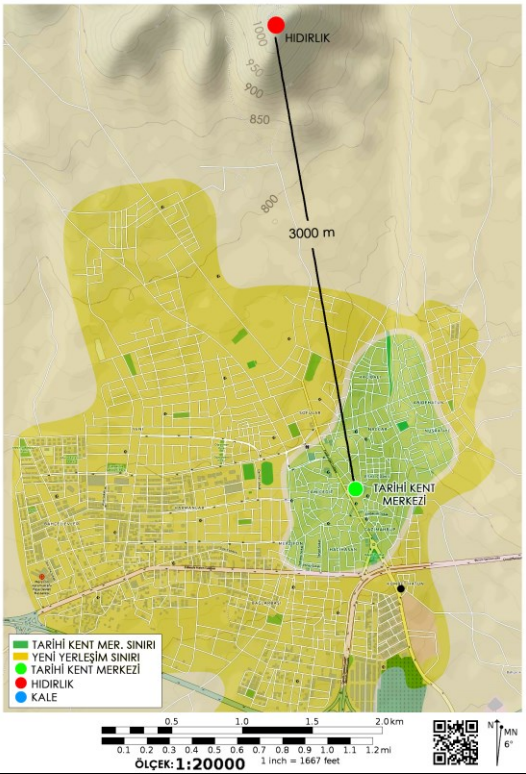

Amasya'ya bağlı Merzifon'da Hıdırlık Tepesi, Merzifon dışında, Merzifonu kuşbakışı gören bir mevkidedir. Bu mevkinin eteğinde bir kabir bulunmaktadır (Ocak, 2012).

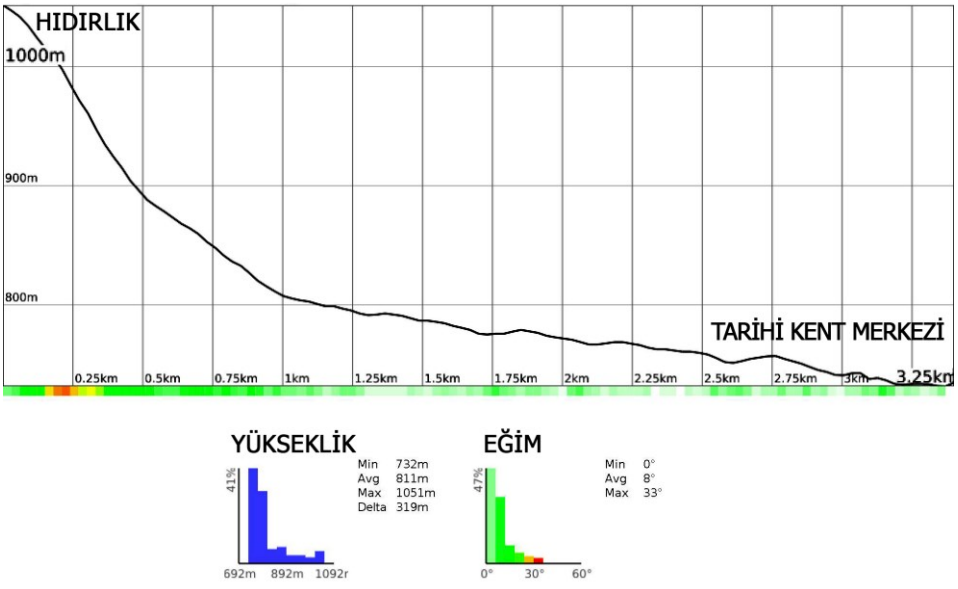

Katalog No:05 Altındağ Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Ankara	İlçe	980								

Ankara'nın en önemli hıdrellez mekânı merkezde ve Ankara kalesinin tam karşısında yer alan Hıdırlık Tepesidir. Ankara Kalesi'nin tam karşısındaki yaklaşık 985 m yüksekliğe sahip bir tepedir. Mevki Ankara Hıdırlığı / Hıdırlıktepe olarak bilinmektedir. Mevkide planlı bir yerleşim yok aksine tamamen gecekonduların hâkim olduğu bir alan haline dönüşmüştür.

Ankara Hıdırlık Tepesi için Hazreti Hızır makamı diye yazan Evliya Çelebi (2012) şöyle devam eder: "*Ankara Kalesi'nin doğu tarafında kaleye eğimli bir yüksek dağ üzerinde Hazret-i Hızır makamı ziyareti: Bölge halkının dinlenme ve mesire yeri her yeri gören yüksek bir türbedir ki bütün Ankara ovası bukalemun renginde yapraklar görülür.*"(Kahraman ve Dağlı,2012).

1900'lerde Ankara Merkez Hıdırlık Tepesi (Erdoğan, Günel, ve Kılcı, 2008)

Katalog No:05 Altındağ Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Ankara	İlçe	980								

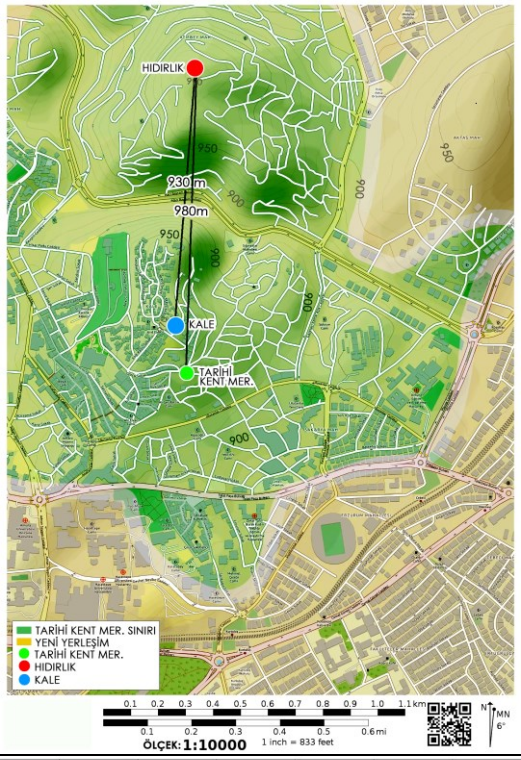

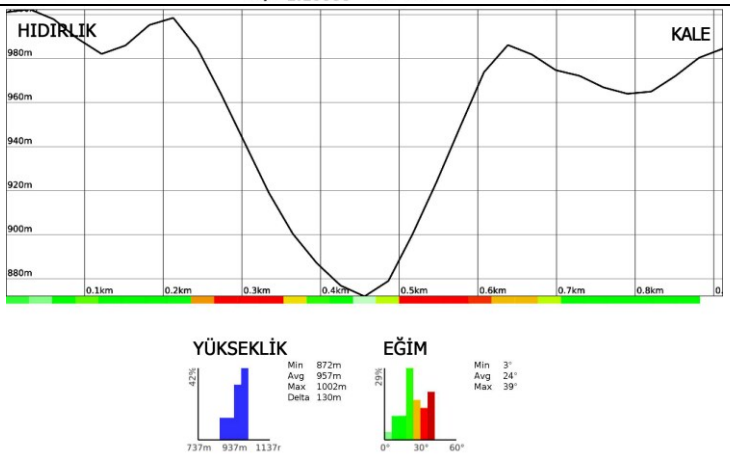

Kale ve Hıdırlık (Hatipler Çibik, 2018)

Katalog No:06 Ayaş Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Ankara	İlçe	500 m								

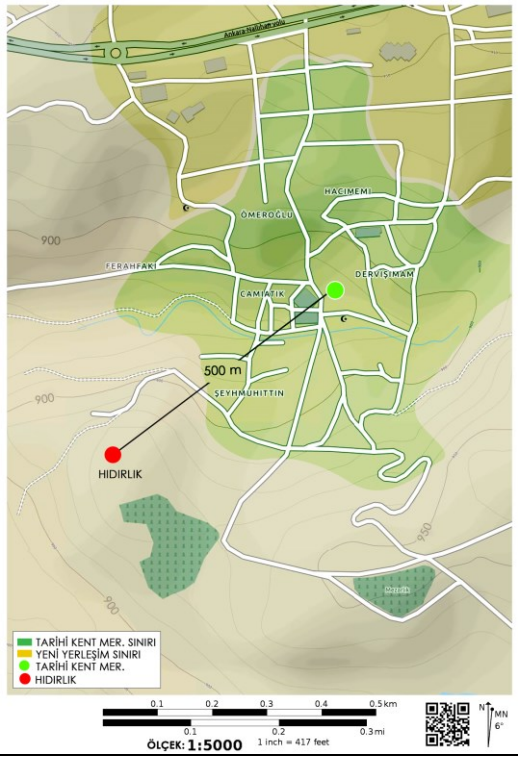

Ankara'ya bağlı ilçelerde ve köylerde Hıdırellez yaygın bir biçimde bilinmektedir. Hıdrellez kutlamalarının yapıldığı alanlardan biri olan mevki Ayaş merkezde 'siğire' ya da 'dağın başı' adıyla bilinmektedir (Teke,2016). Müstahkem bir tepe olan bölgede yerleşim bulunmamaktadır.

Ayaş Hıdırlığı (Hatipler Çibik, 2018)

Katalog No:06 Ayaş Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Ankara	İlçe	500 m								

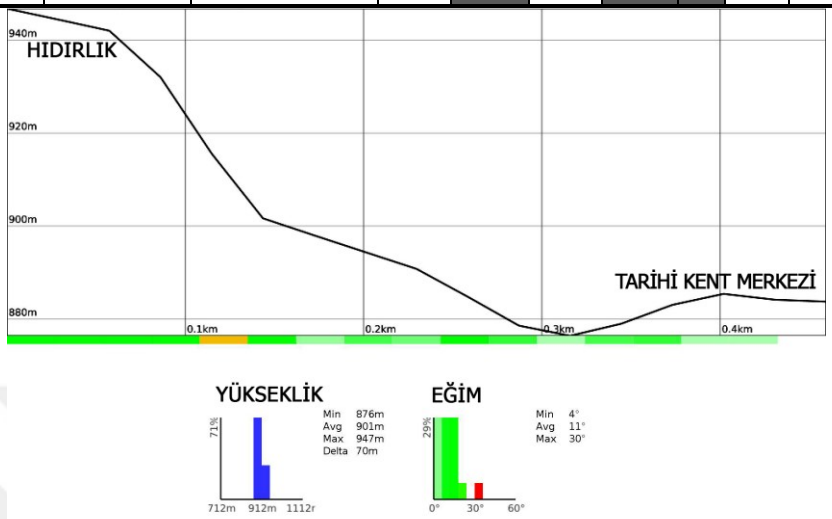

Ayaş tarihi kent dokusu ve Hıdırlık Mevki (Hatipler Çibik,2018)

Hıdırlıktan Ayaş'a bakış (Hatipler Çibik,2018)

Katalog No:08 Beypazarı Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Ankara	İlçe	350 m								

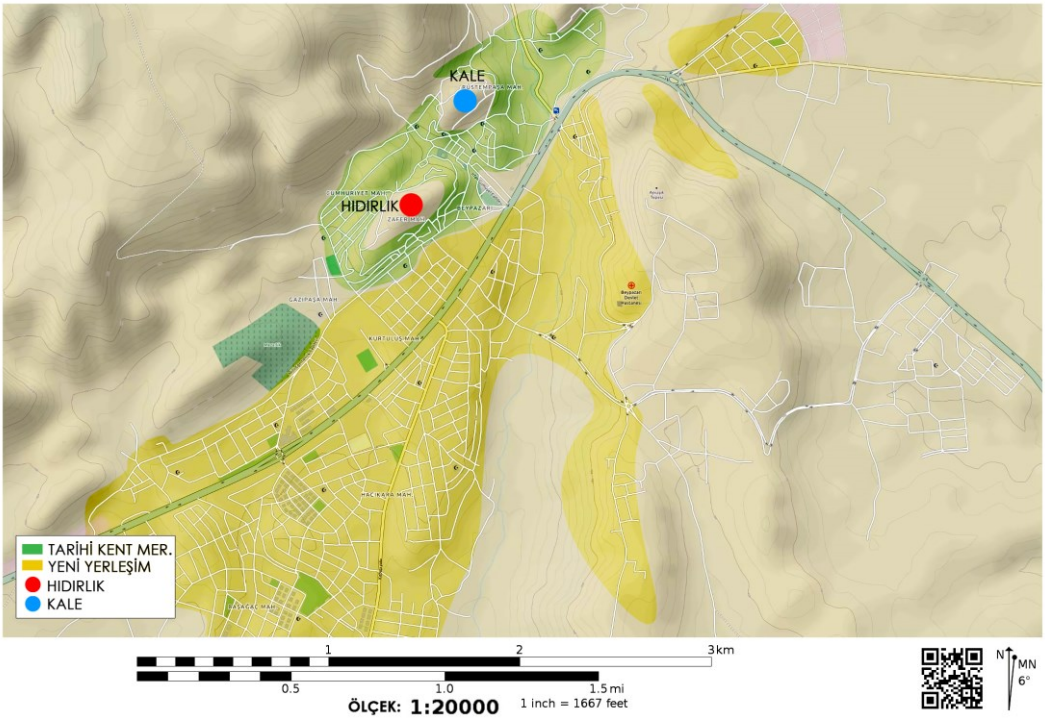

Beypazarı Hıdırlık tepesi, şehrin merkezinde, şehre hâkim, yaklaşık 400 m yükseklikte bir mevkide yer almaktadır. Beypazarı Hıdırlık Tepesi, günümüzde hem seyir terası hem de dinlenme yeri olarak hizmet vermektedir (Kurt, 2009). Halk arasında, Hızır'ın dua etmek için bu tepeye çıktığına inanılmaktadır.

Hıdırlıktepesi'ne bakış (Hatipler Çibik,2018)

Katalog No:08 Beypazarı Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Ankara	İlçe	350 m								

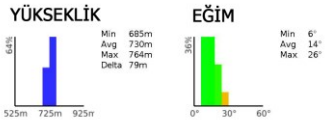

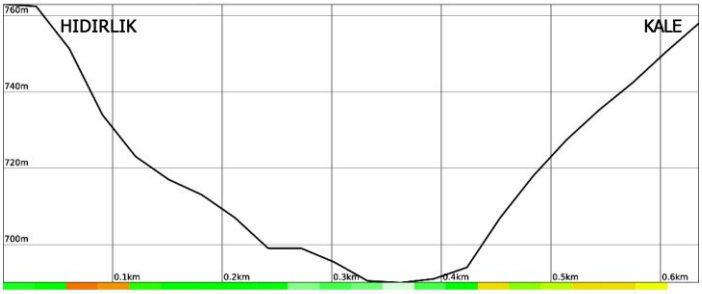

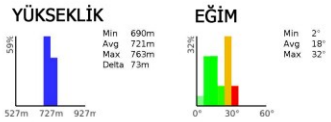

Katalog No:09 Mamak Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Ankara	İlçe	2500 m								

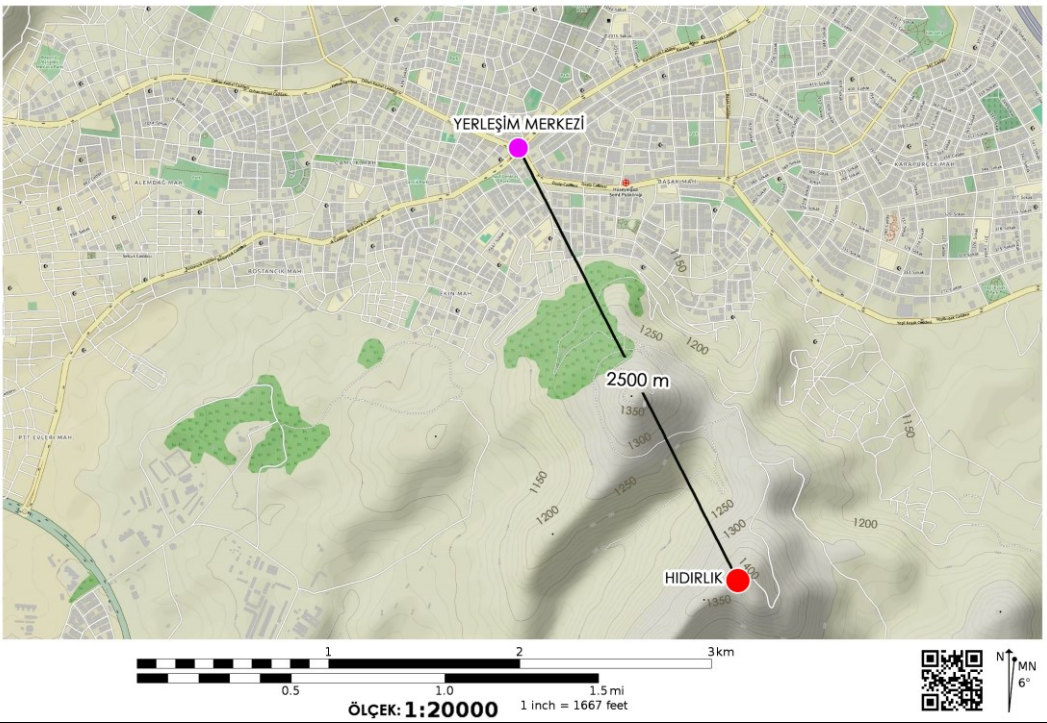

Hıdırlık mevkii, yaklaşık 1392 m yüksekliğinde, Ankara'nın Tekke Dağı'nda Hüseyin Gazi tepesinde bulunmaktadır. 14. yüzyılda kapsamlı bir Bektaşi tekkesine ev sahipliği yapan mevkide bugün sadece Bektaşi türbesi olan Hüseyin Gazi türbesi yer almakta ve Hıdrellez ritüeli devam etmektedir.

Hıdırlık tepesi ve Hüseyin Gazi Tekkesi (Hatipler Çibik,2018)

Katalog No:09 Mamak Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Ankara	İlçe	2500 m								

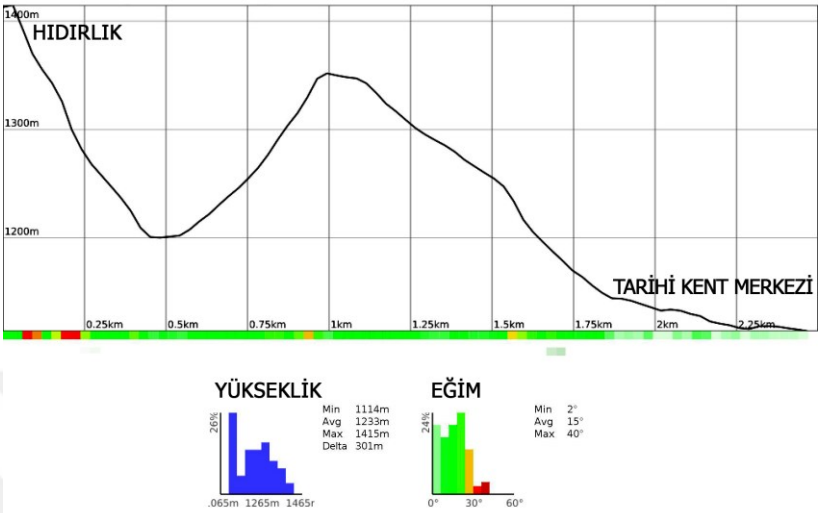

Dilek ağacı (Hatipler Çibik,2018)

Hıdırlık mevkinden şehre bakış (Hatipler Çibik,2018)

Katalog No:10 Muratpaşa Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Antalya	İlçe	530 m								

Muratpaşa hıdırlığı, Antalya'nın Muratpaşa ilçesinde Kaleiçi bölgesinde yer almaktadır. Yeşil bir alan olan mevkide bir kule bulunmaktadır. Bu yapı, Antalya kara surlarının en güneyinde ve başlangıç noktasında, denize çok yakın mesafede alt kısmı kare üst kısmı üst kısmı silindir şeklinde olan iki katlı bir kuledir (https://antalya.ktb.gov.tr/TR-67576/genel-bilgi.html).
Antalya'nın Hıdrellez şenlikleri bu bölgede kutlanmıştır ve halen bu bölge aynı amaçla kullanılmaktadır.

Antalya Hıdırlık Kulesi (http://www.antalya.gov.tr.)

Katalog No:10 Muratpaşa Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Antalya	İlçe	530 m								

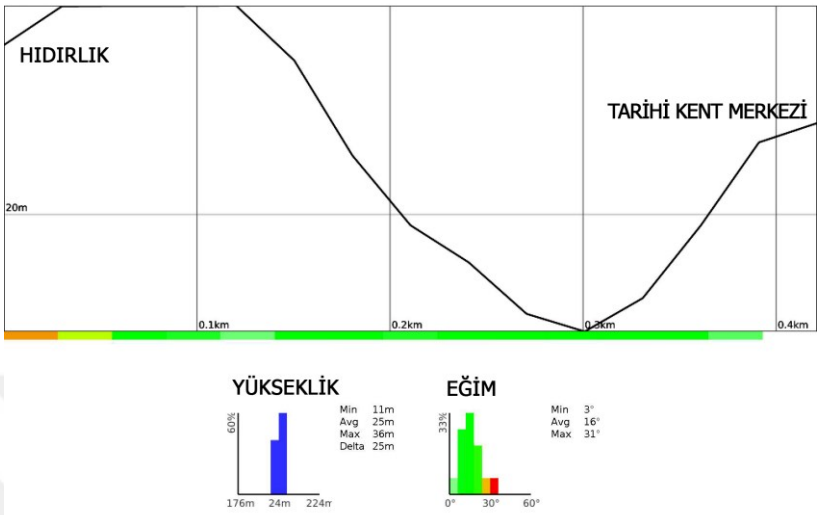

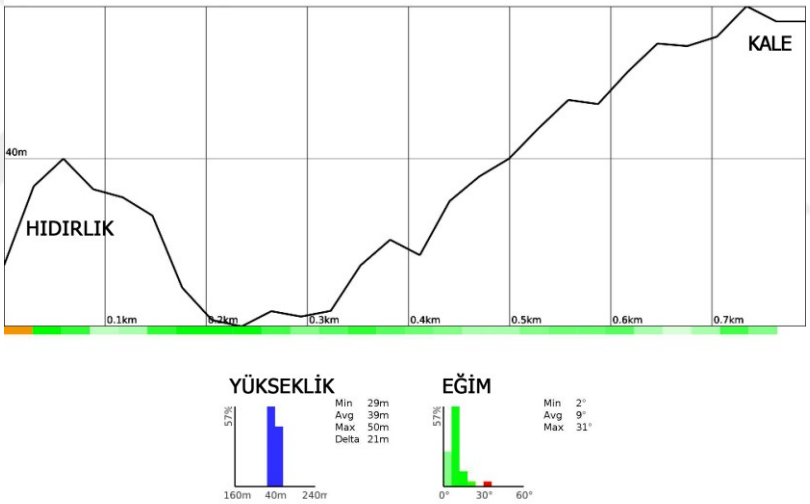

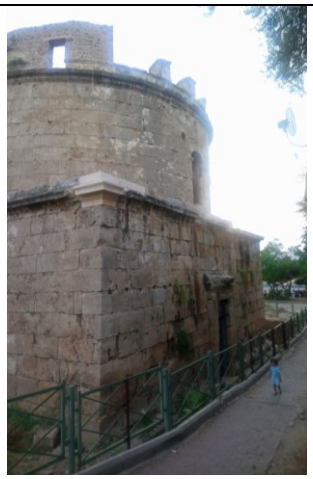

Hıdırlık Kulesi (Alkan, 2018)

Katalog No:11 Urumkuşu Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Antalya	İlçe	3050 m								

Antalya'da halkın Hıdırellez kutladığı Urumkuşu'na otel yapılmış ve mekân artık bu amaç için kullanılamaz olmuştur (Seyirci, 1990, s. 138)

Urumkuşu Hıdırlığı (https://www.etstur.com/Akra-Hotel)

Katalog No:11 Urumkuşu Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Antalya	İlçe	3050 m								

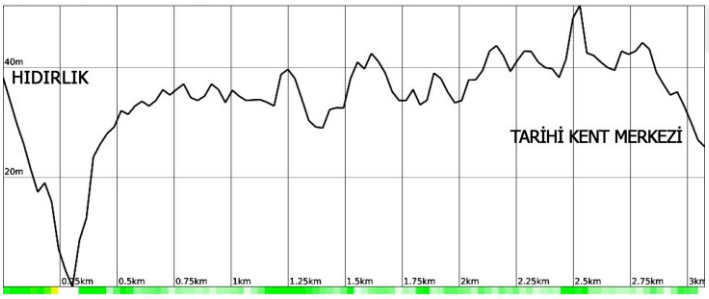

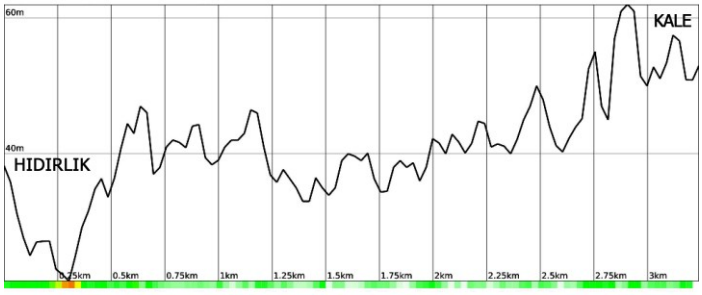

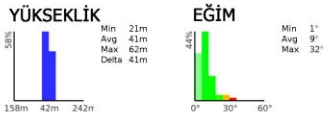

Katalog No:12 Alanya Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Antalya	İlçe	4215 m								

Alanya Hıdırlık Tepesi, Alanya merkezine yaklaşık 15 kilometre uzaklıkta bulunan Hacı Mehmetli Köyü'nde (Kütürüp Mahallesi'nin sırtlarında iki tepe arasında, denizi gören bir mevkide), Hıdır- İlyas mevkiinde yer almaktadır. Bu alanda Hıdrellez (Aya Yorgi) Kilisesi bulunmaktadır. Alanya Hıdrellez Kilisesi, adını bulunduğu mevkiden almaktadır. Bu mevkii, yanındaki su kaynağı ile birlikte Müslümanlar tarafından kutsal kabul edilmekte ve hıdrellez kutlamalarına ev sahipliği yapmaktadır (Güneş, 2019).

Alanya Hıdırellez Klisesi (Güneş,2019)

Katalog No:12 Alanya Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Antalya	İlçe	4215 m								

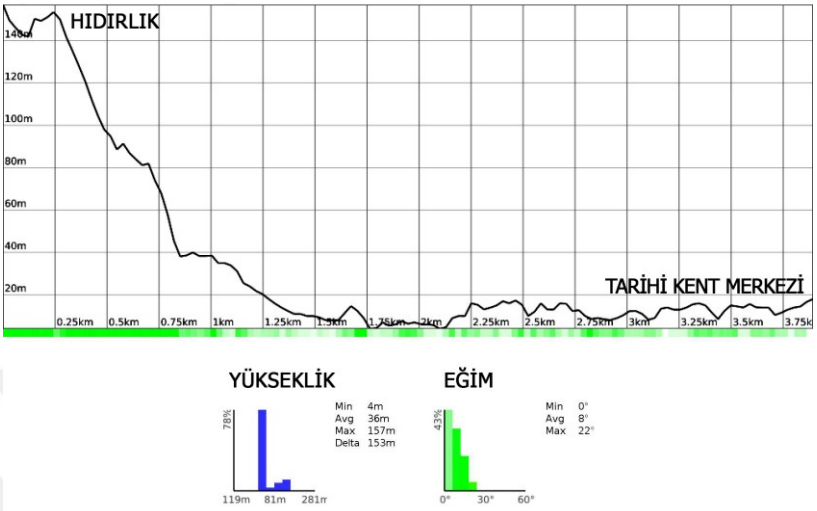

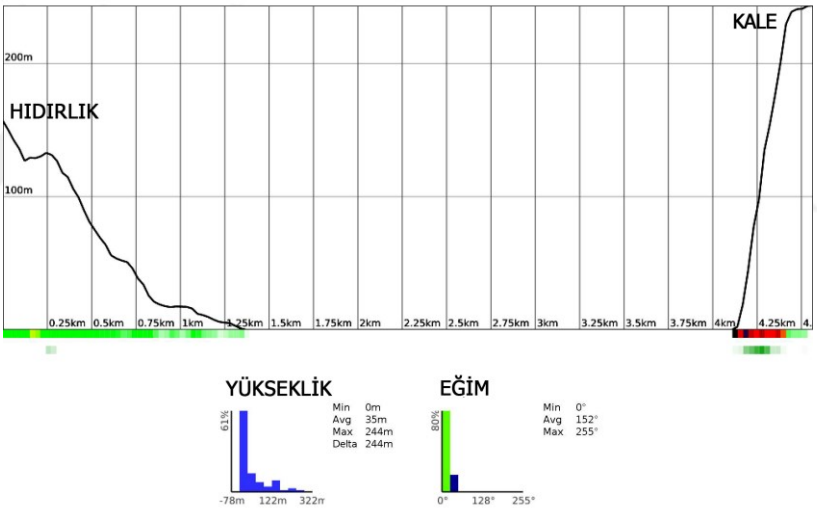

Hıdırellez Klisesi İç Görünüş (Güneş,2019)

Katalog No:13 Burdur Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Burdur	İl	1300 m								

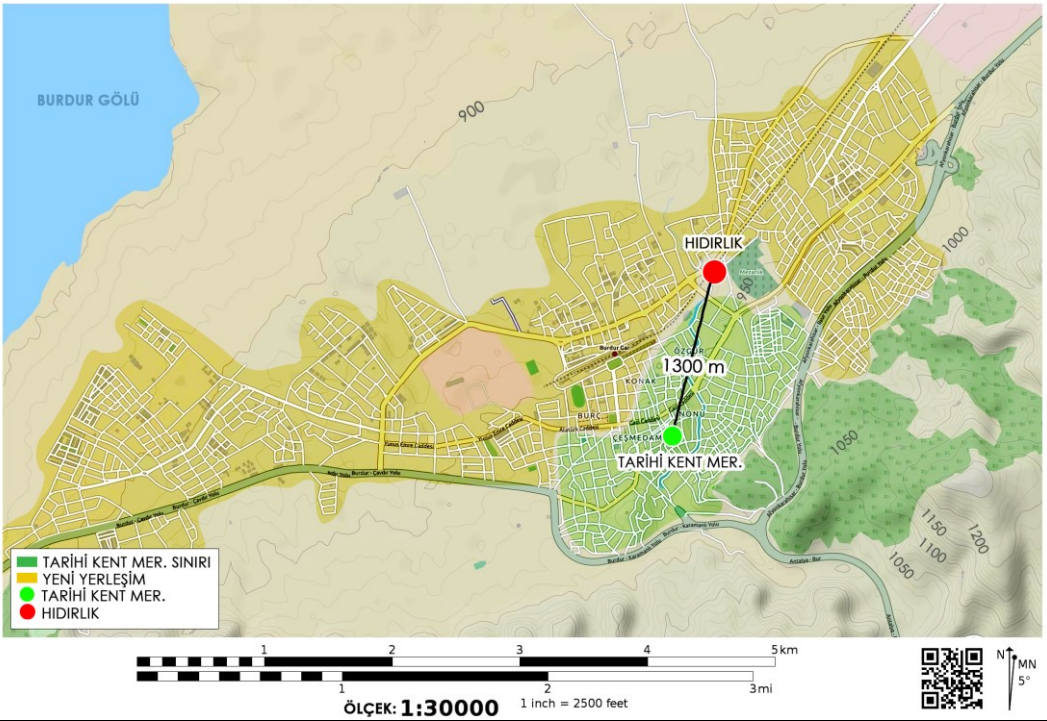

Burdur'un Hıdırlık mevki, Türk anıtlarından biri olarak bilinen Hıdırlık Kümbeti'nin bulunduğu bir mevkidir. Hıdırlık Kümbeti aynı zamanda Dörtayak Türbesi olarak da bilinmektedir.

Burdur Hıdırlığı ve Dörtayak Türbesi (Hatipler Çibik, 2018)

Katalog No:13 Burdur Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Burdur	İl	1300 m								

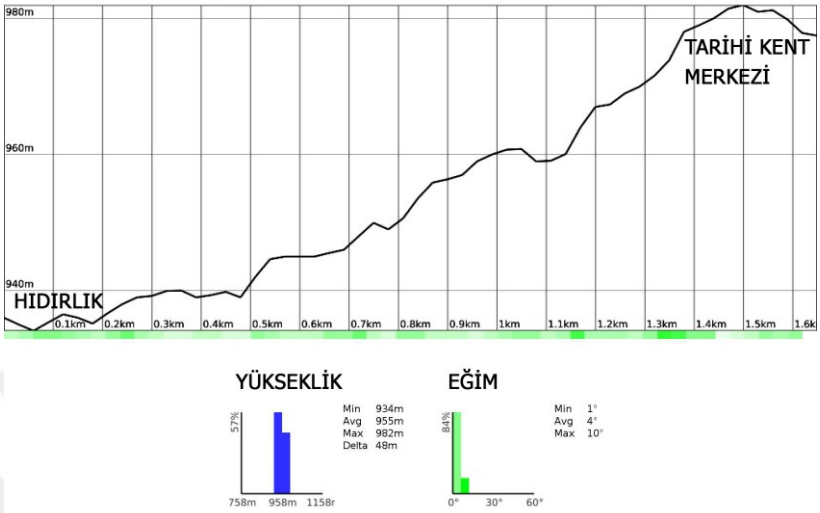

Burdur Hıdırlığı ve Dörtayak Türbesi (Hatipler Çibik, 2018)

Burdur Hıdırlığı ve Dörtayak Türbesi (Hatipler Çibik, 2018)

Katalog No:14 Bursa Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Bursa	İlçe	880 m								

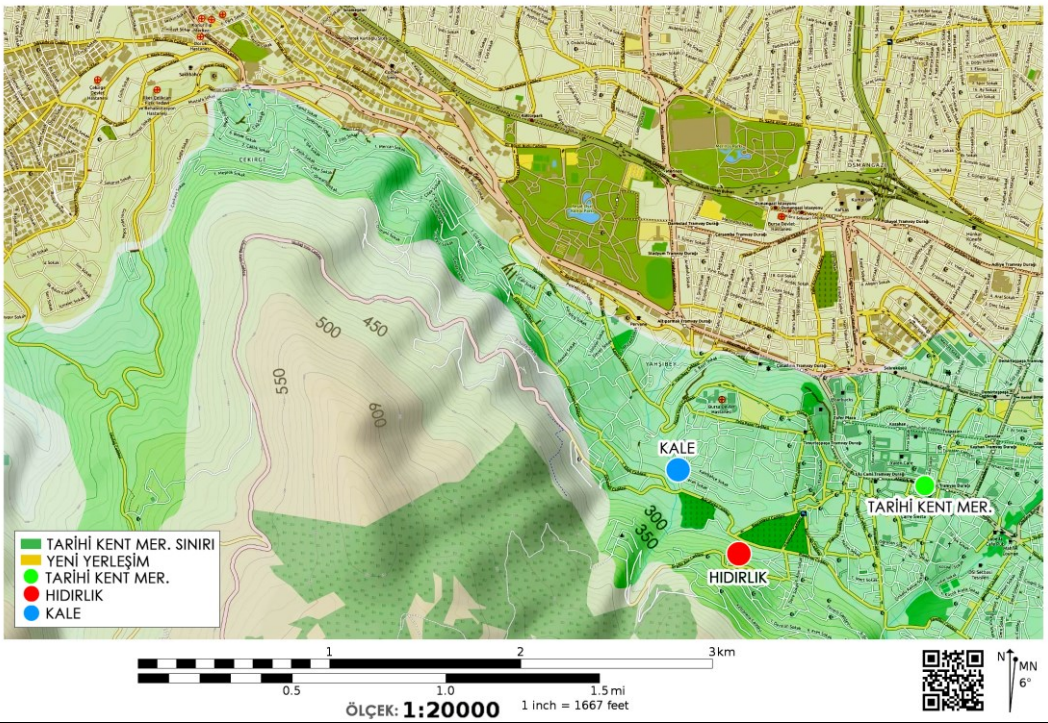

Seyahatnamelerde yer alan mevkii erken dönemde mahalleye dönüşen hıdırlık örneklerinden biridir. Dağın eteklerinde, tepe bir alanda bulunan mahallede, hıdırlık ismini taşıyan bir mescid kalmıştır. Yoğun yapılaşmanın olduğu mevkide günümüzde hıdrellez kutlamaları gerçekleştirilmemektedir.

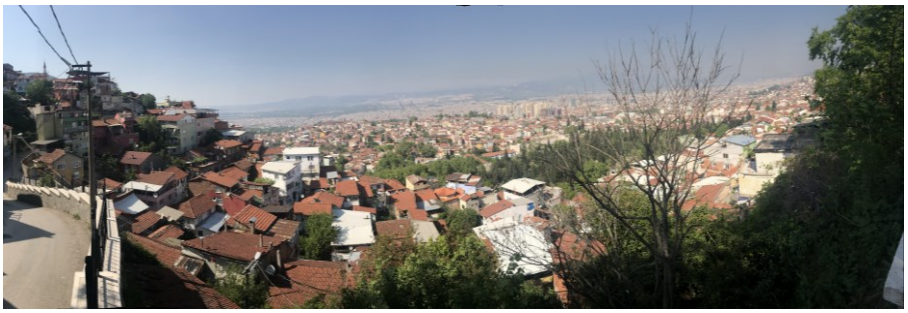

Bursa Hıdırlığı, (Hatipler Çibik, 2020)

Katalog No:14 Bursa Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Bursa	İlçe	880 m								

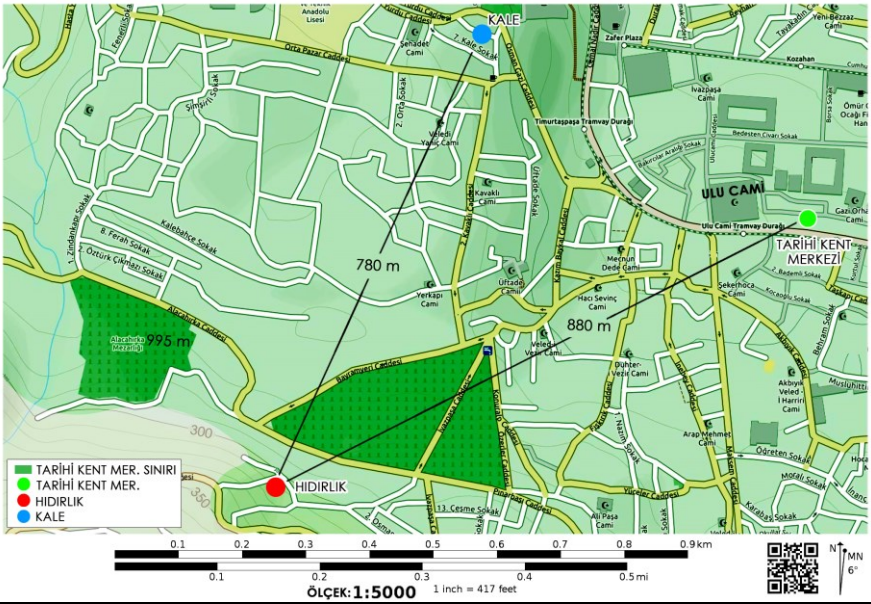

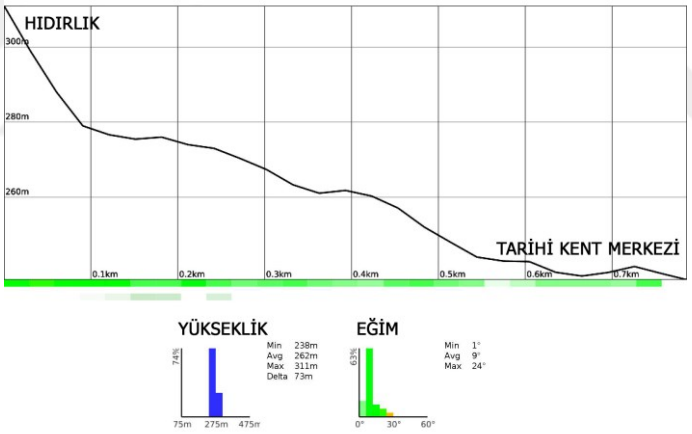

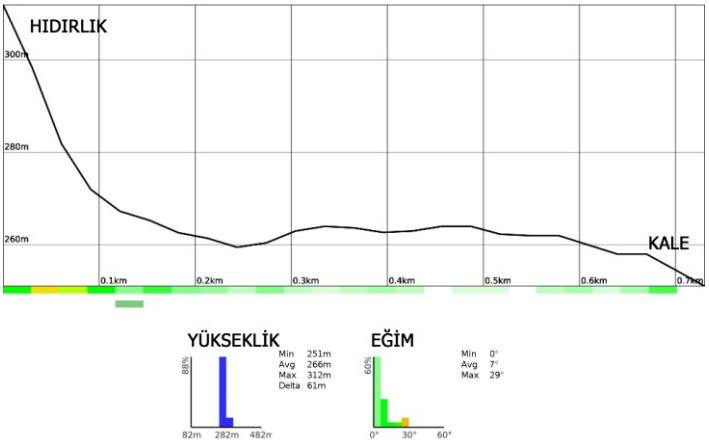

Katalog No:15 Bolu Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Bolu	İl	320 m								

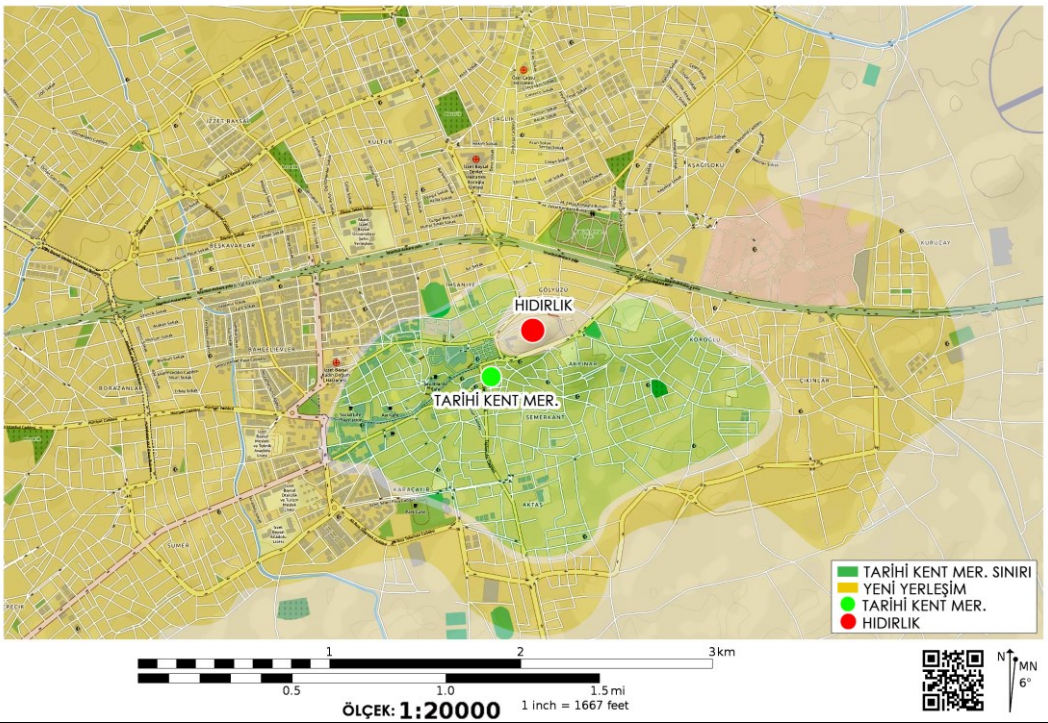

Bolu merkezinin Hisar Tepe, Uğurlu Naip/ Öksüz Tekke Tepesi ve Karga Tepe'yle birlikte en önemli tepelerinden biri Hıdırlık Tepesidir. Hıdırlık Tepe, Hıdırlık işlevini çok uzun yıllar öncesinde yitirmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında üzerine Bolu Halkevi binası yapıldığı için daha çok Fırka Tepesi olarak bilinmektedir.

Bolu Hıdırlıktepesi (Sebilci Bolu Kültür Derneği, 2015)

Katalog No:15 Bolu Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Bolu	İl	320 m								

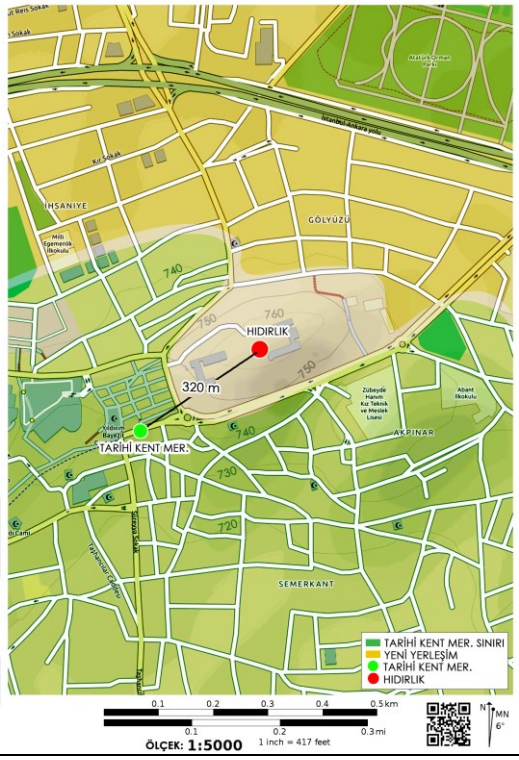

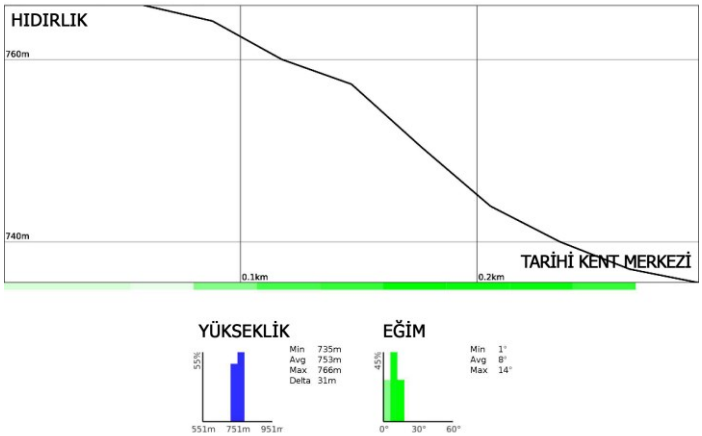

Bolu Hıdırlıktepesi'nden Bolu'ya bakış (Sebilci Bolu Kültür Derneği, 2015)

Katalog No:16 Mengen Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Bolu	Köy	2550 m								

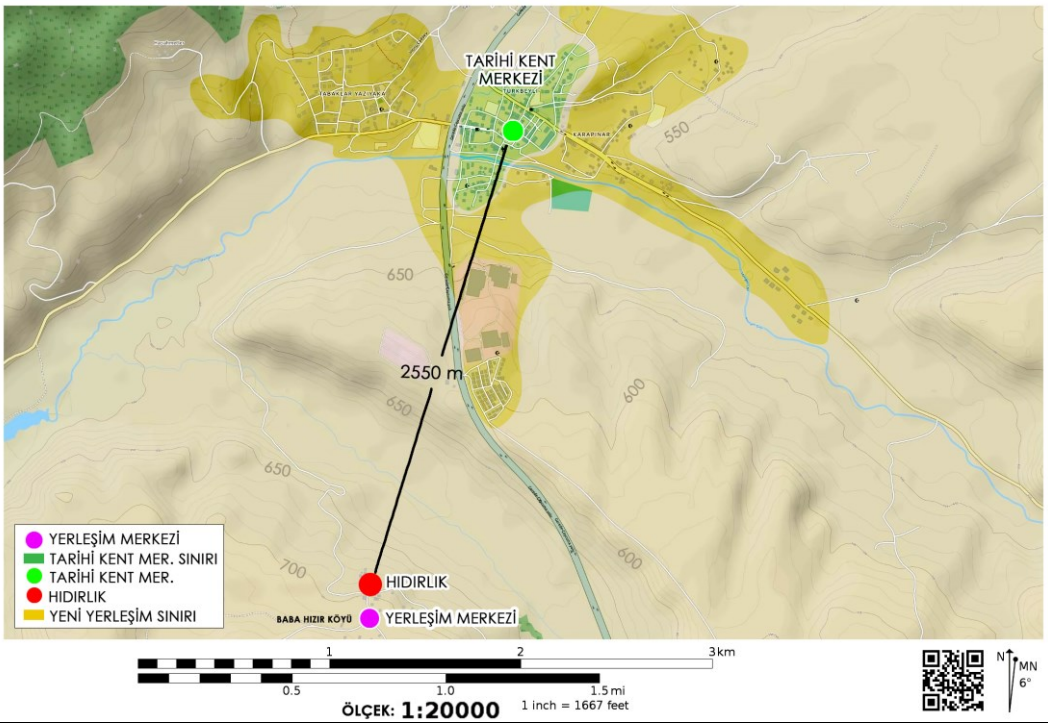

Bolu'nun ikinci Hıdırlık Mevkii, Mengen ilçesi Babahızır Köyünde bulunmaktadır. Hıdrellez kutlamalarının günümüzde de devam ettiği Babahızır köyü Hıdırlık mevkiinde Asıl ismi Saidi Yekkin olan ancak halk arasında Babhızıor olarak şöhret bulmuş büyük bir evliyanın kabrinin bulunduğu bir türbe bulunmaktadır (Durdu, 1998).

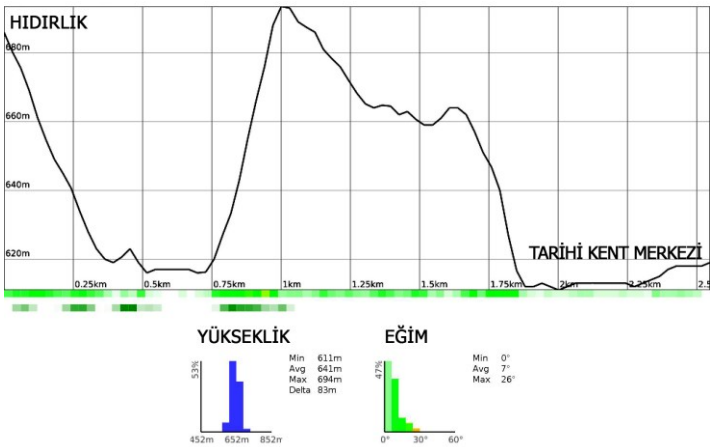

Katalog No:17 Çorum Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Çorum	İl	1000 m								

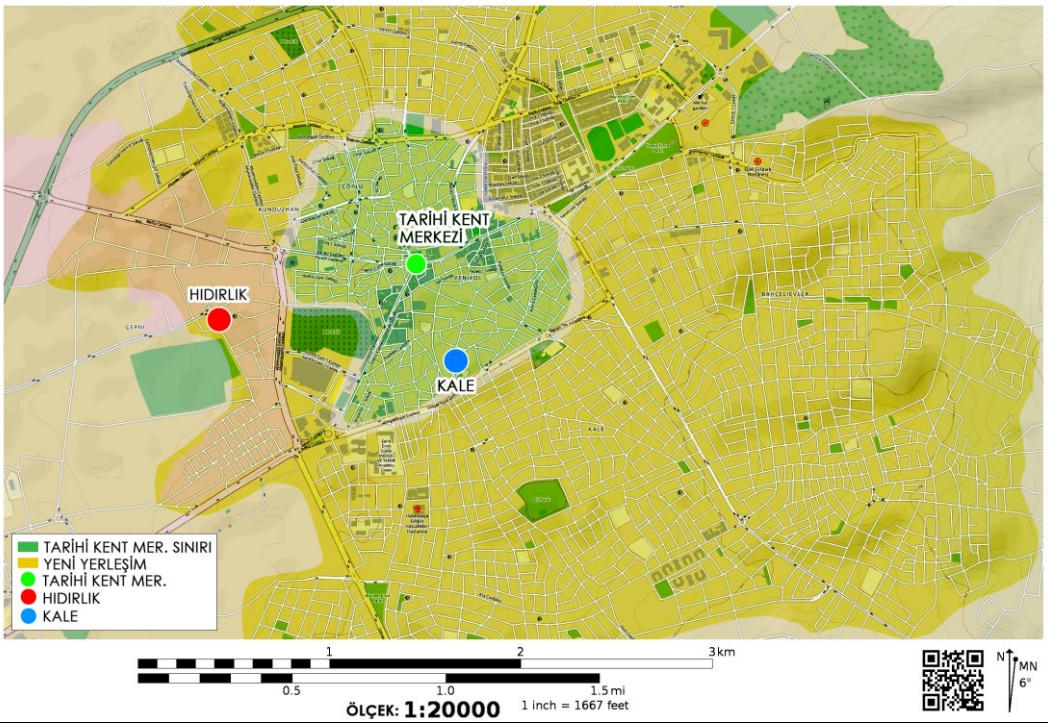

Çorum Hıdırlık mevkii, Çorum'un batı tarafında, merkeze on beş dakikalık mesafede ve yüksek bir tepededir. Çorum Hıdırlık mevkiinde, üzerlerine Selçuklu Hükümdarları tarafından yapılmış türbeleri olan Süheyb İbn'i Sinan-ı Rumi, Ubeyd Gazi ve Kereb'i Gazi isimli sahabeden üç büyük zatın kabirleri bulunmaktadır. Aynı mekânda yine Selçuklu Hükümdarları tarafından bir zaviye ve bir cami yapılmıştır (Erkoç, 2016).

Çorum Hıdırlık Cami (Benian, 2018)

Katalog No:17 Çorum Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Çorum	İl	1000 m								

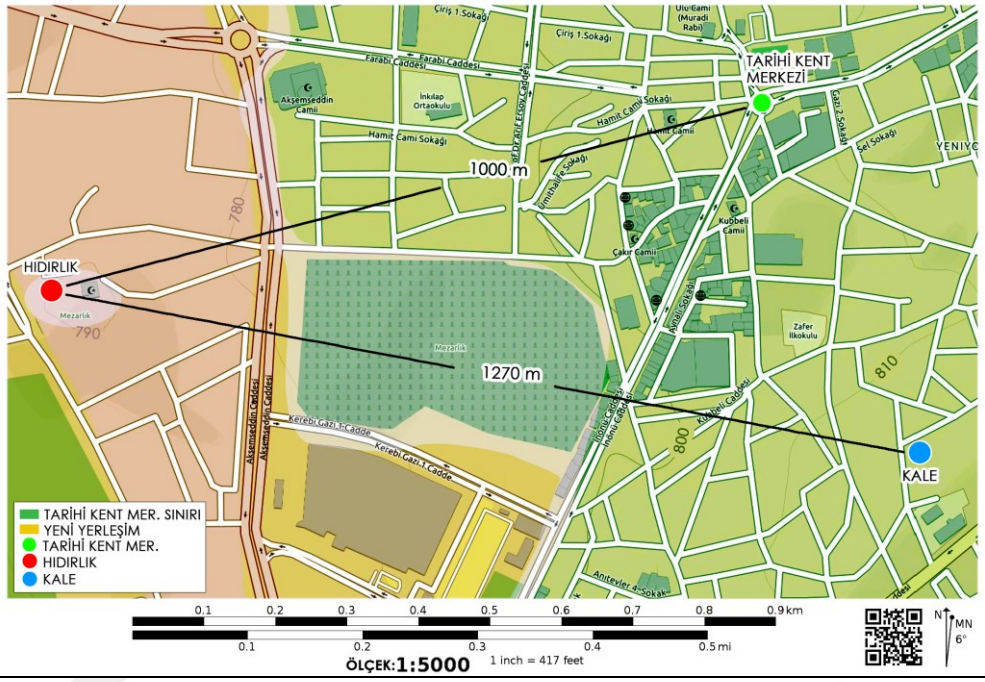

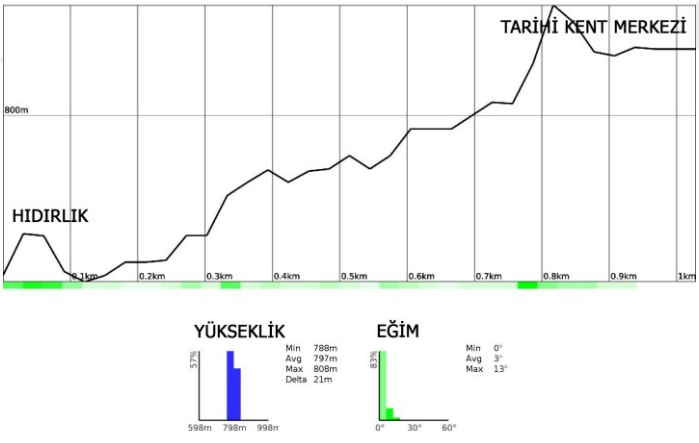

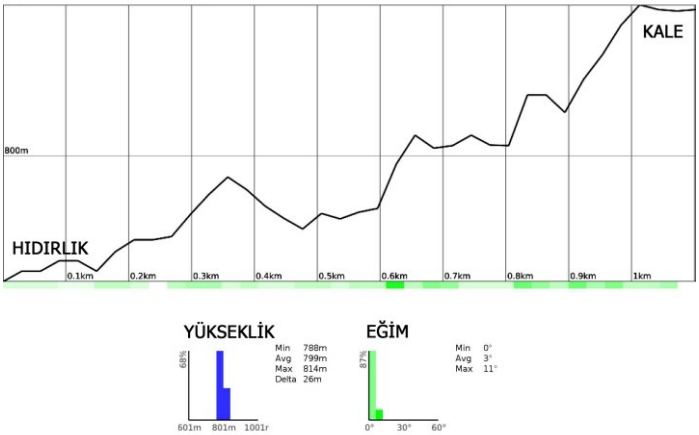

Katalog No:18 Elvançelebi Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Çorum	Köy	330 m								

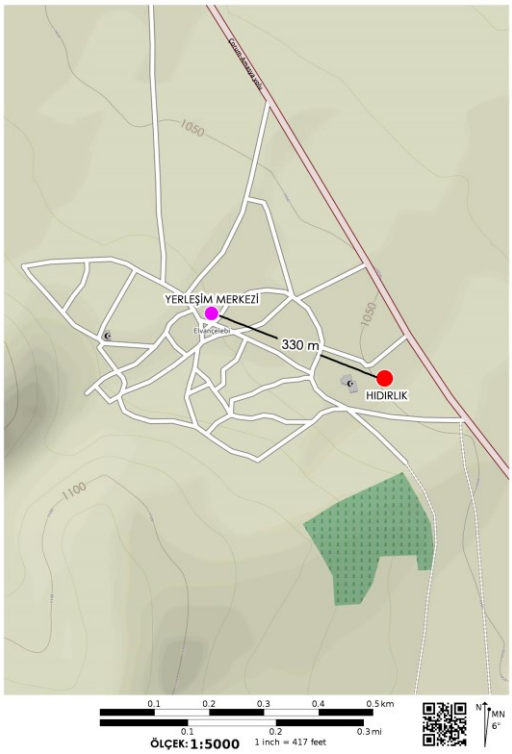

Çorum'un diğer Hıdırlık mevkii, Mecidözü İlçesi Elvan Çelebi köyündedir. Buradaki Hıdırlık üzerinde Hızır tekkesi yapılmıştır. Bu tekkede Hızır'a izafe edilen bir makam ve çeşme bulunmaktadır (Ocak, 2012). Burası Hıdrellez kutlamalarının yapıldığı yer olmasının yanı sıra özel olarak da ziyaret edilmektedir.

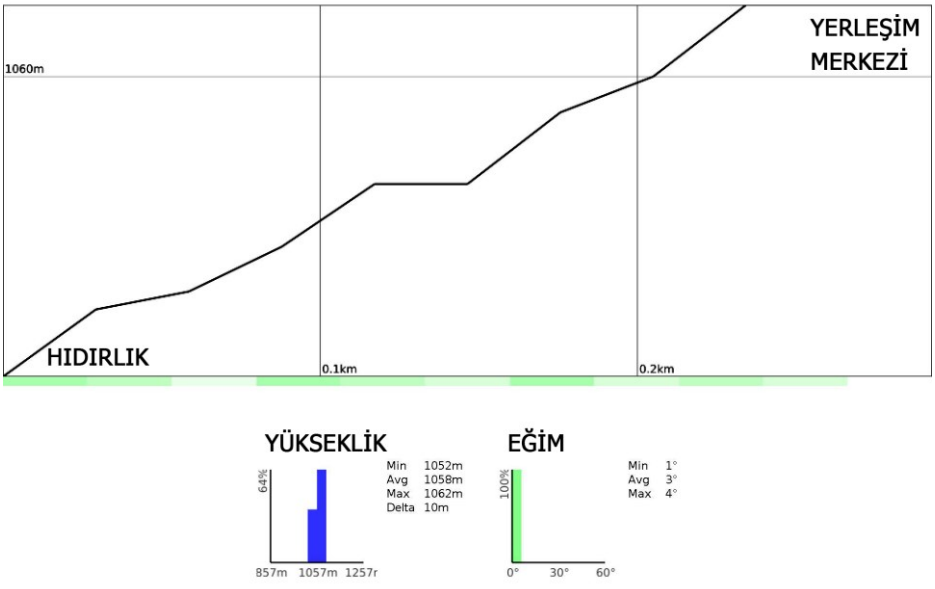

Katalog No:19 Diyarbakır Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Diyarbakır	İlçe	500 m								

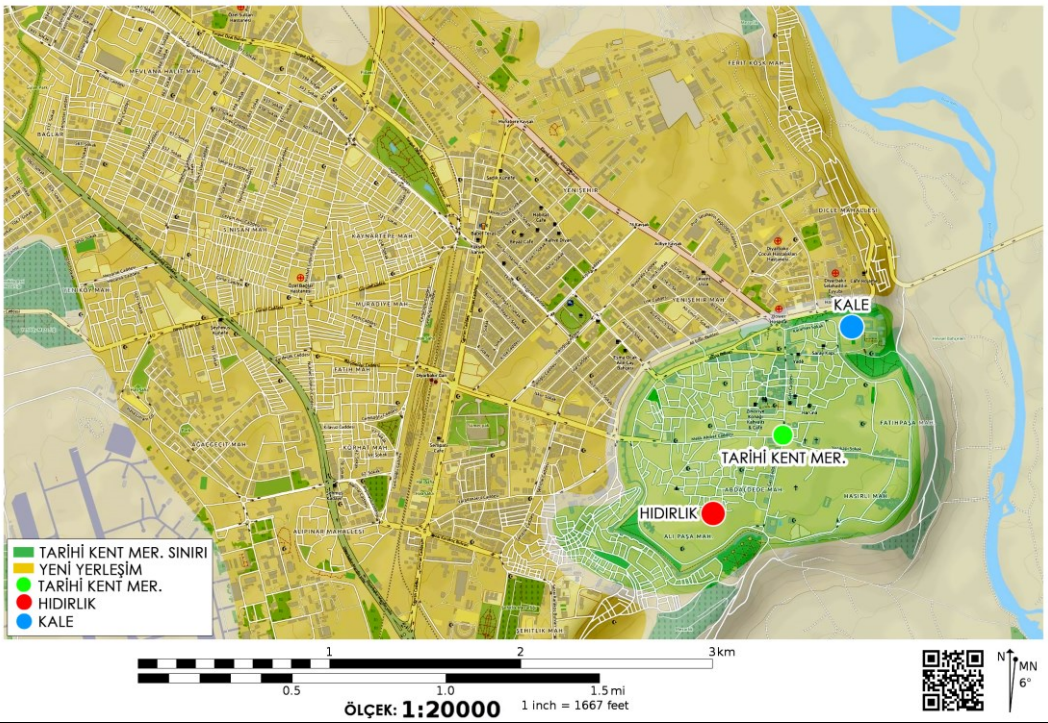

Diyarbakır'da Hıdırlık olarak bilinen mekân, Merkez Sur İlçesi Mardin Kapı yakınlarındaki Ali Paşa Mahallesi Atalar sokakta bulunan Hızır İlyas (Çeltik ya da Surp Sargis) Kilisesidir.

Kitabesi olmayan kilisenin XVI. yüzyılda yapıldığı tahmin edilmektedir (https://www.diyarbakirkulturturizm.org/Yapit/Details/KILISELER/21/Surp-Sarkis-Kilisesi/216)

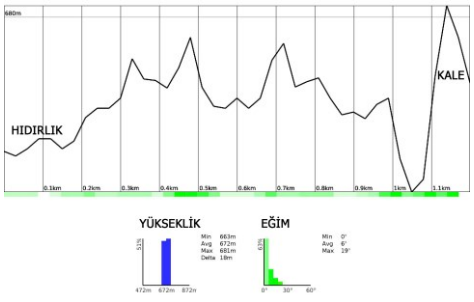

Katalog No:20 Edirne Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Edirne	İl	3110 m								

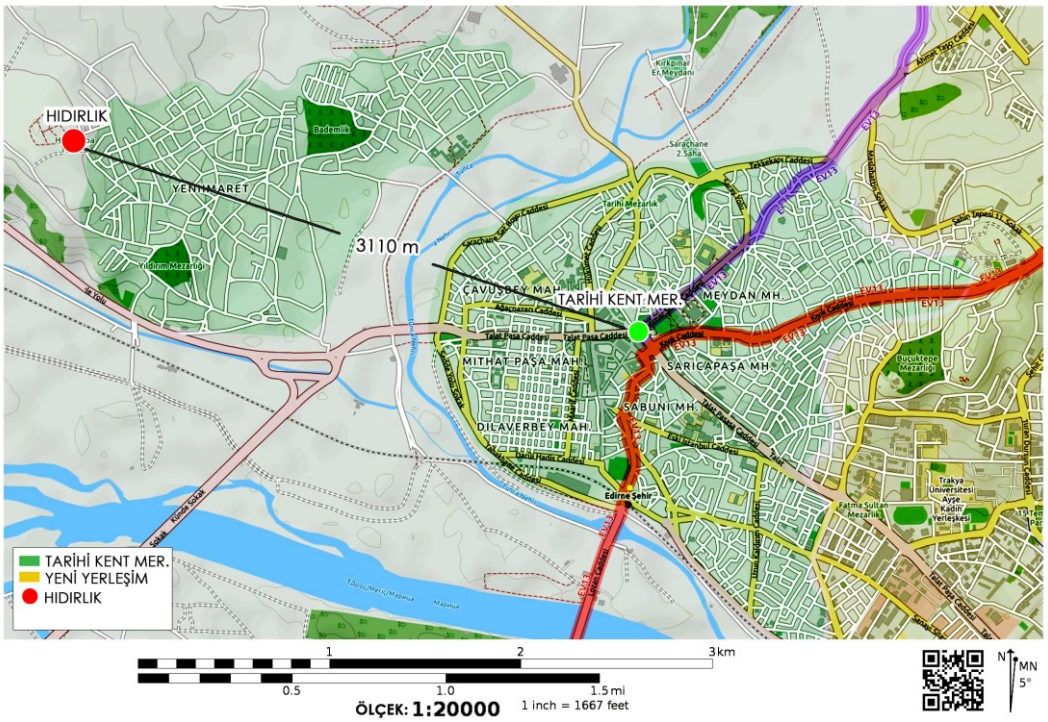

Edirne Hıdırlık Tepesi (ya da Hıdırlık), Yıldırım mahallesinde, şehrin Kuzeybatısında, Meriç ve Kazanova'nın kuzeyinde yer alan orta yükseklikte (ancak Edirne'nin en yüksek noktası) olan bir mevkidedir. Edirne'de ilk mescidi (Sefer Şah Sultan)nin yapıldığı bu tepe uzun yıllar Hıdrellez amaçlı kullanılmıştır. Osmanlı'nın fethini müteakiben Edirne Hıdırlık Tepesinde, önce Şah Melik Paşa, sonra da Vezîriâzam İbrâhim Paşa tarafından bir zâviye inşa ettirilmiştir (Gökbilgin, 1994).

Eyice (1994), daha sonra buraya Bizans döneminden kalma bir Manastır kalıntısı üzerine Hızır Dede Hünkar Tekkesi'nin kurulduğunu ve bu tekkenin 1641 yılında Merzifonlu Mustafa Paşa tarafından yıktırıldığını yazmaktadır.

Edirne Hıdırlığı (Hatipler Çibik, 2019)

Katalog No:20 Edirne Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Edirne	İl	3110 m								

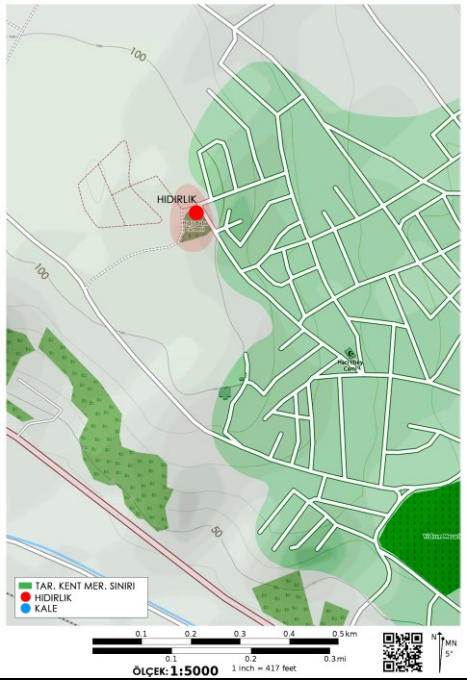

Hıdırlıktan Edirne'ye bakış (Hatipler Çibik, 2018)

Katalog No:21 Lalapaşa Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Edirne	Köy	4050								

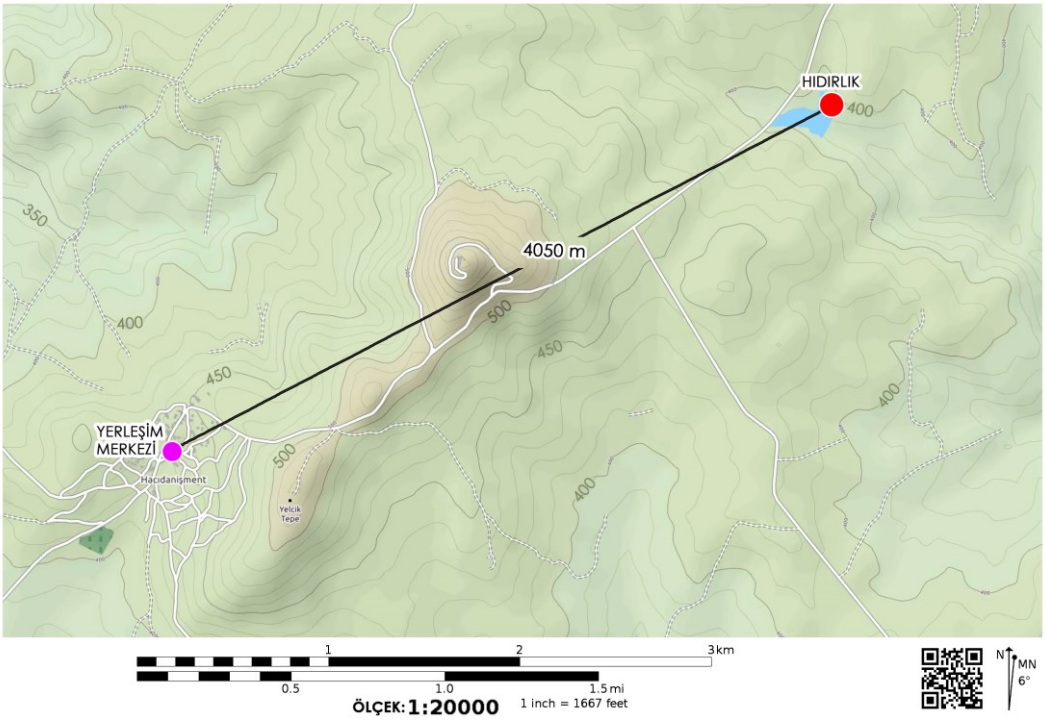

Edirne'nin en kuzey bölgesinde Hıdırlık Mevkii, şehrin 40 kilometre kuzeyinde olan Çöke (şimdiki Lalapaşa Kazası'na bağlı olan Hacıdanişment köyünün eski adı Çöke'dir) nahiyesine bağlı Vaysal köyündedir. Buradaki Hıdırlık alanına XVIII. yüzyılın ortalarında bir zaviye yapılmıştır (Küçükdağ, Değerli ve Şahin, 2015). Zaviyeden herhangi bir eser yoktur ancak köyde Hıdrellez kutlamaları yapılmaktadır.

Katalog No:22 Demirtaş Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Edirne	İl	4000 m								

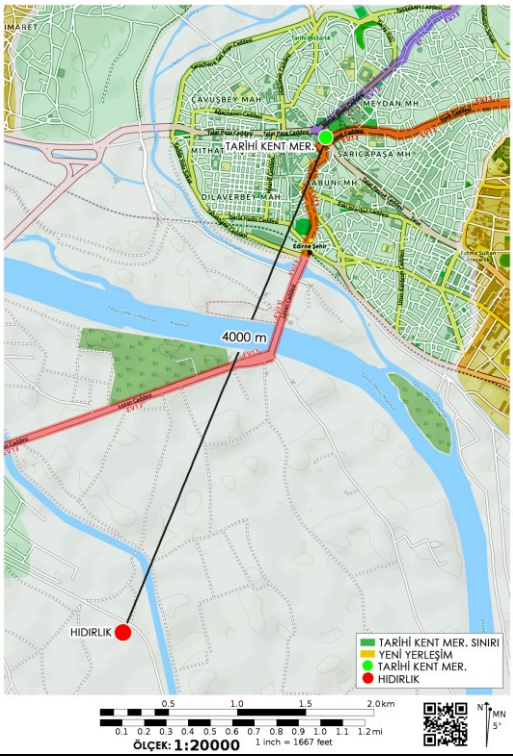

Edirne merkezinde Meriç nehrinin diğer tarafında Demirtaş Bey Çiftliğinde Hıdırlık Mevkii bulunmaktadır. Bu mevkide Hızır Baba adıyla bir de tekke yapılmıştır. Bu tekke 1826 yılından sonra da faaliyetine devam etmiştir (Maden, 2016).

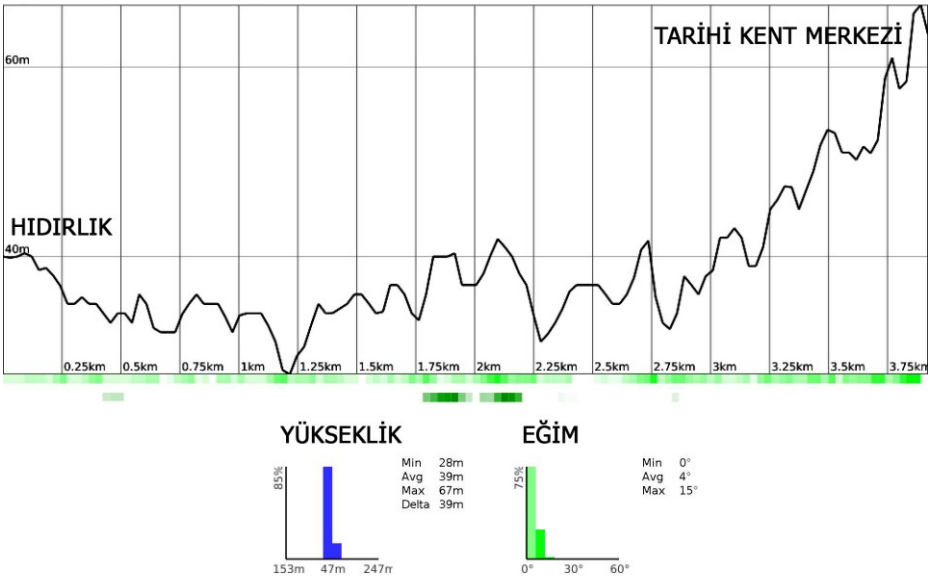

Katalog No:23 Elazığ Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Elazığ	Bucak	1520								

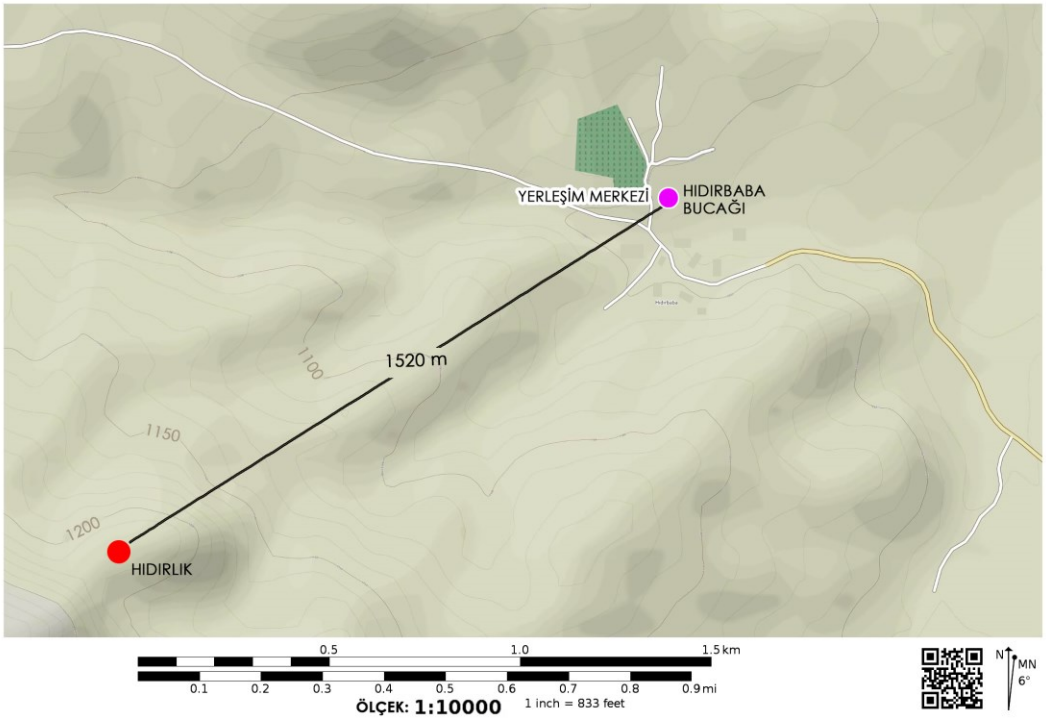

Elazığ'da bulunan Hıdırlık mevki, şehrin 30 kilometre kuzeybatısında olan Hıdırbaba köyüne yaklaşık iki kilometre mesafededir. Mevkide bulunan türbe 1990 yıllarında köylülerin yardımıyla yeniden yapılmıştır (Maden, 2016).

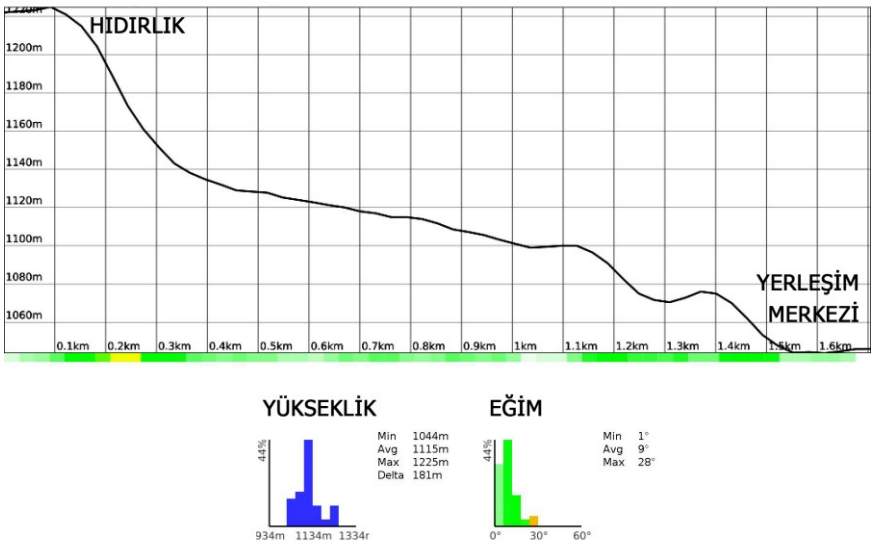

Katalog No:24 Gaziantep Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Gaziantep	İl	1840 m								

Gaziantep hıdırlığı, tarihi kent merkezine 1840 m mesafedeki Kavaklık mesire yeridir. Geleneksel Hıdırellez kutlamaları bu mevkide devam etmektedir.

Gaziantep Hıdırellez Kutlamaları (https://www.gaziantep.bel.tr/tr)

Katalog No:24 Gaziantep Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Gaziantep	İl	1840 m								

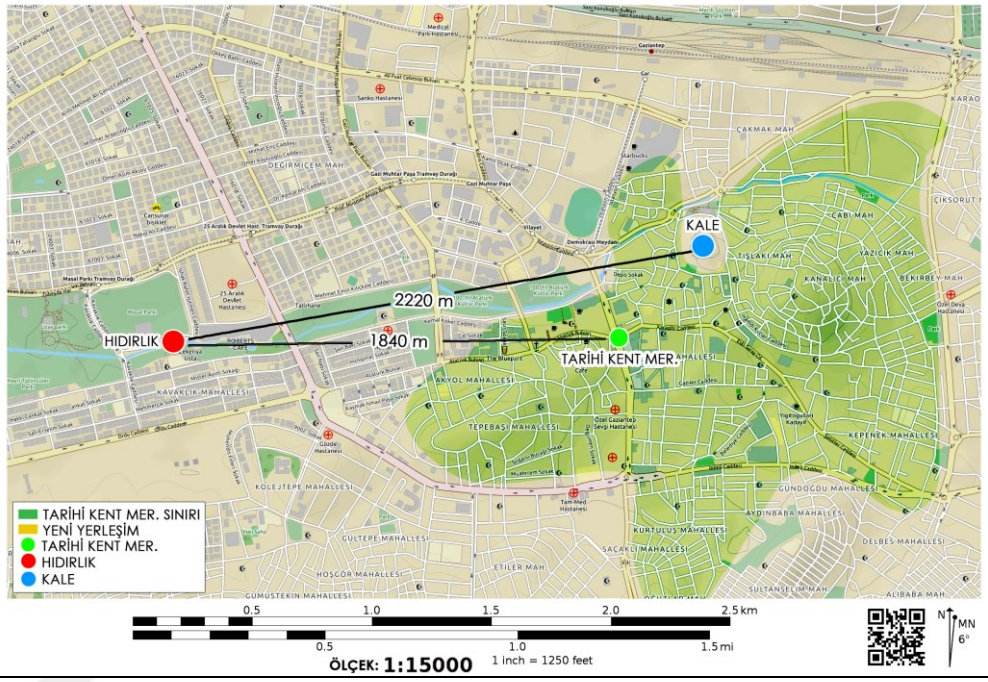

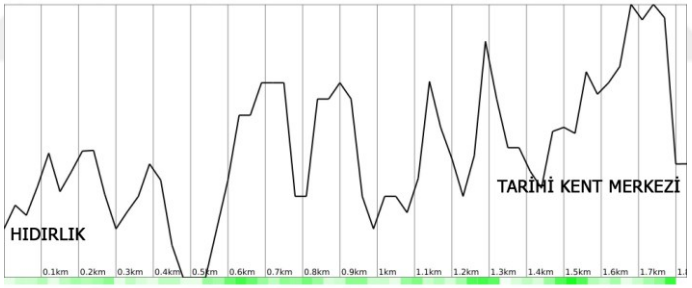

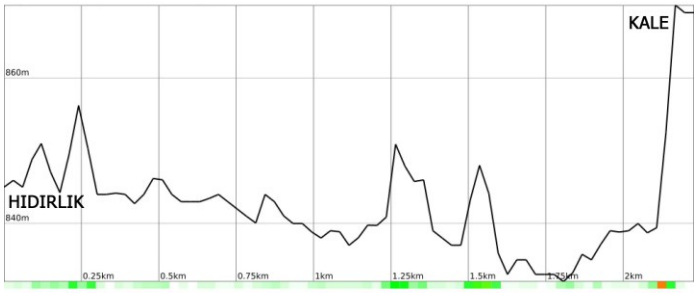

Katalog No:25 Samandağ Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Hatay	İlçe	3000 m								

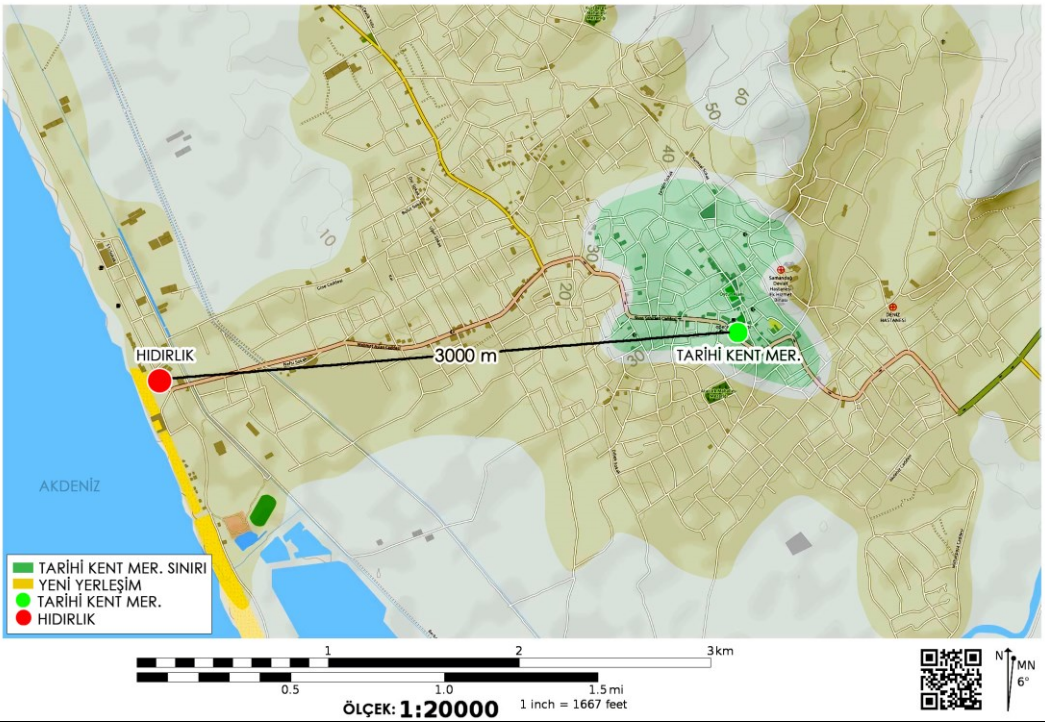

Hatay'ın Hıdırlık mevkii olarak Samandağ İlçesi Harbiye Beldesi'deki Hızır Türbesi ve çevresi kabul edilmektedir. Hatay'ın Samandağ ilçesi, Asi nehrinin denize döküldüğü nokta olması sebebiyle insanlar arasında bu yerin Musa ve Hızır'ın buluştuğu yer olan Mecmaül- Bahreyn olduğu inancı oldukça kuvvetlidir (Maden, 2016).

Samandağ Hızır Türbesi (https://www.antakya.com/bilgi-85-hz-hizir-aleyhisselam-ve-samandag-turbesi)

Katalog No:25 Samandağ Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Hatay	İlçe	3000 m								

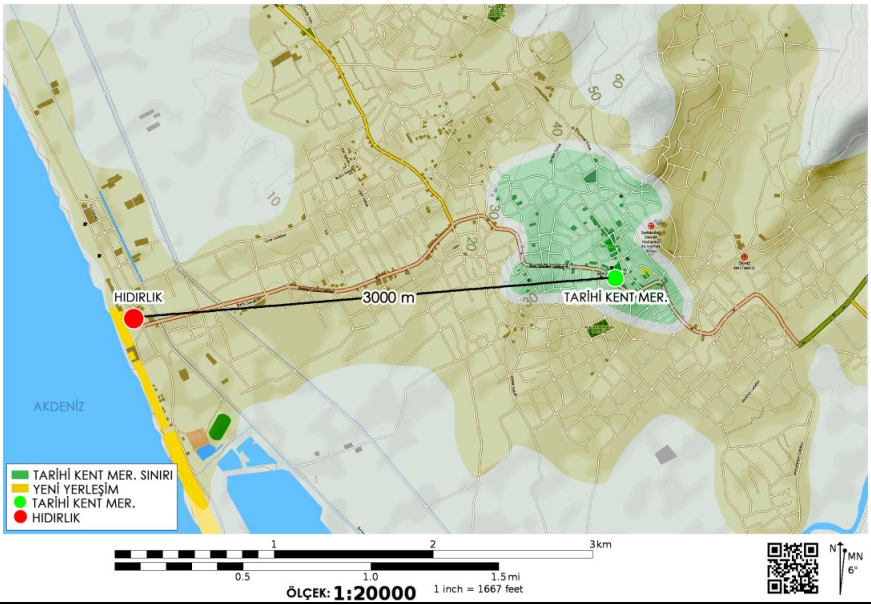

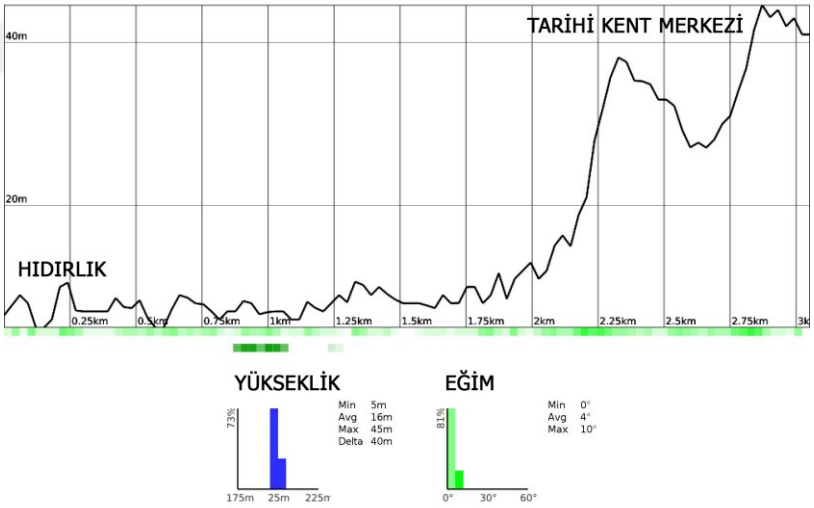

Samandağ Hızır Türbesi (http://mozaik.hatiab.org.tr/2017/05/02/hizir-aleyhisselam-turbesi-sahil-ve-musa-agacinin-ortasinda-bir-deniz-turbesi/)

Katalog No:26 Atabey Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Isparta	İlçe	1050 m								

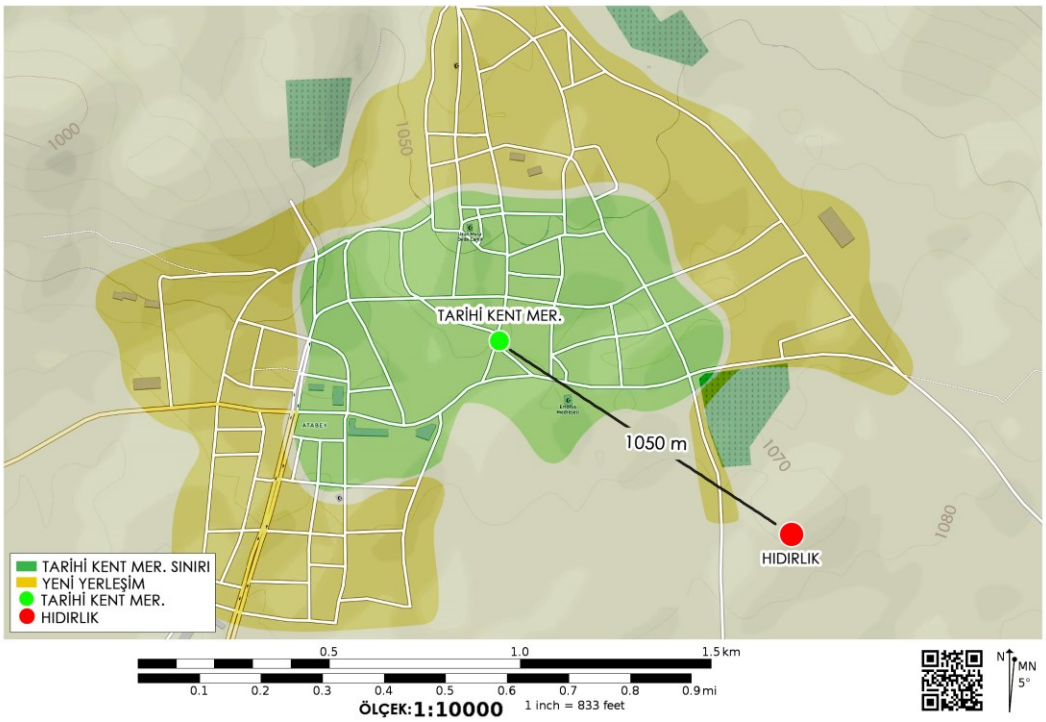

Isparta'nın Atabey İlçesi Hıdırlık Tepesi, ilçe merkezinde Gezirler Mahallesinde yüksekçe bir mevkidedir. Atabey Hıdırlık Tepesi, uzun yıllar ilçe halkının Hıdrellez kutlaması yaptığı alandır.

Üzeri 500 yıllık ardıç ağaçları ile kaplı olan Atabey Hıdırlık Tepesinde bir kamu binası bulunmaktadır. Önce Hastane olarak yapılmış sonra Huzurevine dönüştürülmüş olan bina, Süleyman Demirel Üniversitesi'ne bağlı Atabey Meslek Yüksekokulu olarak hizmet vermektedir.

Atabey Hıdırlık Mevki (Hatipler Çibik, 2018)

Katalog No: 26 Atabey Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Isparta	İlçe	1050 m								

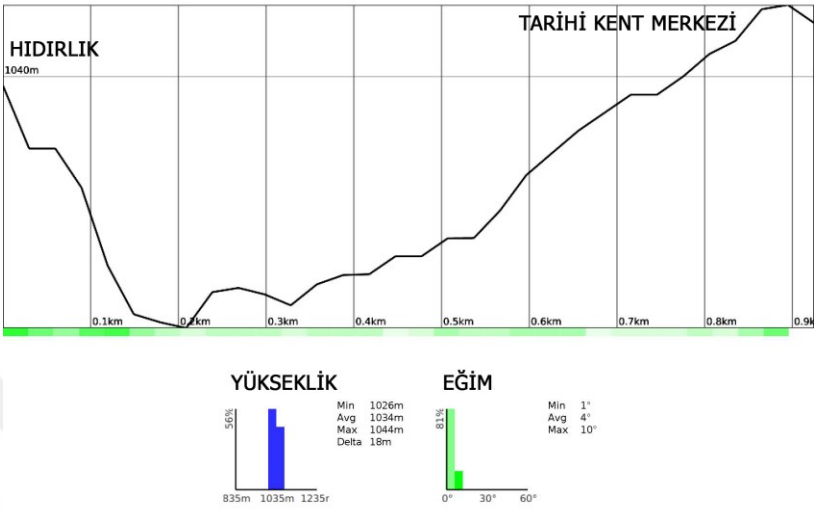

Hıdırlık genel görünüş (Hatipler Çibik, 2018)

Hıdırlıktan görünüş (Hatipler Çibik, 2018)

Katalog No:27 Yalvaç Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Isparta	İlçe	880 m								

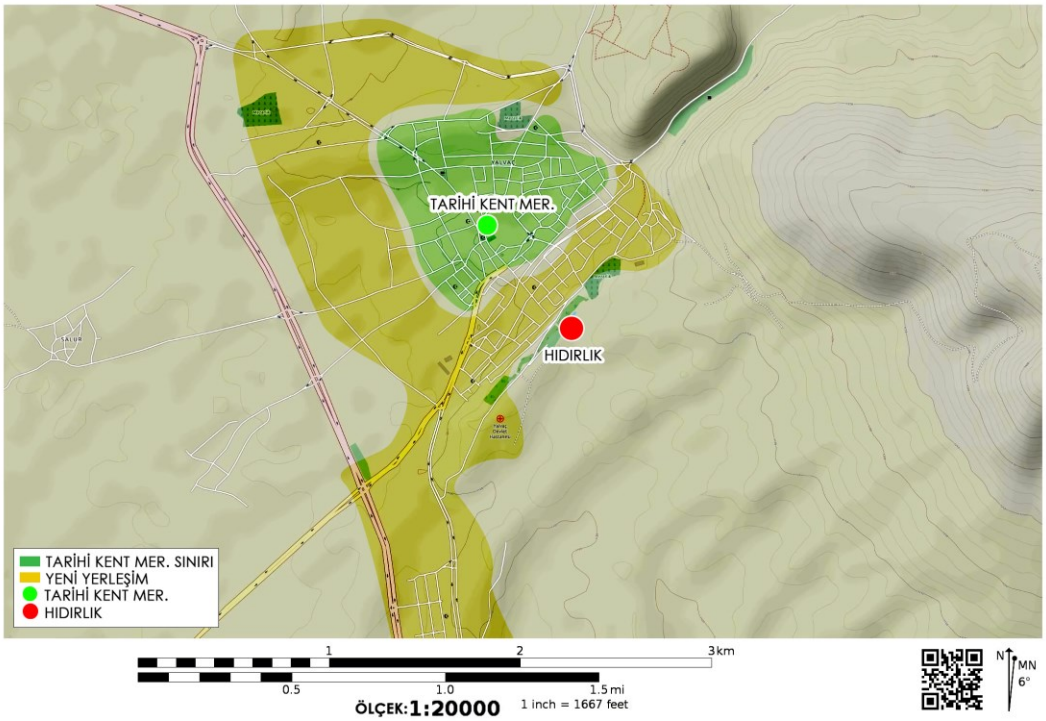

Isparta Yalvaç'ta Hıdırlık Tepesi, ilçe merkezinde Müderris Mahallesi'ne yakın bir yerde ve Yalvaç'a hâkim bir mevkidedir. Daha önce burada bir türbe olduğu söylenmekte ise de her hangi kalıntı yoktur.
Çam ağaçlarıyla kaplı olan Yalvaç Hıdırlık Tepesi, günümüzde bir seyir terası ve mesirelik olarak kullanılmaktadır (Günay, 1997: ss.181).

Hıdırlık genel görünüş (Hatipler Çibik, 2018)

Katalog No:27 Yalvaç Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Isparta	İlçe	880 m								

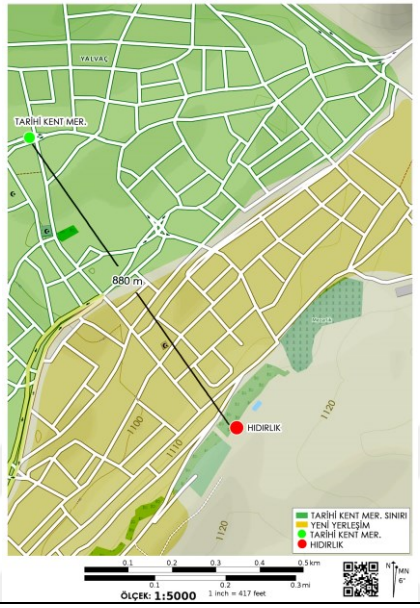

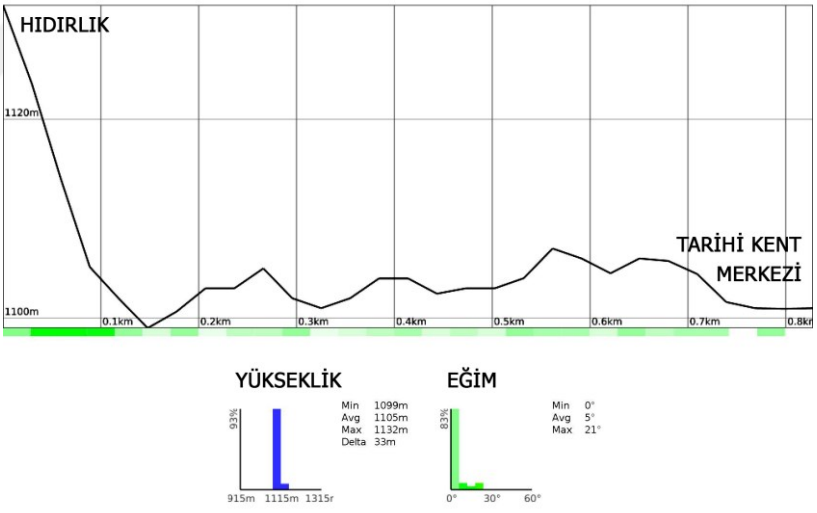

Hıdırlık genel görünüş (Hatipler Çibik, 2018)

Katalog No:28 Tire Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
İzmir	İlçe	880 m								

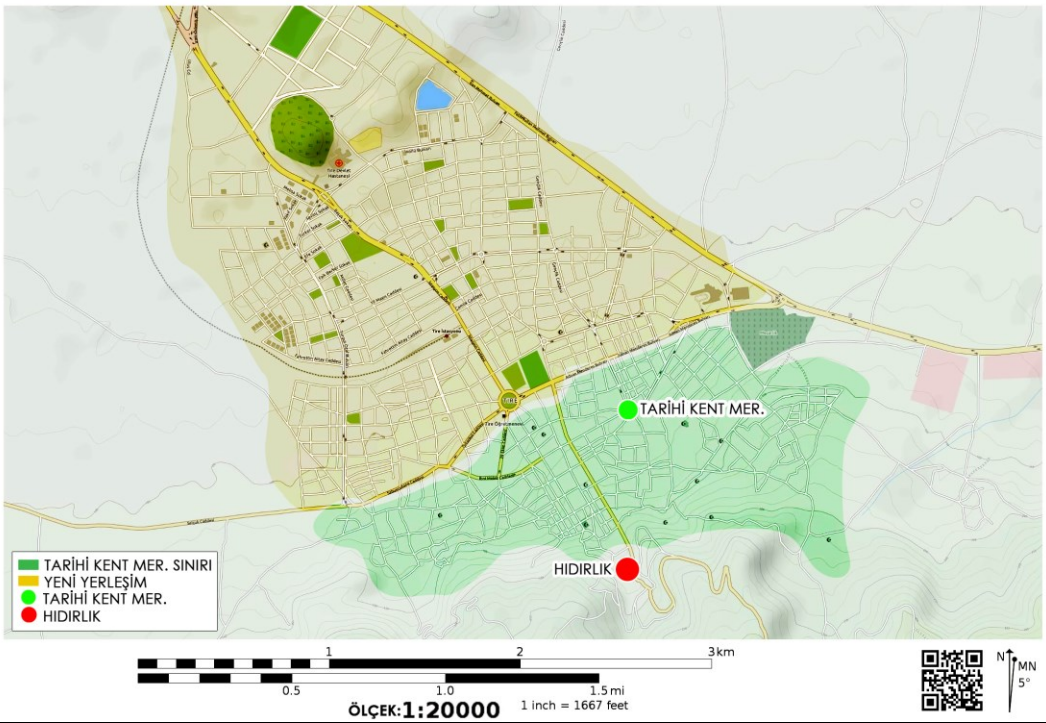

İzmir'in Tire ilçesinde yer alan hıdırlık eskiden günümüze kadar Hıdırellez kutlamalarına ev sahipliği yapmış, halen mesire yeri olarak kullanılmaya devam etmektedir.

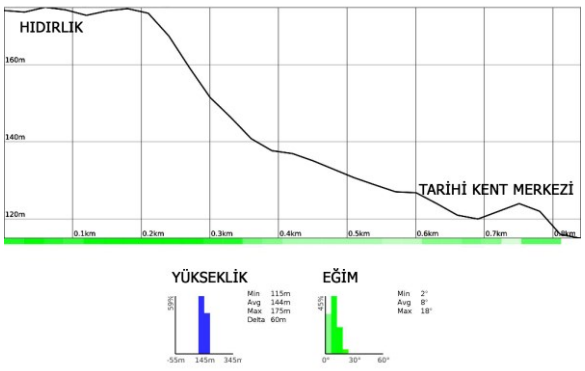

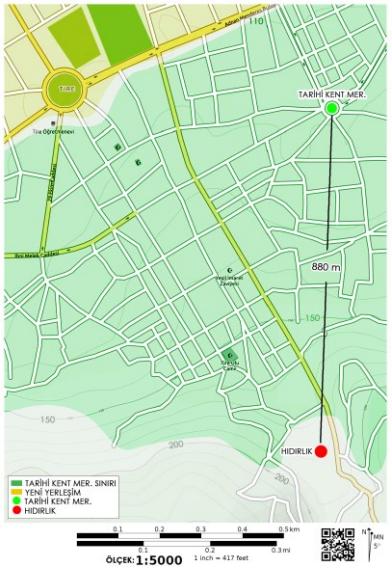

Katalog No:29 Menemen Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
İzmir	İlçe	900 m								

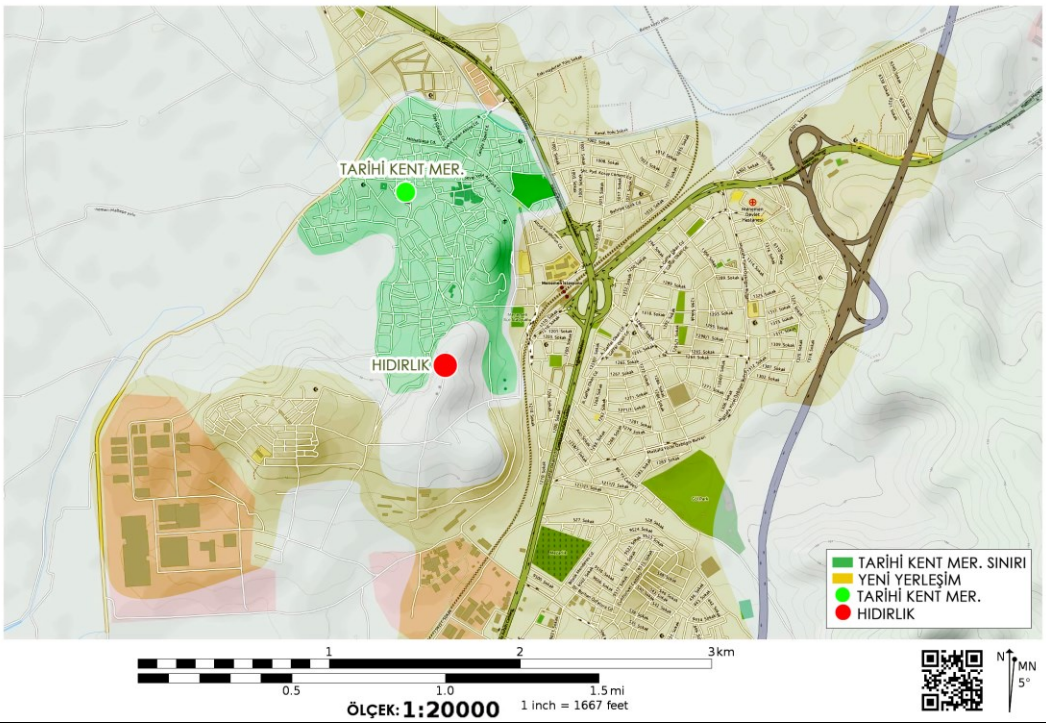

İzmir, Menemen İlçesi Hıdırlık Tepesi, Kazımpaşa Mahallesi, Yıldız Tepe bölgesinin batısında, şehre hâkim konumda olan bir mevkidedir. Bu mevkide ayrıca Hıdır (İlyas) Dede Türbesi bulunmaktadır. Menemen Hıdır Dede Türbesi ve çevresi halen hıdrellez kutlamalarının yapıldığı mekândır.

Menemen Hıdırlık Mevki- Hıdır İlyas Türbesi
(https://www.erolsasmaz.com/?oku=1417)

Katalog No:29 Menemen Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
İzmir	İlçe	900 m								

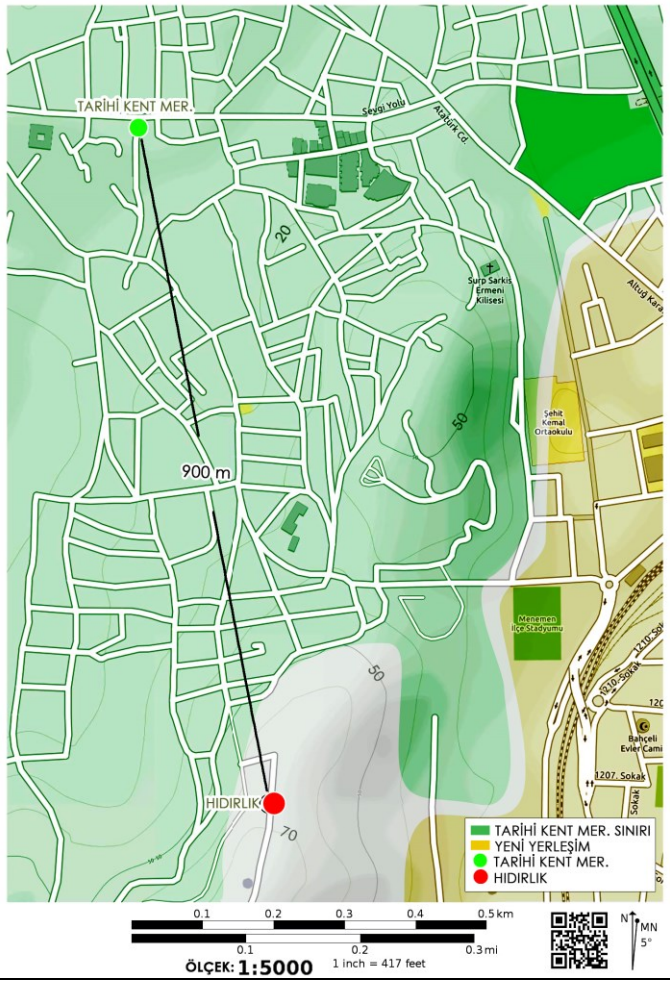

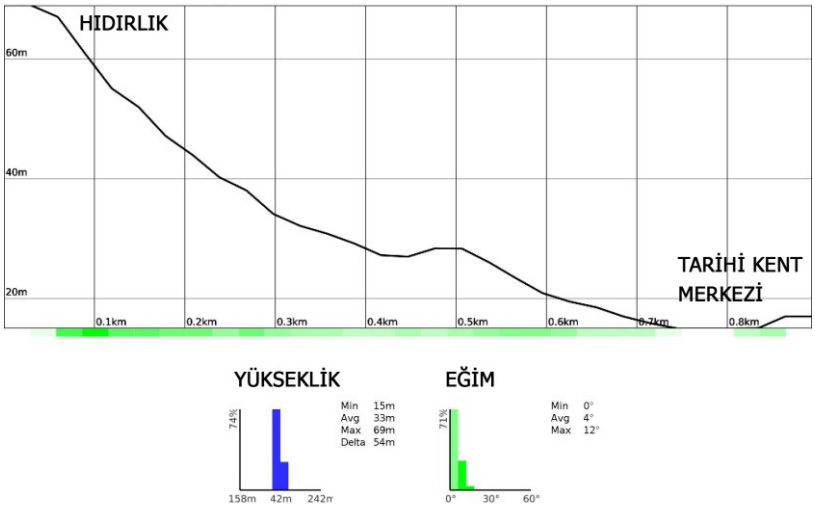

Katalog No:30 Seferihisar Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
İzmir	İlçe	4450 m								

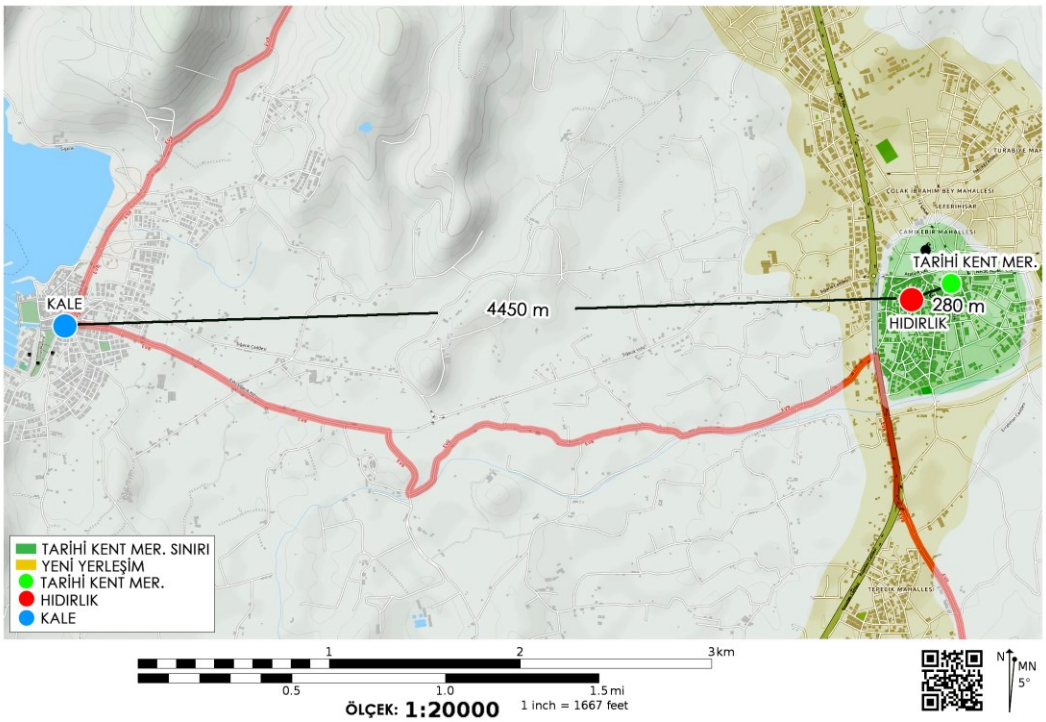

İzmir Seferihisar'daki Hıdırlık; Seferihisar'ın Tepecik Mahallesi, Hıdırlık cami arkasındadır. Burada Hıdır Dede Türbesi yer almaktadır. Türbede medfun kişinin Seferihisar ve çevresinin fethinde görev alan Hıdır Bey isimli kişi olduğu söylenmektedir (https://www.erolsasmaz.com)

Seferihisar Hıdır Dede Türbesi (https://www.erolsasmaz.com)

Katalog No:30 Seferihisar Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
İzmir	İlçe	4450 m								

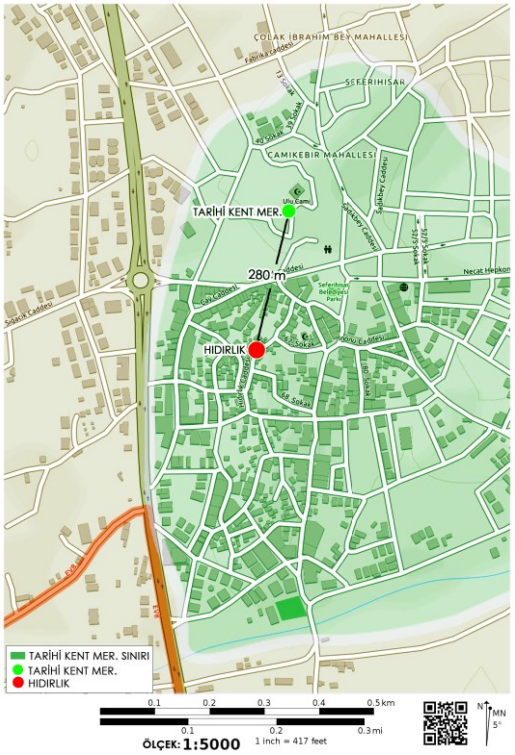

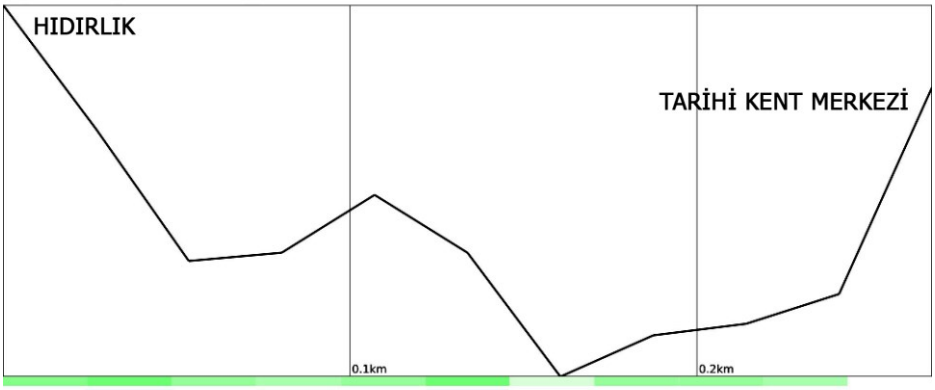

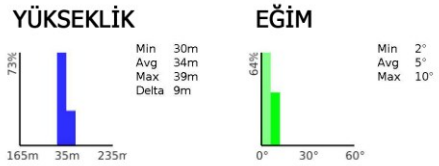

Katalog No:31 Safaranbolu Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Karabük	İlçe	200 m								

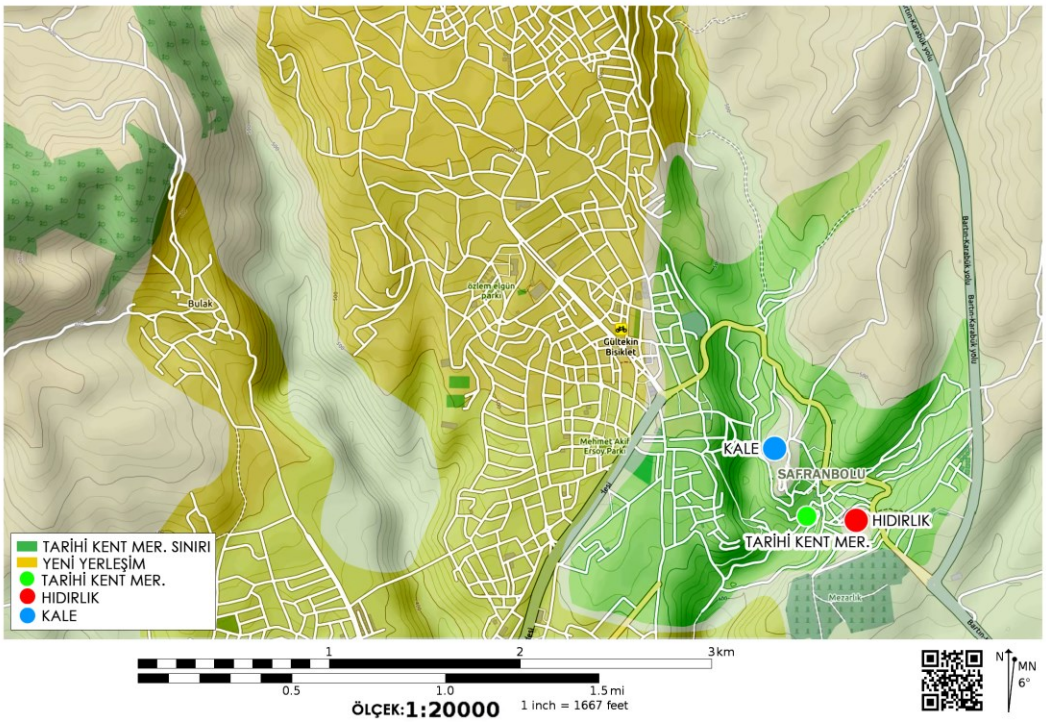

Safranbolu Hıdırlık Mevkii, Safranbolu Hıdırlık Tepesi olarak aynı zamanda bir seyir terası özelliğindedir. Safranbolu'yu tepeden gören bir mevkidedir. Şehrin kuş bakışı izlenebileceği yerlerden biri olan bu tepe aynı zamanda Türklerin Safranbolu'ya ilk geldiklerinde konuşlandıkları yer olarak bilinmektedir.

Safranbolu Hıdırlık Tepesi'nden Safranbolu
(https://safranboluturizmdanismaburosu.ktb.gov.tr/TR-166065/hidirlik-tepesi.html)

Katalog No:31 Safranbolu Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Karabük	İlçe	200 m								

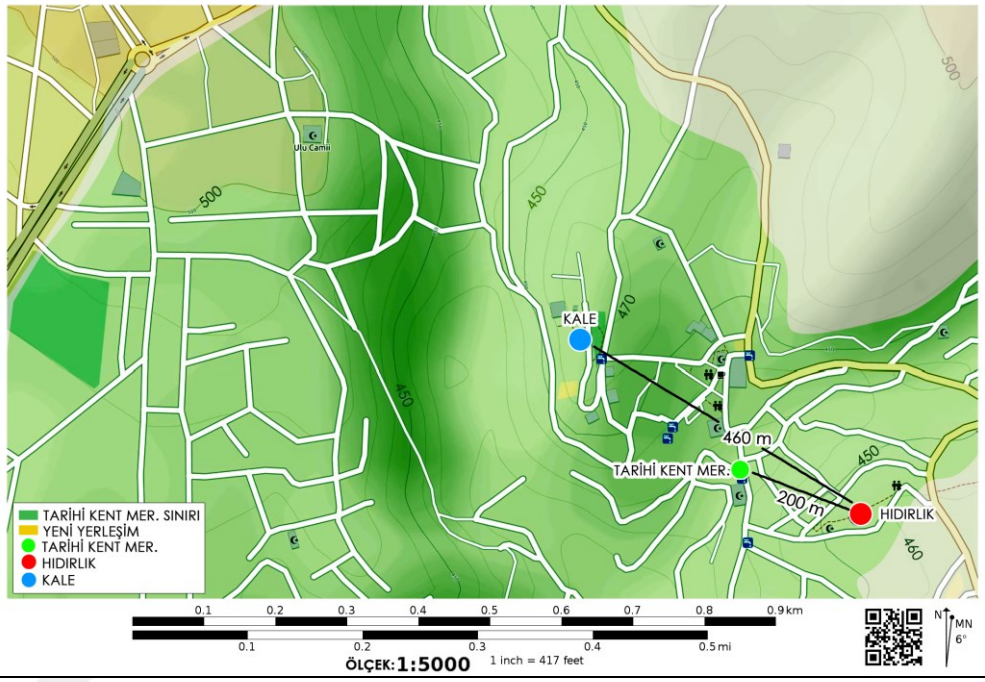

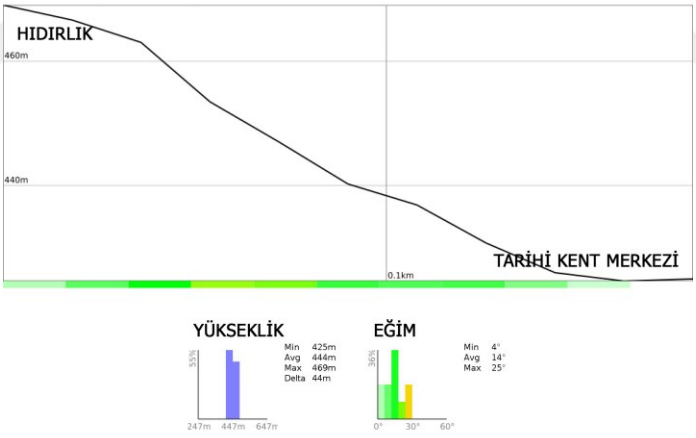

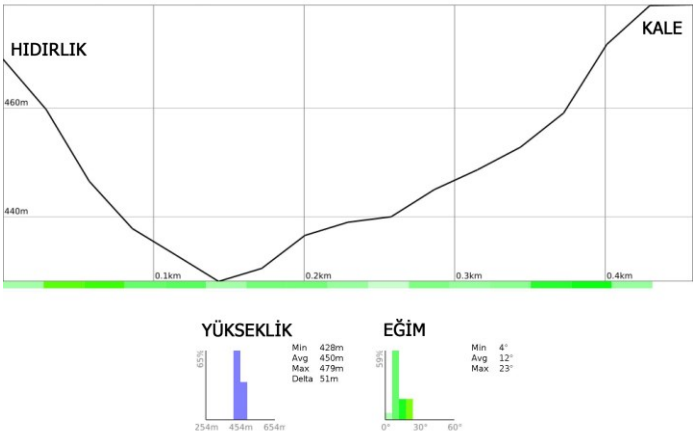

Katalog No:32 Kastamonu Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Kastamonu	İl	610 m								

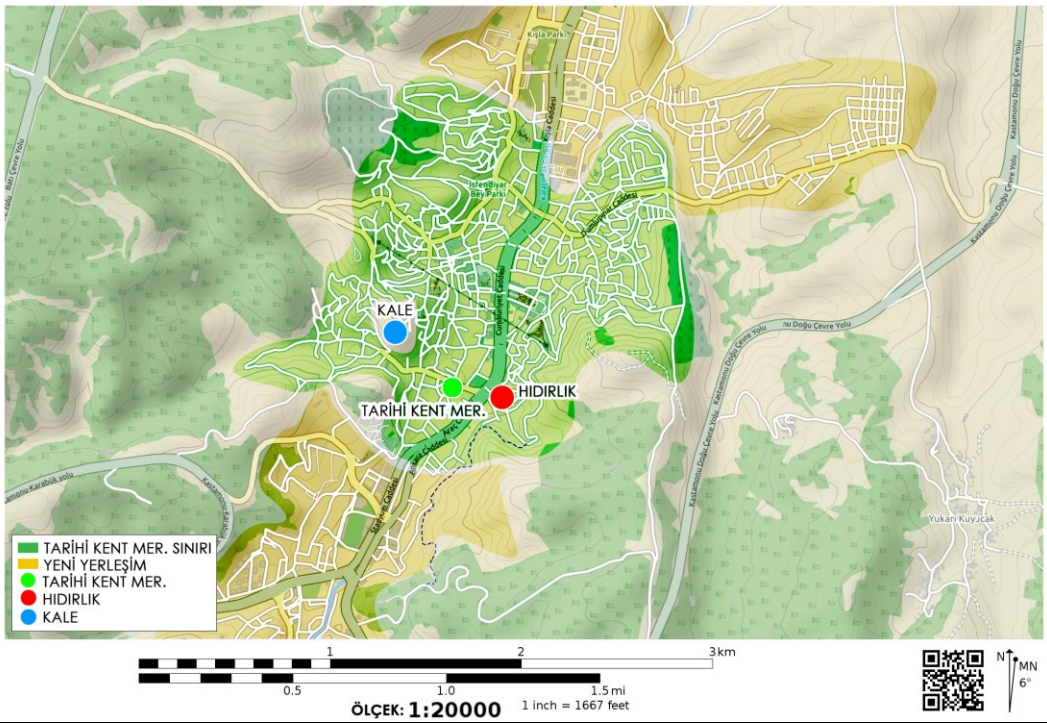

Kastamonu'nun Hıdırlık mevkii, Kazancı Hüseyin bahçesinde, Kastamonu'nun mesire yeri olan Gaybîler deresi adıyla bilinen Tabaklar mevkiindedir (Kankal, 2004).

Katalog No:32 Kastamonu Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Kastamonu	İl	610 m								

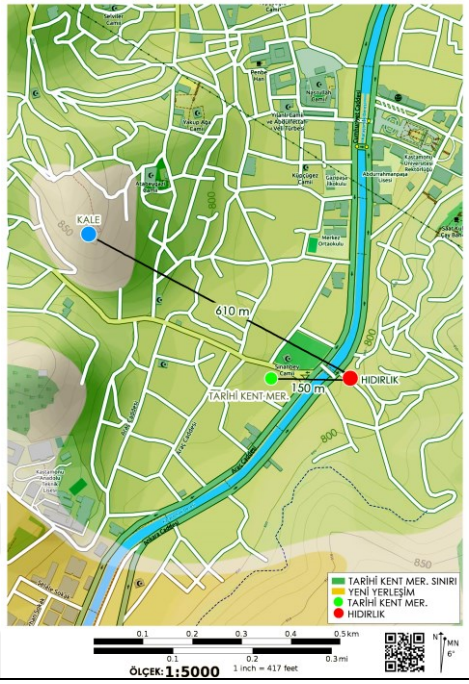

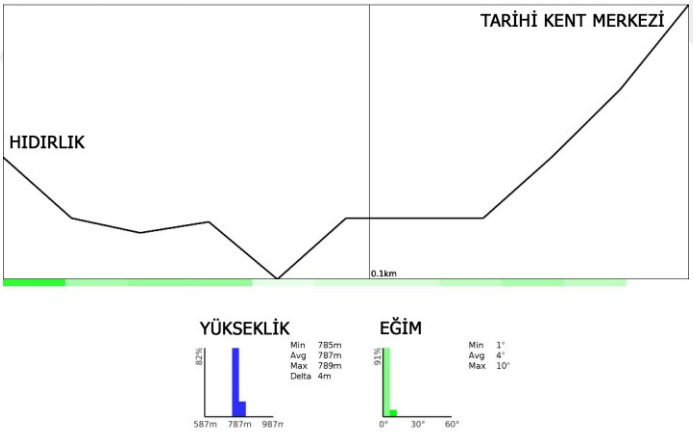

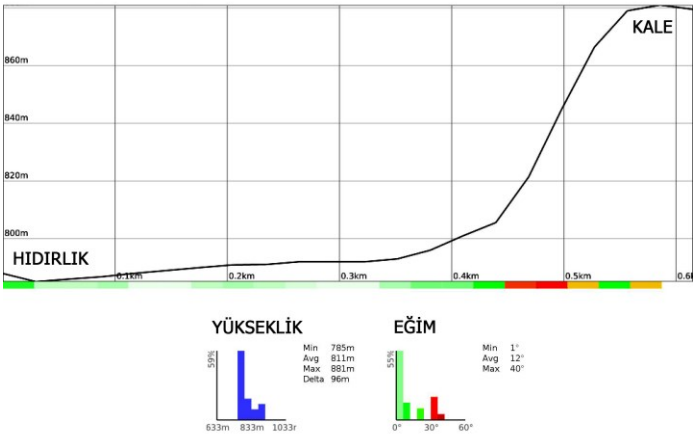

Katalog No:33 Araç Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Kastamonu	Köy	1450 m								

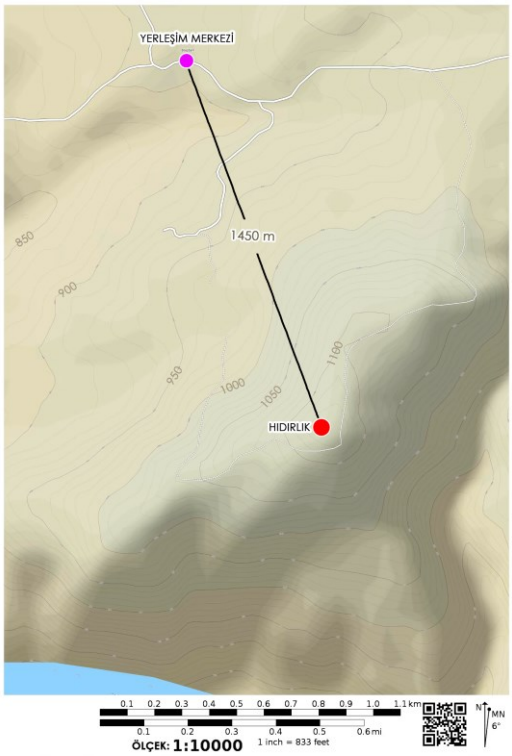

Kastamonu'nun bir diğer hıdırlık mevki Araç'a bağlı Boğdam Köyü Hıdırlık tepesidir. Geçmişte hıdrellez kutlamaları yapılan bu alan, aynı zamanda seyir terası olabilecek düzeyde yüksek ve ağaçlarla çevrilidir. Mevkide bulunan türbe hıdırellez ve yağmur duası için halk tarafından kullanılmaya devam etmektedir (Akman, 2016).

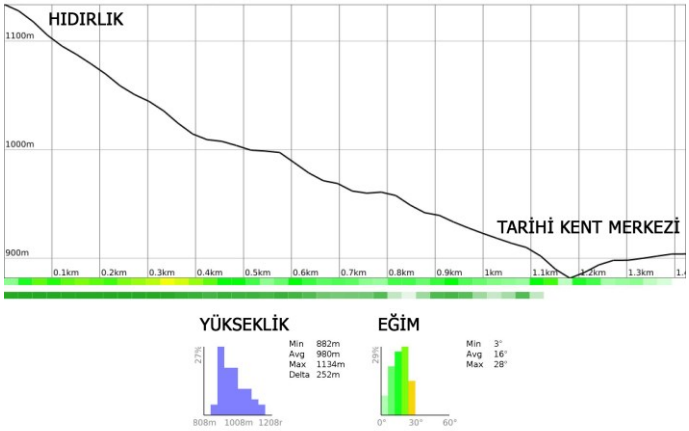

Katalog No:34 Tosya Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Kastamonu	İlçe	500 m								

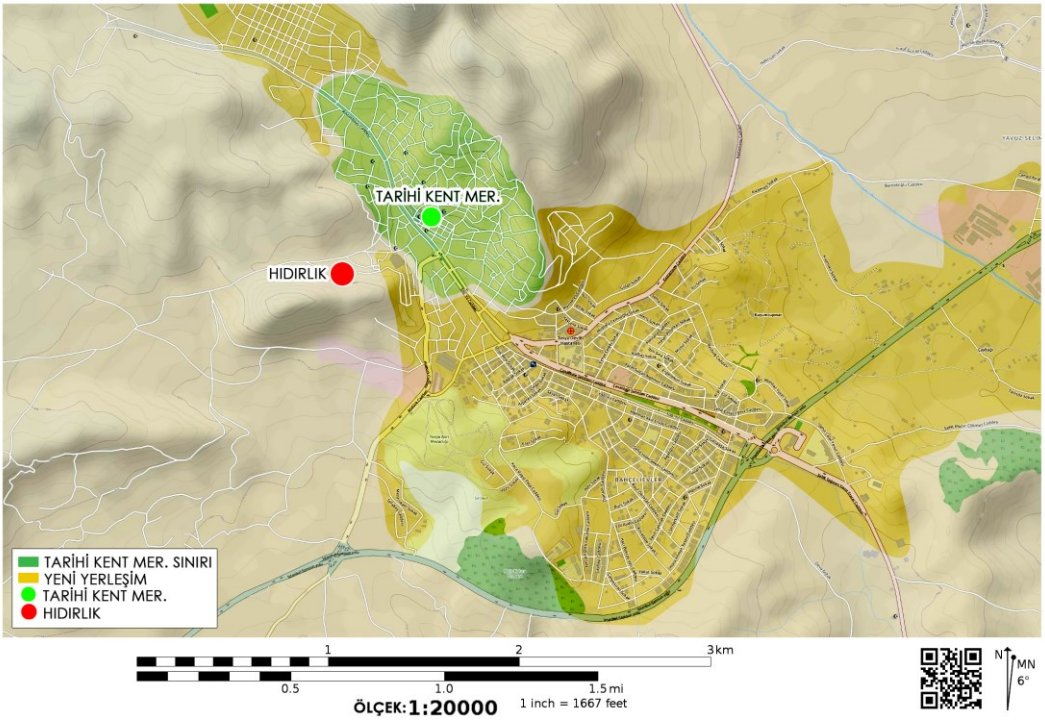

Tosya hıdırlığı ilçenin güneybatısında yer almaktadır. Yamaç kısımlarında eğimin fazla olduğu mevkinin kuzey kesimi çıplak ve yüksek tepelerle çevrilmiştir (https://kastamonu.ktb.gov.tr/TR-63826/tosya.html)

Tosya Hıdırlık Tepesi (https://tosyahaber37.com)

Katalog No:34 Tosya Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Kastamonu	İlçe	500 m								

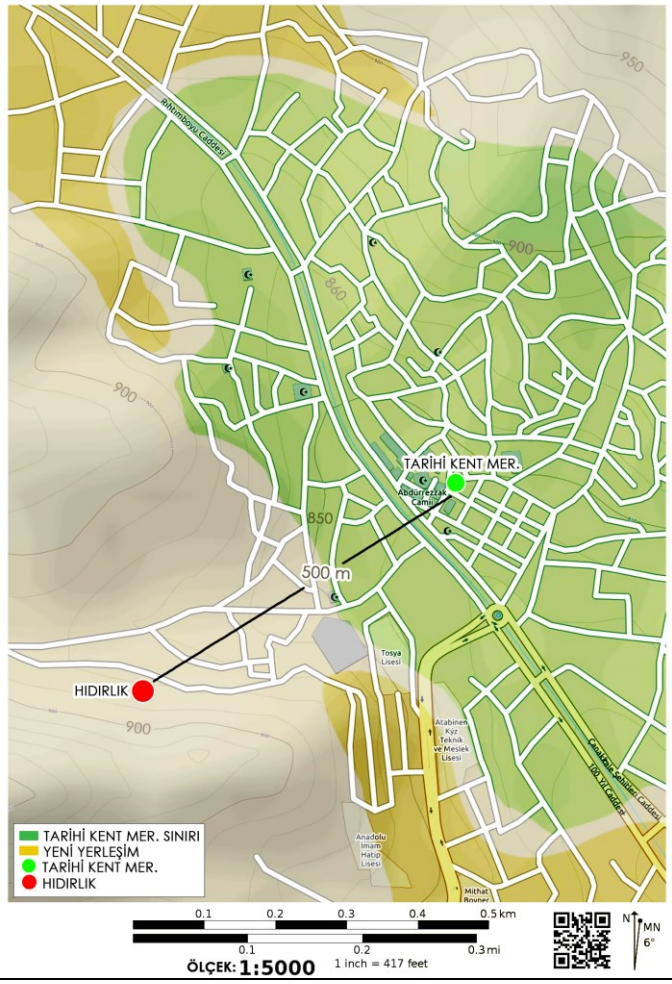

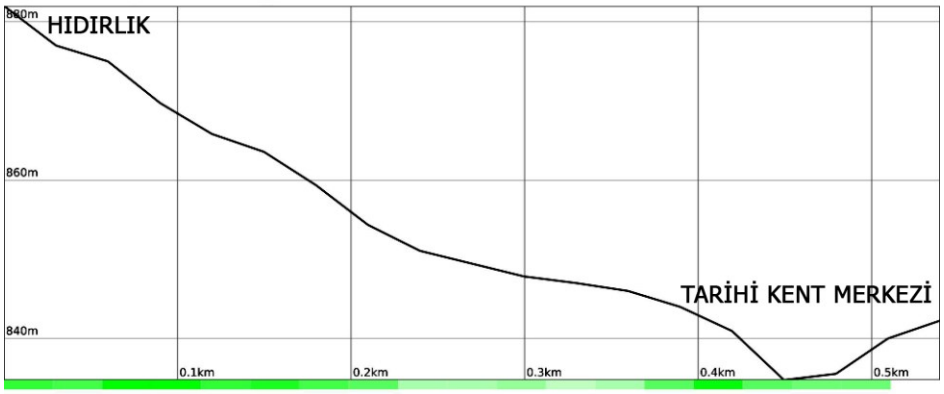

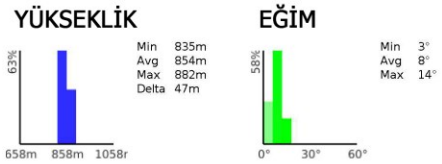

Katalog No:35 Develi Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Kayseri	İlçe	800 m								

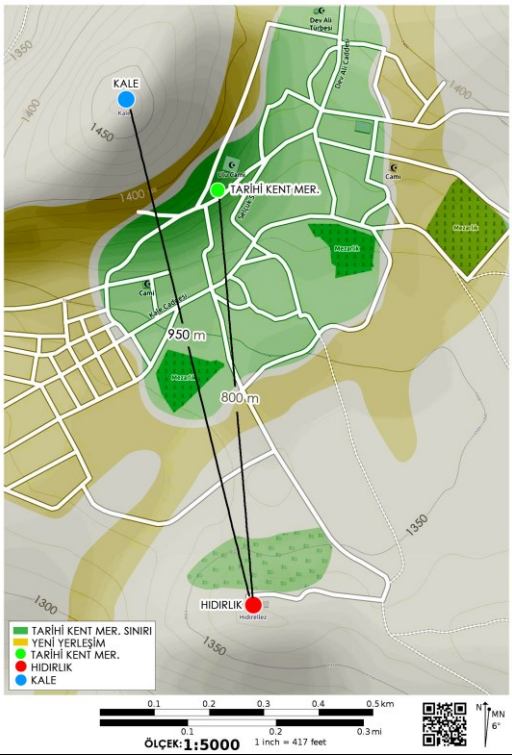

Develi Hıdırlık Tepesi, Yukarı Develi'nin güneydoğusunda yer alan yüksekçe bir tepedir. Tepe üzerinde 1252 yılında Harezmli Seyyid İmadettin Muhammed tarafından yaptırılmış olan Hızır İlyas Türbesi bulunmaktadır. Kitabesi olmayan Türbe, tamamen kesme taştan inşa edilmiştir (Özbek, 2000; Topçu, 2005).

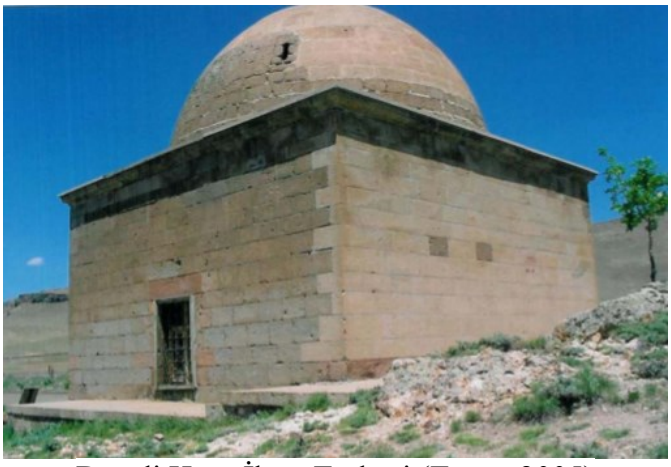

Develi Hızır İlyas Türbesi (Topçu,2005)

Katalog No:35 Develi Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Kayseri	İlçe	800 m								

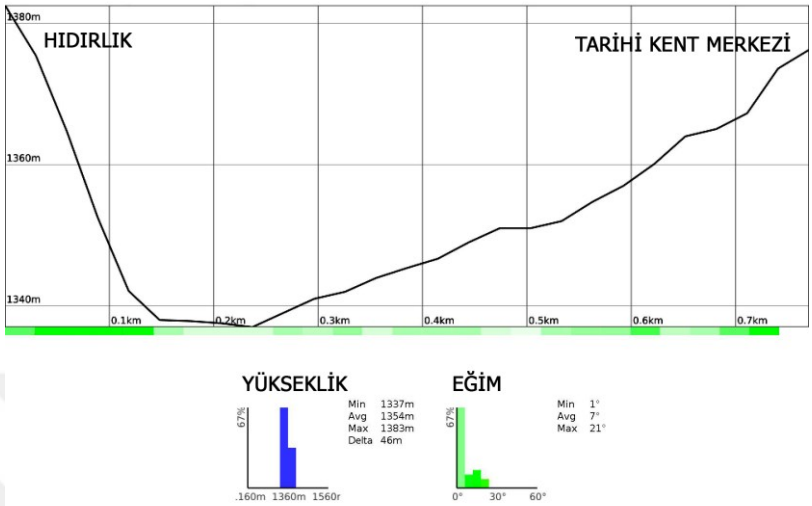

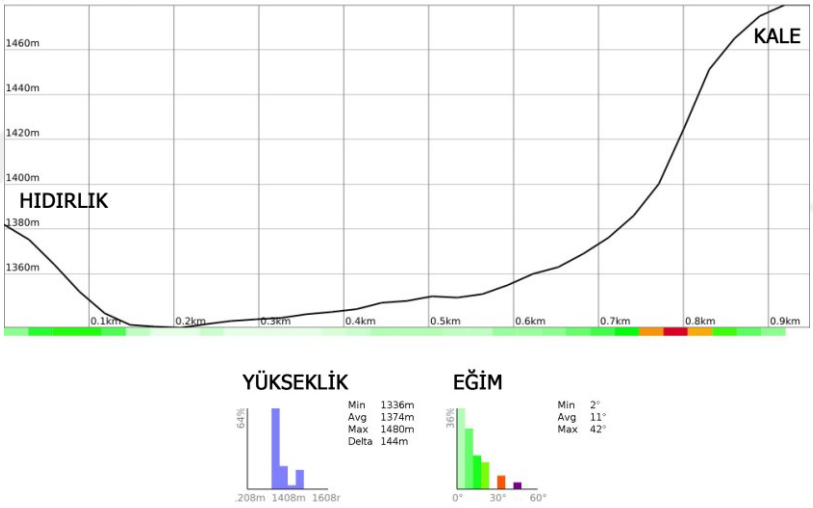

Develi Hızır İlyas Türbesi (Topçu,2005)

Katalog No:36 Erkilet Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Kayseri	Belde	1000 m								

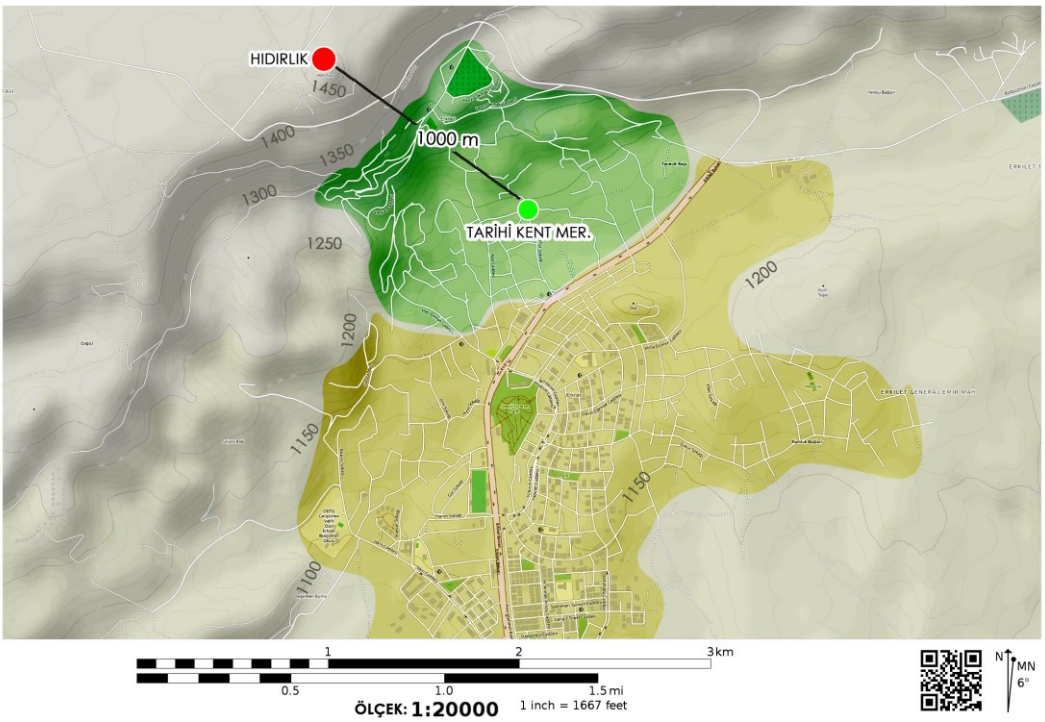

Erkilet'teki Hıdırlık tepesinde, Selçuklular zamanında yapılmış, Hızır-İlyas isimli bir köşk bulunmaktadır (Yavaş, 2007). Köşkün kitabesine âit bir parçasından, Selçuklu Sultanı II. Gıyâseddîn Keyhüsrev zamanında ve 1241/42 yılında inşa ettirilmiş olduğu düşünülmektedir (http://www.kocasinan.gov.tr).

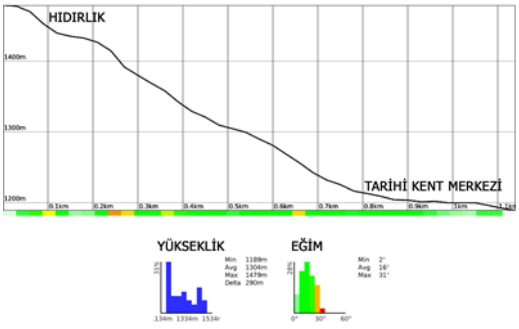

Erkilet Hızır İlyas Köşkü (http://www.kocasinan.gov.tr)

Katalog No:37 Kırklareli Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Kırklareli	Köy	295 m								

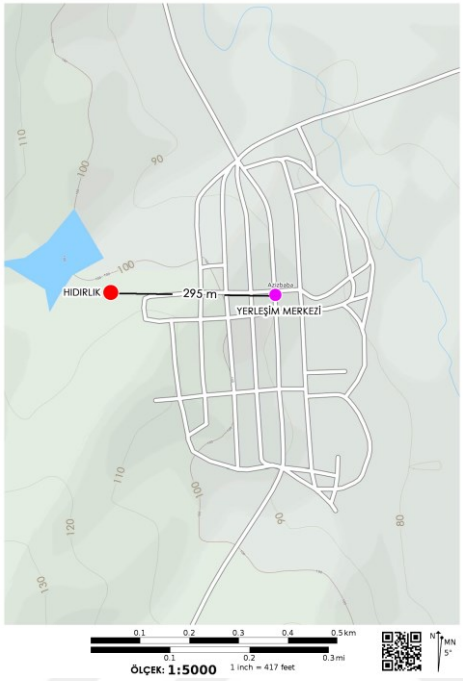

Kırklareli'nin Hıdırlık mevki, şehir kent merkezine 36 kilometre mesafede olan Arizbaba Köyü'nün yanında bulunan ve adına "Hıdırlık" denilen bölgededir. 2000'li yıllardan sonra Kırklareli'nde Hıdrellez kutlamaları önce Vilayet Meydanında daha sonra da İstasyon altında yapılmaktadır (https://kirklareli.bel.tr/kent-tarihi-ve-haritasi/#).

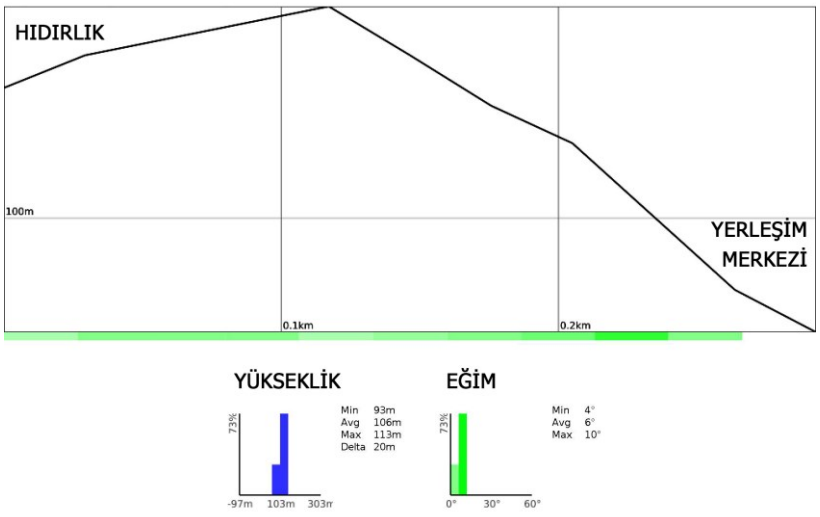

Katalog No:38 Akşehir Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Konya	İlçe	910 m								

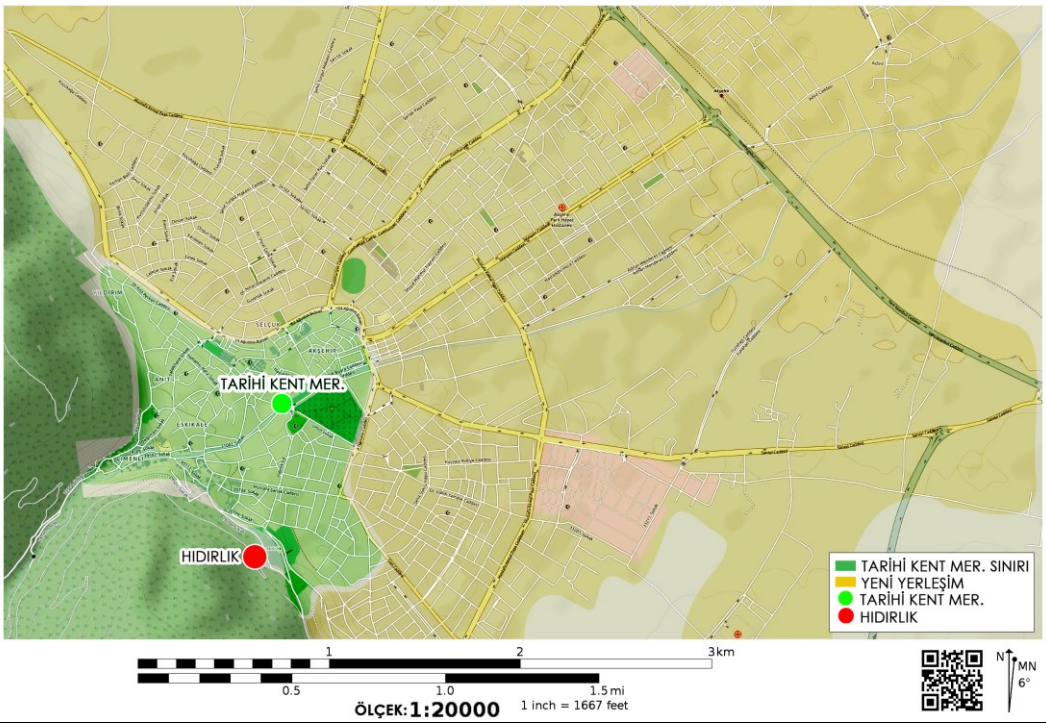

Akşehir'de Hıdırlık mevkii, şehrin dışında, Sultan Dağlarının eteklerinde, Gülmece Parkından Hasan Paşa (İmaret) Camii'nden geçilerek çıkılan bir tepedir. Akşehir Hıdırlık Tepesi, şehri ve ovayı kuşbakışı gören bir konumdadır. Akşehir Hıdırlık Tepesi aynı zamanda bir seyir terası özelliğine sahiptir (Badem, 2013). Günümüzde mescid bulunan alan aynı zamanda mesire yer ve hıdrellez kutlamalarının yapıldığı bir yer olarak işlevine devam etmektedir.

Akşehir Hıdırlığı (Hatipler Çibik, 2019)

Katalog No:38 Akşehir Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Konya	İlçe	910 m								

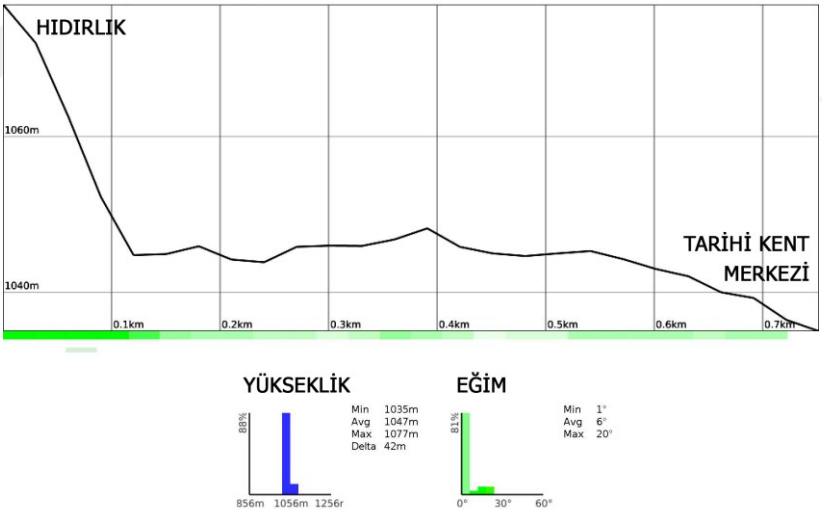

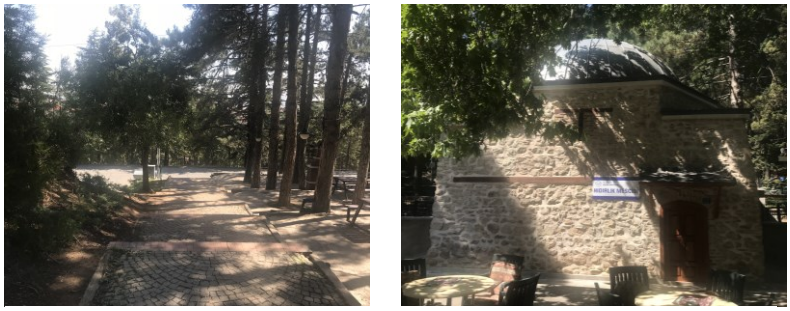

Akşehir Hıdırlığı ve Hıdırlık Mescidi (Hatipler Çibik, 2019)

Katalog No:39 Sille Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Konya	Köy	425 m								

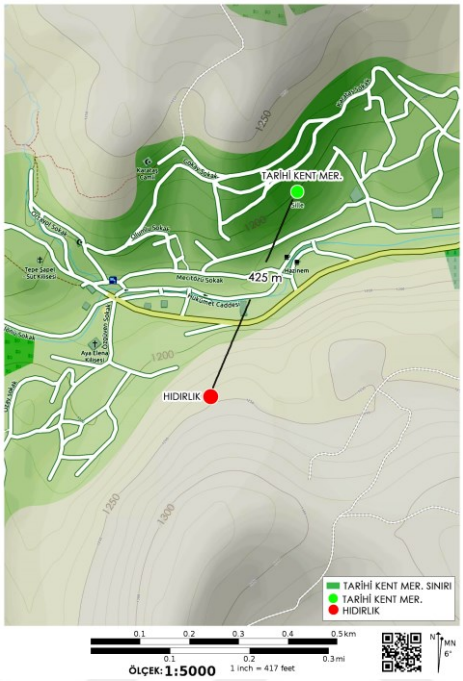

Konya Sille Hıdırlık Mevkii, Sille'nin Subaşı Mahallesi'nde, Papaz Deresi'ne yakın tepelik alandır. Bu alanda X. ya da XI. yüzyılda inşa edildiği düşünülen Hızır İlyas Kilisesi (Kyriakon (Hızır İlyas) Kilisesi) vardır (https://konyakultur.gov.tr/images/uploads/files/Sille_Brosuru.pdf).

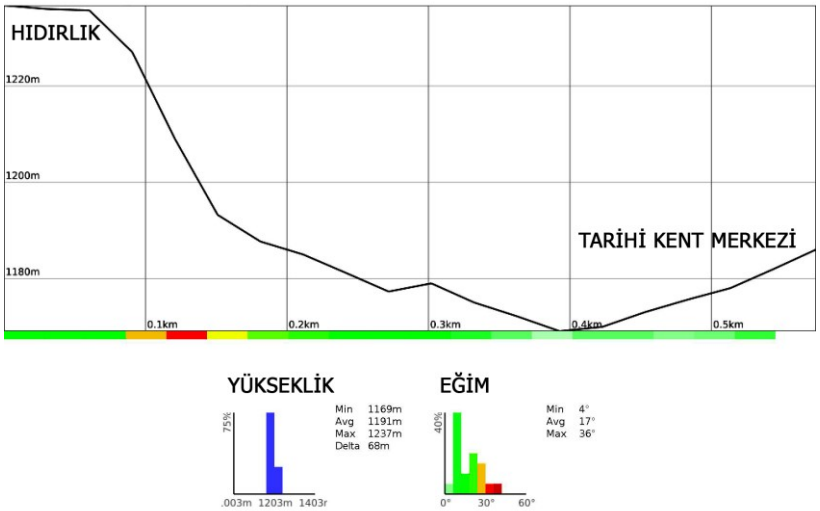

Katalog No:40 Kütahya Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Kütahya	İl	495 m								

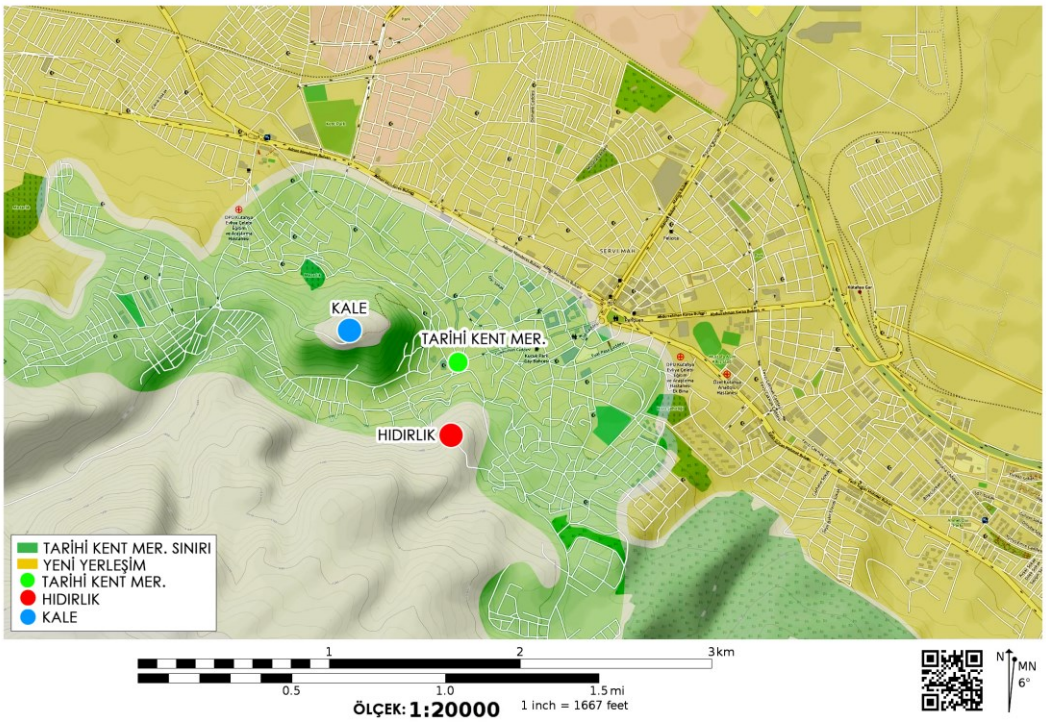

Kütahya'nın Hıdırlık Tepesi, şehrin güneyinde yer alan yer almaktadır. Yüksekçe bir mevki olan bu tepede yüksek bir kaya üzerine inşa edilmiş olan Hızırlık Mescidi bulunmaktadır (Çelepi, 2009). Mescit, II. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi'nde ve 1230-1244 yılları arasında Kütahya'da yaşadığı kabul edilen Hazer Dinari tarafından yaptırılmıştır (Uzunçarşılı, 1932: ss. 22-24).

Kütahya hıdırlığı ve mescid (Hatipler Çibik, 2018)

Katalog No:40 Kütahya Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Kütahya	İl	495 m								

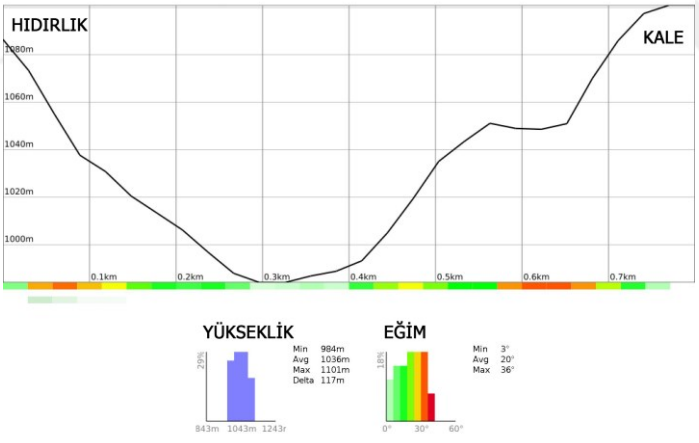

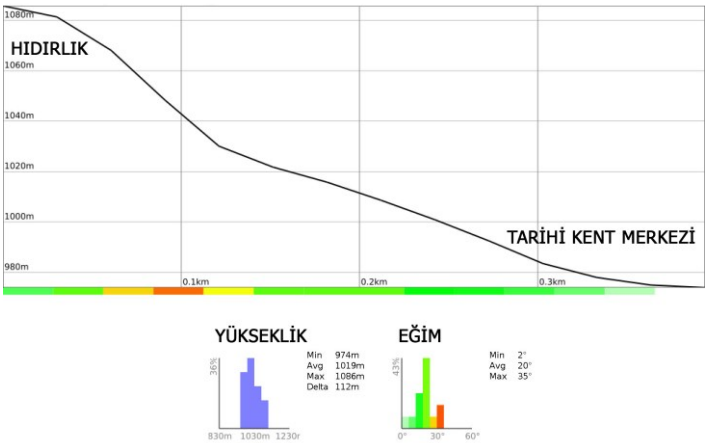

Katalog No:41 Manisa Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Manisa	İl	840 m								

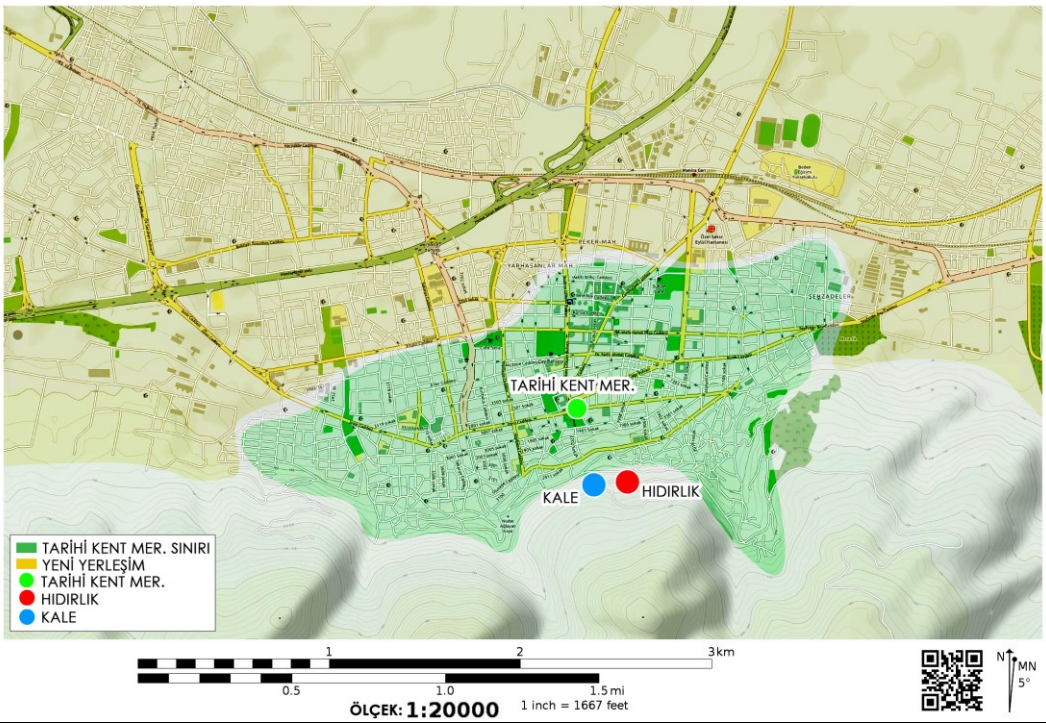

Manisa'nın hıdırlığı Spil Dağı eteğindeki Manisa Kalesi surlarının da olduğu mevkidir. Alanda halk tarafından türbe olduğuna inanılan harabe bir yapı bulunmaktadır (https://manisa.ktb.gov.tr)

Manisa Hıdırlığı (https://manisa.ktb.gov.tr)

Katalog No:41 Manisa Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Manisa	İl	840 m								

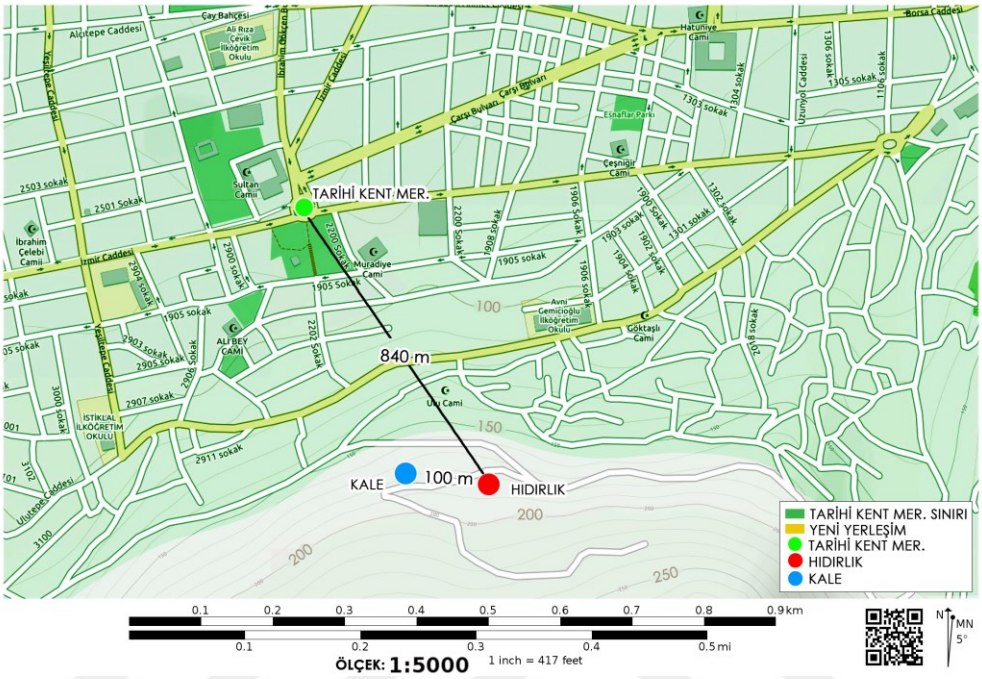

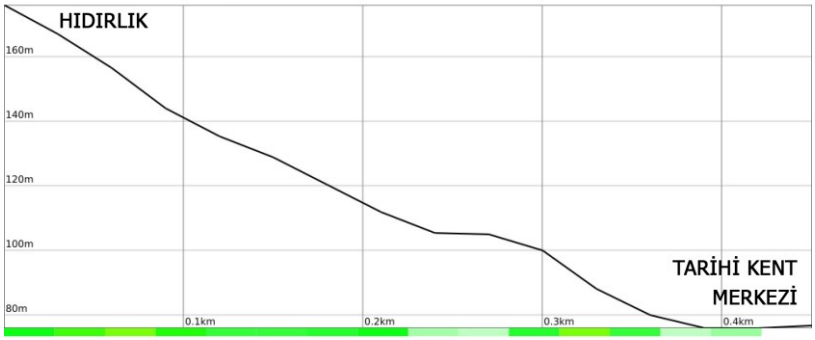

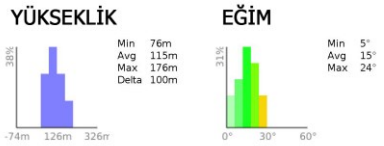

Katalog No:42 Darende Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Malatya	İlçe	425 m								

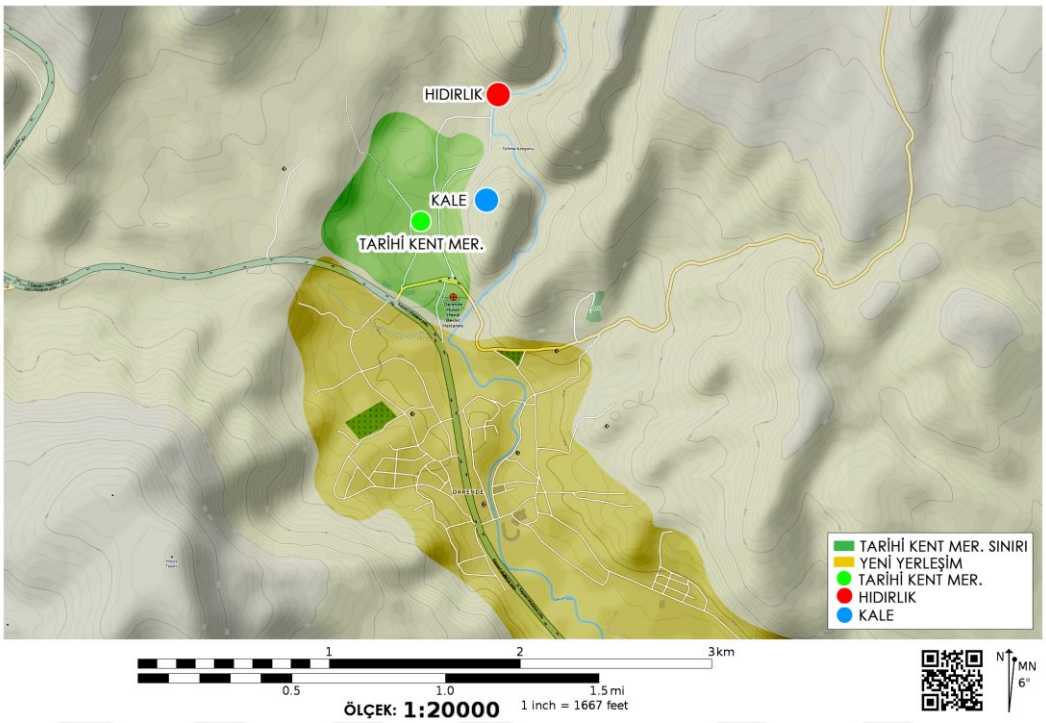

Anadolu'nun velilerinden olan Somuncu Baba ve oğlunun medfun olduğu bölgeye hıdırlık adı verilmiştir (Akgündüz, 2009; Cengiz, Adıgüzel ve Gülseren, 1965). Türbe etrafında gelişerek günümüze ulaşan mevkide Hıdırellez ritüeli devam etmektedir.

Darende Hıdırlığı ve Somuncu Baba Türbesi
(http://www.malatyakultur.com/malatya-tanitim/darende-somuncubaba)

Katalog No:42 Darende Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Malatya	İlçe	850 m								

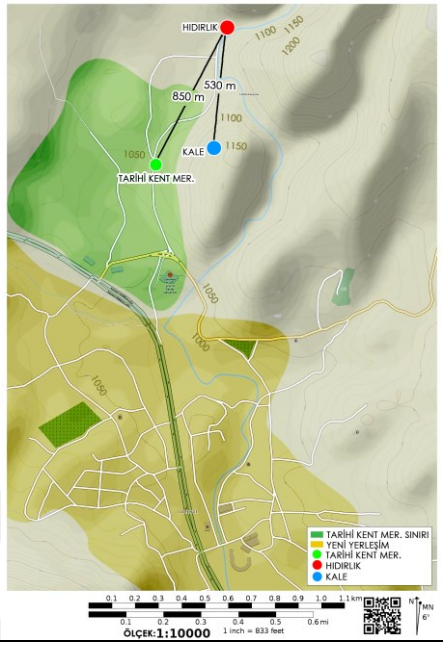

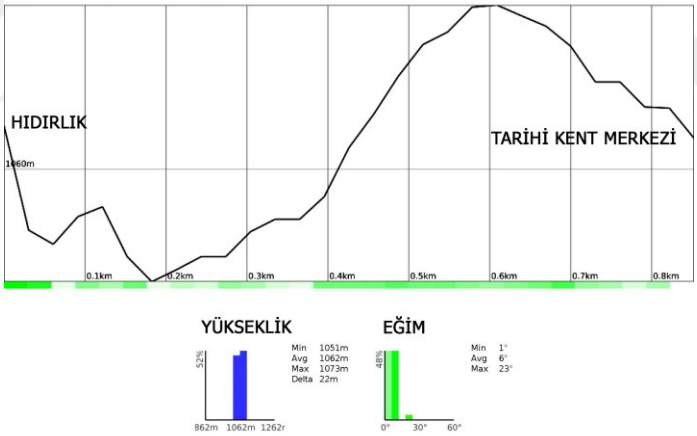

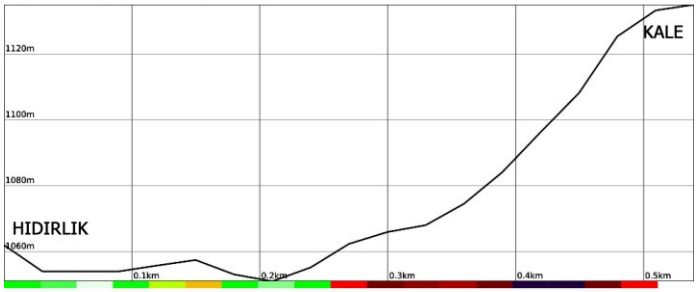

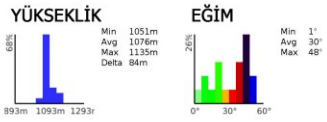

Katalog No:43 Fethiye Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Fethiye	İlçe	3570 m								

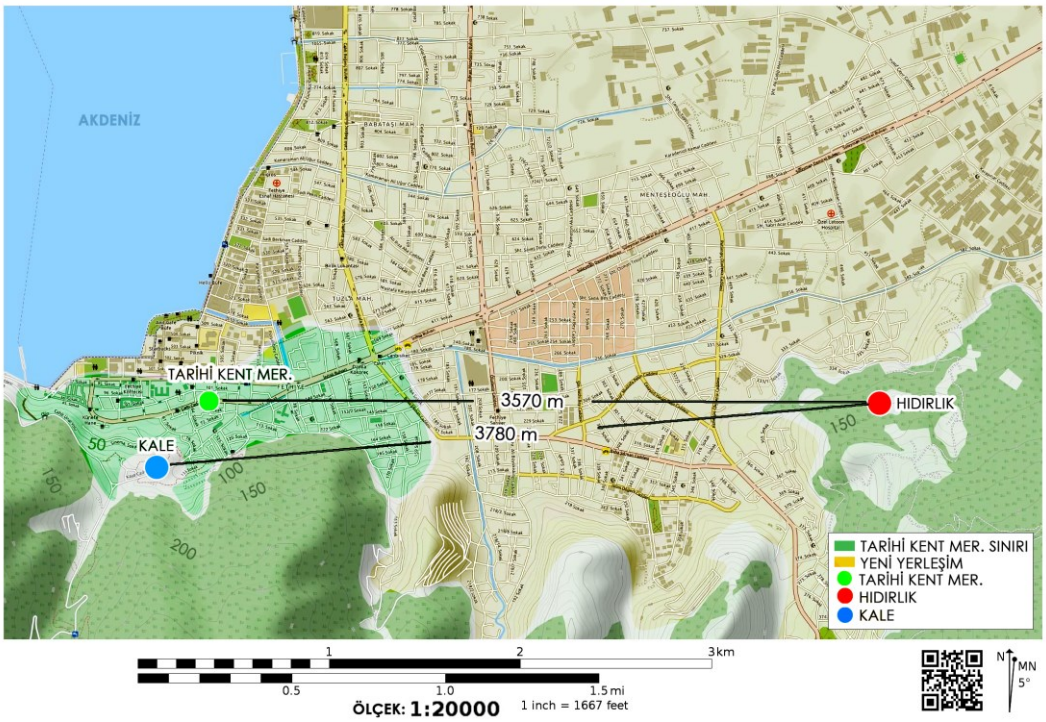

Fethiye hıdırlığı, tarihi kent dokusu ve kaleden bağımsız bir noktada teşekkül etmiş bir mevkidir. Ancak ritüelini günümüze dek sürdürmeye devam etmemiştir.

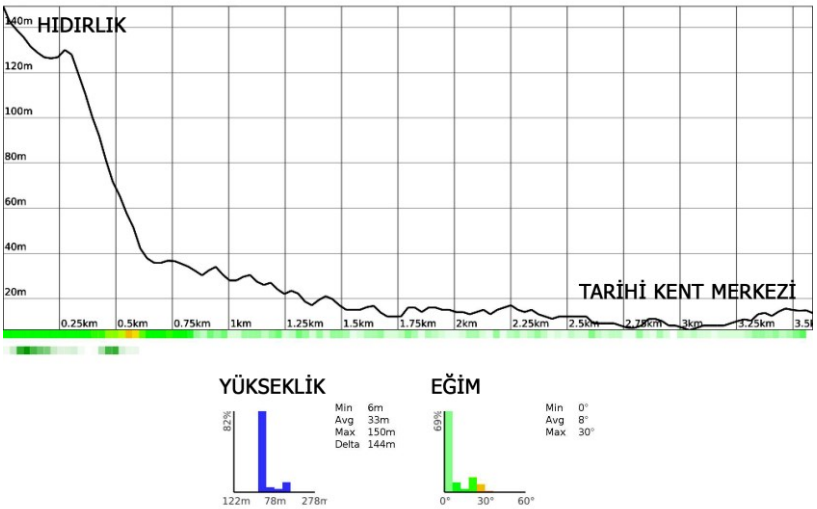

Katalog No:44 Milas Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Fethiye	İlçe	1230 m								

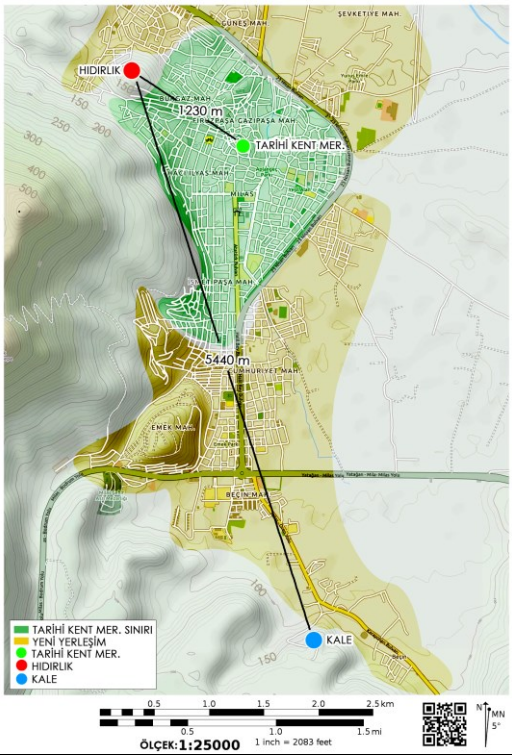

Hıdırlık Tepesi, Milas'ın batısında yer aldığı ovanın etrafında ve ilçenin kuzeybatısında yer almaktadır. Milas Hıdırlık Tepesi, ovanın doğusunda yer alan Kuyruklu Kalesi, güneyinde yer alan Beçin kalesi ile birlikte, ovada yaşayanların sığınma mevkii olarak değerlendirilebilecek üç tahkimli tepeden biridir (Rumscheid, 1996). Milas Hıdırlık Tepesi, aynı zamanda Milas'a kuşbakışı olarak bakılacak bir teferrüçgahtır.

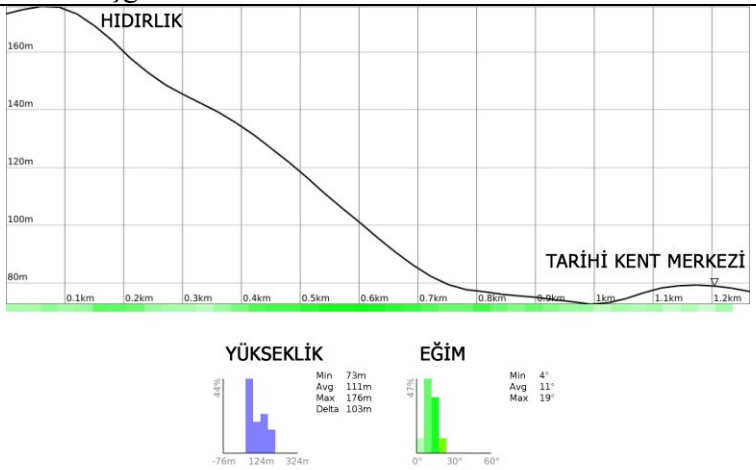

Katalog No:45 Varto Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Muş	Köy	780 m								

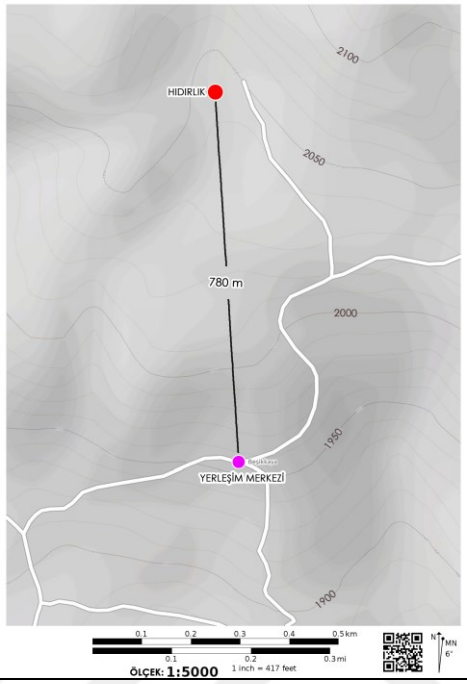

Varto Hıdırlık mevkii, Muş ilinin Muskan köyündedir. Hıdırlık mevkiinde bir de Hızır Çeşmesi ve Hızır türbesi bulunmaktadır. Burası, hem hıdrellez ritüelinin gerçekleştirildiği mevkidir hem de yılın 12 ayında ziyaret edilen bir mekândır. Hıdrellez zamanı dışında da buraya ziyarete gelinmekte, burada kurbanlar kesilmekte ve dualar edilmektedir (Wakamaysu, 2014).

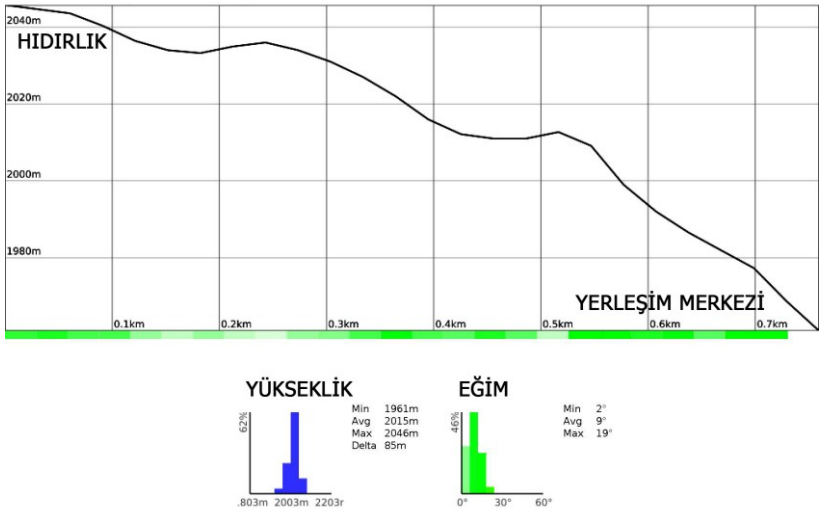

Katalog No:46 Niğde Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Niğde	İl	850 m								

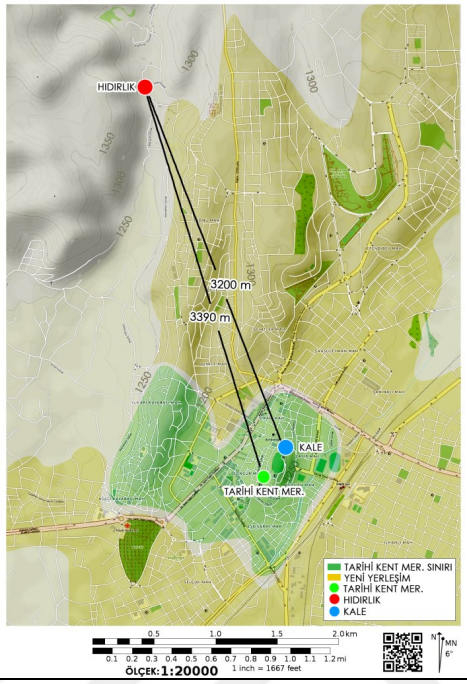

Niğde hıdırlığı, şehrin kuzeybatısında, tarihi kent dokusundan bağımsız, topografik yapısı itibariyle mevcut kent dokusuna sınır teşkil edecek şekilde konumlanmıştır. Zaman içerisinde ritüelini kaybetmiştir.

Katalog No:47 Taraklı Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Sakarya	İlçe	650 m								

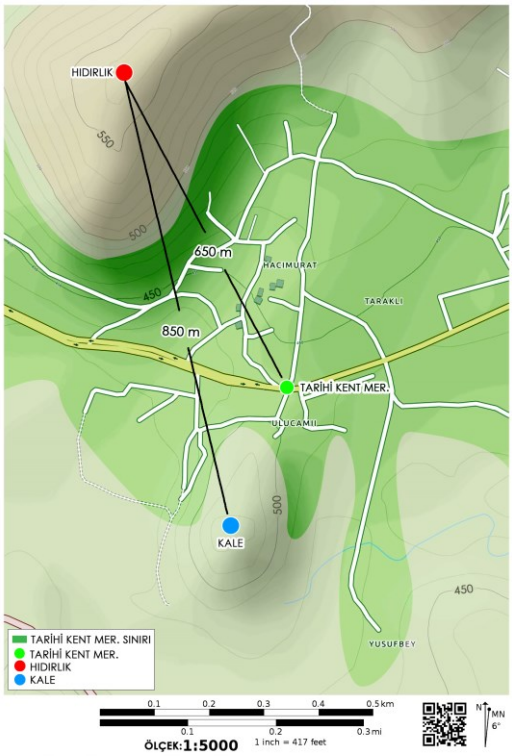

Sakarya ilinin Taraklı ilçesinde bulunan Hıdırlık, şehrin az dışında ve şehre hâkim bir tepededir. Alan çam ağaçlarıyla bezenmiştir. Taraklı Hıdırlık Tepesinde Hızır Dede Türbesi bulunmaktadır. Türbede medfun Hıdır Dede'nin Bektaşi dedelerinden biri olduğu düşünülmektedir.

Taraklı Hıdırlığı (Hatipler Çibik, 2019)

Katalog No:47 Taraklı Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Sakarya	İlçe	650 m								

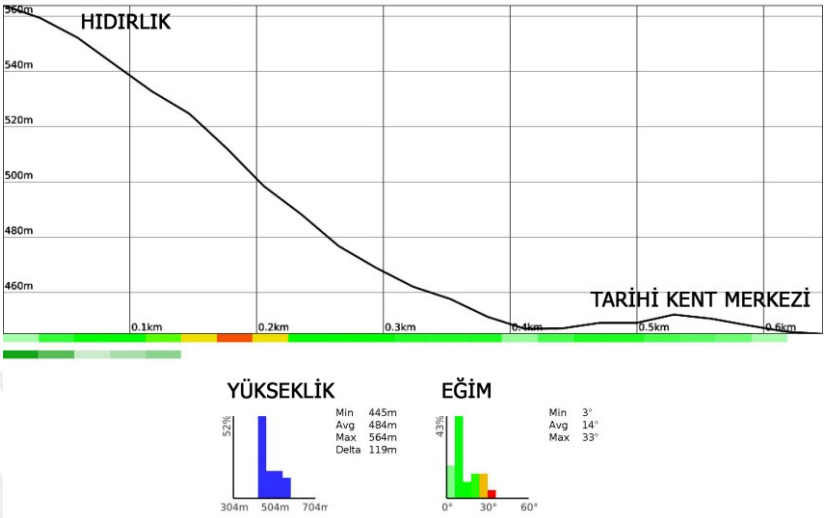

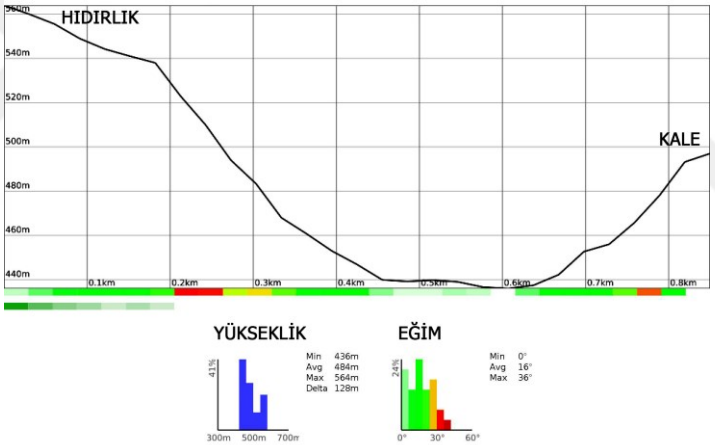

Hıdırlıktan Taraklı'ya bakış (Hatipler Çibik, 2019)

Katalog No:48 Vezirköprü Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Samsun	İlçe	1300 m								

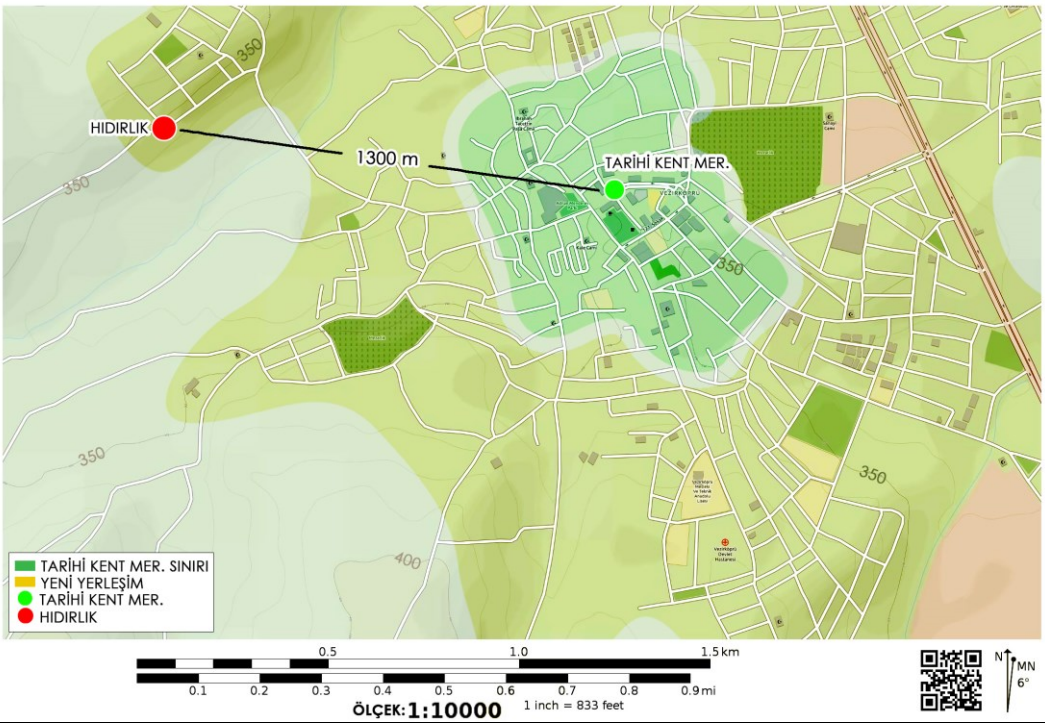

Vezirköprü hıdırlığı, şehrin batısında düz bir satıhta teşekkül etmiştir. Ritüelini kaybederek zamanla mahalleye dönüşmüştür.

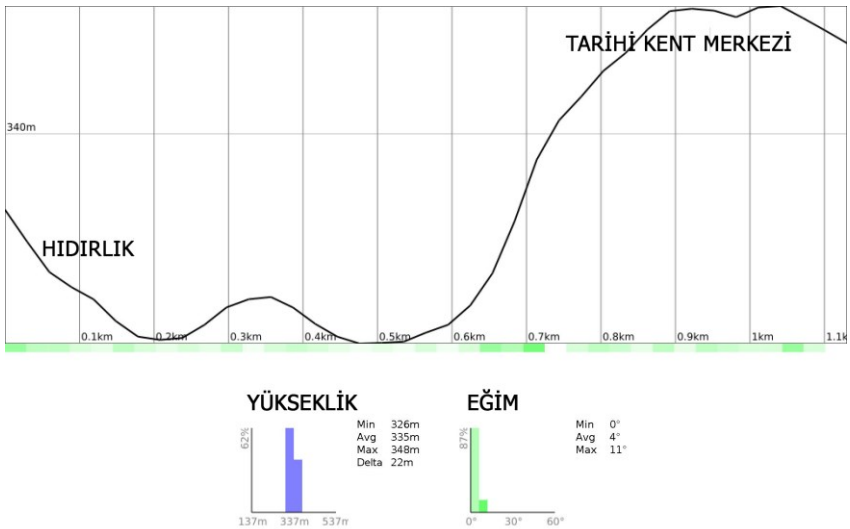

Katalog No:49 Boztepe Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Sinop	İlçe	910 m								

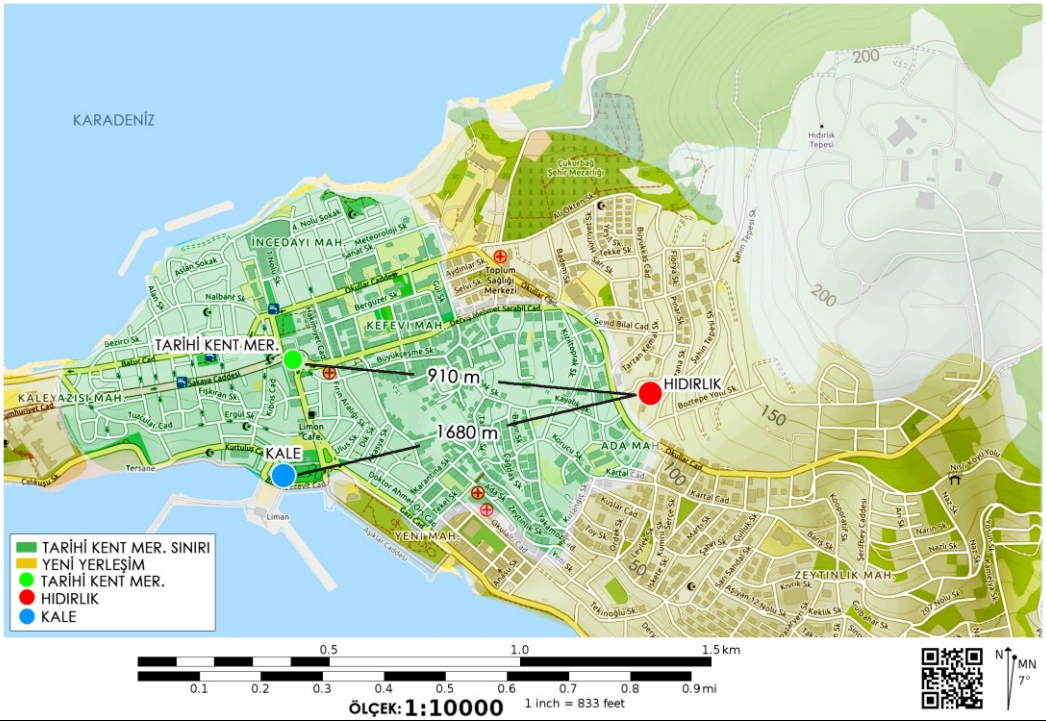

Boztepe hıdırlık tepesi, şehrin kuzeydoğusunda yüksek bir zirve ve etekleridir. Hıdırlık mevkinde, ilk olarak Selçuklu döneminde kurulan ve Candaroğulları döneminde yeniden inşa edildiği düşünülen Hızır – İlyas zaviyesi kurulmuş ancak günümüze yalnızca kalıntıları ulaşmıştır (Üstün, 2008)

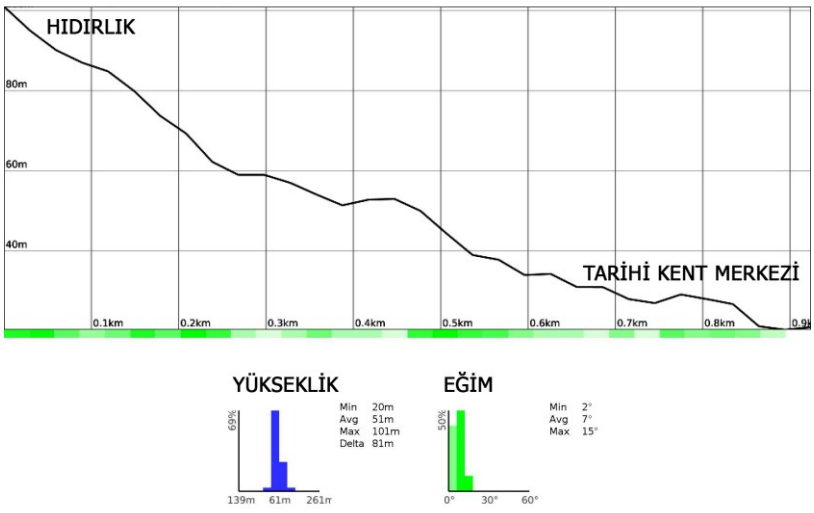

Katalog No:50 Divriği Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Sivas	Köy	1460 m								

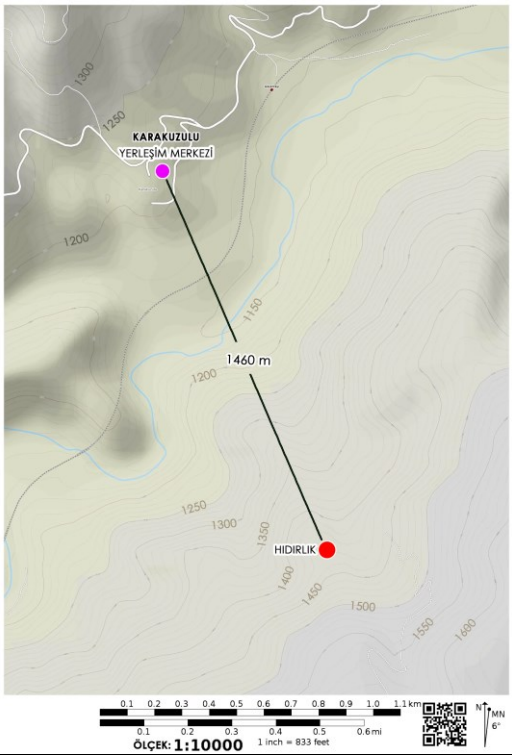

Divriği hıdırlığı, Sivas'ın Divriği ilçesine bağlı Karakuzulu Köyü'nün mezrasında yer almaktadır. Yüksek bir tepe olan hıdırlıkta Hıdırellez ritüeli devam etmemektedir.

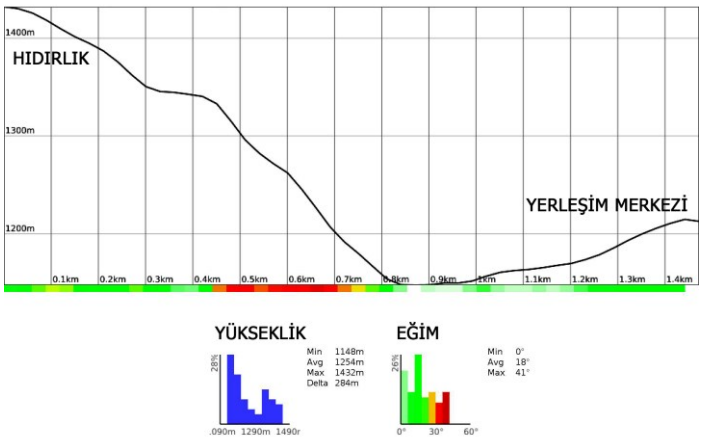

Katalog No:51 Tunceli Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Tunceli	İl	850 m								

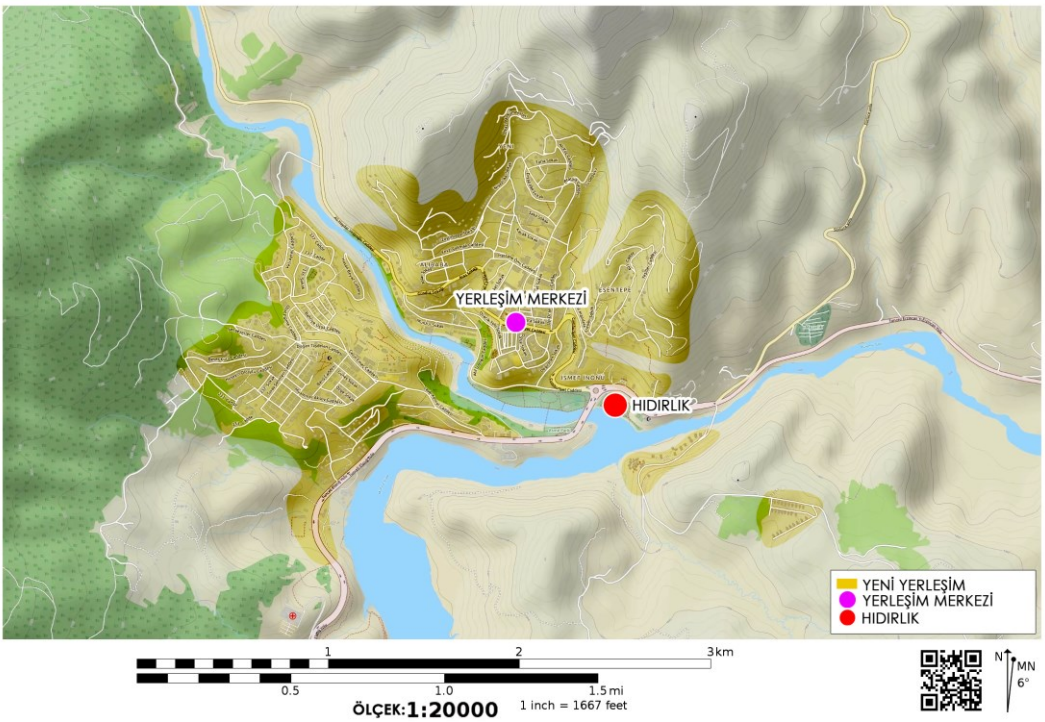

Tunceli hıdırlığı, yerel halk tarafından kutsal kabul edilen, Munzur ve Pülümür çaylarının birleştiği yeşillik mevkidir. Bu alanda Hıdırellez ritüeli devam etmektedir.

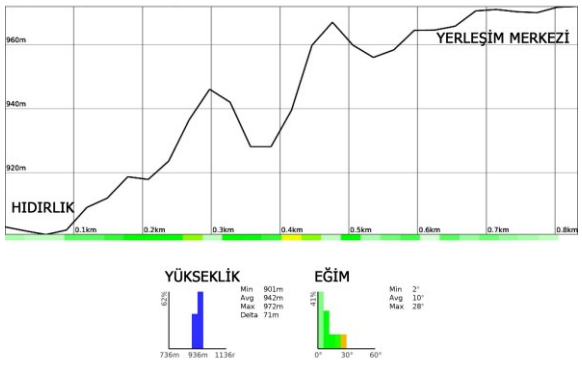

Katalog No:52 Pertek Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Tunceli	Köy	140 m	■		■		■			■

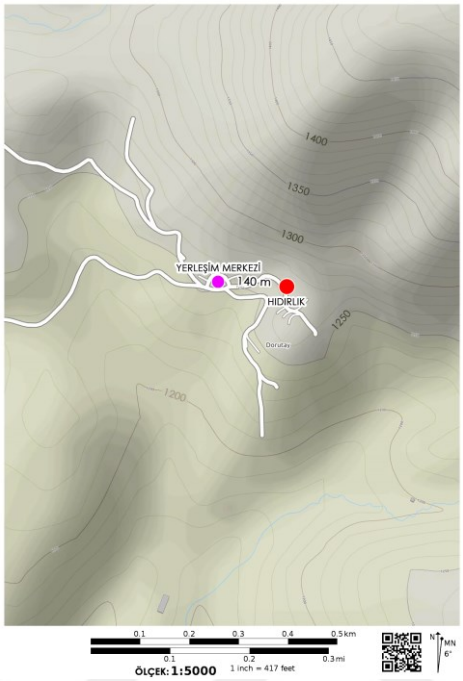

Hıdırlık mevkii, Sultan Gölü ile Dorutay köyü yakınlarında olan düzlük alandır. Bu alanda Sultan Hıdır Türbesi olarak bilinen bir türbe bulunmaktadır. Türbe, Selçuklu Sultanı Alaaddin tarafından yaptırılmıştır. Geçmişten günümüze hıdrellez ritüeli devam etmektedir. Ayrıca Sultan Hıdır Türbesi, günümüzde ziyarete açıktır (Işık, 2012).

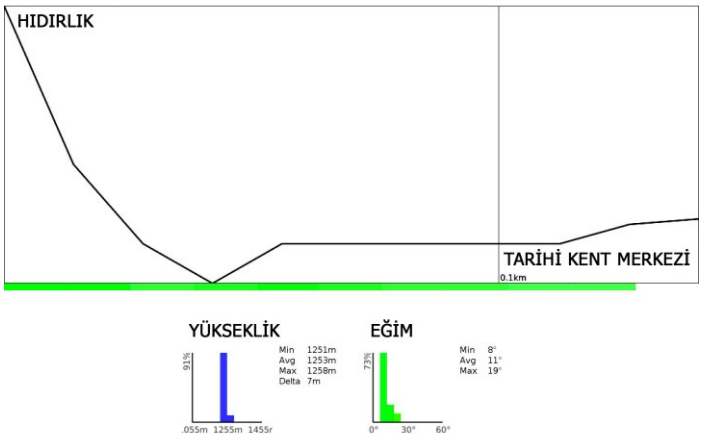

Katalog No:53 Tokat Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Tokat	İl	1800 m								

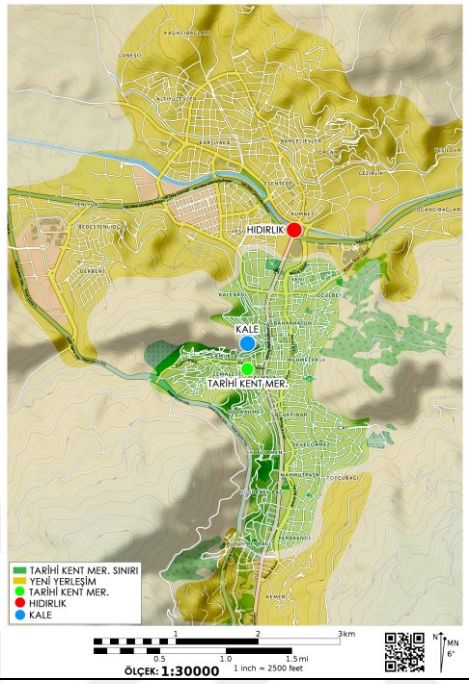

Hıdırlık mevkii, şehrin ortasından geçen Yeşilırmak nehrinin kenarındaki yeşillik mevkidir. Bölgeye yakın olarak yapılan köprü, bu bölgeden dolayı adını almış ve Hıdırlık Köprüsü olarak isimlendirilmiştir. Hıdırlık Köprüsü, 1250 yılında, Selçuklu Sultanı Alaaddin Keykubat'ın 3 torununun devleti birlikte yönettiği dönemde yapılmıştır. Kitabesi sağlam olarak bulunan Hıdırlık Köprüsü'nün 5 kemeri vardır. Tokat Hıdırlık Köprüsü, kaynaklarda Cisr-i Kebir olarak da geçmektedir (Demirtaş, 2015). Zaman içinde Hıdırlık mevkii şehrin içinde kalmıştır.

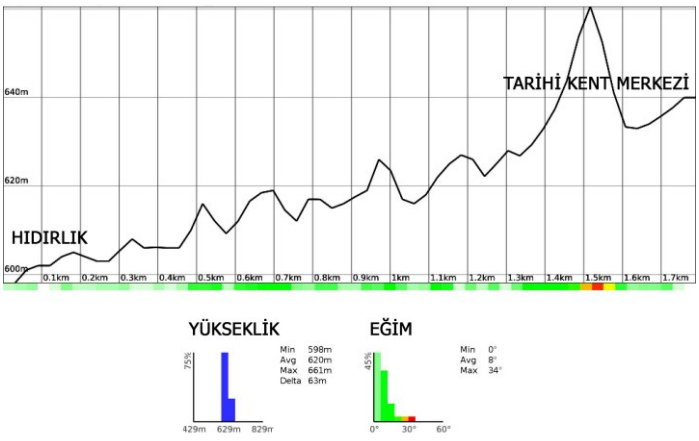

Katalog No:53 Tokat Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Tokat	İl	1800 m								

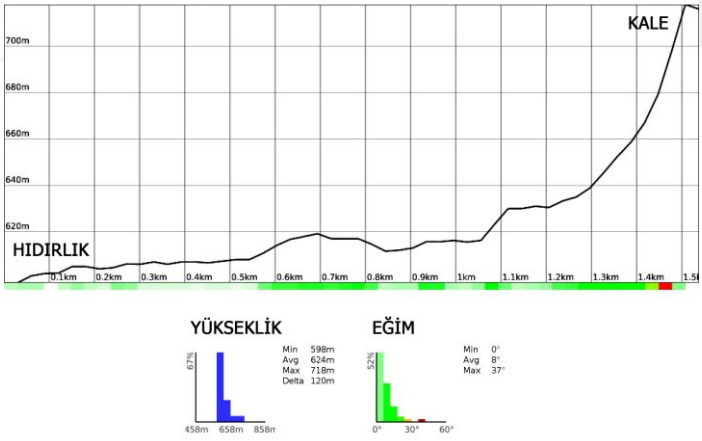

Tokat Hıdırlık Köprüsü (www.ntv.com.tr)

Katalog No:54 Yozgat Hıdırlığı		Konum	Topografik Yapı		Mimari Unsur		Ritüel		Kentsel Yerleşme	
Bulunduğu İl	Bulunduğu Yerleşim Birimi	Tarihi Şehir Merkezine Mesafesi	Düz bir satıhta	Tepede	Yapı var	Yapı yok	Var	Yok	Var	Yok
Yozgat	İl	1580 m								

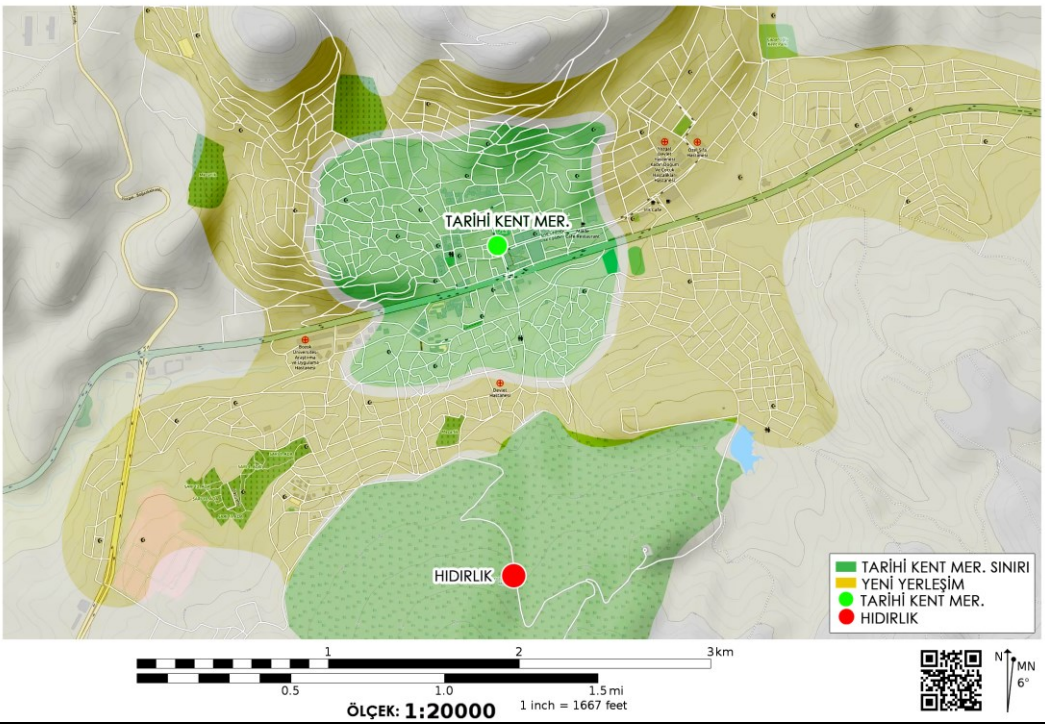

Yozgat'ta Hıdırellez ritüelinin gerçekleştiği en önemli mevkilerden biri Çamlık olarak bilinen mesire yeridir (Oğuz, 2014).

Yozgat Hıdırlığı (https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/yozgat/gezilecekyer/camlik-milli-parki)

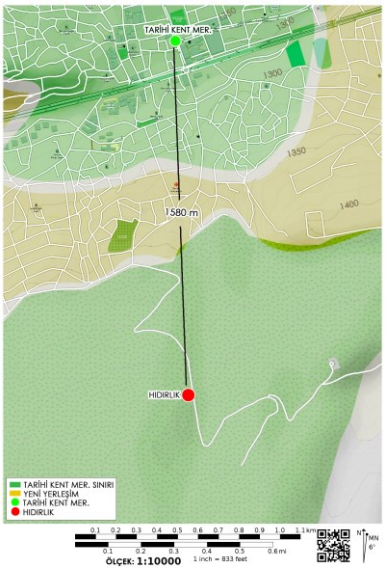

EK 2 LİTERATÜR ÖZET ÇİZELGESİ

Ritüel ve Hıdırlıklar

Sıra No	Yazar	Yayın Yılı	Çalışmanın Adı	Basım yeri ve yayınevi	İçerik Hakkında
1	AKTI, Selahattin	2017	İbn Arabî'nin Fütûhât-ı Mekkiyye ve Fusûs'ul-Hikem'inde Hızır Kıssası Yorumu	Journal of Religious Culture Journal Goethe-Universität Frankfurt am Main in Cooperation with the Institute for Religious Peace Research ISSN 1434-5935 Nr. 234 (2017) ss.1-13	Makalede, İbn Arabî'nin Hızır ve Musa kıssasıyla ilgili Fütûhât-ı Mekkiyye ve Fusûs'ul-Hikem adlı eserlerindeki değerlendirmeleri incelenmiştir. "İbn Arabî'nin kıssayla alakalı yorumları ilgi çekici ve şaşırtıcıdır. Futûhât'ında Hızır'dan defalarca bahseden Arabî, burada genellikle onun velilik yönü ve sahip olduğu ilm-i ledün ile ilgilenir. Kıssada anlatılan olaylarla ilgili doyurucu açıklamaları ise daha çok Fusûs'ul-Hikem adlı eseri bize sunar. İlgili Fass'ta İbn Arabî, kıssada geçen olaylarla Musa'nın geçmiş hayatındaki olaylar arasında paralellikler kurarak olayların iç yüzüne ışık tutar." S.9
2	AKTI, Selahattin	2017	Sûfî Epistemolojinin Önemli Dayanaklarında n Olan Hızır Kıssasının Kaynaklarına Dair Oryantalist İddialar	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2017, Sayı 11 (Sayfa 45 - 57)	Makalede, oryantalistlerin söz konusu iddiaları ileri sürerken kullandığı kaynaklar tek tek ele alınarak karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. "Bilindiği gibi sadece benzer oluşlarından yola çıkılarak iki olay veya fikir arasında bir etkileşimin olduğunu iddia etmek bilimsel çalışma kurallarına aykırıdır. A'nın B'den etkilendiğine dair bir iddia ortaya atıyorsak, delil olarak elimizde, bu ikisinin birbirine benzer oluşlarından çok daha fazlası gerekmektedir. Kaldı ki kronolojik olarak B'den önce gelen A'nın nasıl olup da B'den etkilendiği iddia edilebilir? İlerde görüleceği gibi Wensinck, İlya ile haham Yeşua ben Levi'ye ait olduğu söylenen yol arkadaşlığı hikâyesinin yazarını yeterince araştırmayarak kronoloji hatası yapmıştır."s.50
3	AKTÜRK, Sema	2014	Türkiye'de Hıdırellez Etrafında Oluşan Folklorik Unsurlar Üzerine Bir İnceleme	T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi 2014	Tez çalışmasında, geleneğin temelini oluşturan Hızır kültüne değinilmiş ve bu kült etrafında oluşan inanç halkalarının, toplumsal hayatta oynadığı roller ve insanların algısında oluşturduğu boyutlar nesnellikten uzaklaşmama çabası içinde ele alınmıştır. "Hızır ve İlyas hakkında bir hayli zengin ve İslami kaynak olduğu halde, bu kaynaklarda Hıdırellez gününe ve merasimlerine dair bilginin olmayışı da Hıdırellez'in ve etrafında oluşan inanç, âdet ve geleneklerin İslami olmayan kaynaklardan geldiğini göstermesi bakımından açık bir delildir" s.23

5	ALTIN, Kader	2013	Şamanizmin Anadoluya Yansıması: Erzincan İl Örneğinde Dedelik Kurumu	Geçmişten Günümüze Alevilik I.Uluslararası Sempozyumu 03-05 Ekim / October 2013- Editör: Yrd. Doç. Dr. Mehmet YAZICI 2. Cilt –Bingöl ss.528-538	Tebliğde, Erzincan Bölgesi inançları anlatılmıştır. "Anadolu'da orta yaşın üzerindeki insanların çoğu, güneşin ve ayın ilk görülmesi sırasında, ya da ay hilalken niyaz eder, dualarla kutsanırlardı. Bunlar İslam'da yoktur. Eski Türk inancı olan Gök-Tanrı (Kök-Tengri) inancından kaynaklanmaktadır. Erzincan çevresindeki Alevi Zazalar'da sabah güneşin ilk ışıklarının aksettiği taş ve kayaların "Ya Hızır" diye dualarla tazim olunduğu gözlenmiştir."s.533
6	ARAS, Bahtiyar Murat	2017	Maraş Alevilerinde Halk İnanmaları	Cappadocıa Journal Of Hıstory And Socıal Scıences Vol.9-October-2017 Ss.119-133	Makalede, Maraş bölgesinde yaşayan Alevi kesimin Hızır İnancı ve ona bağlı ibadet ve ritüelleri ele alınmıştır. "Hızır gelince insanlar büyük bir coşkuyla, huşuyla, Hızır Bereketi beklentisi içinde olurlardı. Evlerde hazırlık olur ve evler temizlenir. Hızır gecesi nerde dede evi varsa, oraya herkes evinden bir parça odun getirir. Dedenin evinde Hızır ateşi yakılır herkes bu ateşin üzerine kendi evinden getirdiği odunu atar ve bu ateş sabaha kadar yanardı."s.129
7	ARMSTRONG, Karen	2005	Mitlerin Kısa Tarihi	Çev. Dilek Şendil, İstanbul, Merkez Kitapçılık 2005	Kitapta, yaşamlarımıza yansıyan ve onlara biçim veren evrensel ve zamanı belirsiz öykülerdir isteklerimizi, korkularımızı, özlemlerimizi irdeler, bize insan olmanın anlamını anımsatan anlatılarla mitler ele alınmıştır. "Günümüzde "mit" sözcüğü genellikle gerçek olmayan bir şeyi tanımlamak üzere kullanılır. Ufak tefek suçlar yüklenen bir politikacı söylenenlerin "mit" olduğunu ileri sürerken, hiç yaşanmadığını vurgulamaktadır. Yeryüzüne inen tanrılardan, mezar taşlarının üzerinde yürüyen ölülerden, ya da düşmanların kovaladığı ayrıcalıklı insanların kaçışını kolaylaştırmak için mucizevî bir biçimde ikiye yarılan denizlerden söz edildiğini duyduğumuzda, bu öyküleri inanılmaz, besbelli uydurma diye kulak arkası ederiz." S.17
8	ARSLAN, Mustafa	2013	Modern Mekânda Kutsal Deneyimi Kernek'te Yeniden Üretilen Kutsal, Mit ve Ritüel	Birey ve Toplum Dergisi Güz 2013 . Cilt 3 . Sayı 6	Makalede, Malatya kent merkezindeki Kernek meydanının "Kutsal bir zaman" diliminde (Hıdrellezde) "kutsal bir mekâna" nasıl dönüştüğü, hangi süreçlerden geçtiği konusu ele alınmıştır. "Mit kutsal bir tarihi ifade etmesi yanında 'hakiki bir tarihtir' aynı zamanda. Örneğin Nevruz, Hıdrellez gibi yeni yıl kutlamalarında yeni yılla ilgili mitleri anlatmak, ritlerle tekrarlamak adeta yaratma eylemini yeniden tekrarlamaktı; bu, dünyanın sanki yeniden başlaması olarak düşünülür ve bu nedenle de yeni yıl, yeni bir yaratma eylemiyle başlatılan zamanın yeni bir çevrimi gibi en iyi şekilde resmen başlatılırdı. Başlangıçta olan bugün olana ve gelecekte olacak olan için "örneksel" bir değere sahiptir." S.11

9	ARSLAN, Sevim	2018	Hz. Musa Ve Hızır Kıssası Üzerine Bir Değerlendirme	Toplum Bilimleri • Temmuz - Aralık • Temmuz 2018 12 (24) : 161-176	Çalışmada Hz. Musa ve Hızır Kıssası başta Mevlânâ olmak üzere bazı ariflerin görüşleri esas alınarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. "Değindiğimiz temel noktalar şunlardır: Hz Musa'nın Hızırla buluşması başlı başına önemli bir konudur. Biz sadece o buluşmanın bir yönüne dikkat çekmek istedik; Kevni ihtiyaç ilkesine binaen Allah'ın Hızır'ı göndermesi Hz. Musa'ya ihtiyacı olan ilmin kendisine ilka edilmesini sağlamak içindir. Mevlana'nın karşısına Şemsin çıkması gibi… Dolayısıyla bu ilkeyi Allah'ın kâinata koyduğu bir ilke olarak kabul ettiğimizde aynı süreç bizim için de geçerli olacaktır. Yani manevi açıdan kendimizi besleyip ve hazır olduğumuzda Allah sebepler dairesinde Hızır misali, Şems misali bize destek olacak rehberlik yapacak ve bizim hayatımızda dönüşüm sağlayacak insanları gönderecektir. Bu noktada; sabırlı olmak, kıssada temel şartlar arasında zikredilmektedir. Ayrıca manevi açıdan bazı istidatlarımızın gelişme sürecine kadar, teslimiyetle soru sormadan hadiseleri izlemek de bize bir düstur olarak verilmiştir." S.172
10	ARTUN, Erman	1990	Türk Halk Kültüründe Hıdrellez	Halk Kültüründen Derlemeler (1990), "Hıdrellez Özel Sayısı", Ankara l990, s. 1- 23	Makalede, Hıdrellez'le ilgili düşünce bilgi ve ritüeller ele alınmıştır. "Hıdrellezde şenlik, büyü, bolluk-bereket motifleri iç içedir. Hıdrellez geleneğinin bolluk-kıtlık, yaz-kış çatışması, doğanın düzenli değişmesiyle yaratılan mitlerin kutlandığı tören, şenlik ve bayram olduğunu söyleyebiliriz. Hıdrellez geleneği bahar bayramı niteliğinde kutlanan Orta Asya kültürü (Şamanizm), eski Anadolu kültürü (bolluk-bereket törenleri, ölümsüzlük), İslâm kültürü (Hızır İlyas motifi) ve Ortak Balkan Kültürü ile beslenmiş zengin kültür değerlerinin oluştuğu bir şenlik tören ve bayram bütünüdür." s.2
11	ARTUN, Erman	1990	Tekirdağ'da Hıdrellez	Halk Kültüründen Derlemeler (1990), "Hıdrellez Özel Sayısı", Ankara l990, s. 1- 23	Makalede, Tekirdağ bölgesindeki Hıdrellez ve kutlamaları hakkında bilgiler verilmiştir. "Halk arasındaki yaygın söylenişi Hıdrellez'dir. Halk ağzında bu ad çeşitli biçimlere dönüşmüştür. Bunları şöylece sıralayabiliriz. Hızırilyas : Barbaros (k-24), Tekirdağ (k-23) Hızır günü: Kumbağ (k-23), Ahimehmet (k-10) İlkyaz : Tekirdağ (k-17), Vakıflar (k-5) Hıdırlez : Velimeşe (k-8), Vakıflar (k-5) Derlez: Kazandere (k-21), Bakırca (k-26) Hıdırellez:Muratlı (k-27), Karacakılavuz(k-16), Misinli (k-17),Velimeşe(k-8),İnecik(k-l) İderlez : Bakırca (k-26), Yaylagöne(k-ll) Teferrüç : (Teferiç)Tekirdağ (k-17), Ferhadanlı(k-25) Hıdır-İlyas : Muratlı (k-27), Ahimehmet (k-10), Karacakılavuz(k-16) Delez : Ferhadanh (k-25),Esenler (k-9), inecik(k-3) Hızır Bayramı : Çorlu(k-12), Bakırcı(k-26),Barbaros(k-13) Bayram Bayramı: Esenler (k-9)

12	ATILGAN, Kenan	2013	Farklı Din ve Kültürlerde Hızır Tasavvurları, Kaynakları ve Günümüze Yansımaları	Geçmişten Günümüze Alevilik I.Uluslararası Sempozyumu 03-05 Ekim / October 2013 Editör:Yrd. Doç. Dr. Mehmet YAZICI 2. Cilt-Bingöl Ss.648-668	Tebliğ farklı din ve kültürlerde Hızır'la ilgili anlayış ve algıları ortaya koymaktadır. "Hızır adının hem İslami hem de İslam dışı kaynaklarda aslı bilinememekle birlikte, kimliği ve soyu hakkında da çok çeşitli bilgiler bulunmaktadır. Hızır'ın ismi, soyu ve biyografisiyle ilgili aktarımlarda anlatılan tüm insanüstü özellikler, tipik mitolojik özellikler taşıdığı halde birebir aynen aktarılan çeşitli motiflerin İslami kalıplara uyarlamasıyla meydana gelmiş mitolojik bir figür olduğu gerçeği ortaya çıkmakta ve bu gerçek, bilhassa tasavvuf literatüründeki Hızır portresi incelendiğinde çok daha aşikâr bir hal almaktadır" s.649
13	ATLI, Aziz	2013	Sözlü Tarihte Kayseri Alevileri: Sarız Örneği	Geçmişten Günümüze Alevilik I.Uluslararası Sempozyumu 03-05 Ekim / October 2013 Editör: Yrd. Doç. Dr. Mehmet YAZICI 2. Cilt –Bingöl ss.5577-584	"Anadolu genelinde olduğu gibi Sarız Alevileri için de Hızır önemli bir olgudur. Aleviler için Hızır dara düştüğünde çağrılan ve kurtarıcı olarak görülen bir manevi güçtür. Hızır orucunun günü sabit olup, 13 Şubatı da içine alacak şekilde Salı, Çarşamba ve Perşembe'dir."s.580
14	AYDIN, Melih	2013	Etnik Kültürlerin Ortak İnanç Paydası: Dünya Coğrafyasında Hıdırellez	International Conference on Religious Tourism and Tolerance, 9-12 May 2013, Konya /TURKEY	Tebliğde, dünyada farklı ülkelerdeki hıdrellez algılanışına ışık tutulmuş, özellikle Balkan-Avrupa-Ortadoğu ülkelerindeki hıdrellez ritüelleri, karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. "Bir mevsim dönümü, tabiatın canlanması, baharın gelişi, zor iklim şartlarının, yerini bolluk ve berekete bırakacağı öngörüsü, Hıdırellez gününün, halkın umudu olma, insanları, hayvanları ve doğayı canlandırma, tabiatı yeşile bezeme ve deyim yerindeyse, halk için bir nevi "taze kan" olması; bu günün, bir bayram havasında idrak edilmesinin nedenlerini de ortaya koymaktadır. Halk arasında Hıdrellez Günü'nün hastalara şifa, dertlilere deva, bir dileği olanların yine bu günde dileklerinin yanıt bulacağı inancı hâlâ bu günü kutlayan her toplumda geçerlidir."s. 1142
15	AYDIN,Mehmet	1986	Türklerde Hızır İnancı	Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2 / 2 (Mart 1986), S.50-77	Makalede, Türk Dünyasında var Hızır inancıyla dini referanslarla ele alınmıştır. "Şüphesiz Turklerin, Hizir inancina bu denli sahip çıkmalarinda lslamiyeti kabulleri ana etken olarak görülecektir. Cunku lslamiyeti kabul ettikten sonra, onu bütün benliklerine sindiren Turkler, lslami hayat anlayışına gore hayatlarini şekiIlendirmişlerdir. Tum varlikları ile İslama teslim olan, hayatlarini, sanatlarini, İslamin emrine veren yüce Türk milleti, İslamin tevhid inancini zedelemeden, bazi unsurlari da İslamla beraber yaşatmaya devam etmiştir. Şüphesiz Türklerin, Hızır inanci konusunda sahip olduğu bazı unsurların, gerek İslami çevrelerden intikal ettiğini ve gerekse daha önceki kültürlerinden birer kalinti olarak geldigini de kabul etmek zorunda olduğumuzu belirtmekte yarar vardir." S.51
16	BAKIRCI, Nedim, TURAN, Hüseyin	2019	Halk İnanışları Bağlamında Hatay Nusayrilerinin	Motif Uluslararası Genç Halkbilimciler Ve Türk Dünyası Kongresi 15-16 Mayıs 2019/Eskişehir	Tebliğ'de, Hatay-Samandağ ilçesinde yaşayan Nusayrîlerin geçiş dönemlerinin öncesi ve sonrasında yapılan uygulamalar, saha çalışması yöntemi ve katılımlı/katılımsız gözlem yoluyla tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular, teori çerçevesinde değerlendirilip söz konusu zümrenin uygulamalarından hareketle

	Kürşat ve SEKİTMEN , Rabia		Geçiş Dönemleri Ve Yapılan Uygulamalar: Samandağ Örneği	Bildiri Tam Metinleri Kitabı Editör: Dr. Sezen Güngör S.241-255	kültürel kodları çözülerek sonuca ulaşılmıştır. "Hatay'ın Samandağ ilçesi Nusayri (Arap Alevisi) nüfusunun yoğun olduğu bir ilçedir. Burada yaşayan Nusayri halkı için geçiş dönemlerinin önemi ve kutsiyeti, gerçekleştirilen uygulamalara yansımıştır. Özellikle ilçede bulunan Musa Peygamber'in ve Hızır'ın buluşma noktası olduğuna inanılan Hz. Hızır Türbesi'nin, bu uygulamalarda yeri ve değeri oldukça fazladır. Bu bağlamda Samandağ'daki Nusayri halkın, geçiş dönemlerine ait inanç uygulamalarının çoğunda bahsi geçen türbeye rastlamak mümkündür." S.253
17	BULUT, Kadir	2017	Tarihsel Dokusu İle Hızır (Xızır) Ve Orucu 07.02.2017	http://www.sanalbasin.com/tarihsel-dokusu-ile-hizir-xizir-ve-orucu-17576547/	Çalışmada, Hızır hakkında dini ve metafizik bilgiler verilmiştir. "Hızır'ın ab-ı hayatı, kısacası ölümsüzlük suyunu bulması konusunda birçok rivayet bulunmaktadır. Bu rivayetler tarihte birçok destan ve öykü ile de benzerlik göstermektedir"
18	BULUT, Meryem - KARACAGİL, Zeynel - ÇATALOĞLU, Seher	218	Dünden Bugüne Hıdırellez Pratikleri	9. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri Ankara 2018 T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları : 3623-4 Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Yayınları : 390 Seminer, Kongre, Bildiriler Dizisi : 84 s.79-93	Eser, Dikili ve çevresindeki köylerin, Hıdırellez geleneği ve bu gelenekteki değişimleri anlamak ve deşifre etmeyi amaç edinmiştir. Çalışma da 2016 yılı Temmuz, Ağustos ve Eylül aylarında İzmir/Dikili ilçesinin çeşitli Yörük ve Balkan göçmenlerinin yaşadıkları köylerde gerçekleştirilmiş olan görüşmelerden faydalanılmış ve araştırma kapsamında 5-6 Mayıs 2017 tarihindeki Hıdırellez kutlamalarına katılımlı gözlem yapılmıştır. Hıdırellez ve görüşmeler görsel ve işitsel olarak kayıt altına alınmıştır. "Hıdırellez'de Hızır'dan; bolluk, bereket, para, evlilik, çocuk sahibi olma, sağlık ve şifa gibi dilekler dilenmektedir. Bunun için de 5 Mayıs akşamından başlayıp, ertesi sabaha kadar süren birtakım pratikler uygulanmaktadır. Bu pratikler yapılmadan önce Hıdırellez kutlaması için hazırlıklar yapılmaktadır. Bu hazırlıkların başında yiyecek hazırlama gelmektedir. Hıdrellez günü kuzu veya oğlak kesilmesi için yapılan hazırlıklar, çeşitli yemeklerin hazırlanması, bu arada birçok yiyeceğin hazırlanması olarak tanımlanabilir. 5 Mayıs günü bizim gittiğimiz köylerde Hıdırellez için yapılan bir hazırlığa denk gelemesek de anlatılanlara göre eskiden Hıdırellez'in kutlanacağı alanda yenmek üzere çeşitli yiyecekler hazırlanırmış. Yaprak sarması, çörek, börek, pirinç pilavı, höşmerim, çirin helvası, kalburabastı (yumurta ve yoğurdun kalburun üstüne basılarak yapıldığı bir tatlı çeşidi), kurabiye, çerez gibi… Hıdırellez günü için kaynama suyuna soğan kabuğu atılarak yapılan renkli yumurtalar hazırlanırmış. Papatya ile birlikte hazırlanan sarı renk yumurtalar da varmış. Renkli yumurtalar denilince akla gelen bir diğer kutlama da "Paskalya" dır. Paskalya, İsa'nın ölümü ve diriliş inancını yansıtmaktadır." S.81

19	BUSTAMAM-AHMED Kamaruzzaman ***	2015	From Islamic Revivalism to Islamic Radicalism in Southeast Asia: A Study of Jama'ah Tabliğh In Malaysia and Indonesia	Cambridge Scholars Puplishing, Lady Stephenson Library, Newcastle upon Tyne, NE62Pa, UK	Kitap, Hızır peygamberin kim olduğu hususunda detaylı bilgiler vermektedir. "Given that had no human teacher, one posibility is that his teacher was the Prophet Khidr."
20	CEBECİOĞLU, Ethem	2016	Niyaz-i Mısrî'ye Göre Hz. Musa Ve Hızır Kıssası: Çocuğun Öldürülmesi	AKADEMİAR DERGİSİ YIL:2016-SAYI:1 – s. 49-78	Makalede, Niyazi Mısri'nin Hızr ve Musa olayı ile ilgili düşünceleri ele alınmıştır. "Tasavvuf disiplini açısından Musa-Hızır (as) kıssasının büyük bir öneme sahip olduğu bilinir. Bu konu Jung 'un da dikkatini çekmiş ve sûre-i Kehf'deki "dört arke"yi incelemiştir. Mutasavvıfımız Niyâz-ı Mısrî de bu konuda bir risale yazarak işârî bir yorum yapmıştır."s.50
21	ÇELEBİ, İlyas	1988	Hızır	Ankara: DİA,Cilt: 17, s.406-409	Maddede, Hızır'la ilgili dini inançları ve kaynakları detaylı olarak yazmaktadır. "Hızır konusu tarihe ve edebiyata dair eserlerde de önemli bir yer işgal eder. S.408
22	ÇELEPİ, Mehmet Surur		Hatay'da Hızır İnanışları	Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/3 Spring 2009	Makalede, Hatay'da Hızır Kültü incelenmiştir. "Hatay, her dinden, dinlerin her mezhebinden, birçok ırktan insanın kendi öz kültürlerinin katkılarıyla olusturdukları ortak bir kültürün adıdır. Ezan seslerine kilise çanlarının karıstığı bir sehirdir. Ramazan ayında, her dinin temsilcisinin sehrin göbeğine "Ramazan Ayınız Mübarek Olsun." dövizlerini astıkları, "Gadir Hum" törenlerinde Sünnilerin Alevi kardeslerini kucakladıkları, bayramlarına ortak oldukları yerdir Hatay." S.548
23	ÇOBANOĞLU, Özkul	1997	Yapısal Ve İşlevsel Bakımdan Geleneksel Bayramlar Bağlamında Nevruz Ve Hıdrellez	Hacettepe Üniversitesi Türk Dili v e Edebiyatı Bö lümü ile Türk Halk bilimi Ana bilim Dalı tarafın dan 4 -5 Mayıs 1997 tarihin de düzenlenen "Hıdrellez Sem iner ve Şenliği"nde bildiri olarak sunulmuştur. s.51-59	Çalışmada geleneksel bayram kavramı ve Türk halk kültüründe yer alan Nevruz ve Hıdrellez bayramları yapısal ve işlevsel özelliklerine göre karşılaştırılarak incelenmiştir. "Halk inançlarına göre Hızır ile îlyas yılda bir kere ve 5 Mayıs' ı 6 Mayıs' a bağlayan gece buluşurlar. "Hıdrellez" şeklindeki adlandırmanın kaynağını, halk dilinde Hızır' a " Hıdır" , İlyas' a da "Ellez" de denilmesi oluşturmaktadır. Kur' an' da Kefh suresinde yer alan Hızır ve Musa Peygamber kıssasından kaynaklanan ve halk kültüründe yeni unsurlarla karışmak suretiyle çeşitlenen Hızır-İlyas kültü (Ocak 1985) kutlamaların temelini oluşturur." S.54
24	DOĞAN, Hüseyin	2013	Muş-Varto Alevîlerinde Dinî İnanç Ve Sosyal Hayat	Geçmişten Günümüze Alevilik I.Uluslararası Sempozyumu 03-05 Ekim / October 2013 Editör: Yrd. Doç. Dr. Mehmet YAZICI	Tebliğ, Muş-Varto bölgesinde yaşayan bir grubun dini inançlarını ve bu inanç içine Hızır ve Hıdrellez olgusunu ele almaktadır. "Hıdırellezi, bazı köyler kendi aralarında kutlarken, genelde yakın köyler birlikte kutlamaktadırlar. Kadınlar, mezarlığa gelirken yanlarında yiyecek-içecek getirirler ve burada sofra kurulur. Öncelikle mezarlar ziyaret edilir, mezar başlarında

				2. Cilt –Bingöl ss.94-124	Kur'ân okunur. Hıdırellez, yöresel halk oyunları ve daha başka eğlencelerle bir panayır günü görünümü vermektedir. Âdetlere göre Hıdırellez günü yeşil herhangi bir şey kesilmez, yenmez ve kullanılmaz." S.117
25	DÖĞÜŞ, Selahattin	2005	Anadolu'da Hızır-İlyas Kültü Ve Hıdrellez Geleneği	Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi / 2015 / 74, S.77-100	Makalede, Hızır'la ilgili islami inanışlar ve Anadolu'da yapılan ritüeller ele alınmıştır. "Türk halk inanışı Hızır'ı peygamber olarak kabul etmekle birlikte (Hızır Nebi, Hızır a.s.), gösterdiği özellikler, bir peygamber imgesinden farklı olarak aramızda sürekli olarak yaşayan bir veli profili çizmektedir. En eski zamanlarda bile saygı gösterilen bir fenomen, farklı din ve zamanlarda ve değişik coğrafyalarda da kutsallığını sürdürebilir. En çok saygı duyulan velinin adı değişebilir. Bu bir su ve yeşillik tanrısına kadar çıkan Hızır'la ilgili kutsal yerlerin ve ziyaretgâhların fazlalığıyla da anlaşılabilir. Halk edebiyatında ve tasavvuf muhitinde ölümsüzlük şerbeti (ab-ı hayat) içerek ölümsüzlüğe kavuşmuş olduğu düşünülen, her zaman ve mekânda, umulmadık anlarda, farklı kişiliklerde ortaya çıkarak insanlara yardım eden, bolluk ve bereket getirdiğine inanılan mitolojik şahsiyetten bahsediyoruz." s.1
26	ELİADE, Mircea	1992	İmgeler Simgeler	Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ank.:GECE YAYINLARI: 19 BİRİNCİ BASKI: HAZİRAN 1992	Eserde, dinler arasındaki geçişimlerin bazıları ortaya konmuş ve bu geçişimlerin yakından incelenmesiyle evrensel bir olguya ulaşılmak istenmiştir. "Eski ve geleneksel toplumlar çevrelerindeki dünyayı bir mikroevren olarak algılamaktadırlar. Bu kapalı dünyanın sınırlarında, bilinmeyenin, biçimlenmemişin alanı başlamaktadır. Bir yandan, iskân edildiğinden ve örgütlendiğinden ötürü kozmik hale getirilmiş bir mekân vardır, öte yandan bu bildik mekânın dışında, iblislerin, yer kurtlarının, ölülerin, yabancıların bilinmeyen ve ürkütücü bölgesi, yeni tek kelimeyle kaos, ölüm, gece vardır. Bu kaosla veya ölüler alemiyle özdeşleştirilen çölsü bölgelerle çevrelenmiş bir iskân edilmiş mikroevren-dünya imgesi, Çin, Mezopotamya veya Mısır gibi çok gelişmiş uygarlıklarda bile yaşamaya devam etmiştir."16
27	ENGİN, Refik	2011	Amuca Kabilesinde Hıdırellez Geleneklerimiz.	https://docplayer.biz.tr/5876011-Amuca-kabglesgnde-hidirellez-geleneklergmgz-refik-engin-arastirmaci.html	Çalışmada, Amuca kabilesindeki Hıdırellez ritüeli ele alınmıştır. "Halkın bu inancının altında bilmeyerekte olsa Hızır ile İlyas Peygamberin buluşmasından dolayı doğada bir çok şeyin değişeceğine inanılması yatmaktadır. Bunu Hıdırellez inançlarını anlatırken daha iyi göreceğiz. Hakkın iki sevdiği kulunun buluşması halkta bir takım gizli güçlerin bu anda ortaya çıkacağı inancını yaratmıştır. Yine de Orta Asya kültürünün etkileri bizce daha ağır basmaktadır."
28	ERDAL, Tuğçe	2016	Yapısal Ve İşlevsel Bağlamda Yozgat Kutlamaları	I.Uluslararası Bozok Sempozyumu 05-07 Mayıs 2016 Bildiri Kitabı Clt 3	Bu çalışmada, Yozgat'tan tespit edilen on üç kutlamanın yapıları ve işlevleri incelenmiştir. "Hıdrellez, Hızır ve İlyas peygamberlerin isimleri etrafında dinî bir muhtevaya bürünmüş bir kutlamanın adıdır. Bu gün Türk dünyasında da her yıl mayısın altısında kutlanır. Hıdrellezin Boz Atlı Hızır tarafından bolluk ve bereket getirdiğine inanılır. Hıdrellez, halk arasında, ölümsüzlük sırrına erdiklerine ve biri karada diğeri denizde darda kalanlara yardım ettiklerine inanılan Hızır ve İlyas peygamberlerin yılda bir

					defa bir araya geldikleri gün olarak kabul edilir. Hıdrellez, bütün Türk dünyasında bilinen ve asırlar boyu kutlanan mevsimlik bayramlardandır. Bu bayram daima yeşillik, ağaçlık alanlarda, su kenarlarında, bir türbe ya da yatır yanlarında kutlanıla gelmiştir." S.349
29	GÜLTEN, Sadullah	2017	Hızır-İlyas Zaviyeleri, Aya Yorgi Ve Bektaşîler	Türk Kültürü Ve Hacıbektaş Veli Araştırmaları Dergisi , Güz 2017 / Sayı 83 Ss.82-100	Makalede, öncelikle Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde herhangi bir tarikata mensup dervişlerin birlikte yaşamak ve kendi dinî görüşlerini yaymak maksadıyla inşa ettikleri, aynı zamanda buradan gelip geçen yolcuların rahat ve güvenli yolculuk yapmalarını sağlamayı amaçlayan Hızır-İlyas isimli zaviyeler üzerinde durulmuştur. "Eski Türklerde yolcuların yardımcısı olarak düşünülen boz atlı yol iyesi ile ilahî kaynaklı olduğu kabul edilen -ve adı muhtemelen İslami dönemde Kıdır olarak telaffuz edilmeye başlayan- Kıdır, Türklerin İslamiyet'i kabulleriyle birlikte Hızır kültüyle özdeşleşmiştir. Hızır'ın yolcuların yardımcısı olduğu anlayışından da hareketle, onun adına Anadolu'nun muhtelif pek çok yerinde Hızır-İlyas, Hızır Sultan, Hızırlık (Hıdırlık) ismiyle anılan zaviyeler inşa edilmiş yahut eskiden Aya Yorgi/Saint Georges adına yapılan kilise ve manastırlar zaviyeye dönüştürülmüş ve bunlara faaliyetlerini sürdürmeleri için vakıflar bağlanmıştır" S.94
30	GÜNDÜZÖZ, Güldane	2017	Hızır-İlyas Kabûlü Bağlamında Anadolu'da Kutsal Mekân Algısının Yeniden İnşâsı Sorunu: Elvan Çelebi Zâviyesi Örneği	Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakultesi Dergisi, 2017/2, c. 16, sayı:32 s.582-605	Çalışmada, özelde Elvan Çelebi zâviyesinin, genelde ise ortaçağ İslâm dünyasında devamlı surette değişen sınır bölgelerindeki kutsal alanların dönüştürülmesinde Hızır-İlyas kabulünün rolü incelenmiştir. "Söz konusu dönemde karizmatik manevi figürler etrafında şekillenen mistik cemaatler, bu figürlerin tarihçelerini ve toplumun diğer büyük liderle-rini çoğunlukla menakıp biçiminde kaydetmeye başlamıştır. Bu eserler kuru-cu şeyhin ölümünden sonra yazıldığı için çoğunlukla -pirin müritleri tarafın-dan- temsil edilen geçmişi geleceğe aktaran tarihî rivâyetler olarak işlev gör-müşlerdir. Bu metinlerin yazarları, çevrelerindeki kutsal alanları kullanarak bulundukları bölgedeki konum ve özelliklerini değerlendirmişlerdir. Bu bağ-lamda Menâkıbü'l-Kudsiyye' nin, bazı bölgeleri ve yapıları Hızır Aleyhisselâmve Baba İlyâs-ı Horasânî gibi efsanevi iki figürle birleştirmesi ve böylece bu mekânlara kutsallık atfetmesi ilgi çekicidir"s.32
31	GÜRÇAYIR TEKE, Selcan	2016	Değişen Kültürel Mekânlar, Dönüşen Gelenekler: Ankara'da Hıdırellez Kutlamaları ve Hamamönü Hıdırellez Şenlikleri	Ankara Araştırmaları Dergisi n Journal of Ankara Studies, 4(1), 44-59, Haziran/June 2016	Makalede, tarihsel süreç içinde Ankara'da Hıdırellez kutlamaları ve Hamamönü Hıdırellez Şenlikleri ele alınmış ve Hıdırellez kutlamalarının sürdürülmesinde ve gelecek kuşaklara aktarılmasında, kutlama mekânlarının yaşamsal olduğu varsayımından hareketle Hıdırellez ve kutlama mekânları ilişkisi üzerinde durulmuştur. "Hıdırlık tepeleri ya da hıdırlıklar, inanç, kutlama sırasında yapılan uygulamalar ve sosyal bütünleşme açısından sembolik anlamlara da sahiptir. Hıdırlık adı verilen alanlar geleneğin sürdürüldüğü, paylaşma duygusunun yaşandığı, beraberliğin ve grup kimliğinin hissedildiği, bir gruba ya da bir kültüre ait olma bilincini sağlayan mekânlardır. Hıdırellez özelinde kutlama mekânı aynı zamanda doğa kültür ilişkisinin sürdürüldüğü bir alandır. Dolayısıyla hıdırlıklar, Hıdırellez kutlamalarının sürdürülmesi için hayati öneme sahip kültürel mekânlardan biridir." S.46

32	KALAFAT, Yaşar	2009	Yaşayan Eski Türk İnançları İtibariyle "Türk Mitolojisi" Ve Prof. Dr. Bahaeddin Ögel	Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, The Journal of International Social Research Volume 2 / 8 Summer 2009 S.212-220	Çalışmada, Bahaeddin Ögel'in Türk kültür tarihine yönelme seyri ve eserlerinden mitoloji konulu olanlar ele alınmıştır. "Türk kültüründe musiki, el sanatları, halk takvimi, spor, beslenme giyim- kuşam ve benzeri gibi üst başlıkların yanında renk, yön, rüya, fal, eğlence, Hızır gibi konularda yapılacak çalışmalar için de kaynak eserlerdir" s.212
33	KAPAĞAN, Enver	2019	Karabük'te Hıdırellez Bayramı İle İlgili İnanış Ve Kutlamalar	Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi, Sayı: 2019/13, s. 34-43.	Makalede, Karabük'teki Hıdırellez bayramı ile ilgili inanış ve kutlamalar ele alınmıştır. "Hz. Hızır inancı etrafında gelişen törensel etkinlikler Türklerde doğrudan bahar ve baharın gelişiyle ilişkili bir inançtır. Özellikle yılın bereketli geçmesi için toprak ve suyun efsunlanması önemlidir. Çünkü hem çiftçilikle uğraşan hem de hayvancılıkla geçinen konar-göçer halk için toprak ve suyun ısınması hayati bir meseledir. Hızır inancı üzerine geniş araştırmalar yapan Mirali Seyidov'a göre; sadece havanın ısınması bolluk ve huzur için yeterli değildir. Bunun için hava ile beraber suyun da ısınması gerekir. Türk düşüncesinde ateşi yani ısıyı temsil eden Hızır ile suyu temsil eden İlyas'ın birlikteliği tabiata can verir ve yılın bereketli geçmesine vesile olur. Bu sebeple Hızır ile İlyas'ın birlikte anılması önemlidir. Bu nedenle Hıdırellez'de Hızır Nebi'yi karşılama törenleri düzenlenir."s.36
34	KARAKAŞ, Mehmet	2013	Dersim Aleviliğine Kaynaklık Eden Kültler, Kutsal Mekânın Önemi Ve Munzur Baba Meltem	Geçmişten Günümüze Alevilik I.Uluslararası Sempozyumu 03-05 Ekim / October 2013 Editör: Yrd. Doç. Dr. Mehmet YAZICI 2. Cilt –Bingöl ss.332-348	Dersim Bölgesindeki dini inançlarda hızır kültü ele alınmıştır. "Eskiden kadınlar çocuk sahibi olabilmek için mağaralardan çıkan suyu ya da nisan ayında baharın başlangıcıyla yağan yağmur sularını içer ya da karınlarına sürermiş ve böylece çocuk sahibi olacaklarına inanırlarmış. Bunlarla bağlantılı olarak Anadolu topraklarında bulunan ziyaret, türbe gibi mekânlardan alınan suların kerametine inanılır. Buralardan alınan sular hastalıklı bölgeye sürülerek hastanın iyileşeceğine inanılır. Bunun yanı sıra insanlar gördükleri rüyaları suya anlatarak rüyalarının iyiye, güzele yorulacağına inanırlar. Yine Hızır ve İlyas'ın buluşmasından sonra Hızır'ın denizlere hakim olması ve bunun sonucunda suda hayatın başlaması suyun yaratılıştaki önemini gösteren başka bir örnektir" s.332
35	KARAKURT, Deniz	2011	Türk Söylence Sözlüğü	İstanbul.(e –kitap: http://tr.wikipedia.org/wiki/Türk_Söylence_Sözlüğü	Eserde, Türk Dünyasında var olan söylenceler anlatılmıştır. Bunlardan biri olarak Hızır'la ilgili olarak bilgiler verilmiştir. "Aksakallı Koca veya yalnızca Koca sözcüğü de benzer bir anlamı ifâde eder. Türk halk kültüründe Bilge Kişi demektir. İnsanlara yol gösteren, bilgelik ve hikmet sahibi kişilerdir. Farsça anlam benzeşimi ve Türkçe'nin yapısını da uygun olan ses değişimi ile "Hoca" hâline gelmiştir." s.50
36	KILIÇ, Ebru	2014	Uygur Türklerinin Destan Ve Halk Hikâyelerinde Hızır Tipi	Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi, Sayı: 4, 2014, Sayfa: 45-55. Xelqara Uyğur Tetqiqati Jornali, San: 4, 2014, Sehipe: 45-55	Makalede, Uygur Türklerinin destan ve halk hikâyelerinde hızır tipi ele alınmıştır. "Hızır; Arapça olan el-Hadr kelimesidir ve çoğu kaynaklarda bir isim değil, lakap olarak değerlendirilmiştir. Bu kelimenin Türklerde Hızır ve nadiren Hıdır, İranlılarda ise Khezer şeklinde kullanıldığı bilinmektedir.6 El-Hadr kelimesi Arapça yeşil anlamında olup el-Ahdar kelimesinden gelmektedir. Yeşil ise bilindiği gibi İslamiyet'te takdis edilen renklerden biridir"S.47

37	KIRTIL, Melek	2019	Pomaklar Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Kırklareli Örneği	2019 İnsan ve Medeniyet Hareketi http://toplumsaldegisim.com 2019 1(2) 187-226	Çalışmada, Kırklareli bölgesindeki Pomakların inanç ve gelenekleri üzerine araştırma yapılmıştır. "Hıdırellez'den (6 Mayıs) bir önceki gece namaz kılıp kimseyle konuşmadan yatan kişinin, evleneceği insanı rüyasında göreceğine dair bir inanç da eskiden var olan inanışlardandır. Bu geleneğin başka bir uygulanış biçimi de bir lokma ekmek yiyip onu yutmadan yatmaktır; o gece, bunu yapan kişinin rüyasına kiminle evlenecekse onun geleceği düşünülür. Yine Hıdırellez'den bir hafta önce beyaz çamaşır yıkamanın ve ipe sermenin eve uğursuzluk getireceğine inanılmıştır. Bu hafta, "boş hafta" olarak isimlendirilmektedir. Günümüzde Pomaklar bu tarz şeylere inanmadıklarını ifade etmektedirler." S.203
38	KÜÇÜKOĞLU, Ali	2015	Türk Halk Hikâyelerinde Ak Sakallı İhtiyar, Derviş Ve Hızır Tipi	T.C. Trakya Üniversitesi Sosyalbilimler Ens.Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi	Tez'de halk hikâyelerinde yer alan aksakallı ihtiyar, derviş ve Hızır tipinin mahiyeti, fonksiyonları ve onlar etrafında gelişen inanç ile inanışlar incelenmiştir. "Peygamberimiz zamanında Verga adında bir genç, Zennure adında bir kıza âşık olur. Bunların âşık olmasını sağlayan ise Hazreti Hızır'ın verdiği badedir. Hızır ve diğer pirler, Verga'ya; dünyada çok çile çekeceğini, ancak Hazreti Muhammed'in yardımıyla kurtulacağını bildirir." S.60
39	LAHOOD, G. A.	2014	In The Footsteps Of The Prophets? A Two-Step Revelation From The Black Lıght To The Green Angel (Wıth Trans personal And Partıcıpatory Commentary)	The Journal of Transpersonal Psychology, 2014, Vol. 46, No. 2 ss.208-239	Makale Hızır Peygamberi dini kaynaklara dayanarak açıklamaktadır. "To be a disciple of Khidr in this age, and after many years of reflection I can profess to being something like that, is to be on the lookout for others through whom the Angel shines or to engage with others so that their numinous Beauty can. To plunge continually into the Ocean without Shore (if this be a metaphor for open ended co-created spirituality) with others so engaged can be imaged as relational spirituality. s.232
40	MERAL, Yasin	2014	Mūsā-Hızır Kıssası ve Kıssanın Yahudi Kökeniyle İlgili İddiaların Değerlendirilme	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 55:2 (2014), ss.129-150 DOI: 10.1501/Ilhfak_0000001418	Makalede bu iddia ele alınmış, Mūsā-Hızır kıssasının Yahudi geleneğindeki kıssayla ne derece ilişkili olup olmadığı sorgulanmıştır. Ayrıca Rabbi Yeşu b. Levi kıssasısın Arapça orijinal metni de makalenin sonunda ek olarak sunulmuştur. "Mūsā-Hızır kıssasıyla ilişkilendirilen Gılgamış destanına göre, Mezopotamya'da hüküm süren Sümerlere ait Uruk kentinin kralı Gılgamış, dostu Enkidu'nun ölümüne çok üzülür. Onun hayata yeniden dönmesi için çözümler ararken ölümsüzlük otunu öğrenir. Bu otun yerini bilen tek kişi ise Utnapiştim adında bir bilgedir. Hikâyeye

					göre Utnapiştim, "Irmakların birleştiği yerde" yaşamaktadır. Gılgamış, uzun süren bir yolculuktan sonra Utnapiştim'i bulur ve ölümsüzlük otuna sahip olur. Fakat bir yılan bu otu elinden alır ve kaçar. Gılgamış destanında zikredilen Utnapiştim, sularda yaşayan, darda kalanların yardımına koşan ve ölümsüzlüğe ulaşan bilge olarak anlatılmaktadır. Mūsā ile Hızır'ın iki denizin birleştiği yerde buluşması, Utnapiştim'in de ırmakların birleştiği yerde yaşaması araştırmacıları bu iki anlatım arasında irtibat kurmaya yöneltmiştir" s.135
41	MİLLER, Mark	2015	The Strange Life of Al-Khidr, the Legendary Immortal Prophet, Mystic, Trickster and Sea Spirit	https://www.ancient-origins.net/myths-legends/strange-life-al-khidr-legendary-immortal-prophet-mystic-trickster-and-sea-spirit-020673 22 ARALIK 2015	Çalışmada, Hızır Peygamberin efsanevi hayatı ve mistisizmi ele alınmıştır. "In a legend about Khiḍr, a Sufi dervish entices a king to support him for three years, after which, he tells the king, he will produce the Green Man (*Khiḍr* resembles the word "green" in Arabic, though others give other etymologies for the name). At the end of three years, the dervish of course cannot present Khiḍr to the king, who is eager to meet him, so the dervish flees. But the dervish meets a man all in white who takes him back to the king. The king commands his ministers to pronounce judgment on the sneaky thief. One minister tells the king to cut the dervish into pieces. Another counsels him to boil him alive, another to throw him in the furnace. The fourth counsels the king to pardon him"
42	OCAK, Ahmet Yaşar	2012	İslam - Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır - İlyas Kültü	2012, İstanbul: Kabalcı Yayınevi	Eserde İslam-Türk İnancında Hızer-ilyas kültü incelenmiştir. Kitap, Hızır-İlyas kültü ile ilgili bir çok bilgi barındırıyor; efsanelerden kutsal kitaplara, pagan inanışından yahudilik, hristiyanlık, zerdüştlük ve müslümanlığa kadar, Hızır ve İlyas bahsinin geçtiği her bir bilgi kırıntısını, referansları ile okuyucuya aktarıyor. "İslam toplumlarında Hızır oldukça yaygın, köklü ve etkili bir külttür. Öyle ki tarih boyunca çeşitli kültür ve inançlarda, insanlar tarafından bu ölçüde anılan ve kültürel uygulamalara bu kadar işlemiş bir kişiliğe çok az rastlanır. Halk inançlarında ab-ı hayattan içerek ölümsüzlük mertebesine erişen Hızır, bütün ümit ve çarelerin tükendiği durumlarda yardıma çağırılan ve çağırıldığında mutlaka geleceğine inanılan semâvî bir kurtarıcıdır." S.1
43	OCAK, Ahmet Yaşar	2009	İslâm'ın Temel İnançları Etrafında Oluşan "Mitolojik" Kültür:"İslâm Mitolojisi" Yahut İslâm İlahiyatının İhmal Edilmiş Önemli Bir Sorunsalı (Bir "mise-en-question" Denemesi)	Milel Ve Nihal inanç, kültür ve mitoloji araştırmaları dergisi Cilt/Volume: 6 Sayı/Number: 1 Ocak – Nisan / January – April 2009 ss.137-163	Makalede, İslam kültür tarihindeki belli bir takım şartların sevkiyle oluşan bir fenomen olan "İslami mitoloji"den söz edilmiş daha sonra İslam'ın temel inançlarıyla ilgili metinlerdeki dini mitolojik boyuta dikkat çekilmiş ve metinler etrafında bilimsel bir tartışma alanı açılmıştır. "Bilimsel araştırmalar, meselâ Hızır Peygamber diye "ölümsüz, darda kalanın imdadına koşan, her yerde aniden görünüveren, kılıktan kılığa giren" bir şahsiyetin gerçekte mevcut olmadığını istediği kadar açık seçık ortaya koymuş olsun, halk hafızası bir yana, eski ulemâdan, sûfilerden bile böyle bir şahsiyetin varlığını kabul etmeyene çok az, ama çok az rastlanıyor değil midir?" s.153

44	OLGUN, Hakan	2016	İbadet, Ritüel Ve Kurban	Milel ve Nihal, 13 (2), 2016 doi: 10.17131/milel.284848 ss. 82-99.	Makale, İbadet ve paganlıkta onun ifade olan ritüel kavramlarını ve bunlara bağlı olarak kurban konusunu açıklamaktadır. "Pagan toplumun ritüel uygulamaları konusunda kadim Yunan ve Roma geleneklerinde sergilenmiş olan kurban ritüeli pek çok açıdan ele aldığımız konuyu izah edecek bir modeldir. Yunan geleneğinde kurban anlatısı, bu geleneğin en eski kaynağı olan Homer'in *Odessey* destanında öykülenmiştir. Yunan mitolojisine göre Yunan ordusunun danışmanı olan Nestor, tanrıça Athena'ya bir kurban sunmaya niyetlenir"s.86
45	OMAR, Irfan A	2010	Reflecting Divine Light: al-Khidr as an Embodiment of God's Mercy (ra/zma)	Marquette University e-Publications@Marquette Theology Faculty Research and Publications in Gotteserlebnis und Gotteslehre: Christliche und Islamiche Mystik im Orient. Eds. Tamcke Martin. Wiesbaden, 2010: 167-180. Publisher link. © 2010 Harassowitz Verlag.	Bölüm Hızır peygamberle ilgili dini ve tasavvufi kaynakları açıklamaktadır. "The name "al-Khidr" is given to him by the early interpreters of the Qur'an (mufassiriin) who thought of him as a person who by his very presence revives, regenerates, and makes things green, hence the Arabic, al-Khidr, which means the "Green One". Although this quality of "greening" or making things come "alive" remains at the center of his identity, in different parts of the Islamic world, Khidr is also known as Khwajah Khizir, Pir Badar, Raja Kidar, Abul Abbas, and Hang Tuah which relate to Khidr's multiple roles as a guide, teacher, and even as a "savior" of sort and who is venerated widely as a Saint" s.168
46	ORAL, Elif	2019	Türk Halk Takvimi Ve Meteorolojisi İle İlgili İnanış Ve Ritüeller	Ankara Hacıbayram Veli Ünv. Lisansüstü Eğitim Enst. Yüksek Lisans Tezi Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı Haziran - 2019	Çalışmada, takvim mefhumu ve mevsimsel özel günlerin yanı sıra tabiata ait kavramlar, özellikle gökyüzü ile ilişkilendirilen nesne ve olaylar da incelenmiştir. Ay, güneş, yıldız gibi gök cisimlerine; gökkuşağı, rüzgâr, yıldırım, şimşek gibi doğa olaylarına ve ya da taşı gibi göksel objelere yüklenen anlamlar, halkın kültürel değerlerine yansıması bağlamında değerlendirilmiştir. "Hıdır kelimesi Arapça yeşil anlamını taşıyan "hadra"dan gelmektedir. Yeşilin doğayla; doğanın yazla ilişkilendirilmesi üzerine yaz mevsim gelişinin temsilî rengi olarak yeşilin kullanılması normal karşılanabilir. Hıdırellez, Hızır ve İlyas isminin halk ağzında aldığı fonetik bir değişimin sonucudur ve Hızır herkes tarafından muteber bir kişi islamî bir kimlik ve ulu bir zâttır" s.51-52
47	ÖGEL, Bahattin	2003	Türk Mitolojisi 1.CİLT	Ankara: TTK, 4. Baskı	Eserde, Türk Mitolojisinde yer alan bütün ögeler ayrı ayrı ele alınmıştır. Hızır'la ilgili olarak mitolojik bilgiler yazılmıştır. "Hızır, coğu zaman " gök sakallı" sıfatı ile vasıflandırılırdı. Birden bire Tanrı tarafından bir cocuğa ad vermek uzere gonderilen ve sonra da, aniden kaybolan ihtiyarlar da Gok sakallı idiler. Bunlar, Tanrının birer elcisi veya kendisi idiler." s.134
48	ÖNAL, Mehmet Naci	2007	Muğla'da Hıdırellez Bayramı	38. ICANAS Edebiyat Bilimi Sorunları ve Çözümleri Uluslararası Sempozyum Bildirileri, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları,s.1187-1208.	Makale'de, Muğla yöresindeki hıdrellez etkinliği olarak Hıdırellez bayramı ele alınmıştır. "Hıdırellez, mevsim bayramı olmasının yanı sıra, geleceğe dair beklentilerin gerçekleşeceğine inanılan bir gündür. Hızır hakkındaki halk bilgisi, ölümsüzlük motifleriyle iç içedir. Bu motif bizi insanlığın en eski anlatımlarına mitolojilere, masallara, destanlara ve efsanelere götürmektedir." S.1188

49	ÖNAL, Mehmet Naci	2003	Dağ Kültü, Eren Kültü ve Şenliklerinin Muğla'daki Yansımaları	Bilig + Bahar 2003 + sayı 25 ss.99-124	Makalede, Muğla'da yaşanan dağ kültü ve eren kültü hakkında bilgi verilmektedir. "Unutulan şenliklerden biri Muğla merkezine bağlı Meke köyüne yakın olan Marçal Dağı ile ilgilidir. Halk arasında dağın adı Sığın Dağı'dır. Dağın doruğunda bir erenin mezarı vardır. Bu erene Sığın Dede veya Koca Eren denilmektedir ve hakkınd~ menkıbeler anlatılmaktadır. Askerlere seslenerek onların kendisine sığınmasını isteyen dağın askerleri koruduğu için, "Sığın" adını aldığına dair bir efsane anlatılır." S.104
50	ÖZARSLAN, Metin	1997	Erzurumda Hıdrellez İle ilgili İnançlar Ve Kimi Uygulamalar	Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü ile Türk Halkbilimi Anabilim Dalı tarafından 4-6 Mayıs 1997 tarihinde düzenlenen "Hıdrellez Seminer ve Şenliği"nde bildiri olarak sunulmuştur. S.203-208	Makalede, Türk dünyası coğrafyasında farklı ad ve uygulamalarla kutlanan ve esasta kıştan yaza geçiş ritüeli olarak yaşayan "hıdrellez" hakkında genel bilgiler verilmiştir. "Erzurum ahalisinden yaşlıların anlattıklarına göre, eskiden, Hıdrellez günü gelmeden çok önce ev temizliğine başlanır ve hânedeki her şey baştan sona kadar elden geçirilerek temizlenir. Hıdrellez gününe hiçbir iş bırakılmaz. O gün ev işi yapılması uğursuzluk sayılır. 5 Mayıs günü, Hıdrellez eğlencelerinin hazırlığının yapıldığı gündür. Eğlencelerin yapılacağı yerler önceden tesbit edilir. Çadırlar kurulur ve eş dost, konu komşu, hısım akraba haberdar edilir." S.204
51	ÖZARSLAN, Metin	TY	Hıdrellez'e Dair	Kırktuğ Dergisi, Sayı 5 TYok 18-21	Eserde, Hıdrellezle ilgili bilgiler ele alınmıştır. "Hıdrellez, ortak kültürel değer olması yönüyle önemli bir yere sahip olup Türklük dünyasında ve Anadolu'da ortak inanmalarla, ortak heyecanlarla yüzyıllardır kutlanılmaktadır. Tarihin ilk topluluklarından beri ay, mevsim, yıl vb. zamanla ilgili değişiklikler törenlerle kutlanmaktadır. Avcı kültüründen tarım kültürüne geçildiğinde tarımda bolluk, bereket için çeşitli törenler yapılmaya başlanmıştır. Çeşitli kültürlerde mevsim değişiklikleri törenlerle kutlanır. İslamiyet öncesi Türk kültüründe bahar bayramı yapılarak kıştan sonra canlanan doğanın sevinçle karşılandığını ve şenlikler düzenlendiğini biliyoruz. Hıdrellez kelimesi Hızır ve İlyas isimlerinin birlikte söylenmesinin halk ağzında aldığı şekildir. Hıdrellez, kökü İslâm öncesi eski Orta Asya, Ortadoğu ve Anadolu bahar/yaz bayramlarına dayanır. Hıdrellez de Hızır yahut Hızır ve İlyas kavramları etrafında dinî bir muhtevaya bürünmüş halk bayramına verilen isimdir. Bahse konu bu bayramın merkezi özellikle Anadolu ve Balkanlar, Kırım, Irak ve Suriye'dir. Hıdrellez bahar bayramı niteliğinde kutlanan mevsimlik bayramlarımızdandır. Türk kültürü içinde canlılığını koruyan geleneklerden biri de "Hıdrellez"dir."s.18
52	ÖZTÜRK, Mustafa	2003	Bilge Kul-Musa Kıssası Ve İslam Kültüründe Hızır Mitosu	Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:14-15, Samsun 2003, ss.245-281	Makalede, Kur'an'da geçen Bilge kul-Musa kıssasında iletilmek istenen temel mesajın mahiyeti hakkında bilgi verilmiş, kıssada, "Bilge Kul" olarak anılan ve fakat İslam kültüründe "Hızır" olarak adlandırılan kişinin gerçekten tarihte yaşamış bir insan olup olmadığı konusuna açıklık kazandırılmıştır. Ayrıca, İslam tasavvuf kültüründeki Hızır figürünün mitolojik karakteri açıklanmıştır. "Kur'an'daki pek çok kıssa gibi, muhataba iletilmek istenen mesajın ön planda tutulmasından kaynaklanan müphemlikten dolayı üzerinde pek çok spekülasyon yapılan Bilge Kul-Musa kıssasından üretilen Hızır, kelimenin tam manâsıyla mitolojik bir figür olup bu konuyla ilgili İslam tefsir, hadis ve bilhassa tasavvuf

					literatüründeki bilgilerin önemli bir kısmı Gılgamış, İskender ve Yahudî efsanelerinden derlenmiş gözükmektedir.” S.277
53	SAKAL, Fatih	2016	Medeniyetin Üç M’si: Münasebetler, Mekânlar ve Muhit	Geçmişten Günümüze Şehir Ve Çocuk Editör: Osman Köse Samsun 2016 I Proceeding Kitabı Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Yayın No: 55-16-01 Takım Numarası 978-605-65683-5-0 ISBN 978-605-65683-6-7 s 321-326	Tebliğ’de, Medeniyeti oluşturan üç değer olan münasebetler, mekânlar ve muhit kavramları üzerinde durulmuştur. “Bir vakıf medeniyeti varisleri olan bizler bugün tarihimizden kalan kültür ve sanatı, bunlarla ilgili eserleri, kurumları ve şehirleri yeterince koruyamadığımız gibi, koruduklarımızı da uygun mekân ve mahallerde tutamamışızdır. Ne çağdaş şehirler kurabilmişiz, ne tarihi dokuyu korumuşuz. Ne ecdattan kalan güzel hasletleri temsil edebiliyoruz, ne çağın teknolojisini ve modern kültürün gereklerini benimsiyoruz. “ 326
54	SARIKAYA, Mehmet Saffet	2002	Hızırname’nin Bektaşiliğe Dair Malumatı Ve Hızırname Çerçevesinde Bektaşi Kültüründe Hızır İnancı	Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları	Kitapta, Eğirdirli Muhyiddin Çelebi‟ye ait olan ve 880/1476 tarihinde yazılan Muhyiddin Divanı veya Hızırname diye bilinen eser hakkında bilgiler yer almaktadır. “Eserin bölüm başlıkları Arapça ve Farsça terkiplerle kısmen vezin aranmaksızın secili düz metin şeklinde yazılmıştır” s.3
55	SAYIN, Salih	2009	Kelâm Açısından Kur’an Ve Sünnet’te Hızır	T.C Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı Kelâm Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi-Konya - 2009	Tez, İslam dinindeki Hızır inancını kelam ve sünnet açısından ele almaktadır. “Cumhur ulema, Hızır’ın ölmüş olduğu kanaatindedir. O hayat pınarından içtiğinden dolayı hayattadır yeryüzündedir ve Beytullah'ı haccetmektedir diyenler de vardır. Eğer Hızır hayatta olup da haccetse idi, İslâm milleti arasında görülmesi gerekirdi deniliyor.” S.52
56	Söyleşiyi yapan: KAHRAMAN, Metin, (Konuşan BOBAROĞLU,Metin	2011	"Hızır-İlyas" üzerine söyleşi (1)Söyleşiler| Makaleler| Söyleşiyi yapan: KAHRAMAN, Metin, (Konuşan	http://www.ayorum.com/haber_oku.asp?haber=2316	Metin KAHRAMAN tarafından Metin BOBAROĞLU ile yapılan bu söyleşide Hızır’la ilgili inançlar ele alınmıştır. “Hızır, evet “yeşillenme”, “yeşil”, kelime mânâsı bu olmakla birlikte bir şahıs olarak, animik olarak düşünürsek, ona bir ruh yüklenmiş anlamında ve iki denizin kavuştuğu yerde makamı olduğu, sunağı olduğu, mertebesinin, oturduğu yerin orada olduğu şeklinde bir anlatım var. Yeşu ile birlikte Musa Hızır’ı bulmaya gider ve giderken yolda azıkları vardır, balık taşımaktadır ve sonra azıkları bir mağarada unuturlar. Buluşacakları yere gittikleri zaman, Musa sorar, der ki; azığımız nerede? Yeşu der ki;

			BOBAROĞLU, Metin 06 Ocak 2011		biz onu mağarada unuttuk. Peki, o zaman nasıl bulacağız biz onu, izini takip edip geri dönelim, der ve sonra Hızır'la buluşur, Hızır'la bir yolculuğu vardır, anlatılır orada."
57	ŞAHİN, Hanifi	2016	Seyyid Alizâde'nin Hızırnâmesi Bağlamında Alevi Düşüncesinde Hızır İnancı	Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Velîaraştırma Dergisi Kış 2016 / Sayı 8 s.31-50	Makalede, Seyyid Alizâde'nin Hızırnâme'si bağlamında alevi düşüncesinde hızır inancı ele alınmıştır. "Hızır, son dönem bazı hadis kaynakları ile tarih ve tasavvuf kitaplarında mi-tolojik bir kişiliğe büründürülerek sunulmaktadır. Buna göre Hızır, kıyamete kadar yaşayacaktır. Deccâl'in karşısına çıkacak kişi Hızır'dır ve Hızır'ın ömrü Deccal'i ya-lanlaması için uzatılmıştır. Hızır, Hz. Peygamber döneminde hayattaydı ve Hz. Pey-gamber'in elçisi olarak Enes kendisiyle görüşmüştür. Hızır, Hz. Peygamber vefat et-tiğinde gelip Ehl-i Beyt'e taziyede bulunmuştur. Hızır, Ömer b. Abdülaziz, İbrahim b. Edhem, Bişr el-Hafi, Ma'ruf-i Kerhî, Cüneyd-i Bağdadî ve Muhyiddin İbnü'I-Arabi gibi mutasavvıflar tarafından görülmüştür. Hızır, denizlerde; İlyas ise karada yaşa-maktadır; onlar sık sık bir araya gelmektedirler, onların bir araya geldikleri güne "Hıdırellez"denilmiştir."s.32
58	TAN, Serhat Ahmet	2011	Zaman Yolcusu HIZIR	İstanbul: Şira Yayınları 4. Baskı Ağustos 2011	Kitap, Hızır ile ilgili efsaneleri ele almıştır. "Hızır; dünyanın bütün kültürlerinde, bütün zamanların en ilginç hikâyelerinin birinci kahramanıdır. Sanırım herkes Hızır ile ilgili bir hikâye duymuştur. Bazen aksakallı bir ihtiyar kılığında, bazen de genç bir delikanlı olarak görüldüğü söylenir, insanlara en çok darda kaldıkları zamanlarda gelip yardım ettiği anlatılır. Tabii ki bu yardım hak edenler içindir. Hızır'dan yardım alabilmek için tamamen tertemiz bir kalbe sahip olup, gerçekten sıkıntıya girmiş olmak gerekir. Biraz olsun kalbinin yönelişini kontrol edemeyen ve benliğini öne çıkartan ise Hızır'ın yardımım alamadığı gibi, tam tersi ironik bir durumla da karşı karşıya kalabilir." S.9
59	TEPECİK, Melike	2015	Tokat Aleviliğinde Hızır İnancı	Uluslararası Geçmişten Günümüze Tokat'ta İlmî Ve Kültürel Hayat Sempozyumu 18-20 Ekim 2018 C.1 Tokat -2018 Ss.63-84	Tebliğde, Anadolu'nun farklı bölgelerinde yaşayan toplumlarda farklı mit ve menkıbelerle yaşanan Hızır motifi incelenmiştir. "Hızır motifini veya geleneği İslâm literatürü ile sınırlı değildir. Çünkü İslâmiyet öncesi eski Türk inanışlarında olağanüstülüklere sahip kılavuz arketipi ile karşılaşmak mümkündür. Hızır, Arapçadaki imlâsıyla el-Hadır kelimesi, hemen hemen bütün kaynaklarda bir isim değil, lakap olarak değerlendirilmiştir. Bu kelimenin bazı kaynaklarda el-Hadr, el-Hıdır şeklinde kaydedildiği görülürse de, doğrusunun el-Hadır olduğu kabul edilmiştir. Bu kelimenin Türklerde Hızır veya nadiren Hıdır, İranlılarda ise Khezr şeklinde kullanıldığı bilinmektedir." S.66

60	TURAN, Fatma Ahsen	2008	Anadolu'daki Hıdırellez Kutlamalarına Dair İnanmalar, Ritüeller,Yasaklar Ve Yaptırımlar	Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi Sayı 2 Yıl 2008, Cilt 1 , Sayı 2, Sayfalar 101 - 111	Makalede, Hıdırellez etrafında oluşan gelenekler inanmalar, ritüeller, yasaklar ve yaptırımlar incelenmiştir. "Türk halk inançlarına göre Hızır, ölmezlik sırrına ermiş bir peygamberdir. Hızır, Tanrı'nın yeryüzünde dolaşan güçlü ve yardımsever elçisidir. Hızır'ın darda olanların yardımına koştuğuna inanılır"s.104.
61	TURAN, Metin	2018	Eski Dünyanın Eskimeyen Bayramı Hıdırellez	http://www.butundunya.com/pdfs/2018/05/121-126.pdf	Çalışmada, Hıdırellez efsanesi anlatılmıştır. "Orta Asya Türk topluluklarının göçebe bozkır hayatı içerisinde doğadaki olayları gözlemleme yetenekleri ile Mezopotamya, Anadolu, Trakya coğrafyasının bereketli ikliminin insanlarının doğadan duyup öğrendiklerini birleştirmesiyle inanılmaz güzellikte ritüeller ortaya çıkmıştır." s.122
62	TÜRK, Hüseyin	2010	Nusayrîlerde Hızır İnancı	Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi / 2010 / 54,s.225-242	Makalede, Nusayrilerin inançları ile Nusayrilerin Hızır inançları ele alınmıştır. "Hatay'da Hızır inancı özellikle Alevi Nusayrîlerde önemli ve çok güçlüdür. Hızır'la ilgili söylencelerin sayıca fazla olması, çok sayıda Hızır türbesinin varlığı, bu türbelerdeki inanç ve uygulamalar ve bunların içerisinde kurban ritüelinin önemli bir yerinin olması bu inancın önemini, güçlü ve etkili olduğunu göstermektedir."s.229
63	TÜRK, Hüseyin	2012	Hatay Türbe İnancının Sağlık Antropolojisi Açısından İncelenmesi	Millî Folklor, 2012, Yıl 24, Sayı 94 s.91-104	Makalede, Çoğu sağlıkla ilgili olan Hatay türbelerinde inanç ve uygulamalar ele alınmış, sağlıkla ilgili olarak yapılan türbe ziyaretleri konu edilerek Hatay genelindeki sağlık amaçlı türbe ziyaretleri ayrıntılı olarak anlatılacak ve değerlendirilmiştir. "Her gün bir yerde tanık olduğumuz çeşitli kültler kapsamında yer alan inanç ve uygulamalar, aslında, söz konusu toplumun kendini ifade etmesinde ve toplumsal bütünlüğün sağlanmasında önemli işlevleri yerine getirmektedirler." S.92
64	TÜRKDOGAN, Doğan	2004	Alevi İslam İnancı İçerisinde Hz. Hızır	Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi bahar 2004/29 s.19-26	Makale'de, Hızır'ın İslam dini içindeki yeri ve onun etrafında gelişen inanış, adet ve uygulamalara yer verilmiştir. "Hz. Hızır denildiği zaman; İslam inancı içerisinde darda, sıkıntıda, zorlukta, çaresizlikte kalanlara, çağırdıkları zaman hemen yardımcı olan; onların bütün müşkülatlarını çözen; yer, zaman, mekân, uzaklık, yakınlık gibi ölçülerin dışında olan; yardımcı ve kurtarıcı melek olarak tasvir edilir." S.19
65	UCA, Alaattin	2007	Türk Toplumunda Hıdırellez - I Alaattin	A.Ü.Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Sayı 34 Erzurum 2007 s.113-138	Makale'de, Türk toplumunu canlandıran, birlik ve beraberliği pekiştiren bir olgu olarak hıdrellez ele alınmıştır. "Bununla beraber, Türk Dünyası'nda Hıdırellez kutlamaları esnasında, kaynağı çok eskilere dayanan adet ve gelenekler ortaya çıkmıştır. Bunları şu şekilde gruplara ayırmak mümkündür: 1 -Kırlara Çıkma, Eğlenmek

					2 -Yiyecek Hazırlama 3 -Temizlik Yapma ve Giyim Kuşamdaki Değişiklikler 4 -Hediyeleşme 5 -Ad Verme 6 -Ateş Yakma ve Üzer 7 -Hızır Baba İnancı 8 -Kabir Ziyareti, Kurban, Dua ve Diğer Dini Motifler 9 -Bolluk ve Bereket Gelmesi İçin Yapılanlar 10 -Sağlık, Mutluluk 11-Diğer inançlar" s. 115-116
66	ULUDAĞ, Süleyman	1988	Tasavvuf Ve Halk İnancı	Ankara: DİA, Cilt: 17, s.409-411	Maddede, Hızır'la ilgili İslami kaynakları yazmaktadır. "Hızır inancı zamanla mehdi inancıyla da irtibatlandırılmış. İbnü'I-Arabi, kıyamet yaklaşıp mehdi zuhur edince Hızır'ın ona şahitlik edeceğini ileri sürmüştür (Bursevl, lll, 498). Yine İbnü'I-Arabl ve onun takipçileri bazan Hızır'la İlyas'ı sembolik bir şekilde yorumlayıp, "Hızır bast, İlyas kabz haline işaret eder" demişlerdir." s.410
67	VAPPREU, Pınar Kılıç	2018	Bolluk Ve Bereket Mevsimini Selamlayan İnanış: Hıdırellez!	https://www.paradurumu.com/eglence/bolluk-ve-bereket-mevsimini-selamlayan-inanis-hidirellez-haberi-2018	Çalışmada, Hızır İlyas kültü ile ilgili ritüeller anlatılmıştır. "Yaygın bir inanca göre, Hızır Peygamber hayat suyu (Ab-ı hayat) içerek ölümsüzlüğe ulaşmış ve zaman zaman özellikle baharda insanlar arasında dolaşarak zor durumda olanlara yardım eden, bolluk-bereket ve sağlık dağıtan bir peygamber. Hikâyeye göre, Hızır Peygamber zor durumda kalanların yardımına koşarak onlanların dileklerini yerine getirir. Kalbi temiz, iyiliksever insanlara daima yardım eder. Uğradığı yerlere Bolluk, bereket, zenginlik sunar. Dertlilere derman, hastalara şifa verir. Bitkilerin yeşermesini, hayvanların üremesini, insanların kuvvetlenmesini sağlar. İnsanların şanslarının açılmasına yardım eder. Uğur ve kısmet sembolüdür. Mucize ve keramet sahibidir."
68	WAKAMA TSU, Hiroki	2014	Antropolojik Yaklaşımla Hızır İnancı: Dersim Bölgesinde Uygulanan Dinî Ritüeller	Hünkâr Alevilik Bektaşilik Akademik Araştırmalar Dergisi, 2014, Cilt 1, sayı 2 s.15-25	Makalede, saha çalışmalarında toplanan bilgiler ve arşiv çalışmalarında yararlanılan kaynaklara dayanarak Dersim Bölgesinde uygulanan Hızır inancı başta olmak üzere dinî ritüeller ve inançları Sosyal Antropoloji açısından değerlendirilmiştir. "Dersim bölgesi günümüzdeki Tunceli ilinin eski adı olarak geçmektedir. Fakat bu adı "tarihî Dersim" olarak nitelendirdiğimiz zaman, şu anki Tunceli'nin bütünü başta olmak üzere, Bingöl'e Kiğı, Erzincan'a bağlı Tercan, Erzurum'a bağlı Hınıs ve Muş'a bağlı Varto ilçelerini de kapsamaktadır" s.20
69	WALLİS, Matthew	ty	The identity of Khidr/Khadir in Islamic notion on the basis of	https://www.academia.edu/11916773/The_identity_of_Khidr_Khadir_in_Islamic_notion_on_the_basis_of_primary_Islamic_so	Makalede, Hızır'ın kimliği ile ilgili; ilk İslam kaynakları üzerinde bir araştırma yapılmıştır. "The identity of Khidr is an interesting topic that many Muslim scholars Qur'anic commentators and theologians have been attempting to discover for centuries. The

			primary Islamic sources and scholarly opinions	urces_and_scholarly_opinions (Discuss the identity and nature of Khidr in Islamic notion on the basis of primary Islamicsources Charles Sturt University	identity of Khidr has been studied, debated over and been written about by many prominent Islamicscholars of the past and still to this day, Khidr is a debatable figure in regards to his uniqueness, character and individuality. There is also an ongoing dialogue and dispute regarding his life which has been described as some-what perpetual"
70	WALLİS; Matthew	2012	Discuss the identity and nature of Khidr in Islamic notion on the basis of primary Islamic sources	http://seekershub.org/ans-blog/2012/01/29/what-do-we-know-about-khidr-musas-companion/ Erişim:20.10.2019	The identity of Khidr is an interesting topic that many Muslim scholars, Qur'anic commentators and theologians have been attempting to discover for centuries. "Khidr had obviously received special knowledge from God. This is because he even says to Moses that he would not be able to have patience with him (Qur'an 18:67). We can derive from this statement of Khidr that since he knew how Moses would behave while in the company of Khidr. Therefore it is evident that Khidr could only speak of such future events if he was granted permission by God to do so." S.2
71	YILDIZ ALTIN, Kübra	2019	Kutsal Mekânın Dönüşümü: Oba'dan Yatır'a, Bark'tan Türbe'ye	Motif Uluslararası Genç Halkbilimciler Ve Türk Dünyası Kongresi 15-16 Mayıs 2019/Eskişehir Bildiri Tam Metinleri Kitabı Editör: Dr. Sezen Güngör S.709-721	Tebliğ'de, "oba" ve "bark" örneklemindeki Türk mezar geleneği, kültürel değişme ve süreklilik bağlamında bütüncül bir bakış açısıyla ele alınmış ve Anadolu'daki yatır ve türbelere ilişkin inanış ve uygulamaların arkaik izleri ortaya konulmuştur. "Türkistan'dan Anadolu'ya taşınan bir taş kültü olan oba kültü, Anadolu'da genellikle dağ tepelerindeki yatırlara dönüşmüştür. Bu varsayımı destekleyici bir örnek Dursunbey'deki Hıdırlık mevkiinden verilebilir. Burada tamamen taş yığınından ibaret olan yatır mezarı vardır. Hıdırlık Dede denilen bu yer özellikle kadınlar tarafından büyük ilgi görmektedir. Dedeyi ziyaret amacıyla gelen her kişi yatıra bir taş atıp dilekte bulunur." S.716
72	ZIMMER, Heinric	2004	Hint Sanatı ve Uygarlığında Mitler ve Simgeler	Çev. Çeviren: Gül Çağalı Güven İstanbul: Kabalcı Yayınevi: 218 Antropoloji, Arkeoloji, Mitoloji Dizisi: 23 Birinci Basım: Mayıs 2004	Kitap, bu kitap, yazarın 1942 yılında Columbia Üniversitesi'nde verdiği ders notları üzerinde yapılan çalışma sonucunda ortaya çıkmıştır. "Hindistan'ın mit ve simgeler hazinesi muazzamdır. Son derece zengin metinler ve çok sayıda mimari eserdeki ince ayrıntılar öylesine boldur ki, onsekizinci yüzyılın sonundan bu yana araştırmacıların bunları hiç durmaksızın düzenlemelerine, çevirmelerine ve yorumlamalarına karşın, şimdiye kadar hiç fark edilmemiş ya da bilinmeyen masallara, anlamı ortaya çıkarılmamış imgelere, henüz anlaşılamamış etkileyici niteliklere, yorumlanmamış estetik ve felsefi değerlere sık sık rastlamak olasıdır."S.17

Şehir, Şehirleşme ve Yerleşme

Sıra no	Yazar Adı – Soyadı	Yılı	Çalışmanın Adı	Basım yeri ve yayınevi	İçerik Hakkında
1	ABAKAY, Mehmet	2011	Diyarbekir: Şehir ve Medeniyet	1.Milletlerarası Şehir Tarihi Yazarları Kongresi Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları - 40 Toplantı Metinleri - 10 ISBN: 978-605-88168-5-5 Ankara, Şubat 2011 ss.144-180	Tebliğ'de, şehir ve medeniyet bakımından Diyarbakır ele alınmıştır. "Diyarbakır'da egemen olan Arapların, Abbasî ve Emevî Medeniyeti olarak iki farklı medeniyet biçiminde gösterilmesi ne denli yanlış ise Türk Egemenliği'nin Osmanlı, Selçuklu, Akkoyunlu, Karakoyunlu, Safevî olmak üzere beş medeniyete ayrılması o kadar yanlıştır. İran Medeniyeti'nin, "İran, Fars, Acem, Sasanî, Pers" olarak beş medeniyete bölünerek anlatımı, gayr-ı ciddî bir yaklaşımdır. Aynı şekilde Roma İmparatorluğunun sınırlarında yer alan şehrin sahibi Romalılar iken, araya Selökitler'in, Bizanslıların ifadesi de o denli yanlıştır. Belki "Roma" ikiye ayrıldığı zaman "Bizans" uygun düşer de Selökitler hiç uygun düşmeyen bir isimdir." S.146
2	ACUN, Fatma	2002	A Portrait Of The Ottoman Cities	The Müslim World, Volume: 92, Fall 2002	Makalede, Anadolu'da bulunan Osmanlı şehirleri ele alınmıştır. "Finally, new suburbs and guarters were created around the cities by the seulement of namads. In the formatian of such settlements, no distinction was made between urban and rural elements and cities often had agricultural components. Suburbs were often used for agriculture, gardening anel animal husbaneliy. Many cities in Anatolia were surrounded by gardens and fields owned anel worked by the people living in the cities. This constituted one of the main features of the Anatolian Turkish city." S.259
3	ACUN, Fatma	2001	Osmanlı Döneminde Anadolu Şehirlerinin Gelişmesinde Devletin Rolü: Karahisar Örneği	Belleten, Lxv, Nisan 2001, Sayı 242'den Ayrıbasım, Ankara 2001, S. 161-192.	Osmanlı şehir yapılaşması ve bunda devletin rolü ele alınmış ve şehir yapılaşmasını ortaya çıkaran kaynaklar üzerinde durulmuştur. "Tahrir defterleri, sehir hayatı ve tarihinin çalisilmasi için arastırmacılara gerekli pek çok veriyi sunan önemli kaynaklardı. Ancak, bu konuda tahrirlerden yeterince istifade edildiğini söylemek pek mümkün görünmemektedir. Bunun yerine genellikle şer'iye sicilleri tercih edilmektedir…Tahrirler ise, tahrir esnasındaki mevcut durumu yansıtması nedeniyle, sıradan günlük hayatı incelemeyi daha kolaylaştırmaktadır." S.164
4	AÇIKEL, Ali	2008	Rum Eyaleti Osmanlı Devleti'nde XV. Yüzyıl Başlarında Amasya-Tokat-Sivas	TDV İslâm Ansiklopedisi C. 35, ss. 225-226 2008	Osmanlı Devleti'nin XV. yüzyıl başlarında Anadolu'nun Amasya-Tokat-Sivas yöresindeki eyaletlerin kuruluşu ele alınmıştır. "Osmanlılar zamanında XV. yüzyıldan itibaren Anadolu'nun tamamına "iklîm-i Rûm, memleket-i Rûm", Amasya-Tokat-Sivas yöresini kapsayan çevreye de

			Yöresinde Kurulan Eyalet.		"Rûmiyye-i suğrâ" adı verilmiştir. Bu küçük yöre 816'da (1413) idarî olarak eyalet şeklinde teşkilâtlandırıldığında Vilâyet-i Rûmiyye-i Suğrâ ismiyle anılmaya başlanmıştır. Rum eyaletinin çekirdeğini oluşturan Amasya 795'te (1393), Tokat ve Sivas 800'de (1398) Yıldırım Bayezid döneminde Osmanlı Devleti'ne bağlanmıştır. 1413 yılında Rum eyaletinin teşkil edilmesinden bir yıl sonra Çelebi Mehmed'in oğlu Şehzade Murad'ın sancak beyi sıfatıyla Amasya'ya gelmesi ve babasının ölümüne kadar burada kalması ile Amasya şehzade sancağı olarak öne çıkmış, aynı dönemde Tokat da beylerbeyilik merkezi (Paşa sancağı) konumuna yükselmiştir. "s. 225
5	AKA, Ali Sabri	2007	Konya Şehrinin Kuruluş Ve Gelişimini Etkileyen Coğrafi Faktörler.	T. C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaöğretim Ve Sosyal Alanlar Eğitimi Ana Bilim Dalı Coğrafya Öğretmenliği Bilim Dalı Doktora Tezi KONYA 2007	Doktora tezinde Konya şehrinin kuruluş ve gelişim süreci ele alınmıştır. "Konya Kenti Hititler'den beri önemli tarihi olayların olduğu merkezdir. Şehir Hititler'e daha sonra Frig, Kimmer, Lidya, Pers, Makedon, Galat, Roma, Bizans hâkimiyetine girmiş, 1073 yılında da Anadolu Selçuklu Devleti'nin eline geçmiş ve I.Haçlı Seferi sonunda da başkent olmuştur. Anadolu Selçuklu Devleti boyunca Haçlı ve Moğol taarruzlarına maruz kalan kent, daha sonra Karamanoğulları ve Moğollar arasında el değiştirmiş ve 1465 yılında Osmanlılara bağlanmıştır. Osmanlı döneminde Karaman Eyaleti'nin başkenti olan Konya, Anadolu Selçuklu Devleti ve Beylikler dönemindeki kargaşalardan uzak bir kent olmuş ve dini/tasavvufi bir merkez haline gelmiştir. Milli Mücadele döneminde İtalyan işgali kısa sürmüş ve Kurtuluş Savaşında lojistik destek kenti olarak hizmet görmüştür."265-266
6	AKAR, Tuba	2009	Osmanlı Kentinde Ticari Mekânlar: Bedesten-Han-Arasta-Çarşı Mekânları Literatür Değerlendirmesi	*Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 7, Sayı 13, 2009, 267-292*	Makalede, Osmanlı döneminde, kentte yapılı çevre olarak gelişen ticari mekanları konu alan literatür değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu kapsamda Osmanlı döneminde kentte ticari mekanların konumu ve yapı türleri anlatılmıştır. "Genellikle değerli eşyaların satıldığı veya saklandığı bedesten,kentin ticaret bölgesinin merkezi yapısıdır ve kentin ticari potansiyeli bedestenin varlığı ile anlaşılabilir. İnalcık, bedesten yapısının, o kentte uluslarası ticaretin varlığını belirttiği için, ancak önemli ve büyük şehirlerde varolduğunu, hatta Evliya Çelebi'nin Osmanlı kentlerini bedestenli kentler ve bedestensiz kentler olarak iki gruba ayırdığını belirtmiştir. Eyice, başkent İstanbul haricinde genellikle her kentte bir tane bedesten yapısı olduğunu belirtse de, ticari potansiyeli büyük olan şehirlerde birden fazla bedesten bulunabilmektedir." S. 269
7	AKBULUT, Gülpınar	2009	Sivas Şehri'nin Tarihi Coğrafyası	C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, Aralık 2009, Cilt: 35, Sayı: 2, 212-222	Makalede, tarihsel süreç içinde Sivas ve Sivas'ın gelişimi ele alınmıştır. "Sivas şehri, Anadolu'yu kuzey-güney; doğu-batı arasında, akarsuların oluşturduğu dar ve derin vadi sistemleriyle birbirine bağlamıştır. Böylelikle Bizans döneminde, devlet merkezliği rolünü üstlenmese de askeri bakımdan önemli yolların üzerinde bulunması Sivas'ın bir tema merkezi (askerî valilik) olmasını sağlamıştır" s.214
8	AKDOĞMUŞ, Sedat	2019	Turgut Cansever Düşüncesinde Yapı-	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi	YL tezinde Bu çalışmanın amacı, Turgut Cansever'in mimariye dair düşüncelerini Türk Tarih Kurumu (TTK) Binası'nın inşa süreci ve yapı detayları üzerinden

			Yapım Kavramları Ve Türk Tarih Kurumu Binası'nda Mimari Detay	Mühendislik Ve Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi Anabilim Dalı: Mimarlık Mart 2019	incelenmiş ve bu doğrultuda, Cansever'in söyleminde yapılarını açıklamaya yardımcı olacak kavram grupları kullanılarak yapısal ve mekânsal analiz yapılmıştır. "Cansever, mimari tasarım yaklaşımlarını mahalli/artizanal üretimlerinin üzerine kurar, ama bu üretimleri aşındırır, deforme eder, kendisine ait kılana kadar değiştirir, dönüştürür. Bu yaklaşımla ortaya koyduğu mimari eserler, yepyeni algısı ve inşa edildiği çevrenin içinde yeni bir tasarım görüntüsü oluşturmaz. Tanyeli'nin Carlo Scarpa'nın Verona'daki Castelvecchio eseri için söylediği, "aynı mekanda tüm zamansallıklar birlikte yaşanır, ancak hiçbiri tekil olarak yaşanamaz." ifadesi belli farklar ile Cansever'in mimari eserleri için de geçerlidir. Cansever'in TTK Binası'nda oluşturduğu farklı zamansallıklar, Scarpa'nın Castelvecchio gibi tarihsel nitelik taşıyan yapıya kendi tasarım yaklaşımı gerçekleştirdiği düzlemler üzerinden kurulmaz. Cansever, şerh ederek kendisine ait kıldığı artizanal mimari unsurları kullanarak muhayyel zamansallıklar oluşturur." S.133
9	AKINCI, Abdullah	2011	İslam Şehrinin Tarihi ve Fiziki Gelişmesinde Dinin Rolü	1.Milletlerarası Şehir Tarihi Yazarları Kongresi Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları - 40 Toplantı Metinleri - 10 ISBN: 978-605-88168-5-5 Ankara, Şubat 2011 ss.410-422	Tebliğ'de, İslam şehrinin tarihi ve fiziki gelişmesinde din faktörü ele alınmıştır. "İslam şehircilik örneklerinin yer aldığı üçüncü coğrafya İran ve Türklerin hâkim oldukları coğrafyadır. Doğu dünyasında İran ve Türk şehir örneklerinde farklı uygarlıkların izlerini taşımaktadır. Söz konusu durumun bir sonucu olarak farklı plan tipleri ön plana çıkmıştır. Bu durum söz konusu toplumların, Yakın Doğu tarihinde oynadıkları rolün bir sonucudur. İran şehri örnekleri bu anlamda ilgi çekici bir arka plana sahiptir. Hem eski Doğu imparatorlukları hem de Büyük İskender'in de varisleridir." S.412
10	AKŞİT, Ahmet	1996	Selçuklular Devrinde Kent İskânı ve Mahalleler	Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 5(1): 067-088 1996	Makalede Selçuklular döneminde Kent iskânı ve mahallelerin teşekkülü ele alınmıştır. "Sonuç olarak mahalleler bir cami / mescid ve tekke / zaviyenin etrafında kurulmuştur. Türkler Anadolu'nun fethinden hemen sonra ele geçirdikleri şehirlerde ilk olarak kiliseden çevrilen yapıların çevresine yerleşmişlerdir. Bizanslılar devrinde surların içinden ibaret olan şehirlerin, XII. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren sur dışına taştığı görülmektedir. Kayseri'deki Kölük / Gülük Mahallesi'nin sur dışındaki ilk mahallelerden olduğu söylenebilir." S.81
11	AKTAŞ, İhsan	2013	Selimiye'nin Gölgesinde Çarsıları Camileri Hanları Hamamları	Şehir ve Düşünce Yıl: 2013 | Sayı: 3 İstanbul: Esenler Belediyesi	Çalışmada, Edirne Selimiye'nin gölgesinde çarsıları camileri hanları hamamları kervansaryaları ve külliyeleri ile ele alınmıştır. "Edirne, İstanbul'dan önceki başkentimiz, Fatih Sultan Mehmet'in babası II. Murat ile yâd edilir. Başkentlik devrinde koca bir Balkan İmparatorluğu olan Osmanlı

			Kervansaryaları ve Külliyeleri ile Edirne	ss.12-21	Devleti'nin hem siyasi hem ekonomik başkenti idi verimli Trakya ovalarından Bursa'dan Üsküp'ten Kosova Batı Trakya'yı kapsayan geniş ovaların ve Anadolu'dan Ege'ye Doğu'dan Batıya ticaret yollarının kesiştiği bir şehir Anadolu Selçuklu döneminde oluşan Andadolu ve Akdeniz ticaretinin uğrak yeri doğudan ve batıdan çarşılarına mal taşınan pazara sunulan bir çarşılar ve pazar şehridir." s.12
12	AKTÜRE, Sevgi	1975	17. Yüzyıl Başından 19. Yüzyıl Ortasına Kadarki Dönemde Anadolu Osmanlı Şehrinde Şehirsel Yapının Değişme Süreci	M.E-T.U. Jaurnol of the Faculty of sircbitecutrı Volume 1, Number I, Spring 1975	Makalede, 17. yüzyıl başından 19. yüzyıl ortasına kadarki dönemde Anadolu Osmanlı şehrinde şehirsel yapının değişme süreci ele alınmıştır. "Bütün ortaçağ ekonomilerinde olduğu gibi, Osmanlı İmparatorluğunda ekonomi tarıma, ana üretim aracı olan toprağın mülkiyeti ise Osmanlı Devletinin askeri yapısına da uygun plan ve dirlik denilen örgütlenmeye dayanıyordu. Bir ülke fethedildiğinde buranın toprakları, nüfusu, kaç hane olduğu ve gelirleri defterlere yazılır ve bu topraklar gelirlerine göre 'timarlara' ayrılarak askeri görev karşılığında sipahilere dağıtılırdı. Gelirleri fazla olan topraklar 'has' ve 'zaamet' olarak ayrılır ve daha büyük kumandanlara veya sultanın ailesine verilirdi. Bu işleyişin Osmanlı devletine, Selçuk devletinden geçtiği anlaşılmaktadır" s.104
13	AKTÜRE, Sevgi	1985	Osmanlı Devleti'nde Taşra Kentlerindeki Değişimler	Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi İstanbul: İletişim Yayınları Yayın Yönetmeni: Fahri Aral, 4. Cilt, 1985 ss.891-904	Madde/Bölüm/de Osmanlı döneminde taşra kentlerindeki değişim ele alınmıştır. "Tarımsal ürünlerin dışpazarlara deniz yoluyla gönderilmesi nedeniyle 19. yy boyunca önemleri giderek artan İzmir, Samsun gibi liman kentlerinin dışında kalan kentlerin içinde bölgesel ilişkilerin değişim sürecinden en çok etkilenenler Ankara, Tokat gibi Anadolu'nun eski ticaret kentleridir. Örneğin Ankara'da 17. ve 18. yy boyunca kent halkının hemen tümü sof üretimi ve ticaretiyle geçinmekte iken 19. yy başında kent ve civar köylerden toplanan tiftiğin bir kısmı işlenip büküldükten sonra dış ülkelere satılmakta, kalanı Ankara'daki imalathanelerde dokunarak sof kumaşı yapılmaktadır. Bu soflar iç pazarda tüketildiği gibi Avrupa ülkelerine de satılmaktadır." S.891
14	ALİAĞAOĞLU, Alpaslan ve UĞUR Abdullah	2016	Osmanlı Şehri	SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Ağustos 2016, Sayı: 38, ss. 203-226.	Çalışmada, Osmanlı şehri, Osmanlı'da mimari dönemler olarak da kabul edilen, "Erken Dönem", "Klasik Dönem" ve "Batılılaşma Dönemi" olarak adlandırılan evrelerden, "Erken" ve "Klasik" dönemler dikkate alınarak işlenmiştir. "Şehir coğrafyası şehirsel mekânla ilgilidir. Bu mekân fiziki bir çevre üzerine kuruludur; ancak insan faaliyetleri ile şekillenmekte buna bağlı olarak beşeri özellikleri ile ön plana çıkmaktadır" s.206
15	ALLANAZAROV., Agageldi	2011	Merv Toprağındaki Şehirler	1.Milletlerarası Şehir Tarihi Yazarları Kongresi, Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları – 40. Toplantı Metinleri - 10 ISBN: 978-605-88168-5-5	Tebliğ'de, Merv şehri ve orada ortaya çıkan şehirler anlatılmıştır. "Eski Mary (Merv) insanoğlunun ilk medeniyet ocaklarından biridir. Arkeolog Viktor Sarianidi orada yaptığı kazı ve araştırma işlemleri sonucunda, Merv için kullanılan "Horasan şehirlerinin anası" tabirini bir kez daha tasdik etmiş oldu. Merv Karakum Çölü'nün güneydoğusunda oluşan bir antik şehir. Marg nehrinin bol suyu insanları buraya çekmiş. Tarımdan el sanatlarına kadar birçok alanda gelişen şehrin etrafında köyler şehirler inşa edilmeye başlanmış ve medeniyet ocaklarından biri haline gelmiştir." 352

				Ankara, Şubat 2011 ss.352-354	
16	ALPASLAN, H. İbrahim	2015	Osmanlı İzmir'inde Kentsel Mekândaki Görünmez Sınırlar Ve İhlalleri	9. Uluslararası Sinan Sempozyumu 21-22 Nisan 2015 Edirne / TÜRKİYE	Tebliğ'de, Osmanlı İzmir'inde milletlere ait bölgelerin ve onların arasında kalan sınırların oluşum sürecini özetlenmiş ve bu sınırların ihlal edilme biçimlerine değinilmiştir. "Görünüşe göre kentin ticari etkinliklerinin yoğunlaştığı çarşı bölgelerinde sınırlar oldukça muğlaklaşmakta ve her milletten kentli bu alanda hem kullanıcı hem de ekonomik gücü ölçüsünde mülk sahibi olabilmektedir. Ayrıca yine ekonomik açıdan güçlü kentlilerin farklı mahallelerde oturması diğerlerine göre daha kabul edilebilir olduğu özellikle Levanten bölgesine yerleşen varlıklı Türk, Rum, ermeni ve Yahudilerin olmasından anlaşılmaktadır."
17	ALPTEKİN, M.Yavuz	2018	Şehir, Şehir Toplumu Ve Şehir Sosyolojisi Tanım-Teori-Yorum	http://musayavuzalptekin.com/wp-content/uploads/2018/03/sehir_sehir_toplumu_ve_sehir_sosyolojsi.pdf	Makalede, şehir, şehir toplumu ve şehir sosyolojisi detaylı olarak incelenmiştir. "20.yy'ın ikinci yarısından itibaren bugünkü gelişmekte olan ülkelerin şehirleşmesi yaşanmaya başlamıştır. Üstelik bu şehirleşme birinci periyottaki gibi dünya nüfusunun sadece %20'sine değil, geri kalan % 80'ine hitabeden bir şehirleşmedir. Diğer taraftan, bu şehirleşmeyi doğuran sebepler, birinci periyottakinden çok daha karmaşık ve farklıdır. Oysa gerek şehir ve şehir toplumu gibi kavramların tanımı ve gerek şehir sosyolojisinin inceleme konusu hala Batı'lı toplumları esas alacak şekilde ifade edilmeye devam edilmektedir." S.21
18	ALPTEKİN, M.Yavuz	2010	Max Weber'in Batı-Bağımlı 'Evrensel' Şehir Anlayışı Ve İslam Şehirleriyle İlgili Değerlendirmelerinin Kritiği	Muhafazakâr Düşünce (The Journal of Conservative Thought) 3 Aylık Yerel Süreli Kültür-Düşünce Dergisi Yıl/Year: 6 Sayı/Issue: 23, Ocak-Şubat-Mart/January -February-March 2010 ISSN 1304-8864 ss.51-71	Makalede, Max Weber'in çalışmalarında modern Batı şehri tanımlaması ile islam şehri karşılaştırması yapılmıştır. "Ortaçağ Avrupa'sında şehirlerin güvenliğinin sağlanma biçimi dünyanın başka yerinden çok farklı değildir. Şehri çevreleyen sur sistemi içerisinde bütün toplumsal gerekliliklerin yer aldığı bilinmektedir. Bu durum neden Batı şehirlerinin askeri birimlerden yana iç bölümlenmesine yol açmamıştır da, Batı dışı şehirlerde, İslam şehirlerinde bu sonuç ortaya çıkmıştır? Diğer yandan, 9.yy'da Abbasi Halifelerinin Türk askerlerini ve dolayısıyla garnizonu Bağdat dışında 'Samarra' ismiyle farklı bir şehir kurarak buraya taşımaları, neden Bağdat'ın iç bütünlüğüne bir katkı olarak değerlendirilmemektedir? Bu örnekler çoğaltılabilir. Mesela Ortaçağ İslam şehirleşmesinin önemli örneklerinden Merv ile Belh, Semerkand ile Buhara ikiz şehirler olarak nitelendirilmektedir." S.67
19	AMAN, Fatih		Turgut Cansever Düşüncesinde Zihniyet - Şehir İlişkisi	İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi Cilt/Vol:7, Sayı/Issue:2, 2018 Sayfa: 1240-1250	Makalede, şehre zihniyet değişimi açısından yaklaşmaktadır ve kapsam açısından Turgut Cansever'in görüşleri incelenmiştir. "Konumuz anlamında yukarıdaki genel tablo Weber'e referansla ortaya çıkmış olan "İslam şehri" kavramı için de geçerlidir. O, İslam'ın tarihsel sürecini ve İslam coğrafyasının genişliğini bilinçli olarak görmezden gelerek sadece belli şehirleri büyük genellemelerle prototip şeklinde ele almıştır. İslam medeniyet havzasındaki şehirlerin çeşitliliğini görmemiş ayrıca İslam şehirlerini Hint ve Çin şehirleri kadar sistematize etmemiştir. Onun, İslam coğrafyasını Arap coğrafyasına indirgemesi de açıkça bilgi eksikliğinin göstergesidir. Osmanlıya hiç yer vermemesi, Osmanlı

					şehirlerinin kendi genellemeci teorisini bozacak yapıda olmaları sebebiyledir." 1242
20	ARLI, Alim		Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Şehirleşme Ve Gecekondu Araştırmaları	Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 3, Say› 6, 2005, 283-352	Makalede, Türkiye'de Cumhuriyet dönemindeki şehirleşme sorunu ve bunun belirli bir dönemden sonra temel bir parçası olan gecekondu olgusu, bu konuda üretilmiş bilimsel literatürün dökümü yapılarak tartışılmıştır. "Türkiye şehirleri, sosyal gelişme sürecinin çok boyutlu özelliklerinin görülebileceği toplumsal mekânlar olarak çözümlenebilecek tarihin en eski hayat dünyalarıdır. Bu şehirlerin birçoğu; şehir devletlerinden devletsiz sosyal örgütlenmelere, coğrafî olarak geniş ölçekli çeşitli imparatorluk sistemlerinden günümüzün ulus-devletleri düzenine kadar pek çok siyasî örgütü, bunların iktisadî ve sosyal kurumlarını oluşturmuş ve çoğu zaman da merkezlik yapmıştır. Anadolu coğrafyası üzerindeki şehirlerin pek çoğu, içiçe geçmiş sayısız arkeolojik katmanın ve bunların halen süregelen kültürel mirasının taşıyıcısı olan hayat alanlarıdır." s. 284
21	ARPACI, Murat	2014	Sokağın Belleği (İçinde: Antikiteden Modernliğe Kentler, Sokaklar Ve Toplumsal Hareketler	Sokağın Belleği, Ankara: Dipnot yayınları, 2014 ISBN:978-605-4878-10-9	Kitap bölümünde, antikiteden modern döneme kadar geçen süreçte kentler, sokaklar ve toplumsal hareketler ele alınmıştır.
22	ATEŞ, Nilüfer	2017	Osmanlı'da Vakıf-Külliye-Şehir İlişkisi	Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 26 (2017/2)	Makalede, vakfın tanımı ve tarihî süreci hakkında kısa bilgi verildikten sonra Osmanlı döneminde vakıfların önemli bir kısmını teşkil eden külliyelerin, şehirlerin fizikî yapısı üzerindeki etkisi incelenmiştir. "Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarının başkenti Bursa, vakıf eseri külliyelerin inşasıyla Bizans kenti özelliğinden Osmanlı şehri olmaya geçiş yapmıştır. Bursa, hem ilk payitaht olması hem de öncesi bir Bizans kenti iken Osmanlı şehrine dönüştürülen bir yerleşim yeri olması sebebiyle Edirne ve İstanbul'a da model oluşturan bir şehirdir." S.156
23	AVCI, Sedat	2004	Şehirsel Yerleşmelerin Belirlenmesinde Kullanılan Kriterler Ve Türkiye Örneği	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi Yıl: 2004,Cilt: 3 Sayı: 9	Makalede, sosyologların ve coğrafyacıların şehir tanımlarına kısaca değinildikten sonra, coğrafyacıların hangi kriterlere göre yerleşmeleri şehir kabul ettiği açıklanmış ve örnek çalışmalara yer verilmiştir. "Yerleşmelerin şehir olarak tanımlanabilmesi için fonksiyonların kullanılması gerektiğini düşünen araştırmacılar da dahil hiçbir coğrafyacı, sadece idari merkez olması nedeniyle bir yerleşmeyi şehir olarak tanımlamamaktadır. Türkiye'de şehir sayısı, şehirli nüfusa ait özellikler ve şehirleşme ile ilgili çalışmalarda nüfus kriteri esas alınmaktadır. Kullanılan nüfus miktarı rastlantısal olarak belirlenmiş bir rakama değil, belli miktarlardaki nüfusun belli fonksiyonların gelişmesine neden olacağı varsayımına dayanarak oluşturulmuştur." S.18
24	BAHAR, Hasan; TURGUT,	2018	Hititlerde Yerleşim Yeri-Kutsal Dağ İlişkisi Üzerine Bir	SEFAD, 2018 (39): 403-424 e-ISSN: 2458-908X	Makalede, Hitit yönetici veya din adamlarının, kentlerinin kutsal dağlarını belirlerken, belirli bir mesafeye kadar olan yerleri seçtikleri üzerinde durulmuştur. "Hititlerin dini inanç sistemine göre tanrıların yaşadıkları yerler olan dağlar, aynı

	Murat ve KÜÇÜK, Bora		Mesafe Önerisi		zamanda birer tanrı olarak da görülmüşlerdir.” S.406
25	BARKAN, Ömer Lütfi	1968	Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan Ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar Ve Temlikler; İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri Ve Zaviyeler	Vakıflar Dergisi, S. 7, S. 67-69	Osmanlı İmparatorluğu iskan düşüncesi ele alınmıştır. “İlk Osmanlı menbalarının, Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşunu izah ederken Osmanlı Padişahlarının mensub olduğu soyun nereden ve ne zaman geldiğine, dinîne, uç beyliklerinde bulundukları zamanki sosyal hacımlarına, göçebe, köylü veya şehirli oluşlarına, hıristiyanlar ve diğer Türk beylikleri ile olan münasebetlerine âit verdiği nıalûmat eksiktir ve baştan aşağı yeniden tetkike muhtaçtır. Bundan başka, meselenin anlaşılması için bilinmesi şart olduğu halde, Osmanlı İmparatorluğunun teşekkül edeceği sıralarda Anadolunun içinde bulunduğu siyasî ve sosyal vaziyet de, şimdiye kadar, ilmî bir şekilde tetkik edilmiş değildir.”
26	BAYARTAN, Mehmet		Tarihi Coğrafya Çalışmaları Açısından Şehir Ve Osmanlı Şehirleri	İÜ, Edebiyat Fak. Coğrafya Bölümü, Coğrafya Dergisi, İstanbul, 2005, Sayı 13, S.85-92	Tarihi Coğrafya Çalışmaları Açısından Şehir ve Osmanlı Şehirleri ele alınmıştır.
27	BAYARTAN, Mehmet	2009	Osmanlı’dan Günümüze Kütahya Şehrinin Yapı Taşları: Mahalleler	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi Sayı 18, Sayfa 57-70 İstanbul, 2009 Basılı Nüsha ISSN No: 1302-7212 Elektronik Nüsha ISSN No: 1305-2128	Makalede, Kütahya’nın mahalle yapısı ele alınmıştır. “Geleneksel kent kültürünün yaşandığı Kütahya’da her biri ayrı bir tarih unsuru olarak nitelendirilebilecek ve her biri kendi içinde ayrı bir dünya olan mahalleler, gerek toplumsal gerekse coğrafi açıdan değerlendirilebilecek yapı taşlarıdır. Bu nedenle korunması, tanıtılması ve gelecek nesillere aktarılması açısından büyük önem taşımaktadırlar. Şüphesiz sadece Kütahya değil aynı zamanda tarihsel ve kültürel mirasın izlerini taşıyan her yer bu değerlerle, bu bakış açısıyla ve bu düşünce tarzıyla ilgiyi hak eder.” S.66
28	BAYARTAN, Mehmet	2011	İnsan-Zaman-Mekân Bağlamında Şehirler	1.Milletlerarası Şehir Tarihi Yazarları Kongresi Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları - 40 Toplantı Metinleri - 10 ISBN: 978-605-88168-5-5 Ankara, Şubat 2011 ss.228-233	Tebliğ’de, Şehir olgusu insan, zaman ve mekan bağlamında ele alınmıştır. “Zamanın mekâna ve mekânın zamana yansımalarının açıkça belirginleştiği şehirlerde, insanın mekâna ve mekânın insana etkileri de söz konusu olduğunda sonuçta muazzam bir görünüm ortaya çıkmaktadır. Bu görüm, aynı zamanda medeniyetin de bir göstergesi olup, şehirlerin tanımlanmasında ve ilgili araştırmalara önemli ipuçları sunar. Şehirlerin yapısı ve dağılış şekillerine bakıldığında, her şehrin kendi içinde bir model oluşturduğu görülür. Nitekim şehir, yaşam tarzının kendine has yapısıyla ortaya çıktığı bir ortamdır. Bu ortamda şehirlerin yerleşim düzenini ve yayılışını etkileyen yeryüzünün kendisidir.” S.228

29	BAYKARA, Tuncer	1988	Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu'nun İdarî Taksimatı	Ankara 1988	Kitapta, Anadoludaki yerleşim merkezleri ele alınmıştır. "Türkmen adı XIX. yüzyılın sonlarına kadar, Diyarbekir sancağında bir kaza ve nahiye olarak mevcud idi. 1850 salnamesine göre Türkmen nahiyesi Diyarbekir'de bir nahiye olup, şimdiki Bismil yöresini içermektedir." S 20
30	BİLGET, N. Burhan	2009	Sivas Mimarisi	TDV İslâm Ansiklopedisi C.37. S. 282-284 2009 İstanbul	Maddede Sivas'ın mimarisi ele alınmıştır.
31	BİRİK, Melih	2015	Kentsel Morfolojiye Bütüncül Yaklaşım	Türkiye Kentsel Morfoloji Sempozyumu Morfoloji Ağı Sempozyumu 22-23 Ekim Mersin, 2015 Türkiye Yayına hazırlayan: Yener Baş, Sinan Burat	Tebliğde, kentsel morfolojiye bütüncül yaklaşımın amaç, yöntem ve araçlarının tanımlanması ve uygulama deneyimleri ele alınmıştır. "Kentsel mekânda yer alan mimari ürünlerin kent bağlamıyla kurduğu ilişki sadece mimari tasarım sorunu değil kentsel bütünün varlığı ve kent kimliği ile ilgili tartışmaları da beraberinde getiren güncel bir sorun olarak tartışılmaya devam etmektedir. Bu yaklaşımın paralelinde, batı toplumlarında hâkim olan düşünme modelinin nedensel, hiyerarşik ve ikili karşıtlıklar (tek/çok, biz/onlar, erkek/kadın vs.) üzerine inşa edildiği savı bulunmaktadır."534-535
32	BOZ, Murat		XIII-XV. Yüzyıllarda Anadolu Kentleri Ve Kentliler	T.C. Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi	Tez çalışmasında XIII-XV. yüzyıllarda Anadolu kentleri ve kentliler ele alınmıştır. "Anadolu`daki Türkler Hıdrellezi asırlardır özellikle su ile ilgili etkinlikler ile kutlamaya çalışmışlar, çeşitli yiyeceklerle su boylarına giderek eğlenerek kutlamışlardır. Son planlı eğlence etkinlikleri ise düğünlerdir. Ancak halkın yaptığı düğünler konusunda kaynaklarda bilgilere rastlanmamaktadır. Daha çok önceki konumuzda bahsettiğimiz devlet erkânının düzenlemiş oldukları düğünlere yönelik bilgiler bulunmaktadır" s.63
33	BRAUDEL, Fernand	1993	II. Felipe Döneminde Akdeniz Ve Akdeniz Dünyası, C.1	Ankara, İmge Kitabevi, 1993	Kitapta, keşifler, Akdeniz dünyasındaki siyasi, ekonomik ilişkiler ve ülkelerin gelişimi ve çürümesini detaylı bilgi ve belgelerle anlatılmıştır.
34	BÜLBÜL, Pınar		Pınar BÜLBÜL - Eskiçağ Anadolusunda Kentleşme	Geçmişten Günümüze Şehir Ve Çocuk Editör: Osman Köse Samsun 2016 I Proceeding Kitabı	Tebliğde, eskiçağ Anadolusunda kentleşme olgusu ele alınmıştır. "İnsanoğlu en eski dönemlerden bu yana hep bir yerlerde barınma ihtiyacı duymuştur. Önceleri mağaralarda, ağaç kovuklarında yaşayan insan, daha sonraları ziraati keşfederek tarımla uğraşmaya başlamış ve beraberinde yerleşik hayata geçerek ilk yerleşim birimlerini yani "köyleri" kurmuştur. Daha sonra madeni

				Canik Belediyesi Kültür Yayınları Yayın No: 55-16-01 Takım Numarası 978-605-65683-5-0 ISBN 978-605-65683-6-7 s.21-26	bulan ve bunu işlemesini öğrenen insanoğlu, yavaş yavaş daha büyük yerleşim yerleri kurmuş ve kurmuş olduğu bu şehirlerin etrafını surlarla çevirmiştir. Gelişen ve savunması daha kolay olan bu şehirlerde artan nüfusla birlikte planlı konutlar, sokaklar, caddeler, altyapı gibi şehir planlamaları yapılmış ve buralar daha modern bir şehir hüviyeti almaya başlamıştır.” S.25
35	BÜLBÜL, Cemil ve DOĞAN, Ezgigül	2016	Eski Yakındoğu’da Nehirler ve Kentler	Asia Mınor Studıes (Internatıonal Journal Of Social Sciences) Cilt: 4, Sayı: 8, Temmuz 2016 / Volume: 4, Issue: 8, July 2016 ss.28-41	Makalede, Eski Yakındoğu coğrafyasında vücut bulan medeniyetlerin birçoğunun yerleşim yeri olan büyük nehirlerin kenarlarını veya su kaynaklarının çevresinde kurulan şehirler ele alınmıştır. “Tarihin en eski devirlerinden itibaren insan toplulukları, yerleşim merkezi olarak genellikle büyük nehir ve göl kenarlarını tercih etmişlerdir. Eski Yakındoğu coğrafyasında, Mısır ve Mezopotamya gibi ilk medeniyetler de Nil, Dicle ve Fırat nehirlerinin havzasında kurulmuştur. Bu nehirler tarafından sulanan ve hayat bulan kurak bölgeler ise Yakındoğu uygarlığının oluşumuna bizzat şahitlik etmiştir. Mısır ve Mezopotamya’da olduğu gibi, Anadolu’da kurulan uygarlıklarda su kaynaklarını ve nehir kenarlarını yerleşim bölgesi olarak tercih etmişlerdir.”s.29
36	CALVİNO, İtalo	2016	Görünmez Kentler,	Çev: Işıl Saatçıoğlu, Yapı Kredi Yayınları, 2016.	Calvino’nun kendi ifadesiyle “Görünmez Kentler, Marco Polo’nun Tatar İmparatoru Kubilay Han’a sunduğu bir dizi gezi notu.
37	CAN, Yılmaz		H. I~III M.VII-IX. Y.Y. İslam Şehri	Ondokuz Mayıs Ünıversitesi Ilahiyat Fakültesı Dergisı SAYI: 6 Samsun- 1992	Makalede, 7-9 yüzyıllardaki İslam şehirlerinin yapısı ele alınmıştır. “İslamiyet'in doğuşu ve yayılmasıyla birlikte İslam hakimiyetine giren topraklarda hızlı bir şehirleşme faaliyetinin cereyan ettiği, daha önce çadır altında yaşayan Bedevi Araplar'ın yerleşik hayata geçtikleri görülmektedir. Müslümanların böylesine hızlı bir şekilde şehirler kurup yerleşik hayata geçmelerinin siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel pek çok sebebi vardır.” S.111
37	CANSEVER, Turgut	1999	Osmanlı Şehir ve Devlet Yönetimini Biçimlendiren İlkelerden Modern Devletin Çıkaracağı Dersler	İslami Araştırmalar Dergisi, C.12, S.3-4 ss.215-223	Çalışmada, Osmanlı Devleti temel zihniyeti ele alınmıştır. “Osmanlı tasarım, yapım, konut ve şehir üretim sistemi herkese yetenekli olduğu alanda, o alan için gerekli olan en yüksek bilgiyi veren, o en yüksek bilgi ile insanları yetiştiren, böylece halkın bütün kesimlerine en yüksek bilginin ürünlerini verebilen bir üretimci-tasarımcı neslini yetiştiriyordu.”
38	CANSEVER, Turgut	2013	İslam’da Şehir ve Mimari	İstanbul, Timaş yayınları,	Eserde, İslam’da şehirlerin kuruluşu ve şehirlerdeki mimari yapılar bir bütün olarak ele alınmıştır. “İnsan çevresini biçimlendirirken ya psişik hayat güçlerinin etkisi altındadır yahut doğrudan doğruya onlar tarafından yönlendirilmektedir. İnançları, varlık ve kendisi hakkındaki telakkisi, değerler hiyerarşisi, psişik hayata ait davranış ve tavırları ile fikrî-ruhî varlık düzeyleri, aile hayatının özelliklerini ve aile fertleri arasındaki ilişkileri etkiler; onlara şekil verir. Ailenin yapısı, çocukların eğitimi, kültürel amaçlar, yaşlılara saygı ve mahremiyet şuuru, bir Müslüman evinin planimetrik organizasyonuna yansır. Bir evin mahremiyeti ile mahfuz ve mahrem bir mekân

					olarak ev anlayışı birbiriyle ilişkili ifadelerdir."s.8
39	COSKUN, İsmail	2004	Utopya ve kent	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi Yıl: 2004,Cilt: 3 Sayı: 9 185-192	Makalede, ütopya ile kent arasındaki ilişki ele alınmıştır. "Utopyalar yok ülkenin, kentin, düzenin arayışlarıdır. Toplumsal dengenin, zenginligin, uygarlığın arayışlarıdırlar. Kendisinde olmayan nasıl ve ne şekilde gerçekleştirilebilecegine ilişkin bir arayıştırlar. Bir sorgulama, bir eleştiri ve olması gerekene ilişkin bir oneridirler. Oneriye kaynaklık edense otekinin deneyimleridir. Kurdugu düzendir. Kenttir."
40	ÇALIŞKAN,Zekeriya	2006	Türkiye'de Şehirleşme Ve Gecekondulaşma	Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları; 2006	Makalede, şehir ve şehirleşme Sanayi Devrimi öncesi ve sonrasıyla ele alınmıştır. "Şehir, insanlık tarihinde insanların yerleşimi ile ilgili olan ve hayat tarzlarını tespit etmede yardımcı olan bir kavramdır. İnsanlar ilk devirlerde göçebe bir hayat tarzı ile avcılık ve toplayıcılıkla hayatlarını idame ettiren bir safha yaşamışlardır." S.57
41	ÇAN, M. Fatih	2014	Türkiye'de Kentleşme Ve Bölgesel Kalkınma	T.C.İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi (Malatya, 2014)	Tezde, geçmişten günümüze kuramsal bağlamda kentleşme ile kalkınma olgularının, birbirleriyle etkileşimi; kentleşme ve kalkınma ilişkisinin çözümlenmesi konu edinilmiştir. "Kentleşme olgusu tarihsel süreçte özellikle sanayi devriminden sonra hem nitelik hem de nicelik olarak belirgin hale gelmiştir. Çok kesin tarihlerle belirlenememekle beraber kentleşme ve sanayileşme sürecinin aynı dönemlerde birbirlerinden etkilenerek ve birbirlerini etkileyerek tarih sahnesinde yerini almıştır. İnsanların kentte toplanmasının temel amacı bireysel olarak yapılması imkânsız olan faaliyetleri bir araya gelerek ve belirli bir işbölümü halinde uzmanlaşarak çözmesi kentin işleyişi ve kentleşme ile sanayileşme süreçlerinin aynı döneme denk gelmesini açıklamada temel bir sebep olarak öne sürülebilir." S.10
42	Çelik, Celaleddin	2010	Şehrin Zamanından Zamanın Şehrine Şehir Kültürünü Tanımlayıcı Bir Kod Olarak Zaman ve Zamansallık	Muhafazakâr Düşünce (The Journal of Conservative Thought) 3 Aylık Yerel Süreli Kültür-Düşünce Dergisi Yıl/Year: 6 Sayı/Issue: 23, Ocak-Şubat-Mart/January -February-March 2010 ISSN 1304-8864 s.29-39	Makalede, şehir, şehir kültürü ve şehirde zaman konuları ele alınmıştır. "Zamanın şehirlerinde saat kuleleri tarihsel bir figür, ibadet vakitlerini uyaran simgeler, özelleşmiş dinî hayat alanına ait sembolik mesajlar olmuştur. Manastırlar, saatlerin çan seslerinin dinlenerek anlaşıldığı kapalı mekânlar olmuş, çan sesleri gün boyunca ritüel anları ve kutsal görevler arasında kalan zamanlar belirlemiştir"35
43	ÇETİN, Bayram		Hatay'da Kentleşmenin Seyri (1940-2009) Ve Mekânsal Dağılışı	Doğu Coğrafya Dergisi – 28 2012 ss.	Makalede, 1940-2009 arasında Hatay'daki kentleşme hareketleri ve mekânsal dağılışı incelenmiştir. "Hatay, tarıma elverişli iklimi, toprak ve su kaynaklarıyla tarih boyunca insanoğlunun dikkatini çekmiş ve dolayısıyla geçmişten günümüze nüfus ve yerleşmenin yoğun olduğu bir sahadır. Aynı zamanda doğu-batı ve kuzey-güney

					yönündeki ticari yolların Akdeniz'le buluştuğu yer olması nedeniyle de erken dönemlerden itibaren kentlerin kurulması ve sürekliliği bakımından uygundur. Özellikle Amik Ovası, prehistorik dönemlerden günümüze kadar insan topluluklarının yoğun olarak yerleştiği yerlerden biridir."236
44	ÇINAR, ZAfer	2013	Çok Kültürlü Osmanlı Şehrinin Merkezi Çarşı Pazar	Şehir ve Düşünce Yıl: 2013 | Sayı: 3 İstanbul: Esenler Belediyesi ss.52-97	Çalışmada, Osmanlı şehrinin merkezi olarak çarşı-pazar ele alınmıştır. "Şehirlerin daha başlangıçta bu şekilde kabile ilişkilerine dayalı bir toplumsal ayrım üzerine kurulmuş olması ve bu yapının zaman içinde dinî toplumsal düzen anlayışı ve tarihsel koşullarla pekişmesiyle mahalle, İslam şehirleri için adeta ortak bir belirleyici özellik durumuna gelmiştir." S.53
45	ÇIVGIN, İzzet	2015	Orta ve Geç Uruk Dönemi'nde (M.Ö. 3700 - 3100) Kentler, Devletleşme, Ticaret, Kültürel Etkileşim ve Kolonileşme	Çağdaş Yerel Yönetimler, Cilt 24 Sayı 1Ocak 2015, ss.75-124.	Makalede, eşitlikçi-neolitik köy toplumundan erken kentli topluma geçiş çağında yaşanan köklü toplumsal değişimi ortaya konmuş ve Güney Mezopotamya'nın ilk kentlerindeki karmaşık kültürün ticaret üsleri/istasyonları/kolonileri aracılığıyla kuzey bölgelerine yayılışı incelenmiştir. "Batı dillerindeki kent ve uygarlık terimlerinin kökü, Latince civis (yurttaş) ve civitastır (topluluk, devlet, kent, yurttaşlık). Latincede kent için "urbs" sözcüğü de kullanılır ki İngilizcedeki urban ve urbanism kavramları buradan gelir. Romalılar, yerleşimleri genişliklerine, nüfuslarına ve örgütlenme düzeylerindeki karmaşıklığa bakarak kent (urbs), kasaba (oppidum) ve köy (vicus) olarak ayırt etmişlerdi. Bu tür sınıflandırmalarda yalnız nicel değil, nitel farklılıklar da dik-kate alınır." S.82
46	DEMİR, Fevzi	2017	Osmanlı Egemenliğindeki Balkan Kentleri İle İngiliz Kolonyal Kentleri Üzerine Anakronik Bir Karşılaştırma Denemesi	Osmanlı Dönemi Balkan Şehirleri C.3 Ocak 2017 Ankara Gece Kitaplığı Editör: Zafer Gölen ve Abidin Temizer	Tebliğ'de günümüzün Balkan kentlerinin şekillenmesinde belirleyici olan Osmanlı vurgusunun İngiliz kolonyal kentlerine bakarak da yapılmasının mümkün olabileceği üzerinde durulmuştur. "Egemen olduğu coğrafyanın tarihinden ve geleneklerinden etkilenmekle birlikte Osmanlı modeli, Marmara Denizi çevresinde uzanan imparatorluk merkezine, Kuzeydoğu Anadolu'ya, Makedonya'ya, Epirus ve Bosna'ya, Bulgar topraklarına yayılmıştır ve aslında " yeni" bir modeldir. Camiye bağlı büyük külliyeleri ile, doğaya yakınlık ve açıklığıyla, sokaklarının belirgin düzensizliği sayısız çeşme, küçük kamusal yapılar, mezarlıklar, bahçeler ve dükkânlar gibi özellikleriyle bildiğimiz Osmanlı şehri bir on sekizinci yüzyıl ürünüdür." 1203
47	DEMİRAKIN, Nahide Işık	2015	The Cıty As A Reflectıng Mırror: Beıng An Urbanıte In The 19th Century Ottoman Empıre (Bir Ayna Olarak Şehir: 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Şehirli Olmak)	İhsan Doğramacı Bilkent Unıversıty The Department Of Hıstory Basılmamış Doktora Tezi Ankara May 2015	19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda şehir ve şehirli olmak konusu ele alınmıştır. "While the studies on Ottoman urban history helped dispel the discourse of stagnancy and uniformity, the issue of collective identity that forms as a result of living in the city still remains unresolved" s.3

48	DEMİREL, Ömer	2000	Osmanlı Vakıf- Şehir İlişkisine Bir Örnek: Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü	Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.	Eserde, Sivas şehri ve Sivas'ın vakıflarla olan ilişkisi ele alınmıştır.
49	DİKER, Şeyhmus	2010	Kadim Şehri Sokağıyla Anlatmak!	Muhafazakâr Düşünce (The Journal of Conservative Thought) 3 Aylık Yerel Süreli Kültür-Düşünce Dergisi Yıl/Year: 6 Sayı/Issue: 23, Ocak-Şubat-Mart/January -February-March 2010 ISSN 1304-8864 ss.199-206	Makalede, Diyarbakır'da tarihi bir sokak Diyarbakır'la birlikte ele alınmıştır. "Dünyanın başka coğrafyalarındaki örnekleri de dikkate alınarak işin içine sanatın sokağa taşınan/yansıyan yüzünü hayata katmak önemli gibi duruyor. Elbette Diyarbakır iklim olarak çok sıcak ve insanlar sürekli dışarıda oturacak mekânlar arıyor." S.205
50	DÖNE, Ayhan	2017	İbni Haldun Perpektifinden Kent Kimliğini Anlamak	Farklılıklar, Çatışmalar Ve Eylemlilikler Çağında Sosyoloji VIII. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiriler Kitabı Editörler: Feray Artar & Akın Bakioğlu Ankara – 2017 ss.113-117	Tebliğde, İbn Haldun'un Mukaddime eserini temele alınarak yazarın kente dair fikirlerini ortaya koymayı amaçlayan teknik incelemeler yapılmıştır. "İbni Haldun'a göre şehirlerde lüks ve konfor düşkünlüğü sonucu hedonist tavırlarla sapkın davranışların yaygın olduğunu belirtir. Dilenciler, hippiler en bariz örnekleridir. Şehirli olmayan insan tabii bir hayatın içerisindedir. Saf bir şeklide yaşayan bedevi şehre geldiği zaman vasıfları bozulmaya başlar ve değişime uğrar. Şehir kurnazlıkların ve sahteliklerin mekânı olarak ruhun kirlenmesine zemin hazırlamaktadır Haldun'a göre. Bedevilerde gerçek ahlak bulunurken hadarilerde birtakım nezaket kurallarını anlatan adab ve erkân bulunmaktadır. Hadari kendisini medeni bedevileri ise gayri medeni olarak adlandırır. Aynı şeklide bedevileri aşağı görerek ona yukarıdan bakmaktadır. Buna karşılık bedevilerde hadari topluma bir imrenme durumu söz konusuyken aksi durum söz konusu değildir." 115

51	DURSUN, Şükrü ve DURAN, Remzi		Anadolu Selçukluları Dönemi Konya Ticaret Yolları	İpek Yolu Dergisi Özel Sayısı Konya Kitabı XVI Konya Ticaret Tarihi Konya - 2018 Editörler Abdulkadir Buluş Caner Arabacı Editör Yardımcısı Şerife Özkan Nesimioğlu ss.127-146	Makalede, Anadolu Selçukluları dönemimde Konya ticaret yolları yazılmıştır. "Anadolu Selçuklu döneminde Konya'yı komşu kentlere bağlayan yol güzergâhları, çoğunlukla tarihsel geçmişin devamı niteliğindedir. Ulaşılmak istenen merkezlere bir veya birden fazla yol ile gidilebilmektedir. Tarihin farklı dönemlerinde olduğu gibi Anadolu Selçukluları da bu yolları seçenekli olarak kullanmayı sürdürmüşlerdir" s.130
52	DUYMAZ, A. Şevki	2008	Kentsel Gelişim ve Mimari Yapılar Üzerine Bir Çalışma Örneği: Elmalı Şehri	SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi Aralık 2008, Sayı:18, ss.205-220.	Makalede, Batı Akdeniz bölgesinde, Antalya iline bağlı geleneksel yapısını koruyan ender yerleşim merkezlerinden olan Elmalı ele alınmıştır. "Elmalı, askeri yollardan uzak kalmış olmak dolayısıyla fazla gelişmemişse de, kendine göre yöresel bir ekonomik faaliyetin merkezi olmuştur. Bunun yanında, Kaş, Finike, Kumluca ve Fethiye'den gelen yolların bir kavşağı durumunda olup; Korkuteli üzerinden Antalya ve iç kesimlere bağlantılı bulunması ekonomik gelişimin sebebi olmuştur. Osmanlı döneminde alınan bazı vergiler kentteki ekonomik faaliyetlerin hareketliliğini ortaya koymaktadır." 207
53	Dünya Mirası Adaylık Dosyası	2013	Bursa ve Cumalıkızık: Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu	Kültür ve Turizm Bakanlığı, Bursa BİB ve Alan Başkanlığı (Dünya Mirası Adaylık Dosyası) 2013	Dosyada, şehrin kuruluşu anlamında Bursa ve Osmanlı şehirleri ele alınmıştır. Özellikle Bursa'nın kuruluşu ve yerleşimi detaylı olarak İncelenmiştir. "İlk Osmanlı başkenti olan Bursa, aynı zamanda Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti tarihinin önemli ticaret merkezlerinden biridir. Moğol İmparatorluğu (13. yüzyıl) döneminde kullanılan ilk ticaret yolları, o dönemde Bizans kalesi olan Bursa yerine, İran'daki Tebriz'i Trabzon üzerinden veya Erzurum-Erzincan-Sivas-Konya üzerinden olmak üzere, Doğu ve Batı'yı karadan veya denizden birbirine bağlamaktaydı. Ticareti yapılan temel ürünler Uzak Doğu ve İran'dan gelen ipek, Avrupa'dan doğuya giden kaliteli kumaşlar ve Kuzey'in kürkleri ile değiş tokuşu yapılan Güney'in baharatlarıydı"s.5
54	DÜZENLİ, Yahya	2013	Şehirde His İptali Mi, Haz Cinneti Mi?	Şehir ve Düşünce Yıl: 2013 | Sayı: 3 İstanbul: Esenler Belediyesi ss.104-107	Çalışmada, şehirlerdeki kaos ele alınmıştır. "İdrakin şehri terk ettiği, ihya adına imhanın hızlandığı, aklın dumura uğradığı, estetiğin kaybolduğu, yaşamanın metabolizmayla özdeşleştiği bir dünyanın insanı haline gelmek ve bu hali sorgulamamak his iptali, bu halin devamı da haz cinnetidir"105
55	EBEL,Kathryn A. (Çev. N. Bilge		Osmanlı Şehir Tarihinin Görsel Kaynakları	Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 3, Sayı 6, 2005, 487-515	Osmanlı Devletinde şehirler ve şehir tarihi üzerinde durulmuş ve Osmanlı devleti şehir tarihinin görsel kaynakları ele alınmıştır. "Saray tarafından ve yine saray için üretilen şehir tasvirleri ve topografik resimler,

	ÖZEL)				Osmanlı şehirleri hakkında bilgi veren en önemli görsel malzemelerdendir. Bunları; Osmanlı askerî ve/veya deniz haritacılığı bağlamında üretilen şehir tasvirleri ile fetih ve büyüme konulu Osmanlı anlatı tarih kitaplarını süslemek için yapılanlar olmak üzere iki ana kategoriye ayırabiliriz" s.489
56	ELDEM, Edhem	2010	Osmanlı Dönemi Istanbul'u	Muhafazakâr Düşünce (The Journal of Conservative Thought) 3 Aylık Yerel Süreli Kültür-Düşünce Dergisi Yıl/Year: 6 Sayı/Issue: 23, Ocak-Şubat-Mart/January -February-March 2010 ISSN 1304-8864 ss.179-197	Makalede, Osmanlı dönemi İstanbul'u ele alınmıştır. " "Fatih'in payitaht kurgulamasının diğer önemli öğesi olan Saray ise, Beyazıt 'taki Eski Saray'da ve Bizans akropolisinin yerinde birkaç yıl sonra inşa edilmeye başlanan Yeni Saray'da (Topkapı Sarayı) odaklanmış, kentin genel denge ve dinamiğinde başat bir rol oynamaya başlamıştır. Saray, dar anlamda hükümdarın ikametgâhını tanımlamakla birlikte, aslında birçok boyutu içeren çok karmaşık bir kurumlar yumağı oluşturmaktaydı. Üçüncü Avlu'dan başlayarak gittikçe genişleyen bu kurumsal ağ, devletin askerî, idarî, malî, dinî/ideolojik ve temsilî/sembolik yapılanmasının kente yansıtıldığı başlıca mekânları kapsayan ve kentin dokusuna teğellenmiş bir üstyapıyı oluşturmaktaydı" s.184
57	ERGİN, Osman	1936	Türkiye'de Şehirciliğin Tarihî İnkişafı	Istanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi İktisat Ve İçtimaiyat Enstitüsü Neşriyatı No:3 İstanbul Cumhuriyet Gazete ve Matbaası 1936	Eserde, Türkiye'de şehirciliğin tarihi ve gelişimi ele alınmıştır. "Evet istisnasız olarak butun Türkiye şehirlerinin dört bir tarafını hatta en iyi yerlerini kaplıyan mezarlıklar hep ferdin ölülere parasız tahsis yerlerdir." S.35
58	ERTUĞRUL, Alidost	2009	XIX. Yüzyılda Osmanlı'da Ortaya Çıkan Farklı Yapı Tipleri	Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 7, Say› 13, 2009, 293-312	Makalede, XIX. yüzyıl Osmanlısında ortaya çıkan farklı yapı tipleri ele alınmıştır. "Bu başlık altında ele alınan yapıların bir kısmı aslında yüzyıllardır varlığını sürdüren fonksiyonların XIX. yüzyılda ortaya çıkan yeni şartlara göre Avrupai standartlarla düzenlenmiş şeklidir. Kısaca ifade etmek gerekirse o devre kadar var olan kışlalar, eğitim kurumu olan medreseler, ticaret hanları, şifahaneler gibi yapılar bilindik fonksiyonlarını devam ettirmektedir. Bununla birlikte yeni anlayışa göre ortaya çıkan yapılar değişik formlarda ve devrin şartlarına göre (modern) tekniklerle inşa edilmeye başlanmıştır. Bunlar dışındaki bazı yapı tipleri ise toplumun o devre kadar tanımadığı tamamen yeni şartlarla birlikte ihtiyaç duyulan veya tanışılan nitelikte yapılar olarak ortaya çıkmıştır. Yeni ortaya çıkan yapıların genel olarak inşa edildiği yer, başkent olması ve devletin dünya ile iletişiminin kurulduğu merkez olması sebebiyle "İstanbul"dur. Diğer kentler yeni yapım şekli konusunda başkenti takip etmişlerdir." S.295
59	FUSTEL DE COULANGE, Numa Denis	2001	The Ancient City A Study on the Religion, Laws, and Institutions of Greece and Rome	Kitchener 2001 Batoche Books 52 Eby Street South Kitchener, Ontario	Kitapta din ve hukuk çerçevesinde şehir ve antik şehir (Yunan ve Roma şehirleri) ele alınmıştır. "The tribe, like the family and the phratry, was established as an independent body, since it had a special worship from which the stranger was excluded. Once formed, no new family could be admitted to it. No more could two tribes be fused into one;

				N2G 3L1 Canada email: batoche@gto.net	their religion was opposed to this. But just as several phratries were united in a tribe, several tribes might associate together, on condition that the religion of each should be respected. The day on which this alliance took place the city existed. It is of little account to seek the cause which determined several neighboring tribes to unite. Sometimes it was voluntary; sometimes it was imposed by the superior force of a tribe, or by the powerful will of a man. What is certain is, that the bond of the new association was still a religion. The tribes that united to form a city never failed to light a sacred fire, and to adopt a common religion. ” Ss.104
60	GEDİKLİ, Fethi		Osmanlı Hukuk Tarihi Kaynağı Olarak Şer‘İyye Sicilleri	Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 3, Sayı 5, 2005, 187-213	Hukuk Tarihi kaynağı olarak Şeriyye Sicilleri incelenmiştir. “Siciller, tutuluş tarzlarına göre üçlü bir ayrım içinde değerlendirilebilirler: Tereke, vekalet, hüccet, ilam gibi yalnızca bir konuya ait kayıtların bulunduğu defterler birinci gurubu oluştururlar. Sicill-i mahfûz denilen bir tarafına evlenmeboşanma, alacak-verecek, alım-satım, nafaka, vakıf, hibe, cürm-cinayet gibi mahalli olaylar ve sicill-i mahfûz defterlü denilen öteki tarafına merkezden gelen ferman, berat, buyuruldu, izinname gibi belgeler kaydedilen defterler ikinci ayırım içinde mütalaa edilebilirler. Kayıt sırasında konu hatta tarih sırasına dikkat edilmeden tutulan defterler de ayrı bir öbek teşkil ederler. Bu üçlü ayrım kaba bir ayrımdır, buna her zaman uyulduğu söylenemez.”s.189
61	GENÇ, Füsun Gülsüm	2016	Evliya Çelebi Tuna Kıyısında: 17. Yüzyılın İkinci Yarısında Rusçuk, Yergöğü Ve Niğbolu	Balkan Tarihi I.Cilt ED.: Prof. Dr. Zafer GÖLEN Yrd. Doç. Dr. Abidin TEMİZER UBTAS 3. Sempozyumu 22-26 Nisan 2015 Bükreş-Romanya “Balkan Tarihi ve Balkanlar'da Türk Dili” Burdur: Osmanlı Mirası ve Türk Kültürünü Araştırma Derneği Yayınları 1 ss.41-56	Tebliğde, Evliya Çelebi‟nin Rusçuk, Yergöğü ve Niğbolu izlenimleri değerlendirilmiş ve Rusçuk üzerine odaklanılarak, Rusçuk pazarında satılan temel tüketim maddeleri, fiyatlar ve Rusçuk‟ ta teşekkül etmiş olan esnaf kolları ile bunların şehirdeki sosyo-ekonomik konumları üzerinde durulmuştur. “Diğer Osmanlı Şehirleri ile ilgili anlatılarında olduğu gibi Evliya Çelebi, Niğbolu kalesi ile ilgili ayrıntılara girmektedir: Kale, Yıldırım Bayezid tarafından fethedilmiş ve etrafı 24 bin adımdır. Bu durumda Rusçuk ile kıyaslandığında Niğbolu kalesinin çok daha büyük olduğu ortaya çıkmaktadır. Kalenin Tuna nehrine bakan tarafı kayalık olduğundan o kısmında duvar mevcut değildir.” S.45
62	GENİŞ, Şerife	2011	Küreselleşme, Kent Ve Kültür	İdeal Kent Dergisi, Sayı 3, Mayıs 2011, ss. 48-61	Makalede, kentsel ekonominin organizasyonunda ve toplumsal etkilerinde kültürün artan rolüne ve önemi ile kentsel mekânın dönüşümünde kültürün rolünü incelenmiş ve yeni kent ekonomisi ve kent politikalarının kent kültürü ve yaşamı üzerindeki etkilerine dair bir kaç tespitte bulunulmuştur.

					"Yerel yönetimlerin kent ekonomisinde kültür ve eğlence endüstrilerinin payını arttırmaya yönelik çabaları ve küresel kent iddiasındaki bütün kentlerin neredeyse hepsinin uluslararası festivaller ve kültürel "eventler" organize etme yarışına girmeleri ise metropol kentleri bu yeni sermaye gruplarına ve toplumsal gruplara daha çekici hale getirerek kent ekonomisinin bu yönelimini daha da güçlendirmektedir." S.51
63	GHULYAN, Husik	2017	Lefebvre'nin Mekân Kuramının Yapısal ve Kavramsal Çerçevesine Dair Bir Okuma	Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, Cilt 26 Sayı 3, Temmuz 2017, s. 1-29.	Makalede, Lefebvre'nin 'Mekânın Üretimi' kitabının bir okumasını gerçekleştirilmiş, kitapta öne sürülen mekân kuramının yapısının ve temel kavramsal çerçevesinin yeniden değerlendirilmiştir. "İnsan eli değmemiş birinci doğa üzerine köylülerin, göçebelerin ya da yarı göçebe çobanların ilkel pratikleri sonucunda toplumsal mekân yükselir ve onun sınırları ve kapsamı belirlenir. Mutlak mekânın temel özelliği insan yaşamının doğayla, doğanın ritimleri ve güçleriy-le, dolayısıyla henüz doğallıktan kopmamış mekânla yakın bir ilişki ve uyum içinde olmasıdır." S.5
64	GÖKDEMİR, Gökhan	2011	XIX. Yüzyılda Bir Osmanlı Kenti "Antakya"	T.C. Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Eskişehir Aralık 2011	Çalışmada (Araştırma ödevi), XIX. yüzyılın ilk yarısında ki Antakya'nın fiziki ve sosyal yönleri ile incelenmiştir. "Antakya tarihi çok eski dönemlere dayanan insanların ilk yerleşim alanlarındandır. Bugünkü Hatay ilinin merkez ilçesi olan Antakya'nın ismi ve kuruluşu hakkında değişik rivayetler bulunmaktadır. Tarihi Antakya şehri Habibü'n-Neccar Dağı'nın eteklerinde Fırat havzasından Akdeniz'e, Akdeniz ve Suriye'den Anadolu'ya giden yolların kavşak noktasında kurulmuş zamanla Türk-İslam karakteri kazanmış bir yerleşim merkezidir. Şehir, kuvvetli bir ihtimalle M.Ö. 300 yıllarında I.Selevkos tarafından kurulmuş ve kısa sürede gelişerek hem Roma ve İskenderiye gibi kalabalık bir şehir hem de önemli bir idare merkezi olmuştur." S.12
65	GÜL, Muammer	2010	İslam ve Şehir	Muhafazakâr Düşünce (The Journal of Conservative Thought) 3 Aylık Yerel Süreli Kültür-Düşünce Dergisi Yıl/Year: 6 Sayı/Issue: 23, Ocak-Şubat-Mart/January -February-March 2010 ISSN 1304-8864 s.73-85	Makalede, İslamın gelişme şehri içinde şehir olgusu ele alınmıştır. "İslam medeniyeti ise, farklı coğrafyaları, iklimleri, ekonomileri, kültürleri ve medeniyetleri evcilleştirmiştir. Gerçekten İslam, bütün farklılıkları ve zıtlıkları ile, adaları, yarımadaları, dağları, çölleri velhasıl bütün farklı dünyaların kümelerini şehir ve şehirlerle birbirine bağlayan bir medeniyettir." S.75
66	GÜLER, Hatice Özkara		Roma ve Şehir	Geçmişten Günümüze Şehir Ve Çocuk Editör: Osman Köse Samsun 2016 I Proceeding Kitabı	Tebliğde, Roma devletinde şehir olgusu ele alınmıştır. "Roma, en büyük zaferlerinden birini mimaride kazanmıştır. Bu alandaki en değerli başarılarını tapınaklar değil, insanların gündelik ihtiyaçlarını karşılayacak binalar ve diğer yapılar oluşturur; evler, yollar, hamamlar, köprüler, şehirlere içme suyu getirmeye yarayan kemerli su yolları, su depoları, barajlar, lağımlar ve fener

				Canik Belediyesi Kültür Yayınları Yayın No: 55-16-01 Takım Numarası 978-605-65683-5-0 ISBN 978-605-65683-6-7 s 27-36	kuleleri gibi. Romalılar bundan başka, imparatorluk çağında halk tarafından çok tutulan gladyatör ve vahşi hayvan dövüşleri için muazzam anfiteatırlar inşa etmişlerdir. ” s.33
67	GÜLERSOY, Çelik	1985	İstanbul Estetiği	Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi İstanbul: İletişim Yayınları Yayın Yönetmeni: Fahri Aral, 4. Cilt, 1985 ss.905-912	Madde/Bölüm/de, İstanbul ele alınmıştır. “Günümüz tıp âleminde, organik hastalıklar kadar ' 'psiko-somatik' • adı verilen bozukluklara da ağırlık veriliyor. insanlar, belirli bir organik bozuklukları olmadan, duyguları yüzünden de hastalanabiliyorlar veya bunun aksi oluyor, iradeleriyle hastalıklardan kurtuluyorlar. insan vücudundaki organik bir bozukluğu, toplumdaki ekonomi olayına benzetebiliriz. insanların bedenlerindeki ânzalara yenik düşmeleri veya onu kontrolleri altına almaları, hatta ondan kurtulmaları durumunlarındaki psikolojik etkileri ise, toplumların kültür dünyaları ile eş tutabiliriz. İnsanlarda ve toplumlarda işte böyle, birbirine paralel, iki karşı akım vardır: Kendinizi hangisine kaptırmışsanız sonucu o tayin eder. Para ise para, aşksa aşk.” Ss.910
68	GÜMÜŞ, Musa	2013	Türklerde Vatan Kültürünün Oluşumu: Anadolu Tecrübesi	Turkish Studies International Periodical FortheLanguages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/9 Summer 2013	Türk Kültüründe bir toprak parçasının vatan olarak kabul edilmesi olgusu üzerinde durulmuştur. “Türkler, Anadolu’da Müslüman Türk medeniyetini kurarken birçok unsuru ve bu unsurların değişkenlerini göz önüne alarak hareket etmişlerdir. Müslüman Türk medeniyetini sağlam temellere dayandıracak birçok müessese vücuda getirilmiştir. Bu müesseselerin en önemlilerinden biri vakıf müesseseleridir.” S.1563
69	GÜN, Doğan	2006	XVIII. Yüzyılda Antakya’nın Sosyal Ve Ekonomik Yapısı (1708-1777)	T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Yeniçag Tarihi) Anabilim Dalı	Doktora tezinde 18. Yüzyıl Antakya’sı Şeriyye Sicilleri ve terekeler çerçevesinde sosyal ve ekonomik açıdan incelenmiştir. “Antakya sicillerinden bazı terekeleri inceleyerek, örnegin; askerî sınıf mensuplarının ve yerel halkın ticâretle ugrasan, alt düzeydeki sıradan ve üst

				Doktora Tezi Ankara-2006	düzeydeki zengin, ailelerin terekelerine bakarak, onların maddi varlıklarından sosyal faaliyetlerine dair bir çözümleme yapmak mümkündür.”
70	GÜNAY, Mehmet ve AKBEL, Mustafa	2016	40 Numaralı Şer’iyye Siciline Göre 18. Yüzyıl Ortalarında Manastır Şehri Sakinleri	Balkan Tarihi I.Cilt ED.: Prof. Dr. Zafer GÖLEN, Yrd. Doç. Dr. Abidin TEMİZER UBTAS 3. Sempozyumu 22-26 Nisan 2015 Bükreş-Romanya “Balkan Tarihi ve Balkanlar'da Türk Dili” Burdur: Osmanlı Mirası ve Türk Kültürünü Araştırma Derneği Yayınları 1 s.197-214	Tebliğ’de, Balkanlar‟ın en önemli şehirlerinden birisi olan Manastır’ın 40 numaralı şer‟iyye sicilinde bulunan tereke kayıtları ele alınıp değerlendirilmiştir. “Grekçe adı “Monastıri” olan şehrin Osmanlı döneminden sonra kullanılan ismi Makedonca “Bitola”dır. 1382 yılında Timurtaş Paşa tarafından fethedilen Manastır şehri 530 yıl Osmanlı idaresi altında kalmış, Balkan Savaşları‟ndan sonra 1912 yılında kaybedilmiştir. Fethi müteakip Osmanlı‟nın takip ettiği iskân politikasının bir gereği olarak bilhassa II. Murat ve II. Mehmet dönemlerinde Anadolu‟nun farklı yerlerinden ve Toroslar civarından getirilen Türkmen aşiretlerle nüfus yapısı ve yoğunluğu değişmiştir.” 198
71	GÜNEL, Gökçe ve KILCI, Ali		Ankara Şehri 1924 Haritası: Eski Bir Haritada Ankara’yı Tanımak	Ankara Araştırmaları Dergisi Journal Of Ankara Studies, 3(1), 78-104, Haziran/June 2015	1924 tarihli bir harita üzerinden Ankara şehri ele alınmıştır. “Haritada şehrin kuzeydeki dış konturlarını, doğudan gelen ve coğrafyaya uyumlu olarak devam eden Hatip ve Çubuk Çayları, güneyde ise demiryolu çizmektedir. Hatip Çayı, Roma su bendi ve on bir adet ahşap ve taş köprüyü geçerek kuzeye doğru devam etmektedir. Kuzeyde Çubuk Çayı ile birleşip kıvrılarak güney batıya dönen Hatip Çayı güneyden gelen İncesu (Bülbülderesi) ile birleşerek Ankara Çayını oluşturmaktadır. Ankara’da İncesu Deresi, Hatip Çayı, Çubuk Çayı ve İncesu deresi olmak üzere dört büyük akarsu vardır ve bunlar birleşerek Ankara Çayı’nı oluşturmaktadır.” S.81
72	GÜRBÜZ, Adnan	2012	16-17. Yüzyıllarda Tokat Kalesi	Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tokat Sempozyumu 01-03 Kasım 2012 Tokat Bildiriler Cilt I Yayına Hazırlayanlar Ali AÇIKEL, Samettin BAŞOL, Ali Osman SOLMAZ, Murat HANİLÇE	Tebliğ’de, Tokat şehri ve kalesi ele alınmıştır. “Tokat şehri ve kalesi, ortasından Yeşilırmak’ın bir kolu olan Tokat Suyu’nun geçtiği doğu batı istikametinde iki yamacın arasında, yolların kavşağında kurulmuştur. Tokat’ın eski yerleşim yerinin bugünkü Gümenek tarafı olduğu ve şehrin kuruluşunun M.Ö. 5500’lere inen bir tarihi geçmişinin olduğu bilinmektedir.” 141

73	HARVEY, David	2013	Sosyal Adalet ve Şehir	4. Basım, Çev. Çeviren: Mehmet Moralı, İstanbul: Metis 2013	Eserde, entelektüel değişiminin bir güncesi olarak Harvey'in liberal formülasyonlar diye adlandırdığı, coğrafyanın mekânsal farklılaşma, nüfus dağılımları ve mekandaki faaliyetler gibi yönlerinin araştırıldığı denemeler ile sosyalist formülasyonlar diye adlandırdığı, daha çok mekânsal olgular ve üretim biçimleriyle ilgili denemeler yer almaktadır. "Kentsel sorunlarla başa çıkabilmek için sosyolojik ve coğrafi yöntemleri kaynaştırma çabamızda karşımıza çıkan sorunları çözecek araçlarımız yeterli değildir. Bu yüzden şartlı öngörülerde bulunurken ve kuramları doğrularken zorluklarla karşılaşacağımızı bilmeliyiz. Bu, moral bozucu gibi görünse de, zorlukları onları yok sayarak aşamayacağımız da açıktır. Tersine, bu sorunların doğru şekilde saptanması şarttır; tabii eğer arayüzeyde köprü kurmakta kullandığımız alet edavata işlerlik kazandırmak istiyorsak."46
74	İNALCIK, Halil	2011	Üç Osmanlı Payitahtı: Edirne, Bursa ve İstanbul	1.Milletlerarası Şehir Tarihi Yazarları Kongresi Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları - 40 Toplantı Metinleri - 10 ISBN: 978-605-88168-5-5 Ankara, Şubat 2011 ss.24-29	Açılış konuşmasında, üç Osmanlı payitahtı anlatılmıştır. "Bizim şehir tarihçiliğinde bir şehrin inşasında çok medeni, Batı'da bile misalini iz çok önemli bir müessese buluyoruz. Bütün Osmanlı – Türk şehirleri vakıflarla inşa edilir. İstanbul harap bir şehir olarak ele geçirildikten sonra vakıflarla yeniden inşa edilmiştir. Vakıf, imaret sistemidir. İmaret sisteminin şehircilikte önemini ilk kez Osman Ergin Bey yazdı. Sonra Barkan'ın İktisat Fakültesi Mecmuası'nda konu üzerine uzun bir yazısı çıkmıştır: "İmaret Sisteminin Şehirlerin Teşekkülündeki Önemi." Türklerin bir şehri yeniden inşa etme yolundaki faaliyetlerinin temelini ve sistematiğini biz imaret sisteminde buluyoruz."s.25
75	İNALCIK, Halil ve ARI, Bülent	2005	Türk-İslam-Osmanlı Şehirciliği Ve Halil İnalcık'ın Çalışmaları	Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 3, Say› 6, 2005, 27-56	H. İnalcık'ın Osmanlı şehir tarihi üzerindek,i çalışmaları ele alınmıştır. "İnalcık'ın Şehir Tarihi üzerindeki çalışmaları, şehrin ekonomisi, demografik yapısı, nüfusu, dokusu ve şehirlerdeki sosyal sınıflar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Özellikle üzerinde durduğu ve araştırmalarını yoğunlaştırdığı şehirler İstanbul ve Bursa'dır. Bursa üzerindeki çalışmaları, akademik kariyerinin ilk yıllarına kadar uzanır. Türkiye'de Şer'iyye sicillerinin henüz lâyıkıyla araştırmalara tâbi tutulmadığı yıllarda, Halil İnalcık bu kayıtların önemini kavrayarak onları araştırma konuları arasına dahil etmiştir." s.27
76	İNBAŞI, Mehmet		Kalkandelen'de Sosyal Ve Ekonomik Hayat (XV-XVI. Yüzyıllar)	Osmanlı Dönemi Balkan Ekonomisi The Economy Of The Balkans In The Ottoman Empıre Era Editörler / EDITED BY Zafer GÖLEN & Birol ÇETİN, Abidin TEMİZER Ankara 2018 Gece Kitaplığı ss.95-128	XV-XVI. yüzyıllarda Kalkandelen'de Sosyal ve Ekonomik Hayat ele alınmıştır. "Kalkandelen ile ilgili ilk kayıtlara 1455 tarihli defterde rastlanmaktadır. 1569 tarihine kadar 114 yıllık süre içerisinde, Kalkandelen'in şehir merkezinin yavaş bir büyüme gösterdiği, ancak Müslüman nüfusta önemli bir artış meydana geldiği görülmektedir. Şehirde inşa edilmiş cami ve mescitler bulunmakla beraber bugün pek azı ayakta kalabilmiştir. Üsküp gibi önemli bir merkeze çok yakın oluşu sebebiyle, idarî olarak hep Üsküp'e bağlıdır. Buna rağmen gelir bakımından önemli bir merkez olan Kalkandelen, 1913'e kadar Osmanlı toprağı olarak kalmıştır."s.122

77	JACOPS, Jane	2011	Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı	Çev.: Bülent Doğan, İstanbul: Metis Yayınları 2011	Kitap, mevcut şehir planlaması ve yeniden inşasına bir saldırı niteliği taşımakla beraber şehirlerin görünmez düzenini de açıklamaktadır. "Bir mahallenin başka yerlerini, mesela avlularını ya da korumalı oyun alanlarını emniyetli kılarak şehir sokağının emniyetsizliğinden kaçmaya çalışmak beyhudedir. Şehrin sokakları tanım gereği yabancılarla başa çıkma işinin büyük kısmını yapmak zorundadır, çünkü yabancılar buralara gelip gider." S.55
78	KARA, Adem	2005	Antakya ve Çevresi Hakkında Yapılan Çalışmalar	Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 3, Say› 6, 2005, 733-752	Makalede, genel çalışmalara değinilmeden sadece Antakya üzerinde yapılmış çalışmalar üzerinde durulmuştur. Öncelikle Antakya ile ilgili şer'iyye sicilleri hakkında bilgi verilmiş sonrasında siciller hakkında ve diğer konularda yapılan tezler, Antakya ile ilgili kitap ve makaleler ile arkeolojik çalışmalar incelenmiştir. "Antakya üzerine yapılmış çalışmalara bakıldığında Milli Mücadele dönemi, Hatay'ın bağımsız olması ve anavatana katılma sürecini içeren çalışmalara sıklıkla rastlamaktayız. Bununla birlikte son dönemlerde çalışılmaya başlanan şer'iyye sicil çalışmaları önemlidir. Antakya'nın etnografik değerlerini ortaya koymaya yönelik yerli ve yabancı kazı ekiplerce yapılmakta olan kazılara ilişkin de önemli çalışmalar yapılmaktadır." s. 750
79	KARA, Adem	2015	XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Antakya'da Yerleşme Ve Nüfus	Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM, 2015	Makalede, genel olarak, XIX. yüzyılın ilk yarısında Antakya'daki yerleşim ve nüfus ifade edilmiştir. "Antakya şehrinin Osmanlı'ya bağlanması XVI. yüzyılın birinci yarısında gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti'nin bölgeye hâkim olmasından sonra idari yapılanma sonucunda Antakya şehri oluşturulan Halep Sancağı'nın merkez kazası konumuna getirilmiştir. Osmanlı Devleti döneminde Antakya şehri önemli bir rol oynamıştır. Önemli ticaret ve Hac yolları üzerinde bulunması Antakya şehrinin gelişmesinde etkili olmuştur. Bölgeler arası ticaret ve bu nedenle yapı faaliyetleri ve kentleşmenin yüksek ve hızlı olması canlılığı da beraberinde getirmiştir. Tereke defterleri incelendiğinde şehrin bu zenginliği rahatlıkla görülebilmektedir. Antakya'nın tespit etmiş olduğumuz yerleşimi bugünde varlığını devam ettirmektedir. Mahalle ve köy adlarından, cadde ve sokaklara kadar incelediğimiz dönemin izlerini görebileceğimiz yerleşimler bulunmaktadır." s.9-10
80	KARADEMİR, Zafer	2015	18. Asırda Orta Anadolu Halkının İktisadi Eğilimleri Üzerinden Şehirlileşme Tecrübeleri S.76-112	Studies Of Ottoman Domain Cilt:5 Sayı:9 Ağustos 2015 Issn: 2147-5210 www.thestudiesofottomandomain.com	Bu makale,1743-1754 döneminde Osmanlı toplumunun genel olarak şehirleşme sürecini incelemektedir. "İmparatorlukta köyden ya da diğer kırsal bölgelerden zorunlu nedenlerle şehirlere göç edenlerin neredeyse tamamının tarım dışında hayatını kazanacağı becerisi veya mesleği olmadığından onların toprağa bağlı iktisadi yaşamdan kopmaları kolay değildi." S.80 "Osmanlı sosyal ve ekonomik hayatının temel taşlarından olan vakıflar da şehirlerin sadece sosyal ve dini değil ekonomik dinamikleri ile bütünleşmişti. Elbette tüm vakıflar şehirlerde faaliyet göstermemekteydi. Ancak ana merkezi kentlerde olan mâlen cüsseli vakıflar, şehir sınırlarına hapsolmak yerine şartlar

					elverdiği ölçüde kırsala açılmakta bir beis görmediler. Öyle ki Eyaleti Rum'daki şehirli zümreler içinde yer alan vakıf sahiplerinin köylerle olan iktisadi bağları, buralardaki toprak varlıkları üzerinden güçlü bir şekilde devam etmiştir. Bu konudaki verilere geçmeden önce vakıf kurucularının kimlikleri üzerinde yapılacak bir değerlendirme konunun daha iyi anlaşılması açısından faydalı olacaktır."s.83
81	KARASU, Mithat Arman	2017	Türkiye'de Kent Sosyolojisi Üzerine Bir Literatür Taraması	Belediyelerin Geleceği ve Yeni Yaklaşımlar Editörler: Prof. Dr. Mahmut GÜLER Doç. Dr. A. Menaf TURAN Proje Koordinatörleri: Zeynep Damla KARANUH Yeşim ARSLAN Aralık 2017 Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları Yayın No: 106	Kitap Bölümünde, Türkiye'deki kent sosyolojisi literatürü üzerine bir tarama yapılmıştır. "Kentte yaşanan bir diğer süreç istiladır. Ekolojide var olan türler arası istila kent içinde geçerlidir. Göçmenlere ait yerlerin fabrika yapmak amacıyla ellerinden alınması ya da daha önce üst gelir gruplarına ait iken, artan suç oranları nedeniyle, boşalan kent merkezindeki konutların alt gelir grupları tarafından ele geçirilmesi kentsel mekânda istilanın tipik örnekleridir. İstila süreci ardı ardına devam eden etaplardan oluşur. Her istilada mekândaki denge bozulmakta ve yeni şartlara göre yeni dengeler ortaya çıkmaktadır. Kent her şekilde biçim değiştirmekte, bir canlı gibi devamlı bir değişim yaşamaktadır".s.285
82	KARTA, Nurullah	2006	Xv. Ve Xvı. Yüzyıllarda Filibe Şehrinde İktisadi Hayat Ve Meslek Grupları	Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 8, Sayı 2 Yıl 2006, Cilt 8 , Sayı 2, Sayfalar 145 - 173	Filibe şehri anlatılmaktadır. "Ticaret yolları üzerinde bulunan Filibe, klasik bir Osmanlı şehri özelliği taşımaktadır. Bilindiği üzere Osmanlı şehir oluşumunun ana unsurları cami, bedesten ve imaret siteleridir. Şehrin diğer yerleşim alanları ile bağlantısı yollarla sağlandığı için buraların her iki yakasında ekonomik etkinliklerin gerçekleşmesine yönelik çarşı ve pazar yerleri kurulmuştur." s.146
83	KAYA, Mehmet Ali ve TAŞDÖNER ÖZCAN, Kevser	2016	Roma İmparatoru Hadrianus Ve Anadolu: Geziler, Eyaletler Ve Kentler	Vir Doctus Anatolicus Studıes In Memory Of Sencer Şahin Sencer Şahin Anısına Yazılar Edited by / Yayıma Hazırlayanlar: Burak Takmer • Ebru N. Akdoğu Arca • Nuray	Kitap bölümü/makale'de, Roma İmparatoru Hadrianus'un Anadolu topraklarında yaptığı gezide ziyaret ettiği şehirler ele alınmıştır. "Hadrianus, Cappadocia Eyaleti'nden Galatia Eyaleti'ne geçti. Bu kez o, bu eyeletin başkenti Ankyra'ya gitmedi, eyaletin güneyindeki yolları kullanarak Likya-Pamphylia Eyaleti'ne gitti. Bu yolculuğu sırasında Galatia Eyaleti'nin Lykaonia, Pisidia ve Isauria bölgelerinin kentleriyle Likya-Pamphylia Eyaleti kentleri, imparatoru sevinçle karşıladılar ve onu onurlandıran etkinliklerde bulundular. Bu kentler şunlardı: Ikonion (Konya), Sagalassos (Ağlasun), Termessos (Güllük), Pogla (Çomaklı Köyü) ve Isaura Vetus (Bozkır), Attaleia

				Gökalp Özdil I.Baskı Kuzgun Yayınevi, İstanbul 2016 494–513	(Antalya), Olympos, Phasalis (Tekirova), Myra (Demre). 63 Bir Pisidia kenti olan Sagalassos, Hadrianus ve imparator ailesine ait olan dört büyük heykeltıraşlık eserini (büstler) yaparak Hadrianus'u onurlandırdı" ss502-503
84	KAYA, Süleyman		Mahkeme Kayıtlarının Kılavuzu: Sakk Mecmuaları	Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 3, Sayı 5, 2005, 379-416	Mahkeme kayıtlarına dair bilgiler almak bakımından önem ittihaz eden Sakk Mecmuaları ela alınmıştır. "Bu mecmualar, büyük çoğunlukla şer'iye sicillerinde yer alan belgelerden titizlikle seçilmiş olmaları hasebiyle, şer'iye sicillerinin kaynak olarak kullanıldığı -başta hukuk tarihi olmak üzere- hemen her tarih çalışması için önemli birer kaynak konumundadır. Ancak bugüne kadar bu mecmualar hakkında yeterli çalışma yapılmadığı3 ve bu mecmuaların hukuk tarihi çalışmalarında iki üç tanesi hariç pek kullanılmadığı görülmektedir. Sakk mecmualarını şer'iye sicillerinden ayıran özellik, çoğunlukla belgelerin tekrar gözden geçirilmiş ve daha üst düzey ilmiye mensuplarının tashihinden geçmiş olmalarıdır. Ayrıca sakk mecmualarında genellikle şahıs adları yerine filan b. filan denildiği ve tarihlerin yazılmadığı görülmektedir."s.380
85	KAYAPINAR ,Mehmet Akif	2010	İbn Haldun'da Şehir Ve Medeniyet Tasavvuru	https://www.dunyabizim.com › Mercek-Alti › Gecmis-Gelecege-Benzer-H4057 11 Temmuz 2010 Erişim Tarihi: 10.08.2019	Çalışmada, İbn Haldun'un şehir ile ilgili düşünceleri yazılmıştır. "İbn Haldun'da "şehir" metaforu diğer felsefecilerden biraz daha farklıdır. O, şehri bir zamansızlık içinde görür. Şehrin zamansızlık ve mekânsızlık içeren yönü vardır. Bütünselliği de barındırır kendi içinde. İnsan değiştikçe şehir değişiyor. Şehir deyince, İbn Haldun'un medeniyetten ne anladığını bilmek gerekiyor. Bu noktada siyaset, ahlak, ekonomi ve bilim arasında karşılıklı bir bağımlılık var. İbn Haldun'un düşünce sisteminde "insan" var. İnsan değiştikçe şehir değişiyor. İbn Haldun'un düşüncesinde "uzay zamansallık" ve "tekamül"den söz etmek mümkün. Onun için yok olma ve bozulma değişimi vardır."
86	KAYHAN, Hüseyin		Karahanlılarda Şehirler ve Şehircilik	Geçmişten Günümüze Şehir Ve Çocuk Editör: Osman Köse Samsun 2016 I Proceeding Kitabı Canik Belediyesi Kültür Yayınları Yayın No: 55-16-01 Takım Numarası 978-605-65683-5-0 ISBN 978-605-65683-6-7 s 37-50	Tebliğde, Karahanlı devletinde şehirler ve şehircilik ele alınmıştır. "Karahanlı evleri hakkında direkt bilgilerimiz çok azdır. Onlarla çağdaş Uygurların evleri hakkında daha fazla bilgiye sahibiz. Buna ek olarak, bugünkü geleneksel evlerin tarzları da bize o dönemle ilgili gerekli bilgileri sunmaktadır. Bu cümleden olarak, Uygurlar tuğla veya kerpiçten yapılmış dşrt köşeli evlerde oturmakta idiler. Bu evlerin birçok çeşitleri vardı. "S.42

87	KAYPAK, Şafak	2014	Türk Aydınlanması'nın Kent Ve Kentleşmeye Bakışı	Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 1, Mart 2014, s. 121-143	Makalede, yeni kurulan Cumhuriyet yönetimi ile Atatürk'ün önderliğinde başlayan Türk aydınlanmasının kent ve kentleşmeye bakışı incelenmiştir. "Osmanlı İmparatorluğu bir tarım toplumu idi. Kasaba, köy ve kentlerde yerleşik halk; otlakların olduğu dağlık kesimlerde ise, hayvancılıkla uğraşan Türkmen göçebeler vardı. Kentlerde olan yerleşik halk, Celali isyanlarından sonra kentleri surla çevirmişler, ya da dağlara doğru çekilmişlerdi. Kentlerde oturanlar ile göçebeler arasındaki karşıtlık; Osmanlı okumuşluğunun, uygarlığının kent ile göçebelik arasındaki çekişmeyi ve "merkez" ve "çevre" olarak göçebeliğe ilişkin her şeyin küçümsendiği kalıplaşmış düşünceyi doğurmuştur. "Merkezin dışında kalan her yer taşradır" anlayışı bu zamanlarda şekillenmiştir."S.132
88	KAYPAK, Şafak ve DAĞDELEN, Ayfer	2013	Kültür Ve Kimlikte Kente Özgü "Çok"Lu Açılımlar	Afro-Avrasya Coğrafyasında Kamu Yönetimi Uygulamaları KAYFOR (31 Ekim-2 Kasım 2013) Bildiriler Kitabı, Ondokuz Mayıs Ünv. Samsun, Yay. Haz. Fatih Yüksel, s.510-520, TODAİE Yayını, Ankara	Çalışma, şehirde kültür ve kimlikle ilgili "çok"lu açılımlar incelenmiştir. "Kent, gelişigüzel yerleşilmiş alanlar, anlamsız bir yığın değildir, ondan daha fazladır. Hem bir toplumsal yaşam alanıdır, hem de kendine özgüdür. Yaşam biçimi açısından kentler arasında temel ortak özellikler bulunmasına karşın, kentlerin kendi tarihsel gelişim sürecinde oluşturdukları farklılıklar da bulunmaktadır. İlk kentlerle günümüz kentleri arasındaki farklılık, insanlık tarihinin yol haritalarında izlenilmektedir. Günümüz kentleri buhar gücünün ulaşım ve üretimde enerji olarak kullanılmasıyla gerçekleşen Sanayi Devriminin ürünüdür. " s.513
89	KELEŞ Bahattin	2018	Anadolu'da, Kara Ve Deniz Yolları Üzerinde Gelişen Bazı Önemli Ticaret Merkezleri (Antalya – Kayseri – Sivas- Sinop Ve Samsun)	The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science Number: 68 , p. 341-354, Summer I 2018	Makalede, XIII. ve XIV. asırlarda kara ve deniz üzerinde bulunan Antalya, Kayseri, Sinop, Sivas ve Samsun gibi şehirler incelenmiştir. "Türkiye Selçuklu Devleti her şeyden önce kara gücüne dayanan bir yapıya sahipti. Ancak XIII. yüzyıl başlarında Karadeniz ve Akdeniz sahillerine ulaştığında, artık deniz-lerde de güç sahibi olmaya başlamıştı. Türki-ye Selçukluları denizlere ilk defa Akdeniz'de 1207'de fethettikleri Antalya ile Karadeniz'de ise 1214 yılında Sinop şehrinin ele geçirilme-siyle ulaşmıştır. 1223 yılında Alanya'nın fethi ile de burada bir tersane kurarak karada ol-duğu gibi denizde de askerî gücünü arttırmış-tır. Buna paralel olarak Akdeniz ve Karade-niz' de bu önemli ticarî limanların ele geçiril-mesi ile deniz ticaretinde de etkin rol oyna-maya başlamış ve özellikle Sinop şehrine ser-mayedar tüccar yerleştirilerek, Karadeniz ticaretinde daha da etkin rol oynamaya baş-lamıştır." Ss351-352
90	KOÇ, Yunus	2005	Osmanlı'da Kent İskânı Ve Demografisi (XV.-XVIII. Yüzyıllar)	Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 3, Say› 6, 2005, 161-210	Osmanlı'da Kent İskânı ve demografik yapı incelenmiştir. "Osmanlı erken dönemi kentlerinin iskân ve demografisi konusu diğer dönemlere göre daha sorunlu ve literatür açısından daha zayıf bir tabloyu sergiler. Böyle olmasının en belirgin sebebi kaynak konusunda görülen yetersizlik, farklı kaynak türlerini kullanmada görülen isteksizlik ve kentlerin daha sonraki dönemlerde geçirdiği iskân evriminin yarattığı sorunlardır." S.166
91	KOYUNCU KAYA, Miyase	2015	Osmanlı İdaresinde Bir Balkan Şehri: Varna (1774- 1878)	Turkish Studies International Periodical For The Languages,	Makalede, Karadeniz'in Osmanlı kapalı denizi olmaktan çıktığı 1774 tarihinden Bulgar Prensliği'nin kurulmasına kadarki zaman diliminde Balkan topraklarında önemli bir Osmanlı liman şehri olan Varna, iktisadi, siyasi ve sosyal gelişmeler

				Literature and History of Turkish or Turkic Volume 10/1 Winter 2015, p. 383-418 DOI Number: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7623 ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY	çerçevesinde incelenmiştir. "Bir kale ve iskeleye sahip Varna'nın asıl yerleşim yeri kale dışındadır. Evliya Çelebi'nin Varna varoş diyerek bahsettiği şehrin, batı tarafında bağlarla kaplı kırmızı topraklı dağlar yer alır.32 Şehir, yabani elma ağaçları ve üzüm bağlarıyla geniş bir vadide Devna gölünün denize döküldüğü yerdedir. Bir tarafı deniz, bir tarafı göller ve vadi ile çevrilidir. Nehir vadisinin kuzey tarafı 1000 kademe yüksekliğindedir ve tamamen Şumnu dağlarına benzer." Ss395
92	KOYUNCU, Ahmet	2011	Sosyoloji Kuramlarında Kent	Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi Yıl/ Year: 2011, Sayı/Number: 25, Sayfa/Page: 31-56	Çalışmada bu sosyoloji kuramlarına göre kent yaklaşımları ele alınmış ayrıca Batı tipi kentleşme sürecinin yaşanmadığı ülkeler açısından bu yaklaşımların teorik karşılığına da değinilmektedir. "Kent, zekânın olduğu kadar, para ekonomisinin de egemen olduğu yerdir. Para insanlar arasındaki mesafeyi eşitleyen ve insanları nesneleştiren bir araçtır. Herkese aynı soruyu sordurur: Kaça?/Kaç para? Kentte ekonomik hayat, herkesi bir sayıya indirgeyecek biçimde rasyonelleşmistir. Modern kentte üretim, Pazar için, yani üreticinin kişisel görüş alanına girmeyen bilinmeyen alıcılar için yapılır." S.35
93	KÖÇ, Ahmet		XV. Yüzyılda Ümerâ Vakıfları Ve Ankara'nın Kentsel Gelişimi	Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt 12 Sayı 22 Aralık 2009 Ss.179-191	Makalede, XV. yüzyılda Ankara şehir merkezinde askerî sınıfa mensup kişilerin tesis ettikleri vakıfların, Osmanlı klasik dönem sehirciliği için ifade ettiği anlamdan hareketle bu vakıfların şehrin gelişimine katkısı ele alınmıştır. "Osmanlı devletinin idarecileri olan ümerâ, büyük vakıflar kurmuslardır. Bu yapılar oryantalistler tarafından emperyal mesrûiyetin ikonları olarak algılanmıstır. Nitekim İbn Haldun'un Mukaddimesinde belirttigi gibi, "bir hanedanın gücü, yaptırdıgı eserlerle ölçülür. Sadece güçlü devletler büyük eserler ve büyük sehirler kurabilirler." s.181
94	KÖSE, Veli	2017	Nehirler, Kıyılar, Limanlar Ve Kentler	Anadolu / Anatolia 43, 2017 ss.179-210	Makalede, Anadolu'da Kestros (Aksu), Eurymedon (Köprüçay), Maiandros (Büyük Menderes) gibi orta ve büyük hacimli bazı nehirler ve bunların çevresinde kurulan kentler incelendiğinde, nehir kenarlarında kurulmuş kentlerin de tıpkı deniz kıyısındaki kentler gibi ele alınmıştır. "Perge, Kestros'un Akdeniz'e dökülmeden önceki son kent oluşu nedeniyle konumundan istifade etmiş olmalıdır. Kent, olasılıkla Pednelissos teritoryumunda bulunan 'Late Roman D' seramiklerinin üretimi ile direk ilişki içindeydi: Bu ilişki gerek atölyelerin sahipliği gerekse üretilen malların kent üzerinden diğer Akdeniz bölgelerine dağlımı hususunda düşünülebilir."ss. 183

95	KUBAN, Doğan	1968	Anadolu-Türk Şehri, Tarihî Gelişmesi Sosyal Ve Fizikî Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler	Vakıflar Dergisi, 1968, S. 7, S. 67-69	Çalışma, Türk şehrinin gelişme sürecini doğrudan doğruya şehirler üzerinde çalışarak tespit etmiştir. "Anadolu'nun hemen hemen bütün büyük şehirleri eski yerleşmelerdir. 12. yüzyıl sonunda II. Kılıçarslan Selçuk topraklarını oğullarına üleştirdiği zaman, hisselerine düşen şehirlerin hepsi eski yerleşmelerdi. Bununla beraber, daha yukarda da belirttiğimiz gibi, Bizanslı yazarlardan, tarihi gelişmelerin analizinden, bir çok bölgelerde büyük şehirlerin Türklerin gelmesinden önce yavaş yavaş terkedilip, kendi haline bırakıldığı anlaşılmaktadır" s.62
96	KÜÇÜKAŞCI, Mustafa Sabri	2010	Şehir	İstanbul TDV (DİA), 2010 C.38, ss441-446	Maddede Şehir olgusu ele alınmıştır. "Şehirler sosyal hayatın her yönünü kapsayan çeşitli faaliyetlerin görüldüğü, ekonomik ve kültürel birikimin yoğunlaştığı önemli yerleşim birimleri olup fiziksel ve sosyal çevre ile toplumsal hayatın merkezini teşkil eder." S.441
97	METİN, Rafet		Xvı. Yüzyılda Niğde Ve Kırşehir Sancaklarında Mahalle Yapılanması	Karadeniz Araştırmaları, Sayı: 20, Kış 2009, S.45-58.	Makalede XVI. yüzyılda Niğde ve Kırşehir sancakları mahalle bazında ele alınmıştır. "Osmanlı şehir yapılanmasında mahalle, sosyal ve fiziki bir birimdir. Birbirlerini tanıyan, bir ölçüde birbirlerinin davranışlarından sorumlu, sosyal dayanışma içinde olan kişilerden oluşmuş bir topluluğun yaşadığı yerdir." S.45
98	NEFTÇİ, Aras	2006	Vakıf Mimari Mirasımız	Vakıflar Dergisi Özel Sayısı 2006	Makalede, Vakıf anlayışı ile ortaya konmuş olan mimari eserlerimiz ele alınmıştır. "Vakıf hizmetleri genellikle mimari yapılar vasıtasıyla yerine getirilmektedir. Asırlar boyunca değişik binalar inşa edilmiştir, bu anıt yapılar farklı boyutlarıyla maddi ve manevi hizmetlerini sürdürmektedir. İslam aleminin doğusundaki mimari eserler batıdaki sade mimari eserlerden daha zengin ve karmaşıktır."
99	OKAN, Oya ve ERTÜRK, Recep	2004	Gecmişten Gelecege Turk Kenti	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi Yıl: 2004,Cilt: 3 Sayı: 9, 193-203	Makalede, Türk kentlerinin kurulma ve gelişme süreci ele alınmıştır. "İlk kentler (Doğu kentleri-Hind, Çin) ya da ilk uygarlık merkezleriyle Türklerin atalannın ilişkisi bağlangıçta yalnızca uygarlık komşuluğudur. Bu komşuluk, en baştan beri çeşitli sıkıntılar taşısa da tarafların vazgeçemedigi bir ilişki olarak karşımıza çıkmaktadır."s.195
100	OKAN; Oya	2011	Şehir, Tarih, Sosyoloji: Korkut Tuna'nın Şehir Yaklaşımı	Sosyoloji Dergisi, 3. Dizi, 22. Sayı, 2011, 305-328	Makale, Korkut Tuna'nın şehir yaklaşımını şehir tarih ve sosyoloji açısından ele almıştır. "Chicago kentinin sorunlarının üzerinden gerçekleştirilen yaklaşımlar sosyoloji literatüründe 'ekolojik', 'sosyal psikolojik', yaklaşımlar olarak degerlendirilmekte, bu yönleriyle de kuramsal yaklaşımlardan ayrı, farklı bir yaklaşım gibi belirmektedir."S.308
101	OKTAY, Derya	2011	Kent Kimliğine Bütüncül Bir Bakış	İdeal Kent Dergisi, Sayı 3, Mayıs 2011,s.8-19	Makale, bütüncül bir bakış açısının önemiyle yazarın dünyanın farklı ülkelerinden kentlerde yaptığı gözlem ve incelemelere dayalı olarak, güçlü kimliğe sahip

					ayrımsanabilir yerlerin yaratılması ya da desteklenebilme-sini kolaylaştıran ögelere yoğunlaşılmakta ve bir yer ile bütünleşmenin, fiziksel çevre ögeleri kadar sosyal çevrenin karakteristiklerine bağlı olduğunu savunmaktadır. "Kentsel dokunun ve kamusal alanın diğer çok önemli bileşeni cadde ve sokaklardır. Ayrımsanabilir özellikler taşıyan, insanların sosyal ge-reksinmelerini karşılayan, haftanın her günü ve gece-gündüz "yaşayan" cadde ve sokakların, kentsel yaşamın canlandırılmasında ve kent kimliğinin güçlenmesine katkıları büyüktür" s.12
102	ÖKMEN, Mustafa	2001	Sivas'ta Kentsel Gelişme .	C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 1, Doç. Dr. Feramuz AYDOĞAN'ın Anısına	Çalışmada, özellikle yurt dışına ve yurt içinde büyük oranda göç veren Sivas'ın kentsel gelişmesi hem sözü geçen göç sorunu gibi ekonomik, sosyal faktörler hem de tarihi süreç içindeki gelişimi bağlamında ele alınmıştır. "Nüfus artışı ve kentleşme süreci Sivas'ın strüktürü üzerine tesir ederek, kent içi arazi kullanımının değişmesine neden olmaktadır. Meydana gelen bu yapısal değişim, merkezden başlayarak çevre iskan alanlarına doğru gelişmektedir. Buna paralel olarak arazi fiyatlarında da dalgalanmalar görülmektedir." S.259
103	ÖZ, Mehmet	2005	Osmanlı Klasik Döneminde Anadolu Kentleri	Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt.3, Sayı. 6, 2005, S. 57-88	Osmanlı Devleti Klasik döneminde Osmanlı şehirleri ele alınmıştır. "Osmanlı kentinin tanımında da benzer noktalar ön plana çıkar ama dinsel farklılıklardan kaynaklanan öğeler de kendini gösterir. Osmanlı bakış açısından kent, belgelerin ifadesiyle "Cuma kılınur, bazar durur" yerdir. Bir dinî merkez ve pazar yeri. Buna ek olarak Osmanlı kasaba ve kentlerinin bulundukları idarî birimin merkezi oldukları, yani bir idarî merkez oldukları da iyi bilinen bir hususdur" s.59-60
104	ÖZCAN, Koray ve YENEN, Zekiye	2010	Anadolu-Türk Kent Tarihine Katkı: Anadolu Selçuklu Kenti (Xıı. Yüzyılın Başından Xııı. Yüzyılın Sonuna Dek)	Megaron 2010;5(2): Cilt Vol. 5 - Sayı No. 2 ss. 55-66,	Makalede, XII. yüzyılın başından XIII. yüzyılın sonuna kadar olan süreç içinde Anadolu Selçuklu şehri ele alınmıştır. "Selçuklu döneminde şeyh ya da derviş gibi dini kimlikli kişiliklerin örgütlediği tekke-zaviyeler kurulması yoluyla gerçekleşen Türk-İslam kolonizasyon faaliyetleri, Türklerin Anadolu'da tarımsal üretim faaliyetlerine katılmasının yanısıra göçebe Türkmen grupların yerleşik düzene geçmesi ve kırsal yerleşmelerin kurulması ve gelişmesi açısından oldukça önemlidir." S.60
105	ÖZCAN, Koray	2005	Orta Asya Türk Kent Modelleri Üzerine Bir Tipoloji Denemesi	Gazi Üniv. Müh. Mim. Fak. Der. Cilt 20, No 2, Ss.251-265, 2005	Makalede, VIII.-XIII. yüzyıl zaman aralığında, Orta Asya Türk siyasal-yönetsel egemenlik coğrafyasında organize yerleşme ve ulaşım sistemi mekânsal yansımaları olarak örgütlendiği öngörülen Orta Asya Türk kent modellerinin

			(VII. Yüzyıldan XIII. Yüzyıla Kadar)		zaman-mekân değişimi kapsamında işlevsel-mekânsal niteliklerinin tanımlanması yapılmıştır. "İslâmiyet öncesinde mekânsal kurgusu Hakan sarayının bulunduğu ordu merkez olmak üzere örgütlenen Orta Asya Türk kentleri, İslâmlaşma sürecinde ulucami ya da medrese gibi İslâmî kurumların kentsel mekân organizasyonlarına eklemlenmesiyle, İslâmî inanç sisteminin kentsel mekân organizasyonları üzerinde egemen ya da belirleyici unsuru olarak İslâmî külliyeler odak olmak üzere gelişmeye başladığı anlaşılmaktadır" s.260
106	ÖZÇELİK, Mustafa	2013	Şehrin Ruhu	Bizim Külliye, S.56, Haziran-Temmuz-Ağustos 2 0 1 3 ss.54-56	Makalede, Şehrin ruhu üzerinde durulmuştur. "Kadim şehirlerle modern şehirleri ayıran en önemli özellik, işte bu noktada belirginleşiyordu. İlki bir ruha sahipti, diğeri ise bundan yoksundu. Ruh, nasıl insanın canlı bir varlık olmasının temel şart ise şehirler için de durum aynıdır." S.54
107	ÖZDEN, Kemal	2010	Şehir Ve Toplum	Muhafazakâr Düşünce (The Journal of Conservative Thought) 3 Aylık Yerel Süreli Kültür-Düşünce Dergisi Yıl/Year: 6 Sayı/Issue: 23, Ocak-Şubat-Mart/January -February-March 2010 ISSN 1304-8864 ss.207-209	Makalede M. Yavuz Alptekin'in Şehir ve toplum isimli kitabı ele alınmıştır. "Eser üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, Şehirlerin Toplum Biçimlendirmekteki Rolü ve Geçmişten Günümüze Şehir; ikinci bölüm, Küreselleşme, Şehir Sosyolojisi ve Şehirleşme; üçüncü bölüm, Habitat Toplantıları ve Şehir başlığını taşımaktadır." S.208
108	ÖZŞAHİN, Emre ve ÖZDER Adem		Antakya şehri ve jeomorfolojik Birimler Arasındaki İlişkinin zamansal Değişimi (HATAY)	Fiziki Coğrafya Araştırmaları; Sistematik ve Bölgesel, Türk Coğrafya Kurumu Yayınları, No:5, 657-680, İstanbul 2011	Çalışmada, Antakya şehrinin tarihsel süreçte geçirdiği değişim ve gelişim ile şehirsel alanın yayıldığı jeomorfolojik birimler arasındaki ilişki incelenmiştir. "Şehir alanı tarihi süreç içerisinde taraçalardan sonra en fazla yamaçlar üzerinde geli şimine devam etmiştir (3.57 km2). Ancak yamaç arazilerin jeomorfolojik açıdan tehlikesi kütle hareketleri yönüyledir. Bu jeomorfolojik birimler kütle hareketleri riskinin yüksek olduğu alanların başında gelmektedir." S.672
109	ÖZTÜRK, Nazif	2011	Osmanlı'da Vakıflar ve Şehircilik	1.Milletlerarası Şehir Tarihi Yazarları Kongresi Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları - 40 Toplantı Metinleri - 10 ISBN: 978-605-88168-5-5 Ankara, Şubat 2011 ss.372-380	Tebliğ'de, Osmanlı şehrindeki vakıf faaliyet ve anlayışı ele alınmıştır. "Klasik Osmanlı asırlarında vakıf külliyeler, iman, düşünce ve eylem dengesi üzerine kurulmuş birer kültür ürünüydü. Osmanlı yöneticilerine göre, her şeyin temeli, ferdin şahsî sorumluluğuna ve hür iradesine dayanıyordu. Her şahıs bütün insanlığın meselelerini kendi meselesi gibi hissetmeli, bunun için gücü nispetinde çalışıp üretmeli ve ihtiyacından fazlasını kendi hür iradesiyle diğer insanların ihtiyaçlarını gidermek ve sıkıntılarını çözmek için harcamalıydı. Müslüman Türk şehrinin hücresini teşkil eden bir külliye inşa etmek, böyle bir düşünce ve eylemi gerektiriyordu." S.375

110	ÖZYURT, Cevat	2007	XX. Yüzyıl Sosyolojisinde Kentsel Yasam	Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt 10 Sayı 18 Aralık 2007 ss.111-126	Makalede, 20. yüzyıl sosyoloji yazınından hareketle, modern kentlerde toplumsallık biçiminin, toplumsal ilişkilerin ve yaşam biçiminin dönüşümü irdelenmiştir. "Kentlerde aralarında duygu ve heyecan bağı olmayan insanların bir arada yasamaları ve çalışmaları rekabet, yükselme ve düşmanlık duygusunu geliştirir. Yakın fiziksel bağa rağmen sosyal mesafenin büyüklüğü, yalnızlık duygusunu artırır ve sinirsel gerilimlere neden olur. Kentte farklı tiplerdeki insanlar arasında gerçeklesen sosyal ilişkinin heterojenliği, bireyleri farklı gruplarla ilişki içinde olmaya yöneltir. Bireyler yüksek düzeyde hareketli olmak zorundadır. Kent halkı ihtişam ve sefalet, zenginlik ve yoksulluk, entelektüellik ve cahillik, düzen ve kaos arasında büyüyen çelişkilerden kurtulamaz." S.116
111	PIRENNE, Henri	2014	Ortaçağ Kentleri	Çev. Şadan Karadeniz, 13. Baskı, İstanbul, İletişim, 2014	Eser, yazarın 1922'de Amerika'da davetli profesör iken verdiği dersleri kapsamaktadır. "Avrupa'nın ekonomik gelişiminin kısaca gözden geçirilmesi, burada öne sürülen teorinin doğrulanmasını tamamlayacaktır. Bu gelişim, kuşkusuz, Roma imparatorluğu ekonomisinin açık seçik ve doğrudan doğruya bir uzantısıdır. Avrupa'nın ekonomik gelişiminde Roma lmparatorluğu'nun bütün belli başlı özellikleri, en çok da Akdeniz'in kendine özgü niteliği, yanılgıya yer vermeyecek bir biçimde ortaya çıkmaktadır." S.17
112	RAYMOND, Andre	2010	İslam Şehri Kavramı.	İstanbul TDV (DİA), 2010 C.38, ss449-451	Maddede, şehir ve şehirler incelenmiştir. "İslami şehrin oldukça belirgin olan genel yapısını planlardan yola çıkarak tesbit etmek mümkündür. En dikkat çekici özelliği, iktisadi faaliyetlerin yürütüldüğü mekanlarla yerleşim mekanlarının ayrı olmasıdır. Büyük cami-medreselerin ve dini yapıların etrafında toplanan çarşı ve kervansarayların şehrin merkezinde bulunması, modern Hanefi hukukçularının da belirttiği gibi bir kamusal merkezin varlığına işaret eder."
113	SAFA, Lina	2017	Osmanlı Döneminde Selanik Lina	T.C Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi Eskişehir 2017	Tezde, Osmanlılar döneminde Selanik şehri üzerinde çalışılmış, Selanik'in Osmanlı fethi öncesinden başlayarak XX. yüzyılın başlarına kadar tarihsel süreci ele alınmıştır. "1828 yılına gelindiğinde ise Selanik'te kırk yedi Müslüman, on altı Yahudi ve on iki tane Rumların yaşadığı mahalle bulunmaktaydı. XIX. yüzyılın en önemli Türk Mahallesi Telli Kapu civarındaki Ahmet Subaşı Mahallesi'ydi. Bunun haricinde Müslümanların başka cemaatlerle beraber yaşadığı mahalleler de vardı. Bunlar; Koca Kasım Paşa, Saray-ı Atik, Astarcı, Suluca ve İki Şerefli mahalleleri idi. Geçen iki yüzyıllık zaman zarfında kentin Müslüman mahallelerinde çok fazla değişiklik olmazken Yahudi mahallelerinde büyük değişim yaşanmıştır." Ss.21

114	SAĞLAM, Serdar		1923-1950 Yılları Arasında Türkiye'de Kent Ve Kentleşme Olgusu	Sosyoloji Konferansları No: 53 (2016-1) / 257-274	Makalede, 1923 yılından itibaren Türkiye'de kent, kentleşme ve imar yasaları ile bu alandaki uygulamalar ele alınmıştır. "İkinci Dünya Savaşı'nın ardından bütün dünyada ekonomik ve toplumsal alanda köklü değişimler yaşanmıştır. 1929 dünya ekonomik buhranı gibi Batı dünyasını ve kapitalizmi sarsan bir hadisenin tekrar yaşanmaması için Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere Batı Avrupa ülkeleri ve büyük şirketler dünyayı bir pazar haline dönüştürmek üzere ticaret yolları ağını genişletmeye ilişkin politikaları devreye koymuşlardı. Aynı zamanda ABD'nin azgelişmiş ve gelişmekte olan müttefiklerine yaptığı Marshall yardımı ve bu çerçevede hibe edilen tarım makineleri Türkiye'nin iktisadi, kültürel ve toplumsal yapısı üzerinde önemli sonuçlar doğurdu." S.265
115	SAİN, Ahmet Cem	2017	Şehirleşme Süreci Ve Odak Şehirler: Lüleburgaz Örneği	T.C. İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Mahalli İdareler ve Yerinden Yönetim Ana Bilim Dalı Mahalli İdareler ve Yerinden Yönetim Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi Mayıs 2017	YL tezinde Şehirleşme süreci ele alınmış ve odak şehirler kapsamında Lüleburgaz değerlendirilmiştir. "Günümüzde dünya ekonomisini ve siyasetini yönlendiren küreselleşme, kentlerin anlamlarını ve fonksiyonlarını dönüşüme uğratmakta, kentler artık ülkelerin sınırlarını aşan etkilere sahip kararların alındığı mekânlar olarak ön plana çıkmaktadır. İçinde bulunduğumuz küreselleşme sürecinin taşıyıcısı ve belirleyicisi, dünya üzerindeki kentsel yerleşimlerdir. Bu süreçte kentler, sanayi ve üretimin merkezi olma özelliğini yitirmiştir. Artık günümüz kentlerini tanımlayan temel faktör, sundukları hizmet, iletişim, haberleşme ve altyapı olanaklarıdır." S.60
116	SARIKAYA, Saffet	2001	Şehirleşmenin Zihniyet Ve İnanç Dünyamıza Yansımaları	Günümüz İnanç Problemleri İlahiyat Fakülteleri Kelam Anabilim Dalı Sempozyumu 7-9 Eylül 2001 Erzurum	Tebliğ'de şehirleşmenin zihniyet, anlayış ve inanç dünyamıza etkileri ele alınmıştır. "Bu biçimde süratle şehirlere göçen taşralı çevre, beraberinde kendi kültürünü de şehirlere taşıyarak şehirlerde baskın ve hakim unsur haline gelmiş, şehirlerin homojen yapısı köylüler lehine değişmiştir. Yani taşra kültürü, ne eski geleneksel yapısını muhafaza edebilmiş ne de tam anlamıyla modernleşebilmiştir; karmaşık bir kültür biçimine dönüşmüştür. Şehirlerin bir türlü içine sindiremediği çevreden kaynaklanarak oluşan bu hakim kültüre çoğu kere "arabesk kültür" denilmiştir. S.258
117	SEL TURHAN, Fatma		Bir Osmanlı Balkan Tarihçisi Machiel Kiel	Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 3, Sayı 6, 2005, Xx-Xx	Osmanlı Balkan Tarihçisi olarak Machiel Kiel anlatılmıştır. "Selçuklu ve Anadolu kökenli İslamî geçmişe yerel Bizans ve Slav tarzının yaptığı etkiyle ortaya çıkan bu üslup, zikredilenlerin her birinden farklı ve "Osmanlı mimarîsi" olarak adlandırılacak kendine özgü bir tarzı işaret etmektedir. Osmanlı mimarîsinin daha önce İslam kültürü geleneğiyle tanışmamış bir coğrafyada şekillendiğinin altını çizen yazar; cami, hamam, han gibi yapılara tamamen yabancı olan bir bölgenin çehresinin nasıl birden bire değiştiğini resmeder. Yazara

					göre; Osmanlı sanatı, ciddi ve ani şekilde oluşan bir ihtiyaca bağlı olarak gelişmiştir. XIV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Balkan topraklarının yavaş yavaş yeni oluşan imparatorluğa katılması, Müslüman-Türk olarak tanımlanabilecek idareci, asker veya halkın fethedilen topraklara yerleştirilmesiyle sonuçlanmış ve bu da İslamî yapılara olan ihtiyacı doğurmuştur" s.594-595
118	SEL TURHAN, Fatma; KOLÇAK, Özgür ve GÖKAÇTI, M.Ali		Osmanlı Dönemi Balkan Şehir Tarihi: Bosna, Macaristan ve Yunanistan Şehirleri	Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 3, Sayı 6, 2005, 117-150	Çalışmada, Osmanlı dönemi Balkan şehrini konu edinen çalışmalardan örnekler sunulmuş ve üç ülkeyi esas alarak bölgeye yönelik literatürdeki tartışmalarda öne çıkan temayüller değerlendirilmiştir. "Osmanlı Balkanlarındaki kentsel gelişimi konu edinen öncü çalışmalardan birisi de Francis Carter'a aittir. Carter'ın tarihî coğrafyayı esas alarak, 1200- 1800 yılları arasında Sırbistan, Bosna-Hersek, Slovenya, Hırvatistan gibi Batı Balkanların alt bölgelerindeki kentsel dönüşümü araştırdığı çalışması; yerel merkezlerin coğrafî özelliklerine, Balkanlardaki Doğu-Batı ticaret yollarına, Slav ve Osmanlı idarecilerinin askerî ihtiyaçlarına veya bölge yönetimlerinin genel olarak kontrolü elde tutma arzularına bağlı olarak, gelişmiş bir iletişim ve ulaşım sisteminin doğduğunun altını çizer." Ss.122
119	SEZEN, Tahir	2017	Osmanlı Yer Adları	T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayın No: 26 ANKARA 2017	Osmanlı yer adları alfabetik olarak yazılmıştır. "Osmanlı ülkesine ilk katılan şehirlere "Bey"ler tayin edilerek sancak teşkilâtları kurulmuş, böylece ilk idarî birimlerin temeli atılmıştır. Daha sonra Rumeli ve Anadolu'da ülke sınırları genişleyince 1362 yılında ilk merkezi Filibe olan Rumeli eyâleti ve 1391 yılında ilk merkezi Ankara olan Anadolu eyâleti kurulmuştur. Fetihlerle birlikte ülke sınırları genişledikçe yeni eyaletler kurularak sancakların da sayısı artırılmıştır. Kanunî döneminde eyalet sayısı 37 sancak sayısı da 377'ye ulaşmıştır. Bazı sancaklarda "Müteselimlik" ve "Voyvodalık" adı altında idari birimler de oluşturulmuştur. Tanzimatla birlikte II. Mahmut devrinde idari birimler Eyâlet, Sancak ve Kaza olarak üç kademeye ayrılmıştır. 1864'te eyâletlerden " Vilâyet" sistemine geçilmesi kabul edilerek, müteakip yıllarda vilâyetler kuruldu. 1870 yılında idarî birimlere "Nâhiye" teşkilatı da eklenmiştir." VII
120	SEZİKLİ, Ahmet	2013	Şehrin Hafızası Hıdırlık Kültürü Ve Çorum Hıdırlık Örneği	Çorum Belediyesi Yayınları , Çorum	Kitap, Çorum Tarihine Hızır, Hıdırellez ananeleri ve Hıdırlık kültürü üzerinden yeni bir not düşmek üzere hazırlanmıştır. "Kültür tarihi açısından cezbedici yönü vardır. Hızır- İlyas Kültü en ilgi çekici konulardan birini teşkil eder. İnsanları kendine bağlayan manevi değerlerin başında Hızır-İlyas gelir. Hıdırlıklar, Osmanlı döneminde çok yönlü fonksiyonlar icra etmekte idi: Cuma günleri şehrin merkezi, sosyal işler, hükümetin, yetkililerinin bulunduğu temsil gücü vb. Halk inançları açısından her darda kalındığında yardımı istenen, bu yardımın sağlanması için de belli yollara, merasimlere başvurulan yerlerin başında Hıdırlıklar gelmektedir."s.32

121	SUBAŞI, M. İlyas		Farabi'de şehir kavramı: "El Medinetü'l Fâzıla"	Bizim Külliye, S.56, haziran-temmuz-ağustos 2 0 1 3 ss.60-63	Makalede, Farabi'nin şehre bakışı ele alınmıştır. "Farabi'nin idealindeki şehir, "Fazıl Şehir"dir. Ona göre, bu şehrin halkının da önemli nitelikleri olmalıdır. Böyle bir şehirde yaşayan halk niye yaşar, nasıl yaşar, bunların da disipline edilmiş olarak anlatılması gerektiğinin üzerinde durur." S.63
122	SUNAR, Lütfi	2011	Weber'in Tarihsel Şehir Sosyolojisi: Modern Toplumun Temeli Olarak Şehir	Sosyoloji Dergisi, 3. Dizi, 22. Sayı, 2011, 423-442	Makalede, Weber'in şehirlerin doğuşu, gelişimi ve modernitenin kökeninde yer alması ile ilgili analizleri ve bu analizlerin onun sosyolojik teorisindeki yeri ele alınmıştır. "Weber, şehrin tam anlamıyla sadece Batı' da ortaya çıktığını göstermek üzere değişik çalışmalarında şehir temasına değinmektedir. Ona göre toplumsal gelişmenin önemli bir aşaması olan şehirleşme,3 başka yerlerde başlayıp zaman zaman Batı'dan daha ileri noktalara ulaşsa da bir şehir, olması gerektiği şekilde ancak Batı'da mevcut olmuştur."S.425
123	ŞAHİN, İlhan	2010	Osmanlılarda Şehir	İstanbul TDV (DİA), 2010 C.38, ss446-449	Maddede, şehir ve şehirlerin gelişmesi incelenmiştir. "Şehirlerin gelişmesinde ve yeni şehirlerin kurulmasında Osmanlı Devleti'ndeki yol şebekesinin etkisi de önemlidir. İstanbul'un fethinden sonra İstanbul ağırlıklı bir gelişme gösteren Osmanlı yol şebekesi İstanbul'dan Balkanlar'a ve Anadolu'ya doğru sağ, orta ve sol olmak üzere üç ana kola ayrıldı. Bazı tâli yolların bağlandığı bu ana kollar üzerindeki şehir ve kasabaların özellikle nüfus ve ekonomik bakımdan gelişmeye daha açık olduğu söylenebilir."
124	ŞAHİN, Vedat	2013	Nüfus Coğrafyası Açısından Bir Değerlendirme:Beykoz'da Nüfus Artışının Seyri Ve Mekânsal Dağılışı	Marmara Coğrafya Dergisi Sayı: 28, Temmuz - 2013, S. 319-330 İstanbul – ISSN:1303-2429 E-ISSN 2147-7825	Makalede, her geçen gün kalabalıklaşan Beykoz'un tarihi süreç içinde nüfus artışı incelenmiş ve bu nüfusun coğrafi mekan üzerinde dağılışını nedenleriyle analiz edilmiştir. "Beykoz'da sahil boyunca karayolu ile gidildiğinde kıyılarda yapılan çok katlı binalar nedeniyle pek çok yerde uzun mesafeler boyu deniz görülemeden gidilmesi deniz kıyısında yapılaşanın fazlalığını göstermektedir. Ancak bu durum boğaz kıyısı boyu aşırı betonlaşmanın ciddiyetini de ortaya koymaktadır. Aslında Beykoz'da yaşanan hızlı kentleşme ve plansız yerleşim, kıyıların büyük ölçüde binalarla dolmasını beraberinde getirmiştir." S.32
125	ŞAHİNALP, Mehmet Sait ve GÜNAL, Veysi	2012	Osmanlı Şehircilik Kültüründe Çarşı Sisteminin Lokasyon Ve Çarşı İçi Kademelenme Yönünden Mekânsal Analizi	Millî Folklor, 2012, Yıl 24, Sayı 93 ss.149-168	Makalede, Osmanlı çarşılarının şehirsel mekân analizi yapılarak; Osmanlı şehircilik anlayışı ve kültürünün çarşı sistemine yansımaları, bunun neden ve sonuçları, coğrafi bir bakış açısıyla ortaya konulmuştur. "Osmanlı dönemi Anadolu şehirlerinin genel karakterinde Türk-İslam kültürünün belirgin bir hâkimiyeti söz konusudur. Anadolu Selçuklu Devleti'nin bir devamı olarak, Selçuklu ve İslam kültürü etkisinde gelişen bir şehir düzeni kendini göstermektedir." S.153

126	TAPUR, Tahsin	2009	Eski Konya Gölü'nün İlk Yerleşmelere Etkileri	Karadeniz Araştırmaları, Cilt: 6, Sayı: 23, Güz 2009, s.99-115.	Makalede eski Konya Gölü çevresindeki ilk yerleşmeler ele alınmıştır. "İlk insanların yerleşmeleri yönünden plüviyal göller çeşitli önemler arz etmektedirler. İlkçağ insanlarının büyük bir kısmı o dönemde kurumuş ve kurumakta olan göllerin kumsalları ve kıyılarında, alüvyal ovalarda ve su ihtiyacının kolay sağlandığı birikinti konilerinde yerleştikleri tespit edilmiştir."104
127	TAŞDELEN, Vefa	2013	Şehir Kültürü ve Şiir	Bizim Külliye, S.56, haziran-temmuz-ağustos 2 0 1 3 ss.18-22	Çalışmada, şehir kültürü ve şiir üzerinde durulmuştur. "Şehir, yerleşmenin, bir yere ait olmanın, kendini bir yere ait kılmanın ifadesidir. Ona ulaşabilmek için, evden, mahalleden, köyden, kasabadan evrilerek geçmek; şehrin kültürünü, geleneğini, görgüsünü ve varoluş biçimini almak gerekir. Bu nedenle şehir sadece fiziksel bir mekân değil, yaşayan bir ruhtur da."s.18
128	TAŞTAN, Abdulvahap	2018	Kimliğin Bir Boyutu Olarak Evliya Kültü ve Gazi-Velî Motifi	Düşünen Şehir Dergisi Mart 2018 SAYI: 5 ss.118-127	Makalede şehirlerdeki evliya kültü ele alınmıştır. "Kutsalla ilgili inanç ve uygulamalar karşımıza hem karmaşık bir olgu olarak çıkmakta hem de göründüklerinden çok daha farklı anlamlar içermektedir. Geçmişte farklı dünyevi amaçlarla ve tazim duygusuyla yapılmış olan günümüzde de kısmen de olsa yapılmaya devam edilen bu tür pratiklerin iki önemli özelliği vardır. Birincisi, kutsala özgü korkutucu ve büyüleyici sırla, gizemli bir dünya ile temas kurmak; ikincisi bu tür amaç ve eylemlerin kendine özgü sembolik anlamlara sahip olmasıdır. Söz gelimi, ziyaret yerlerindeki türbeye elini sürme, bel taşını ağrıyan yere koyma, türbe duvarına isim yazma, kutsal gücü olduğuna inanılan delikli taşın arasından geçme eylemleri bir yönüyle kutsallığa doğrudan ve yakından temas yoluyla yakınlaşma amacına yönelik ritüeller olarak gözükmekte; diğer taraftan, örneğin delikli taşın arasından geçmenin yeniden doğuş ya da anadan doğmanın sağlıklı ve temiz ilk haline dönüşü ve hayata tekrar başlayışı sembolize ettiğine inanılmaktadır."S.127
129	TEKCAN, Ahmet Recep	2012	Anadolu Selçuklu Devleti Merkezi Şehirlerinden Konya Ve Kayseri'de Şehir Hayatı	T.C. Gazi Ünv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bölüm Dalı Ankara-2012 Doktora Tezi	Doktora Tezinde, Anadolu Selçuklu devleti merkezi şehirlerinden olan Konya ve Kayseri'de şehir hayatı ele alınmıştır. "Gelişen nüfus ve gelişen ticaret her iki merkezde de şehirlerin imarına pozitif yönde katkı yapmıştır. Gerek sultanlar ve sultanların yakınları gerekse şehrin ileri gelenleri Konya ve Kayseri'yi medrese, cami, kervansaray, köprü, han, hamam, çarşı, pazar, hastaneler, kütüphaneler, kümbetler, hankahlar vb. ile adeta donatarak maddi ve manevi yönden buraları simge şehir haline getirmişlerdir." S.366

130	TEKELİ, İlhan	1985	Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kentsel Dönüşüm	Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi İstanbul: İletişim Yayınları Yayın Yönetmeni: Fahri Aral, 4. Cilt, 1985 ss.878-890	Madde/Bölüm/deTanzimat döneminden Cumhuriyete kadar geçen süreçte kentsel değişim ele alınmıştır. "Klasik Osmanlı dönemi olarak bilinen 16. yy'da Osmanlı kenti bir dönüşüm geçirmişti. 19. yy'da da yeni bir dönüşüm yaşayacaktır. 19. yy kentinin geçirdiği dönüşümü anlatabilmek için, kısaca da olsa 16. yy'daki dönüşümü ve oluşan kent yapısını tanımak gerekiyor." S.881
131	TEKİN, Mehmet	2011	İhtişam Sarhoşu, Felaketler Mağduru Kutlu Şehir: Antakya	1.Milletlerarası Şehir Tarihi Yazarları Kongresi Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları - 40 Toplantı Metinleri - 10 ISBN: 978-605-88168-5-5 Ankara, Şubat 2011 ss.314-326	Tebliğ'de, Antakya ele alınmıştır. "Osmanlı döneminde burada Antakya, hem kuzeyden güneye ve doğuya giden ana yollar, hem de iskeleleri (İskenderun, Süveydiye) sayesinde hızla gelişti, Burada çeşitli vakıflar kuruldu. İlk imar faaliyetleri Sokollu Mehmet Paşa'nın yaptırdığı bedesten, Han, Hamam ve Asi değirmenleri oldu. Bu dönemde Bursa, Manisa, Ankara, Konya gibi, her şeyiyle örnek ve tipik bir Osmanlı şehri olan Antakya, huzurlu bir yerleşim yeri, çarşıları, bedesteni ve hanlarıyla aynı zamanda canlı bir tarım, ticaret ve transit merkezi, bir bilim yuvasıydı. Osmanlı döneminde zeytinyağı, sabun ve ipek bölgenin en önemli ürünleriydi." S.318
132	TEKLELİ; Minehanım Nuriyeva ve RIHTIM, Mehmet		Kafkaslar ve Karadeniz Etrafında Unutulan Eski Türk Şehirleri Tarihi	Geçmişten Günümüze Şehir Ve Çocuk Editör: Osman Köse Samsun 2016 I Proceeding Kitabı Canik Belediyesi Kültür Yayınları Yayın No: 55-16-01 Takım Numarası 978-605-65683-5-0 ISBN 978-605-65683-6-7 s 51-56	Tebliğde, Kafkaslar ve Karadeniz etrafında yer almış ancak unutulmuş olan eski Türk şehirlerinin tarihi ele alınmıştır. "Bu toprakların üzerinde yaranıb yetişen Türk tarihini aks eden şehirlerin eski ve asıl adları 19. Asırda Kafkasta olan Rus yazarlarının, devlet memurlarının ves. marağına sebep olmuş, hatta eserlerinde, mektuplarında, yol kayıtlarında şehirlerin yeni adlarını değil, bir kaç on yıllar önceleri değiştirilmiş eski Türk adını kullanmışlar " S.54
133	TEZER, Saadet Tuğçe	2019	Yerleşme Tarihi Çalışmaları İçin Bir Çerçeve: Antakya Örneği	T.C. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi Haziran 2019	Doktora tezinde, yerleşme tarihi analizine ilişkin olarak hazırlanan çerçeve ile Antakya kenti hem kuruluşundan günümüze hem de 19. Yüzyıldan günümüze kadar olan dönem için ölçeklerarası, dönemler arası ve disiplinlerarası bir bakış açısıyla analiz edilmiştir.
134	TURAL, Erkan		Osmanlı Kenti, Romanov-Osmanlı Belediyeciliği Ve 1868	Çağdaş Yerel Yönetimler, 12 (4) Ekim 2003 S.95-116	1868 Nizamnamesi çerçevesinde Osmanlı Belediyeciliği ve Osmanlı şehir anlayışı ele alınmıştır. "Döneminin diğer kentleri gibi İstanbul da Polanyi'nin adlandırdığı "Büyük

			Nizamnamesi		Dönüşüm"ün karşı durulmaz etkilerini on sekizinci yüzyıl sonlarından itibaren hissetmeye ve kısa süre sonra da yaşamaya başlamıştır. Kapitalist üretim sisteminin kent morfolojisinde yol açtığı karmaşa ve tahribat kısa süre içerisinde kentleri köksüz, kişiliksiz organizmalara çevirmiştir" s.95
135	TUZTAŞI, Uğur YÜCE AŞKUN, İlgi	2011	Klasik Dönemden Batılılaşmaya Osmanlı Mimarlığında İdealleştirme Olgusu ve Batı Mimarlığıyla Olan Mukayesesi	Osmanlı Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies, XXXVIII (2011), 213-235	Makalede, Osmanlı ve Batıda mimaride idealleşme geleneğinin nasıl olduğunu tartışılmıştır. "19. yüzyılın ilk yarısının önemli bir özelliği, 18 yüzyıldaki Osmanlı-Avrupalı sentez mimarisinin terk edilerek, yönetici elitin Batılılaşmanın "doğrudan" olması gerektiği fikrini yansıtan Neo-Klâsik mimarinin İstanbul'da inşa edilen önemli yapılara egemen olmasıdır. Tanzimat Fermanıyla hız kazanan bu gidişat sonucunda, Osmanlı'ya tamamen yabancı olan bu üslûbu gerçekleştirebilecek olanlar genellikle Beyoğlu'nda birçok yapı gerçekleştiren ve aralarında Rus Büyükelçiliği ve ilk Darülfünun binasını inşa eden Gaspare Fossati gibi isimlerin olduğu, çoğu İtalyan, yabancı mimarlardan çıkmıştır." 223
136	UÇARYİĞİT, Emre	2017	Osmanlı Kentlerinde Kamu Yapıları Ve Kentsel Düzen: Bursa, Edirne, Ankara, Konya Örnekleri	Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Programı Denizli Aralık 2017	YL tezinde, Osmanlı Devleti"nin kadim kentlerinden olan Ankara, Konya, Bursa ve Edirne'deki kent gelişimi incelenmiştir. "Kentlerin fiziki yapısını etkileyen bir diğer unsur kent surlarının dışında kurulan, daha çok kırsal kesimden gelen kişilerin mallarını satışa çıkarttıkları yerler olan pazar yerleridir. Yine kentlerin önemine göre, genellikle haftanın belirli günlerinde pazar yerleri olarak kullanılan bu alanlar Osmanlı kentlerinde ortak bir özellik durumundadır. Ayrıca bu yerler sadece pazar yeri olarak kullanılmamış, halkın birbirleriyle iletişime geçtiği başka bir deyişle halkın sosyalleştiği yerler de olmuştur" S.24
137	UĞUR, Yunus		Şehir Tarihi Ve Türkiye'de Şehir Tarihçiliği: Yaklaşımlar, Konular Ve Kaynaklar	Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 3, Say› 6, 2005, 9-26	Makalede Şehir Tarihi ve Türkiye'de Şehir Tarihçiliği ele alınmış, konuyla ilgili yaklaşım, konu ve kaynaklar incelenmiştir. "Şehir tarihinin tanımı yapılırken belki en önemli unsur diğer disiplinlerle ilişkisidir. Günümüzde yaygın olan disiplinlerarası yaklaşım anlayışından farklı olarak 1960'larda, disiplinlerin sınırları katı bir şekilde çizilmiştir. Yani şehir tarihi, kendi başına bir disiplin olmaktan öte, kültür çalışmaları ile birlikte farklı disiplinleri buluşturan bir alan olarak görülmüştür. Şehir tarihinin, siyasî ve sosyal tarihi bir araya getirip 'total tarih' anlayışına gidişte çok büyük yardımı olabileceğini söyleyen Sutchliffe bu noktada iyi bir örnektir." s.12.
138	UĞUR, Yunus	2015	Şehirler ve Şehirleşme	Osmanlı İmparatorluğunda Çevre Ve Şehir Kitabı T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve İstanbul Medeniyet Üniversitesi Aralık, 2015	Kitap bölümünde, Klasik dönem Osmanlı şehirleri ve şehirleşme süreci ele alınmıştır. "Hukuk ve kanunun şehir hayatındaki birinci işlevi düzeni sağlamak olsa da kanunun oluşum süreci de şehir hayatı için başlı başına önemlidir. Şehirdeki örf, adet, kabul ve retlerden oluşan kamusal eylem ve söylemlerin bir kanunun oluşmasındaki zemin olduğu düşünülürse, o zaman zor/mecburiyet ifade eden devlet destekli bir kanunun oluşmasına kadarki süreçte yapılacak tespitler bizlere

					fetih öncesi ve fetih sonrası şehir hayatı ve bunun süreklilik unsurları hususunda fikirler verecektir.” S.297
139	UĞUR, Yunus	2005	Şehir Tarihi ve Türkiye’de şehir Tarihçiliği: Yaklaşımlar, Konular ve Kaynaklar	Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 3, Say› 6, 2005, 9-26	Makalede, Batı’da bir disiplin olarak şehir tarihinin gelişim süreci İncelenmiş, Türkiye’deki şehir tarihçiliğinin durumu tespit edilmiştir. “Şehir tarihinin diğer disiplinlerle ilişkisi ve çerçevesi hakkındaki bu tespitlerden sonra, şehir tarihi tanımının ve yerinin sağlamlaştığı 1990’lı yıllarda yaşanan sürece bakmakta fayda vardır. 1990’lardan sonra literatürde görülen en büyük yeniliğin, bakış açısı ile ilgili, yani metodolojik olduğunu söyleyebiliriz.” S.15
140	ULUKAN, Mehmet	2013	İslam Kentleri Ve Kentleşme Olgusunun Gelişiminde Bir Odak Noktası Olarak Tekkeler	Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Yıl: 2013/2, Sayı: 31	Makalede, tekke yapılarının kent dokusunda üstlendiği işlevler ve bunun önemi ile günümüzde ortadan kalkmaları neticesinde oluşturduğu eksiklik ele alınmıştır. “Anadolu kentleri birçok yönleri ile diğer coğrafyalardaki kentlere benzerlik arz etse de kendine özgü yönleri ile diğerlerinden ayrılmaktadır. Batı daki birçok kentin bir meydan ve bir meydana açılan cadde ve sokaklar oluşturmasına karşı Osmanlı kent dokusu daha küçük odaklı merkezler ve daha organik sokak ve cadde biçimlenişlerinden oluşmuştur. Osmanlı’dan günümüze gelindiğinde ise kentler tarihi kent merkezleri etrafında gelişmiş, modernite arayışları ve çağdaş mimari uygulamalarına bu tarihi kent merkezleri etrafından başlanılmıştır.” S.61
141	UZUN, Ahmet		Osmanlı Devleti’nde Şehir Ekonomisi Ve İaşe	Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 3, Sayı 6, 2005, 211-235	Osmanlı Devleti’nde şehir ekonomisi ağırlıklı olarak iaşe açısından ele alınmıştır. “Osmanlı şehirlerinde halk kitlelerinin ihtiyaç duyduğu en önemli yiyecek maddesi hububat idi. Bu önemi nedeniyle tüm yöneticiler, hububat iaşesi konusuna ayrı bir önem ve öncelik vermekte ve bu konuda gerekli gördüklerinde her türlü tedbiri almaktaydılar. Ancak belirtmek gerekir ki, burada, İstanbul’un kesin bir önceliği vardı ve bu şehrin iaşesiyle ilgili düzenlemeler çok daha farklı ve karmaşık prosedürleri içermekteydi. Dolayısıyla iaşe konusundaki çalışmalar başkent üzerine yoğunlaşmıştır.” S.213
142	ÜLKEN, Hilmi Ziya	2006	Vakıf Sistemi Ve Türk Şehirciliği	Vakıflar Dergisi, Sayı: 9, Tıpkıbasım, Ankara 2006	Makalede, Vakıf sisteminin Türk şehirciğini imar ve inşa konusunda çevre ve insan bağlamında nasıl deruhte ettiği ele alınmıştır.

143	ÜSTÜNDAĞ, Nagehan	2005	Osmanlı'da 'Şehir' Ve Şehri Geliştiren Unsurlar Olarak Ayanlar: Vidin Ve Ruscuk Örneği (18. Yüzyıl)	Türkiyat Araştırmaları, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Sayı: 2, Bahar 2005, S. 149-167	Bu çalışmada, şehir tarihi araştırmalarında kavram kullanımına ve içeriğine vurgu yapılarak, 18. yüzyılda Osmanlı Balkanlarındaki Vidin ve Rusçuk şehirleri örneğinde şehir gelişimine ayanların katkısı ele alınmıştır. "Şehir - İslam şehri ayrımının üzerinde temellendirildiği bir diğer nokta ise, İslam şehrinde kurumsal ilişkilerin mevcut bulunmamasıdır. Bu anlamda, İslam kültürünün kurumsallaşma ve standardizasyon yeteneğinin fazla olmadığı öne sürülür. Bu görüş de, oryantalist bakışın kendi dışındaki kültürleri değerlendirirken düştüğü yanılgılardan biridir. İslami yönetim geleneğinde kurumlar ile fertlerin ilişkisini belirleyen temel unsur, insan ve onun ihtiyaçlan, beklentileri ve tutumudur." S.153
144	YANIK, Celalettin	2011	Kent Sosyolojisi Alanında Yapılan Tezlerin Değerlendirilmesi	Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2(1): 93-107	Makalede, kent sosyolojisi alanında yapılan çalışmaların kayda geçmesi amaçlanmıştır. "Kent sosyolojisi alanında yapılan tezlerin dönemsel olarak incelendiği bu makalede, tezlerin yapıldığı dönemlerle ilişki düzeylerinin oldukça yoğun olduğu gözlenmiştir. Türkiye'de 1940'lı ve 50'li yıllarda görülen kırsal alandan kentlere doğru göçün yarattığı bir takım problemlerin işlendiği tezlerde, sosyal bir olgu olarak gecekondulaşma ve kentlileşme sosyolojik ilginin merkezi konularıdır. Gecekondulaşma ve bu gecekondulaşma sürecine paralel siyasal katılım da tezlerde görülen ayrı bir konudur." S.102
145	YAYLI, Hasan ve PUSTU, Yusuf	2010	Klasik Dönem Osmanlıda Kent Yönetimi Ve Kentliler	Muhafazakâr Düşünce (The Journal of Conservative Thought) 3 Aylık Yerel Süreli Kültür-Düşünce Dergisi Yıl/Year: 6 Sayı/Issue: 23, Ocak-Şubat-Mart/January -February-March 2010 ISSN 1304-8864 ss.139-162	Makalede, klasik dönem Osmanlısında kent hizmetlerinin sunumu ve kentlilerin durumu incelenmiştir. "Osmanlı şehrinin yapısını ve özelliklerini ortaya koymaya çalışırken ilk gözden kaçırılmaması gereken nokta, Osmanlı Şehrinin bir sentez olduğu noktasıdır. Bu sentezde İslam'ın, Orta Asya Türk kentlerinin, Anadolu uygarlıklarının kentsel özelliklerinin ve Bizans şehirlerinin etkileri söz konusudur. Bu etkileri göz önünde bulundurmadan Osmanlı kent yönetimini doğru değerlendirmek oldukça zordur." S.141

146	YEDİYILDIZ, Bahaeddin	2018	Hacıemiroğulları Beyliği'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Ordu Tarihinden İzler	Ordu: Ordu Büyüksehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Kültür Yayınları – 19 Ordu-2018	Eserde, ana çerçevesi itibarıyla, benim Yazarın daha önce Ordu ile ilgili çeşitli yerlerde yayınladığı yazılarından oluşmaktadır. "Klasik Osmanlı Döneminde bu nüfusun sosyal yapısı, şöyle bir manzara arz ediyordu: Hemen belirtelim ki, bölgede şehirli yoktu. Çünkü bu dönemlerde söz konusu bölgede şehir denilebilecek bir yer yoktu. Bölgenin kaza merkezi olduğu anlaşılan bugünkü Eskipazar'da 1455'te on altı hanelik cemaat-ı muhterife denilen iş sahipleri ve zanaatkârlar grubu ile on dokuz hanelik cemaat-ı 'Ulvi denilen başka bir grup vardı. Bölgeye ilk yerleşen Türkler olduğu anlaşılan bu gruplar maktu bir vergi veriyorlardı. Bunlar arasında kadının ve subaşının hizmetkârları da yer alıyordu. Ayrıca Eskipazar'da kadîmlik yurtlarında ekip biçerek yaşayan ve vergi vermeyen kırk yedi hane mevcuttu. Otuz yıl sonra bu gruplar kaybolmuştur." S.73
147	YILDIRIM, Münir	2014	Kutsal Mekân Algısı Bağlamında Şehir Kimliği Ve Din	Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 23, Sayı 1, 2014, Sayfa 133-142	Makalede, şehirlerin ortaya çıkışında mekânın kutsallaştırılması, tapınağın inşası ve nihayetinde buna bağlı çoğalan toplulukların teşkil etmesi üzerinde durulmuştur. "Kutsal mekân fenomeniyle inşa edilen mabet ve bunun etrafının gelişmesiyle ortaya çıkan şehirler aynı zamanda dünyanın yeniden kurulması anlamına da gelmektedir. Yeni kurulan mabet ya da şehir, inşa ritüeli aracılığıyla evrenin merkezine giden yolu ya da evrenin bizzat merkezini karşılamaktadır. Buna göre dünya bir merkezden başlayarak yaratılmış ve bu nedenle, şehrin inşası, bir merkez etrafında gelişmiştir. Şehrin kurulması, dünyanın yaradılışını tekrarlamakta, kutsalın tezahür ettiği mekân bir defa ritüelle kutsandıktan sonra daire ve kare biçiminde çevrelenmekte, dünyanın dört köşesine karşılık gelen dört kapı belirlenmektedir."S.138
148	YILMAZ, Ebru Burcu	2013	Postmodern Anlatılarda Şehir Eleştirisi	Şehir ve Düşünce Yıl: 2013 | Sayı: 3 İstanbul: Esenler Belediyesi ss.	Çalışmada, postmodern anlamda şehir olgusu ele alınmıştır. "Modern yaşamın mekânı olan şehir, postmodern anlatılarda modernizmin tetikleyici gücü sanayileşmenin, geleneksel pratikleri şehre taşımasından dolayı bir tutunma yeri olarak algılanır. Modernist olma iddiasında değilse de modern hayatın sunduğu maddî konforun peşinde olan insan için tefekkür ağırlıklı bir mekân tasarımından ziyade ihtiyaç ve eylem merkezli mekân tasavvuru öncelik kazanır. Şehrin inşası sadece bina ve eşya merkezli bir tasarımdan ibaret değildir. Mekânı dolduran eşya, nihayetinde insanın dünyaya bakışından izler taşır." S.69

149	YILMAZ, Ebru Burcu	2018	Kalemin İnşâsında Şehrin Şifâsını Aramak	Üsküdar/2018-2 ss.95-102	Çalışmada, Tanpınar'ın Beş Şehir kitabı incelenmiştir. "Şehri, sadece edebiyatın aynasına yansıyan yönleriyle anlayamayacağımız gibi, edebiyatın dışarıda bırakıldığı disiplinlerarası yaklaşımlar da yeterli olmayacaktır. Şehre dair sorunların ve çözüm yollarının konuşulduğu bir yuvarlak masada mutlaka edebiyatın da söyleyecek sözü vardır. Ancak bu söz, aklî ilimlerde olduğu gibi doğrudan ve ispatlanabilir kesinlikte değil, okurun duyuş ve seziş kabiliyetine hitap eden bir derinliğe sahiptir. Bu derinliği sağlayan, anlatım tekniklerinin yanı sıra yazarının kabiliyetini gösteren dil işçiliğidir." S.97
150	YILMAZÇELİK, İbrahim ve ERDEM,		Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Selanik-Mitroviçe-Zibefçe Demiryolu Hattı Boyunca İşletilen Madenler	Osmanlı Dönemi Balkan Ekonomisi The Economy Of The Balkans In The Ottoman Empıre Era Editörler / Edıted By Zafer Gölen & Birol Çetin ve Abidin Temizer Ankara 2018 Gece Kitaplığı S.355-434	Makalede, Osmanlı son döneminde Selanik ve Mitroviçe-Zibefçe Demiryolu Hattı Boyunca İşletilen Madenler ele alınmıştır. "Selanik Şehri, Yunanistan'ın bağımsız olmasıyla, Sultan II. Abdülhamid döneminde, bir hudut mıntıkası haline gelmiştir. Devlet bu şehri kontrol altında tutmak için bu şehirdeki ulaşım ve alt yapı hizmetlerine büyük bir önem vermiş, her yönden gelişmiş ve gelişmeye açık bir Osmanlı vilayeti yapmaya çalışmıştır. Bu dönemde neredeyse bayındırlık alanında, başkent İstanbul'da atılan her yeni adım burada da uygulanmıştır." S.371
151	YÜCEŞAHİN, Murat; BAYAR, Rüya ve ÖZGÜR, E.Murat	2004	Türkiye'de Şehirleşmenin Mekansal Dağılışı Ve Değişimi	Coğrafi Bilimler Dergisi, 2004, 2 (1), 23-39	Makalede, Cumhuriyet Dönemi içinde şehirleşmenin Türkiye'deki mekânsal dağılışı ve üç zaman kesitine yansıyan değişimi ele alınmıştır. "Şehirleşme süreci, Türkiye'nin toplam nüfus büyüklüğü ile orantılı olarak, İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa ve Adana çevrelerinde bir metropol çekirdekli birleşik şehirler doğurmaktadır. Şüphesiz bu durum, kasaba ve şehirlerin bütüncül bir yaklaşımla plânlanmaları gereğini daha da kuvvetlendirmektedir." S.39

Şehirler

Sıra No	Yazar Adı –Soyadı	Çalış Yılı	Çalışmanın Adı	Basım yeri ve yayınevi	İçerik Hakkında
1	AÇIKEL, Ali	2012	Tokat	İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 41, 2012	Maddede Tokat şehir tarihi açıdan ele alınmıştır. "Yıldırım Bayezid "Dârünnasr" adını verdiği Tokat'ta iken para bastırdı, kalede bir cami yaptırdı ve yeni ilâvelerle kaleyi tahkim etti. 1402 Ankara Savaşı'ndan sonra kuvvetleriyle birlikte Amasya'ya çekilen Çelebi Mehmed kardeşlerine karşı mücadelede Amasya ve Tokat'ı hareket üssü olarak kullandı." s.219
2	AKDOĞAN, Kamil	2011	Tüm Zamanların Şehri Hatay Barış Kültür Ve Hoşgörü Kenti	Ankara: Pozitif Matbaa Hatay Valiliği Yayınları	Kitapta Hatay ele alınmıştır. "Başta Asi Nehri olmak üzere, Karasu ve Afrin Çayı ile beslenen Amik Ovası'nda, yakın zamanlara kadar Amik Gölü adı ile bilinen bir göl vardı. Ancak uzunluğu 16 km. genişliği 10 km. olan gölün ve göl çevresindeki bataklıklarla beraber 310 km2'yi bulan arazinin bir bölümünün kurutulması ile göl kayboldu. DSİ tarafından yürütülen ve 1955 yılında başlayıp 1980 yılında tamamlanmış olan kurutma işlemi sonucunda elde edilen zirai verimi yüksek topraklar çiftçilere dağıtılarak tarıma açılmıştır." 5
3	AKŞİT, Ahmet	2007	Türkiye Selçukluları Devrinde Niğde Vilâyetinin Alt Birimleri ve Sınırları The Borders And Sub-Administrativa Units Of The Niğde	Türkiyat Arastırmaları Dergisi S.21 Province During The Seljuks Of Turkey 2007 ss.125-133	Makalede, Niğde vilâyetinin Selçuklular devrindeki alt birimleri ile sınırları ele alınmıştır. "İbn Bibi'nin vermiş olduğu bilgiler de kısmen bu hususu teyid etmektedir. İbn Bibi, Hatîroğlu Şerefeddin isyanı hakkında bilgi verirken onun Baybars'ın ne zaman Anadolu'ya geleceğini öğrenmek amacıyla zaman zaman Develi'ye gittiğini bildirmektedir42. Bu husus kalenin haberleşmeye elverişli bir mevkide bulunmasının yanı sıra idarî bakımdan da onun hakimiyet sahasında bulunması ile ilgili olmalıdır."131
4	ARSLAN, Nebahat	2016	Bir Cumhuriyet Şehri: Kars	Geçmişten Günümüze Şehir Ve Çocuk Editör: Osman Köse,Samsun 2016-I Proceeding Kitabı Canik Belediyesi Kültür Yayınları. Yayın No: 55-16-01 ISBN 978-605-65683-6-7 s 171-178	Tebliğ'de Cumhuriyet döneminde Kars anlatılmıştır. "Kars şehir tarihini oluşturan en önemli olaylar arasında, 19. Yüzyılda Ruslarla yaptığımız savaşlar ve bunların getirdiği sonuçlar yer almaktadır. Hatta bu savaşlar neticesinde Kars'ta Türklerle Ruslar bir arada yaşamak zorunda kalmış ancak Ruslar daha sonra bu bölgeden çekilmek zorunda kalmıştır." 171

5	BALCI, Serdal		Cumhuriyet Döneminde Amasya (1923 1950) "İdari, Siyasi, Sosyal Ve Kültürel Yapı"	T.C. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Tarih Anabilim Dalı Doktora Tezi 2014	Doktora Tezinde, Milli Mücadele sürecinden itibaren Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerinin atılmasında önemli bir rolü olan Amasya'nın, Cumhuriyet sonrası dönemdeki durumu ortaya konmuştur. "Amasya vilayetinin idari yapısında ortaya çıkan bu en kapsamlı değişiklik sonrasında, vilayetin sınırlarında ciddi bir azalma görülürken kaza sayısı da ikiye düştü. Bu dönemde, Amasya vilayetine bağlı olarak Merzifon ve Gümüşhacıköy kazaları kaldı. Kaza sayısında yaşanan düşüşle birlikte, Ilısu kazası ve buraya bağlı olan Varay da (Gediksaray) nahiye haline getirildi." 11
6	BAYRAKTAR, Nedred		Antik Çağ'da Olympos Şehri	Antalya Rehberler Odası Dergisi Yıl: 3, Sayı: 12, Nisan - Haziran 2013. Mayıs Ayında Basılmıştır. Ss.36-55	Çalışmada, antik çağda Olimpos şehri, mitolojisiyle ele alınmıştır. "Olympos şehrinde yapılan, kadınların katılamadığı gizli ve korkunç ayinler, Mithra adına yapılan törenler Anadolu'nun diğer bölgelerinde de yaygındı. İyi çoban olarak da adlandırılan İsa peygamberin hayat hikâyesi, Mısır güneş tanrısı Horus, Hindistan'ın sürüleri koruyan çoban tanrısı Krişna ve Perslerin ışık tanrısı Mithra ile aynıdır." S.40
7	CERASİ; M.Maurice	1999	Osmanlı Kenti. Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. Ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi,	Çev. Aslı Ataöv. İstanbul: YKY. 1999	Eserde, İslam şehri ve Osmanlı şehri anlatılmıştır.
8	DEMİRAL; Ömer	2009	Sivas	TDV İslâm Ansiklopedisi C.37. S. 278-282 2009 İstanbul	Maddede şehir olarak Sivas ele alınmıştır.
9	ERDOGAN, Emine	2005	Tahrir Defterlerine Göre Ankara Şehri Yerlesmeleri	Gazi Üniversitesi Kırsehir Egitim Fakültesi Dergisi, Cilt 6, Sayı 1, (2005), 249-262 249	Makalede Ankara tahrir defterlerine göre XVI. yüzyılda Ankara sehrinin yerlesmeleri incelenmistir. "Yukarıda sıraladıgımız meslek grupları ile adlandırılan mahalleler arasında özellikle dokumacılık ile ilgili meslek gruplarının (Boyacı Ali, Celal Panbugî, Hallâc Mahmud, Kattanîn, Kâzûrân) fazla olması sehirde dokumacılık faaliyetinin de yoğun olarak yapıldıgını gösterir. Nitekim sehri ziyaret eden seyyahlar sehrin bu özelliği üzerinde ehemmiyetle durmuslardır." S.256
10	ERDOĞAN, Abdülkerim	2015	Mamak Tarih Ve Kültür Atlası 1. Cilt	Ankara: Mamak Belediyesi Yayınları ISBN 978-605-87104-1-2	Eserde Mamak ele alınmıştır. "Mamak, Ankara ilinin metropol ilçelerindendir. Doğusunda Elmadağ, kuzeyinde Altındağ, batısında Altındağ ve Çankaya, güneyinde Çankaya ve kısmen de Elmadağ ilçeleriyle komşudur." S.20

11	ERDOĞAN, Emine	2005	Tahrir Defterlerine Göre Ankara Şehri Yerleşmeleri	Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 6, Sayı 1, (2005), 249-262 249	Makalede, Ankara şehri Tahrir defterlerine göre ele alınmıştır. "Ankara şehri, incelediğimiz dönemde yukarıda ifade edilen hususiyetlere sahip bulunuyor; Türk-Osmanlı şehrinin fizikî düzeninin özelliklerini de yansıtıyordu. Yani İslâm şehrinin üç temel unsuru olan cami, pazar ve hamam, Ankara şehrinde de bulunmaktadır." S.250
12	Farabi	2004	İdeal Devlet (El-Medinetü'l Fâzıla)	İkinci Baskı, Çev. Ahmet Arslan, Ankara:Vadi Yayınları,	Eserde, Şehir ve ideal şehir, erdemliler şehri ele alınmıştır. "Nasıl ki kalp ilk olarak meydana gelirse, daha sonra bedenin diğer organlarının varlığının, onların kuvvetlerinin meydana gelişinin, onların kendilerine has olan varlık sırası içinde ortaya çıkışlarının nedeni olursa ve bu organlardan biri bozulduğunda bu bozukluğun giderilmesini sağlayan kalbin kendisi ise; aynı şekilde şehrin yöneticisinin de ilk olarak varlığa gelmesi, sonra şehrin kısımlarının, bu kısımların iradî melekelerinin meydana gelişinin, onların kendilerine has olan varlık sırası içinde ortaya çıkışlarının bir nedeni olması gerekir. Şehrin herhangi bir parçası bozulduğunda bu bozukluğu giderme vasıtalarını sağlayan da odur." S.92
13	KAYA, Gökhan	2013	19. Yüzyılda Çorum'da Siyasi ve Ekonomik Hayat	19. Yüzyılda Çorum'da Siyasi ve Ekonomik Hayat T.C. Çorum Valiliği T.C. ÇORUM VALİLİĞİ İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları: 9 Tebliğ Kitabı, s.145-154	Tebliğde, 19. Yüzyılda Çorum şehrinin siyasi ve ekonomik hayatı ele alınmıştır. "Gerek transit ticaretin, gerekse de başta cehri ticareti olmak üzere farklı iş kollarının bu dönemde gelişim göstermesi şehrin fiziksel yapısını da etkilemiş görünmektedir. XIX. yüzyıl sonunda belirgin biçimde canlanan ticaret hayatına paralel olarak dükkân ve ticarethanelerin sayısının arttığı ve şehirdeki ticari sermaye birikimine koşut 1890 yılında ilk Ziraat Bankası şubesinin açıldığı görülmektedir. Bugün olduğu gibi o dönemde de, Saat Kulesi'nin çevresinin, esnaf çarşıları, tüccar mağazaları, pazar yeri, kahvehaneler, dükkânlar ve hanlar ile dolu olduğu görülmektedir." S.150
14	KAYGALAK, Sevilay	2006	Kapitalistleşme Sürecinde Bir Osmanlı Anadolu Kenti: Bursa, 1840-1914	T.C. Ankara Üni. SBE Kamu Yönetimi (Kentlesme Ve Çevre Sorunları) Anabilim Dalı Doktora Tezi Ankara-2006	Doktora tezinde, 1840-1914 yılları arasındaki Bursa ele alınmıştır. "Bursa kentsel dokusu, 1860'lardan 1910'lara kadar çarpıcı bir degisim geçirmisti. Bu degisim, ipek üretimi alanında meydana gelen teknolojik ve örgütsel yenilikler, doğal afetler ve Tanzimat reformlarının etkisiyle ortaya çıkmıstı ve 19. yüzyılın ikinci yarısında Bursa, geleneksel yapısını önemli ölçüde korumakla beraber, kentin çevresine konumlanmıs endüstriyel bir üretimin gerçeklestigi fabrikaları, genis cadde ve hükümet binalarıyla yeniden yapılanan kent merkezi, dik açılı planda yapılmıs mahalleleri ve demiryolu ile sanayilesen modern bir kente özgü pek çok özelligi gösteriyordu." S.214
15	KESER, Osman; DÖLARSLAN, İsmail; KAHRAMAN, Hasan ve	2013	Çorum	T.C. Çorum Valiliği İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü Yayını	Çorum Valiliği prestij kitabıdır. "Hıdırlık Camii ve Sahabe Türbeleri:Hıdırlık Mevkiinde yer almaktadır. Hıdrellez şenlikleri de bu mekânın çevresinde bulunan yeşil alanda yapılmaktadır." S.58

	DEMİREL, Ersin (Dosyası şehirde)				
16	KÜÇÜK, Mehmet Alpaslan	2016	Anadolu'daki Arzı Mevud: Urfa	İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Yahudilik Özel Cilt: 5, Sayı: 2, 2016 ss. 167-196	Makalede, Arz- ı Mev'ud anlayışı çerçevesinde Urfa şehri ele alınmıştır. "Tarihî süreçte çeşitli uygarlıklar ve kültürler ile birlikte Yahudilik, Hıristiyanlık gibi çeşitli dinlere ev sahipliği yapan Urfa ve Harran'ın, hem Sin'e adanmış önemli bir inanç merkezi hem M.Ö. 2000'li yıllardan Ortaçağlara kadar ,Ortadoğu Pagancılığı'nın en önemli hac mekânı hem de Sabiîliğin mekânı olduğu zikredilmektedir."S.190
17	OLCAY, Osman Fevzi		Amasya Şehri	Amasya Belediyesi www.amasya.bel.tr Kültür Yayınları No: 14 Temmuz 2010 ISBN: 978-605-61549-1-1 (Sadeleştirenler: Harun KÜÇÇÜK Kurtuluş ALTUNBAŞ)	Eser, Amasya'nın doğal ve coğrafi durumundan, ilmî, iktisadî ve sanat açısından öneminden; memleketin kuruluşu tarihinden itibaren Osmanlı İmparatorluğu zamanına kadar geçirdiği tarihi aşamalardan ve halkının sosyal durumundan, âdet ve geleneklerinden Amasya'da hüküm süren eski Roma, Yunan ve Selçuk imparatorlarının idarelerinden söz etmektedir. "Şehrin güneyinde Çakallar mesiresi, kuzeyinde 400 metre yüksekliğinde Harşena Kalesi ve güney doğu yönünde Erzincan'a kadar uzanıp giden Akdağ silsilesi ve batısında Tokat Caddesi yönünde Ferhat Boğazı ile sınırlı olup Samsun yönünde ve Suluova'nın bitiminden başlayarak şehrin çıkışı olan ve 37,5 km uzanan virajlı dar boğazı ihtiva etmektedir." S.21
18	ÖZCAN, Selim	2016	Şehzadeler Şehri Amasya.	Geçmişten Günümüze Şehir Ve Çocuk Editör: Osman Köse Samsun 2016 I.Proceeding Kitabı Canik Belediyesi Kültür Yayınları Yayın No: 55-16-01 Takım Numarası 978-605-65683-5-0 ISBN 978-605-65683-6-7 s.103-116	Tebliğ'de Amasya şehri anlatılmıştır. "Şehre yapılan camii, külliye ve medreselerle kültür; çarşı, bedesten ve hanlarla ticari; imaret, hamam ve çeşmelerle sosyal yönlerden büyük katkı ve hareketlilik sağlandığı gibi çoğunluğu bu dönemden günümüze kalan mimari tarihi zenginlikler de kazandırılmıştır."S.113
19	PLATON	2013	Devlet	Çev. Sabahattin Eyüpoğlu, Ali Cimcoz, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.	Eserde, devlet fikri, toplum ve politika felsefesini bireysel ahlâkın yani dört ana erdem olan bilgelik, cesaret, ölçülülük ve adalet açısından ele alınmıştır. "En yüksek bilimin konusu, iyinin ta kendisi, ideasıdır. Doğruluk ve bütün öteki değerler, insanı iyiye götürürlerse, yararlı olabilirler. Sana şimdi vereceğim cevabın da ne olacağım anlamışsındır. Yalnız şunu ekleyeceğim ki, bu iyi dediğimiz şeyin ne olduğunu kesin olarak bilmiyoruz. Bunu bilmeyince de, onun dışındaki her şeyi, ne kadar bilirsek bilelim, bir işe yaramaz. S.219
20	SARI, Cemali	2010	Dünden Bugüne Antalya İçinde	T.C. Antalya Valiliği İl Kültür Ve Turizm	Eserde, Antalya şehri anlatılmıştır. "Coğrafi çevre şartlarının, hâkimiyeti elinde tuttuğu dönemlerde insan ancak doğanın izin verdiği bir şekilde Karain, Beldibi gibi doğal mağaralarda yerleşmiş, neolitikten

			Coğrafî Durum	Müdürlüğü Yayınları Yayın Editörü : A.Kerim ATILGAN / 2010	itibaren de yavaş yavaş çevreyi şekillendirmeye başlamıştır. Daha sonraki dönemlerde de ovadaki bataklıklar ve fundalıklar ile onların meydana getirdiği olumsuz şartların etkisiyle insan, insan ile doğa arasındaki uyumu yayla ile ova arasındaki harekette yakalamıştır.” S.54
21	SEÇGİN, Nuri	2012	Tokat	İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 41, 2012	Maddede Tokat şehri mimari açıdan ele alınmıştır. “Anadolu’da kervan ticaretinin en yoğun olduğu bölgelerden biri olan Tokat ve çevresinde çok sayıda kervansarayın yanı sıra köprüler de inşa edilmiştir. Amasya’dan gelen ve Sivas istikametine devam eden kervan yolunun Yeşilırmak üzerinden geçmesi için biri Pazar’da, diğeri Tokat’ta iki köprü yapılmıştır. Tokat’ın kuzeyinde yer alan Hıdırlık Köprüsü, beş satırlık sülüs kitâbesine göre 648 (1250) yılında Pervâne Seyfeddin Hamîd b. Ebü’l Kasým-ý Tûsî tarafından inşa ettirilmiş olup mimarı Bahâeddin Mehmed b. Ferec’dir” ss.224
22	ŞAHİN, İlhan ve EMECEN, Feridun	1991	Amasya	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 3, İstanbul 1991 S.1-4	Maddede Amasya şehir tarihi süreç içinde ele alınmıştır. “Eskiçağ’larda kale - şehir olarak geliştiği anlaşılan Amasya'nın yüksek bir mevkide bulunan kalesini kimin inşa ettirdiği tam olarak bilinmemektedir. Selçuklular zamanında faal bir rol oynayan ve Samsun-Tokat yolunu kontrol eden kale Osmanlılar döneminde de önemini korudu.” S.2
23	TANPINAR, Ahmet Hamdi		Beş Şehir	İst., Dergah Yayınları.	Eserde, Ankara, Erzurum, Konya, Bursa ve İstanbul şehirleri ele alınmıştır. “Tabiat bir çerçeve, bir sahnedir. Bu hasret onu kendi aktörlerimizle ve havamızla doldurmamızı mümkün kılar. Fakat bu içki ne kadar lezzetli, tesirleri ne kadar derin olursa olsun, Türk cemiyetinin yeni bir hayatın eşiğinde olduğunu unutturamaz. Bizzat İstanbul'un kendisi de bu hayatın ve kendisine yeni kıymetler yaratacak yeni zamanın peşinde sabırsızlanıyor.” S.208
24	TOSUNOĞLU; Ayşe	1984	XVI. Yüzyılda Kastamonu Sancağı	T.C. İst. Ünv. SBE, Yeniçağ Tarihi, Doktora Tezi, İstanbul	Doktora Tezinde XVI. yüzyıl Kastomunu Sancağı ele alınmıştır. Kastamonu, Batı Karadeniz Bölgesi’nde 41 derece 22 dakika kuzey ve 33 derece 47 dakika doğu meridyeni arasında ormanları ile tanınan bir vilayettir.” S.1

Seyahatnamaler ve Kaynak Eserler

Sıra No	Yazar Adı-Soyadı	Çalışmanın Yılı	Çalışmanın Adı	Basım yeri ve yayınevi	İçerik Hakkında
1	BENJAMİN VE PETACHİA	2009	Ortaçağda İki Yahudi Seyyahın Tudela'lı Benjamin ve Ratisbon'lu Petachia İslam Dünyası Gözlemleri	Çeviren Nuh ARSLANTAŞ, İstanbul: M.Ü. İLAHİYAT FAKÜLTESİ VAKFI YAYINLARI Nu: 221, 2009	Eser, Ortaçağda yaşamış iki Yahudi seyyahın seyahatini, ele almaktadır. "Beziers' den iki günlük bir yolculukla Montpellier' e (Har Ga'aş) gidilir. Denize yaklaşık bir fersahlık bir mesafede bulunan şehir Edam (Hıristiyan), İsmaili (müslüman) el-Garb (Algarve) bölgelerinden (Büyük Roma İmparatorluğu'nun hâkimiyetindeki) Lombardiya'dan, Mısır'ın çeşitli yerlerinden, Filistin, Yunanistan, Fransa, Asya ve İngiltere' den pek çok kimsenin ticaret yapmak için geldiği önemli bir ticaret merkezidir. Burada Ceneviz ve Pisalılar aracılığıyla ticaret yapan her çeşit millete rastlamak mümkündür"S.19
2	İBN BATUTA Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî	2019	İbn Battûta Seyahatnâmesi (Tek kitap)	Özgün adı: Rıhletü İbn Battûta = Tuhfetü'n-Nuzzâr fi Garâibi'l-Emsâr ve Acâibi'l-Esfar Çeviri, inceleme ve notlar: A. Sait Aykut Yapı Kredi Yayınları 2019	"Sonra buradan Kudüs'e hareket ettim. Yolda Yunus Peygamber'in kabrini ziyaret ettim. Yanı başında büyük binalar ve bir mescit vardı. Orada İsa'nın doğduğu ve doğumdan önce Meryem'e uzatılan meşhur hurma ağacının izlerinin bulunduğu Beytelehm'i ziyaret ettim." s.253
3	JORGA, Nıcolae	2005	Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 1,2,3,4,5 Cilt	Çev. Nilüfer Epçeli, İst. Yeditepe yayınları	Eser, Osmanlı Devletini kuruluşundan yıkılışına kadar kapsamlı olarak ele almıştır. "Bir yüzyıldan beri yavaş yavaş Osmanlı İmparatorluğu'nun yerine geçen Meşrutiyet Türkiye'si, milletlerin özgürce gelişimini engellemeyen, ama aynı zamanda devletin güvenliğini de sağlayamayacak daha mantıklı bir federalizm ve Suriye ile Arabistan'ı da içine alarak, Türk ve Müslüman unsurların Trakya ve Anadolu'da, milli gelişimin doğal kanunlarına direnmeyecek şekilde yavaş yavaş yoğunlaştırılması arasında bir seçim yapmak zorundadır."S.4166
4	UZUNÇARŞILI; İ.H.	1988	Dünya Tarihi Osmanlı Tarihi I. Cilt	Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yayınları XIII.Dizi Ankara: TTK Basımevi	Eserin bu cildinde Anadolu Selçuklularından İstanbul'un fethine kadar olan kısmı yazılmıştır.
5	UZUNÇARŞILI; İ.H.	1988	Dünya Tarihi Osmanlı Tarihi	Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu	Eserin bu cildinde İst fethinden kanuni dönemine kadar kısım yazılmıştır.

			II. Cilt	TTK Yayınları XIII.Dizi Ankara: TTK Basımevi	
6	UZUNÇARŞILI; İ.H.	1988	Dünya Tarihi Osmanlı Tarihi III. Cilt	Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yayınları XIII.Dizi Ankara: TTK Basımevi	Eserin bu cildinde II. Selim'den Karlofça anlaşmasına kadar olan kısım yazılmıştır.
7	UZUNÇARŞILI; İ.H.	1988	Dünya Tarihi Osmanlı Tarihi IV. Cilt	Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yayınları XIII.Dizi Ankara:TTK Basımevi	Eserin bu cildinde XVI. Ve XVII. yüzyıl olan kısım yazılmıştır.
8	UZUNÇARŞILI; İ.H.	1988	Dünya Tarihi Osmanlı Tarihi V. Cilt	Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yayınları XIII.Dizi Ankara: TTK Basımevi	Eserin bu cildinde XVIII. Yüzyıl sonuna kadar olan kısım yazılmıştır.
9	UZUNÇARŞILI; İ.H.	1988	Dünya Tarihi Osmanlı Tarihi VI. Cilt	Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yayınları XIII.Dizi Ankara: TTK Basımevi	Eserin bu cildinde XVIII. yüzyıl kısmı yazılmıştır.
10	YÜKSEL, Ece	2012	17. Yüzyıl Sonu, 18.Yüzyıl Ortası Ve 19.Yüzyıl Başında Yabancı Seyyahların Gözünden Batı Anadolu Antik Kentleri	T.C Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Aydın -2012	YL Tezinde 17. yüzyıl sonu, 18.yüzyıl ortası ve 19.yüzyıl başında, yabancı seyyahların gözünden Batı Anadolu antik kentleri ele alınmıştır. "Batılı seyyahların yanı sıra Homeros gibi antik yazarların eserlerini ve dönem seyyahlarının izlenimlerini okuyan, dilbilimci, mühendis, tüccar gibi çeşitli meslek gruplarından olup antik yerlerde kazılar yapma isteği ile Humann ve Schliemann gibi kişilerin Batı Anadolu'ya geldikleri kayıtlardan öğrenilmektedir. Bu kişiler sonraki tarihlerde "Arkeolog" olarak anılacaktır. Sonuçta, günümüzde de sürdürülen Batı Anadolu'daki antik kentlerin kazıları 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlar."143

EK 3 KAVRAMLAR SÖZLÜĞÜ

Bakacak: Etrâfın rahatça görüldüğü yer, civâra hâkim tepe, gözleme yeri.

Gülbank: Tarikat meclislerinde, bazı dinî ve resmî törenlerde belli bir makam veya eda ile okunan dua.

Hiyerofani: Kutsalın tezahürü.

In illo tempore: Mircea Eliade tarafından "yazılı tarihten öncesi" anlamında kullanılan Latince terim.

Kratofani: Kudretin tezahürü.

Profan: Dini olmayan, kutsal olmayana ait olan; günlük hayatın içinde, rasyonelleştirilmiş pratiğin dışında sembolik bir anlamı olmayan dünyaya ait anlamına gelmektedir. Dinî terminolojide de din dışılık olarak tanımlanmış olan profanı kutsalın dışında kalan her şey olarak ifade etmek mümkündür.

Süveyka: Şehirlilerin günlük ihtiyaçlarını karşıladıkları küçük pazar.

Teofani: Tanrı'nın tezahürü.

Teferrüçgâh: Gezinti yeri, mesire.

ÖZGEÇMİŞ

Tuba Hatipler Çibik, ilk ve orta öğrenimini Edirne'de, lise eğitimini İstanbul'da tamamladı. 2011 yılında Beykent Üniversitesi Mühendislik – Mimarlık Fakültesi / Mimarlık (İngilizce) bölümünden mezun oldu. 2011 yılı Mart ayında Edirne'de Atlas Mimarlık Bürosunu kurarak serbest mimarlık yapmaya başladı. 2014 yılında Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü'nden "Balkanlarda Bektaşi Tekkelerinin Enerji Verimliliği Açısından Değerlendirilmesi -Harabâti Baba Dergâhı Örneği-" başlıklı tez çalışmasını tamamlayarak yüksek lisans derecesini aldı. Restorasyon çalışmaları sürdürdüğü serbest mimarlık hayatından 2018 yılında Trakya Üniversitesi bünyesine geçiş yaparak serbest mimarlık faaliyetlerine son verdi. 2018 yılında Mimarlık Fakültesi Restorasyon Anabilim Dalı'nda Araştırma Görevlisi olarak başladığı görevine halen devam etmektedir.